

**Վ. ԲՐՅՈՒՍՈՎԻ ԱՆՎԱՆ ՊԵՏԱԿԱՆ
ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ
ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
ИМЕНИ В. БРЮСОВА
BRUSOV STATE UNIVERSITY**

**ԲԱՆԲԵՐ
Վ. ԲՐՅՈՒՍՈՎԻ ԱՆՎԱՆ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ
ВЕСТНИК ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА ИМЕНИ
В. БРЮСОВА
BULLETIN OF BRUSOV STATE UNIVERSITY**

ԼԵՉՎԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ԲԱՆԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆ

ЛИНГВИСТИКА И ФИЛОЛОГИЯ

LINGUISTICS AND PHILOLOGY

1(56)

**Վ. ԲՐՅՈՒՍՈՎԻ ԱՆՎԱՆ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ
«ԼԻՆԳՎԱ» ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ**

ԵՐԵՎԱՆ - 2021

Բանբերը հրատարակվում է տարեկան երկու անգամ Վ. Բրյուսովի անվան պետական համալսարանի գիտական խորհրդի որոշմամբ:
 Вестник издается два раза в год по решению ученого совета Государственного университета имени В. Брюсова.
 Bulletin is published twice a year by the decision of Brusov State University Scientific Council.

Խմբագրական խորհուրդ՝

<i>Եղիազարյան Գայանե</i>	բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (<i>գլխավոր խմբագիր</i>)
<i>Արզումանյան Լիլիթ</i>	բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
<i>Բարլեզիզյան Արամ</i>	բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
<i>Բիմ-Բադ Բորիս</i>	մանկավարժական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր, ՌԴ կրթության ակադեմիայի իսկական անդամ
<i>Գասպարյան Գայանե</i>	բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
<i>Թովուզյան Աիդա</i>	մանկավարժական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
<i>Խաչատրյան Կարեն</i>	պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
<i>Խաչատրյան Նարայա</i>	բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
<i>Մարկոսյան Աշոտ</i> <i>Միրումյան Կառլեն</i>	տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր փիլիսոփայական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
<i>Նալբանդյան Զոն</i>	հանրային կառավարման դոկտոր, պրոֆեսոր
<i>Պախսարյան Նարայա</i>	բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
<i>Սերեբրյակովա Սվետլանա</i>	բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
<i>Տարկալո Նինա</i>	մանկավարժական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Խմբագրական կազմ՝

<i>Աբրահամյան Կարինե</i>	բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
<i>Գևորգյան Գայանե</i>	բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
<i>Համբարձումյան Դիանա</i>	բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
<i>Ալավերդյան Անահիտ</i>	բանասիրական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ
<i>Ապրեսովա Սոնյա</i>	բանասիրական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ
<i>Ասատրյան Սուսաննա</i>	մանկավարժական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ
<i>Բաղայան Լիլիթ</i>	բանասիրական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ
<i>Հարությունյան Իննա</i>	բանասիրական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ
<i>Հովհաննիսյան Ֆրունզե</i>	բանասիրական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ
<i>Ղազարյան Էլիզա</i>	բանասիրական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ
<i>Մադոյան Հակոբ</i>	փիլիսոփայական գիտությունների թեկնածու
<i>Մանուկյան Նահրա</i>	բանասիրական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ
<i>Մարգարյան Բելա</i>	բանասիրական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ
<i>Սողկյան Քրիստինե</i>	բանասիրական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ

Տեխնիկական խմբագիրներ՝

Փիլավջյան Հասմիկ (գլխավոր տեխնիկական խմբագիր)

Ավետիսյան Աննա (տեխնիկական խմբագիր)

Редакционный совет:

Егуазарян Гаяне, доктор филологических наук, профессор (гл. редактор)

Арзуманян Лилит, доктор филологических наук, профессор

Барлезизян Арам, доктор филологических наук, профессор

Бим-Бад Борис, доктор педагогических наук, профессор, действ. член Академии Наук РД.

Гаспарян Гаяне, доктор филологических наук, профессор

Топузян Аида, доктор педагогических наук, профессор

Хачатрян Карен, доктор исторических наук, профессор

Хачатрян Наталья, доктор филологических наук, профессор

Маркосян Ашот, доктор экономических наук, профессор

Мирумян Карлен, доктор философских наук, профессор

Налбандян Джон, доктор государственного управления, профессор

Пахсарян Наталья, доктор филологических наук, профессор

Серебрякова Светлана, доктор филологических наук, профессор

Таткало Нина, доктор педагогических наук, профессор

Редакционная коллегия:

Абрамян Карине, доктор филологических наук, профессор

Геворгян Гаяне, доктор филологических наук, профессор

Амбарцумян Диана, доктор филологических наук, профессор

Алавердян Анаит, кандидат филологических наук, доцент

Апресова Соня, кандидат филологических наук, доцент

Асатрян Сусанна, кандидат педагогических наук, доцент

Бадалян Лилит, кандидат педагогических наук, доцент

Арутюнян Инна, кандидат филологических наук, доцент

Оганнисян Фрунзе, кандидат филологических наук, доцент

Казарян Элиза, кандидат филологических наук, доцент

Мадоян Акоп, кандидат философических наук

Манукян Наира, кандидат филологических наук, доцент

Маргарян Бела, кандидат филологических наук, доцент

Согикян Кристине, кандидат филологических наук, доцент

Технические редакторы:

Пилавджян Асмик (главный технический редактор)

Аветисян Анна (технический редактор)

Editorial Council:

Yeghiazaryan Gayane, Doctor of Sciences (Philology), Professor

Arzumanyan Lilit, Doctor of Sciences (Philology), Professor

Barlezizyan Aram, Doctor of Sciences (Philology), Professor

Bim-Bad Boris, Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor, Active Member (academician) of the Russian Academy of Sciences

Gasparyan Gayane, Doctor of Sciences (Philology), Professor

Topuzyan Aida, Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor
Khachatryan Karen, Doctor of Sciences (History), Professor
Khachatryan Natalya, Doctor of Sciences (Philology), Professor
Markosyan Ashot, Doctor of Sciences (Economics), Professor
Mirumyan Karlen, Doctor of Sciences (Philosophy), Professor
Nalbandyan John, Doctor of Sciences (Public Administration), Professor
Pakhsaryan Natalya, Doctor of Sciences (Philology), Professor
Serebryakova Svetlana, Doctor of Sciences (Philology), Professor
Tatkalo Nina, Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor

Editorial Board:

Abrahamyan Karine, Doctor of Sciences (Philology), Professor
Gevorgyan Gayane, Doctor of Sciences (Philology), Professor
Hambardzumyan Diana, Doctor of Sciences (Philology), Professor
Alaverdyan Anahit, Candidate of Sciences (Philology), Associate Professor
Apresova Sonya, Candidate of Sciences (Philology), Associate Professor
Asatryan Susanna, Candidate of Sciences (Pedagogy), Associate Professor
Badalyan Lilit, Candidate of Sciences (Philology), Associate Professor
Harutyunyan Inna, Candidate of Sciences (Philology), Associate Professor
Hovhannisyun Frunze, Candidate of Sciences (Philology), Associate Professor
Ghazaryan Eliza, Candidate of Sciences (Philology), Associate Professor
Madoyan Hakob, Candidate of Sciences (Philosophy)
Manukyan Naira, Candidate of Sciences (Philology), Associate Professor
Margaryan Bela, Candidate of Sciences (Philology), Associate Professor
Soghikyan Kristine, Candidate of Sciences (Philology), Associate Professor

Technical Editors:

Pilavjyan Hasmik (Chief Technical Editor)
Avetisyan Anna (Technical Editor)

Բանբեր Վ. Բրյուսովի անվան պետական համալսարանի 1(56): - Երևան,
Լինգվա, 2021, 244 էջ:
Вестник Государственного университета имени В. Брюсова 1(56). -
Ереван, Лингва, 2021, 244 с.
Bulletin of BRUSOV State University 1(56). - Yerevan, Lingva, 2021, 244
pages.

ISSN 1829-3107
© Լինգվա, 2021

**ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ
СОДЕРЖАНИЕ
CONTENTS**

**ԼԵԶՎԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՄԻՋՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ՀԱՂՈՐԴԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆ
ЛИНГВИСТИКА И МЕЖКУЛЬТУРНАЯ КОММУНИКАЦИЯ
LINGUISTICS AND INTERCULTURAL COMMUNICATION**

ՍՈՒՍԱՆՆԱ ԲԱԼԱՅԱՆ СУСАННА БАЛАЯН SUSANNA BALAYAN	ՄԱՐԶԱԿԱՆ ՏԵՐՄԻՆԱԲԱՆՈՒԹՅԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿԱԳՐԱԿԱՆ ՇԵՐՏԵՐԸ ХРОНОЛОГИЧЕСКИЕ СЛОИ СПОРТИВНОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ CHRONOLOGICAL LAYERS OF SPORTS TERMINOLOGY	13
ԱՐԱՄ ԲԱՐԼԵԶԻԶՅԱՆ АРАМ БАРЛЕЗИЗЯН ARAM BARLEZIZYAN	ՖՐԱՆՍԵՐԵՆԻ ՕՆ ԱՆՈՐՈՇ - ԱՆՁՆԱԿԱՆ ԴԵՐԱՆՎԱՆ ՀԱՅԵՐԵՆ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ К ВОПРОСУ О ПЕРЕВОДЕ ФРАНЦУЗСКОГО НЕОПРЕДЕЛЕННО- ЛИЧНОГО МЕСТОИМЕНИЯ <i>ON</i> НА АРМЯНСКИЙ ЯЗЫК ON THE TRANSLATION OF THE FRENCH INDEFINITE - PERSONAL PRONOUN <i>ON</i> INTO ARMENIAN	22
ԶՈՐԻ ԲԱՐՍԵԴՅԱՆ ЗОРИ БАРСЕГЯН ZORI BARSEGHYAN	ԴԵՐԱՆՈՒՆԸ՝ ՈՐՊԵՍ ՀԵՂԻՆԱԿԱՅԻՆ ԴԻՐՔՈՐՈՇՄԱՆ ՑՈՒՑԻՉ ՕՏԱՐԱԼԵԶՈՒ ԱԿԱԴԵՄԻԱԿԱՆ ԳՐԱՎՈՐ ԽՈՍՔՈՒՄ МЕСТОИМЕНИЕ КАК ПОКАЗАТЕЛЬ АВТОРСКОЙ ПОЗИЦИИ В АКАДЕМИЧЕСКОМ ПИСЬМЕ PRONOUN AS AN INDICATOR OF AUTHORIAL STANCE IN ACADEMIC WRITING	29

ՍՈՒՍԱՆՆԱ ԳԱԲՐԻԵԼՅԱՆ СУСАННА ГАБРИЕЛЯН SUSANNA GABRIELIAN	ՆԱՄԱԿԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ԺԱՆՐԸ. ԼԵԶՎԱՈՃԱԿԱՆ ՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ՓՈՐՁ ЭПИСТОЛЯРНЫЙ ЖАНР: ПОПЫТКА ЛИНГВОСТИЛИСТИЧЕСКОГО АНАЛИЗА THE GENRE OF CORRESPONDENCE: AN ATTEMPT OF LINGO-STYLISTIC STUDY	39
ԼԻԼԻԹ ԳԵՎՈՐԳՅԱՆ ЛИЛИТ ГЕВОРГЯН LILIT GEVORGYAN	ՀԱԿԱՆԻՇՆԵՐՆ ՈՒ ՀԱԿԱԴՐՈՒՅԹՆԵՐԸ Ա. ԱԼՈՅԱՆԻ «ՄԻ՛ ԼՈՒՍԱՑԻՐ» ԵՎ «ՈՏՆԱՀԵՏՔԵՐ ՋՐԱՆԵՐԿՈՎ» ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎԱԾՈՒՆԵՐՈՒՄ АНТОНИМЫ И АНТИТЕЗА В СБОРНИКАХ СТИХОВ А.АЛОЯНА «НЕ СВETИТЬ» И «СЛЕДЫ АКВАРЕЛЬЮ» ANTONYMS AND ANTITHESES IN THE COLLECTIONS OF POEMS "DON'T GET LIGHT" AND "FOOTPRINTS WITH WATERCOLOR" BY A. ALOYAN	53
ՆԱՐԻՆԵ ԳԻՇՅԱՆ НАРИНЕ ГИШЯН NARINE GISHYAN	ՀՈՒՄՈՐԻ ԹԱՐԳՄԱՆԱԿԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ «ԿՈՐԱԾ-ՄՈԼՈՐԱԾԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ» ՖԻԼՄԻ ԵՆԹԱԳՐԵՐԻ ՕՐԻՆԱԿՈՎ ПЕРЕВОД ЮМОРА В СУБТИТРАХ. НА ПРИМЕРЕ АРМЯНСКОГО ФИЛЬМА “ПОТЕРЯННЫЙ И НАЙДЕННЫЙ В АРМЕНИИ” TRANSLATION OF HUMOR IN SUBTITLING. A CASE STUDY OF THE ARMENIAN FILM “LOST AND FOUND IN ARMENIA”	62
ԹԱՄԱՐԱ ԴԱՆԻԵԼՅԱՆ ԼՐԱԳՐԱՅԻՆ ԺԱՆՐԻ ԳՈՐԾԱՌԱԿԱՆ ԵՎ ՈՃԱԿԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԼԵԶՎԱԲԱՆԱԿԱՆ ՓՈՐՁԱՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ՇՐՋԱՆԱԿՈՒՄ		74

ТАМАРА ДАНИЕЛЯН	ФУНКЦИОНАЛЬНО-СТИЛИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ГАЗЕТНОГО СТИЛЯ В РАМКАХ ЛИНГВИСТИЧЕСКОЙ ЭКСПЕРТИЗЫ	
TAMARA DANIELYAN	FUNCTIONAL-STYLISTIC PECULIARITIES OF JOURNALISTIC STYLE WITHIN THE FRAMEWORK OF LINGUISTIC EXPERTISE	
ՌՈՒԶԱՆՆԱ ԴՈՒՆՅԱՆ	ՀԱՄԱՆՈՒՆՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՀԱՐԱՆՈՒՆՈՒԹՅԱՆ ԴՐՍԵՎՈՐՈՒՄՆԵՐԸ ԱՐԴԻ ՀԱՅԵՐԵՆԻ ԽՈՍՔԱՅԻՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ԻՄԱՍՏԱՅԻՆ ԵՆԹԱԴԱՇՏՈՒՄ	84
РУЗАННА ДОХОЯН	ПРОЯВЛЕНИЯ ОМОНИМИИ И ПАРОНИМИИ В СЕМАНТИЧЕСКОМ ПОДПОЛЕ РЕЧЕВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СОВРЕМЕННОГО АРМЯНСКОГО ЯЗЫКА	
RUZANNA DOKHOYAN	THE MANIFESTATION OF HOMONYMY AND PARONYMY IN THE SEMANTIC SUBFIELD OF SPEECH ACTIVITY IN MODERN ARMENIAN	
ՄԱՐԻՆԵ ԽԱՌԱՏՅԱՆ ԼՈՒՍԻԿ ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ	ՊԱՅՄԱՆԻ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆ ԱՐՏԱՀԱՅՏՈՂ ԿԱՌՈՒՅՅՆԵՐԸ ԿՈՆՎԵՐԳԵՆՏ ԵՎ ԴԻՎԵՐԳԵՆՏ ՄՏԱԾՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԽԱՉՄԵՐՈՒԿՈՒՄ	100
МАРИНА ХАРАТЯН ЛУСИК ВАРДАНЯН	УСЛОВНЫЕ ПРЕДЛОЖЕНИЯ НА ПЕРЕКРЕСТКЕ КОНВЕРГЕНТНОГО И ДИВЕРГЕНТНОГО МЫШЛЕНИЯ	
MARINA KHARATYAN LUSIK VARDANYAN	CONDITIONALS AT THE CROSSROADS OF CONVERGENT AND DIVERGENT THINKING	
ՄԵՐԻ ՀԱՄԲԱՐՅԱՆ	ՀԱՄԵՄԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՈՃԱԿԱՆ ԱՐԺԵՔԸ ՄՈՒՐԱՅԱՆԻ «ԳԵՎՈՐԳ ՄԱՐԶՊԵՏՈՒՆԻ» ՊԱՏՄԱՎԵՊՈՒՄ	115

МЕРИ АМБАРЯН	СТИЛИСТИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ СРАВНЕНИЙ В ИСТОРИЧЕСКОМ РОМАНЕ МУРАЦАНА «ГЕВОРГ МАРЗПЕТУНИ»	
MARY HAMBARYAN	THE STYLISTIC VALUE OF THE SIMILE IN THE HISTORICAL NOVEL “ GEVORG MARZPETUNI” BY MURATSAN	
ՍԻՐԱՆՈՒՇ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ	Պ. Բ. ՇԵԼԼԻԻ «ՉԵՆՉԻ» ՈՂԲԵՐԳՈՒԹՅՈՒՆԸ XXI-ՐԴ ԴԱՐԻ ԸՆԹԵՐՅՈՂԻ ԱԶՔԵՐՈՎ	123
СИРАНУШ ОГАНЕСЯН	ТРАГЕДИЯ "ЧЕНЧИ" П. Б. ШЕЛЛИ ГЛАЗАМИ ЧИТАТЕЛЯ XXI ВЕКА	
SIRANUSH HOVHANNISYAN	“THE CENCI” TRAGEDY BY P. B. SHELLEY THROUGH THE EYES OF THE XXI CENTURY READER	
ԱՐԱ ՄԱԹԵՎՈՍՅԱՆ	ԱՐԱԲԵՐԵՆ ԴԻՎԱՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ԵՆԹԱՈՃԻ ՈՃԱԿԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ	132
ԱՐԱ ՄԱԹԵՎՈՍՅԱՆ	СТИЛИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ АРАБСКОГО ДИПЛОМАТИЧЕСКОГО ПОДСТИЛЯ	
ARA MATEVOSYAN	STYLISTIC FEATURES OF THE ARABIC DIPLOMATIC SUBSTYLE	
ԱՆԱՀԻՏ ՄԱԿԱՐՅԱՆ	ՄԻՋՏԵՔՍԱՅԻՆ ՏԱՐՐԵՐԻ ՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆԸ Զ. ՖԱՈՒԼՉԻ «ԿՈԼԵԿՏԻՈՆԵՐԸ» ՎԵՊՈՒՄ	141
АНАИТ МАКАРЯН	АНАЛИЗ ИНТЕРТЕКСТУАЛЬНЫХ РЕПРЕЗЕНТАНТОВ НА МАТЕРИАЛЕ РОМАНА ДЖ. ФАУЛЗА “КОЛЛЕКЦИОНЕР”	
ANAHIT MAKARYAN	STUDY OF INTERTEXTUAL MARKERS OF THE NOVEL “THE COLLECTOR” BY J. FOWLES	

ԼՈՒԻԶԱ ՄԱՐԱԲՅԱՆ	ՈՉ ԽՈՍՔԱՅԻՆ ՀԱՂՈՐԴԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ԳԵՆԴԵՐԱՅԻՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՀԵՌՈՒՍՏԱՐԱՆԱՎԵՃԵՐՈՒՄ ԳԵՆԴԵՐՆԻԵ ՕՍՈԲԵՆՈՒՄԻ ՆԵՎԵՐԲԱԼՆՈՅ ԿՈՄՄՈՒՆԻԿԱՑԻՆ Վ ՊՈԼԻՏԻԿԵՍԿԻՒ ՏԵԼԵԴԵԲԱՏԱՒ ԳԵՆԴԵՐՆԵՐԻ ՕՍՈԲԵՆՈՒՄԻ ՆԵՎԵՐԲԱԼՆՈՅ ԿՈՄՄՈՒՆԻԿԱՑԻՆ Վ ՊՈԼԻՏԻԿԵՍԿԻՒ ՏԵԼԵԴԵԲԱՏԱՒ GENDER FEATURES OF NON-VERBAL COMMUNICATION IN TELEVISED POLITICAL DEBATES	152
ЛУИЗА МАРАБЯН		
LUIZA MARABYAN		
ՌԵԲԵԿԱ ՄԱՐԳԱՐՅԱՆ	ՀՆԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ, ՆՈՐԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ, ՆՈՐ ԵՎ ՆՈՐԱԳՈՒՅՆ ՓՈԽԱՌՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՀԱԳՈՒՍՏ ԱՆՎԱՆՈՂ ԲԱՌԵՐԻ ԻՄԱՍՏԱՅԻՆ ԴԱՇՏՈՒՄ ԱՐԽԱԻՅՄՅ, ՆԵՕԼՈԳԻՅՄՅ Ի ՆՈՎԻԵ ԶԱԻՄՏՎՈՎԱՆԻԱ Վ ՏՄԻՍԼՈՎՈՅ ՍԵՄԱՆՏԻԿԱԿԱՆ ՍԵՄԱՆՏԻԿԱԿԱՆ ՍԵՄԱՆՏԻԿԱԿԱՆ ՍԵՄԱՆՏԻԿԱԿԱՆ ՍԵՄԱՆՏԻԿԱԿԱՆ ՍԵՄԱՆՏԻԿԱԿԱՆ ARCHAISMS, NEOLOGISMS, NEW BORROWINGS IN THE SEMANTIC FIELD OF WORDS DENOTING CLOTHES	161
РЕБЕКА МАРГАРЯН		
REBEKA MARGARYAN		
ՍՎԵՏԼԱՆԱ ՄԱՐԳԱՐՅԱՆ ԱԼԻՆԱ ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ	ՀԻՎԱՆԴՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԽՏՈՐՈՇՄԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ ՁԱՅՆԱՀԵՂՅՈՒՆԱՅԻՆ ՓՈԽԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԳՈՐԾԱԾՈՒԹՅԱՆ ՇՈՒՐՁ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЗВУКОВЫХ МЕТАФОР В ДИАГНОСТИКЕ ЗАБОЛЕВАНИЙ ON THE USAGE OF SOUND METAPHORS IN DISEASE DIAGNOSTICS	177
СВЕТЛАНА МАРКАРЯН АЛИНА ПЕТРОСЯН		
SVETLANA MARGARYAN ALINA PETROSYAN		

ՍԻՐԱՆՈՒՇ ՊԱՊՈՅԱՆ	«ՋՈՒՐ» ՔԱՂԱԴՐԻՉՈՎ ԴԱՐՁՎԱԾՔՆԵՐԻ ԻՄԱՍՏԱՅԻՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԳԵՐՄԱՆԵՐԵՆՈՒՄ ԵՎ ՀԱՅԵՐԵՆՈՒՄ ՕՏՈՅԵՆՈՒՄ	187
СИРАНУШ ПАПОЯН	ОСОБЕННОСТИ ЗНАЧЕНИЯ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ С КОМПОНЕНТОМ "ВОДА" В НЕМЕЦКОМ И АРМЯНСКОМ ЯЗЫКАХ	
SIRANUSH PAPOYAN	SEMANTIC FEATURES OF LINGUOCULTURAL CONCEPT "WATER" IN GERMAN AND ARMENIAN	
ԼՈՒՍԻՆԵ ՍԱՐԳՍՅԱՆ	ԱՐԺԵՔԱՆԱԿԱՆ ԽՆԴՐԱՔԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅԱՆ ՏԵՍԱԿԱՆ ՀԻՄՔԵՐԸ	198
ЛУСИНЕ САРКИСЯН	ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИССЛЕДОВАНИЯ АКСИОЛОГИЧЕСКОЙ ПРОБЛЕМАТИКИ	
LUSINE SARKISIAN	THEORETICAL BACKGROUND OF AXIOLOGICAL PROBLEMATICS	
ՍՅՈՒԶԱՆՆԱ ՍՏԵՓԱՆՅԱՆ	ԿՐԱՎՈՐԱԿԱՆ ՍԵՌԻ ՄԵՂՄԱՍՈՒԹԱՅԻՆ ԿԻՐԱՌՈՒՄԸ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԽՈՍՈՒՅԹՈՒՄ	205
СЮЗАННА СТЕПАНЯН	ЭВФЕМИСТИЧЕСКОЕ УПОТРЕБЛЕНИЕ ПАССИВНОГО ЗАЛОГА В ПОЛИТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ	
SYUZANNA STEPANYAN	EUPHEMISTIC USE OF PASSIVE VOICE IN POLITICAL DISCOURSE	

**ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՄՇԱԿՈՒՅԹ
ЛИТЕРАТУРА И КУЛЬТУРА
LITERATURE AND CULTURE**

ԱՆԻ ԱՍԼԱՆՅԱՆ	ԱՆՋԵԼԱ ՔԱՐԹԵՐԻ «ԳԻՇԵՐՆԵՐԸ ԿՐԿԵՍՈՒՄ» ՎԵՊԻ ՄԵԹՈԴՈԴԱԲԱՆԱԿԱՆ ԵՎ ԳԱՂԱՓԱՐԱԿԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ	218
АНИ АСЛАНЯН	МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ И ИДЕОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ РОМАНА АНДЖЕЛЫ КАРТЕР “НОЧИ В ЦИРКЕ”	
ANI ASLANYAN	THE METHODOLOGICAL AND IDEOLOGICAL FEATURES OF THE NOVEL “NIGHTS AT THE CIRCUS” BY ANGELA CARTER	
ՄՈՎՍԵՍ ԴԵՄԻՐՇՅԱՆ	ԱՆՁՆԱՅԻՆԻ ԵՎ ՎԵՐԱՆՁՆԱՅԻՆԻ ԵՐԿՎՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԷԹՆՈՀՈԳԵՐԱՆԱԿԱՆ ԱՎԱՆԴՈՒՅԹՆԵՐՈՒՄ	228
МОВСЕС ДЕМИРЧЯН	ДИЛЕММА ЛИЧНОСТНОГО И НАДЛИЧНОСТНОГО В ТРАДИЦИЯХ АРМЯНСКОЙ ЭТНОПСИХОЛОГИИ	
MOVSES DEMIRTSHYAN	THE DILEMMA OF THE PERSONAL AND THE TRANSPERSONAL IN THE TRADITIONS OF ARMENIAN ETHNOPSYCHOLOGY	
ՏԵՂԵԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ՀԵՂԻՆԱԿՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ INFORMATION ABOUT THE AUTHORS		240

ՄԱՐԶԱԿԱՆ ՏԵՐՄԻՆԱԲԱՆՈՒԹՅԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿԱԳՐԱԿԱՆ ՇԵՐՏԵՐԸ

ՍՈՒՍԱՆՆԱ ԲԱԼԱՅԱՆ

Հիմնաբառեր՝ մարզական տերմինահամակարգ, ժամանակագրական շերտեր, գրաբարյան, բարբառային մարզական տերմիններ, հնագույն փոխառյալ տերմիններ, նոր փոխառյալ տերմիններ, արևմտահայերենյան տերմինների շերտ, նոր տերմինների շերտ, ընդհանուր մարզական տերմիններ

Մարզական տերմինաբանության ժամանակագրական շերտերը անմիջականորեն կապվում են հայերենի տարբեր փուլերի հետ: Սպորտի արագ զարգացումն ու տարածումը, նորանոր մարզաձևերի երևան գալը իրենց հետ նոր հասկացություններ են բերում, որոնք ուսումնասիրության անհրաժեշտություն են առաջացնում: Մարզական տերմինաբանության ժամանակագրական շերտերի ուսումնասիրությունը կարևորվում է՝ մի կողմից տերմինաբանության զարգացմանը հետևելու, մյուս կողմից՝ օտար տերմինները լեզվից դուրս մղելու և մարզական տերմինապաշարը հստակեցնելու համար:

Բառապաշարի ցանկացած մասնագիտական շերտ ծագումնաբանական դասակարգման ենթարկելիս դիտում ենք «որպես մի կայուն ամբողջություն, որ իր մեջ է առնում այն բոլոր բառերը, որոնք գործածվել կամ գործածվում են աշխարհաբարով գրված ողջ գրականության ու մամուլի մեջ՝ անկախ նրանց գործածության աստիճանից, գործառական ոլորտից, տարբերակային բնույթից և այլն» (Աղայան 1984: 119):

Յուրաքանչյուր բնագավառի տերմինաբանություն ներառում է և՛ բնիկ, և՛ փոխառյալ, և՛ հին շրջանից ավանդված, և՛ նորակազմ բազմաթիվ տերմիններ:

Ինչպես այլ տերմինահամակարգեր, այնպես էլ մարզական տերմինահամակարգը, բաղկացած է տարբեր ենթաշերտերից: Մարզական տերմինները, ըստ ժամանակագրական շերտերի, կարելի է դասակարգել հետևյալ կերպ:

1. Ընդհանուր մարզական տերմինների շերտ

Այս շերտի տերմինները գործածական են հայերենի զարգացման բոլոր շրջաններում: Այսպես՝ **ներածիճ, գավաթ, մարզարան,**

մենամարտել, ըմբիշ, ըմբշամարտ, ըմբշամարտիկ, սաղավարտ, ասպարեզ, մրցակից, գոլեմարտ, մրցանակ, մենամարտ և այլն:

2. Հին կամ գրաբարյան մարզական տերմինների շերտ

Այս շարքի տերմինները գործածվել են գրաբարյան շրջանում: Դրանք ժամանակակից մարզական տերմինահամակարգում կա՛մ չեն գործածվում, կա՛մ քիչ են գործածվում:

Նման բառերը որոշ լեզվաբաններ համարում են ներքին փոխառություններ. «Ըստ իրենց անմիջական աղբյուրների՝ փոխառությունները լինում են ներքին և արտաքին: Արտաքին են այլ լեզուներից կատարվող փոխառությունները, ներքին՝ տվյալ լեզվի տարբերակային համակարգերից կամ պատմականորեն նախորդած գրական լեզուներից կատարվող փոխառությունները» (Ջահուկյան, Աղայան, Առաքելյան, Քոսյան 1980: 332): Այդ կարծիքը հիմնավոր չէ, քանի որ գրաբարը վերջին հաշվով հայերեն է, և այդ բառերը փոխառություն համարվել չեն կարող:

Անուրանալի է, որ ժամանակակից հայոց լեզուն գրաբարից ժառանգություն է ստացել որոշակի քանակությամբ տերմիններ: «Սակայն այդ տերմինները վերաբերում են մի քանի մասնագիտությունների՝ փիլիսոփայությանը, աստվածաբանությանը, քերականությանը և այլն, որոնք համապատասխանում են գրաբարյան շրջանի գիտության մակարդակին, և որոնց արժեքը շատ չնչին է թե՛ որակական, թե՛ քանակական տեսակետից» (Ակնարկներ ժամանակակից հայոց լեզվի բառագիտության և տերմինաբանության, 1982: 170):

Մարզական տերմինաբանության մեջ, թեև քիչ քանակությամբ, բայց, այնուամենայնիվ, կան գրաբարյան տերմիններ:

Բերենք հինհայերենյան շրջանի մարզական տերմինների օրինակներ. այսպես՝ **ազոն** «մրցահանդէս», **սոնապան** «պահպանակ սրունից՝ որպես կօշիկ յօրմէ և ի նիւթոյ, ի ծնկաց մինչև ցոտս», **գուպար** «կռիվ, պայքար, մրցութիւն», **գօլեմարտ** «որ գօտէկոիւ լինի, գօտէմարտութիւն», **ըմբշամարտ** «ըմբիշ մարտնչօղ. ըմբշամարտիկ», **ըմբշամարտութիւն** «ըմբշամրցութիւն. մարտ և մրցանք և արուեստ ըմբշաց. գօտեմարտութիւն. բռնամարտուի», **մարզարան** «մրցարան, վարժարան, հանդիսարան», **մարզումն** «որ և մարզանք, մարզելն», **մրցական** «մրցող, որ կարէ մուրցացի կռուիլ, ըմբիշ», **մրցակից** «գործակից մրցանաց, մարտակից, օգնական, դիմամարտ, հակառակորդ», **մրցանակ** «յաղթանակ, վարձ և պսակ մրցանաց. մրցանակ յաղթութե», **մրցանք** «մրցումն, որ և բռնամարտութիւն, **լախար** «զավազան կամ մահակ գնտածայր», **կռիւմարտիկ** «բռնամարտիկ և բռնամարտութիւն», **նետաճիգ** «1.որպես նետաճգօղ, 2.որպես նետընկէց

մի», **սուսերածիգ** «որ ձգե գուսեր» և այլն (տե՛ս Նոր բառգիրք հայկազեան լեզուի, հ.1-2, 1979, 1981):

3. Բարբառային մարզական տերմինների շերտ

Այս բառաշերտի տերմինները ժամանակակից հայերենին են անցել բարբառների միջոցով:

Բերենք բարբառային տերմինների օրինակներ՝ **ձեռնալեղ, կռնալեղ** «թևալող», **լեղնորդ** «լողորդ», **մուշակոիվ, կպուր-կպուր** «կռվամարտ», **սուռ** «հաղթանակ», **ջիրիդ** «մականախաղ», **կոխ կենալ, կոխ բռնել, կոխ պրծնել** «ըմբշամարտել», **փահլևան, քյանդրբազ** «լարախաղաց», **ձիաթողս, ձիանդրոս** «ձիարշավ» և այլն:

4. Արևմտահայերենյան մարզական տերմինների շերտ

Այս շարքի տերմիններից են՝ **գավաթ** «բաժակ», **գնդամուղ-բիլիարդ», մարտավարություն** «տակտիկա», **վերջնախաղ** «ֆինալ», **մրցանիշ** «ոեկորդ», **ձեռնամարտ** «1.ձեռքով կռիվ, 2.սուսերամարտ», **մարզադաշտ** «մրցավայր, ստադիոն», **ձիավարիկ** «ժոկեյ», **կրթանք** «1. մարզանք, 2.ուսուցում», **կիսաւարտական** «կիսաեզրափակիչ», **հեծելարշաւ** «1.հեծանվային արշավ, 2.ձիարշավ», **հետսապահ** «ետին գծի խաղացող՝ պաշտպան», **ճատրակ** «շախմատ», **միջնապահ** «միջին գծի խաղացող՝ կիսապաշտպան», **մրցարան** «1.արենա, 2.մրցահրապարակ, մրցադաշտ, 3.մարզադաշտ», **ոստնուկ** «ցատկել», **ցատկորդ** «բարձրացատկով զբաղվող մարզիկ», **հասնառիկ** «գավաթ» և այլն (տե՛ս Սարգսյան 1991, Սաքապետոյան 2011):

Մարզական որոշ տերմիններ չեն յուրացվել ժամանակակից հայերենի՝ արևելահայ գրական լեզվի բառապաշարում և գործածվում են միայն արևմտահայերենում: Այդ կարգի տերմիններից են՝ **հետսապահ** «պաշտպան», **մէջդիր** «տափօղակ», **կրթանք** «մարզանք», **միջնապահ** «կիսապաշտպան», **մրցանշան** «մեդալ», **ջլամարտիկ** «ըմբիշ», **բերդապահ** «դարպասապահ», **կէտ** «գոլ», **ճատրակ** «շախմատ», **սահամոյկ** «չմուշկ», **մրցադահլիճ** «մարզասրահ», **վիճակացոյց** «վիճակագրություն», **պսակաւոր** «դափնեկիր» և այլն:

Արևմտահայ այս կարգի տերմինների փոխարեն արևելահայերենը ստեղծել և գործածում է հայերեն մեկ այլ համանշանակ՝ **ոստնակ**–մեկնալաստ, **վերջնարկ**–մրցավարտ, **մարզիչ**–մարզուսույց, **վազք**–սույր, **հարձակվող**–առաջապահ, **պաշտպան**–հետսապահ, կամ էլ՝ օտար լեզվի փոխառությունը՝ **ֆուտբոլ**–ոտնագնդակ, ոտնագնդակախաղ, **գոլ**–կէտ,

վոլեյբոլ-ձեռնագնդակ, բիլիարդ-գնդամուղ, շախմատ-ճատրակ, ժյուրի-մրցատյան, մեդալ-մրցանշան, ռեկորդ-մրցանիշ, չեմպիոն-ախտյան*

Արևելահայերեն և արևմտահայերեն մարզական տերմինների համեմատությունը ցույց է տալիս, որ հաճախ արևելահայ տերմինները ավելի պարզ, հասկանալի և հեշտ մտապահվող են: Արևմտահայերենում կան մարզական անհաջող տերմիններ՝ սակառագնդախաղ (բասկետբոլ), ոտնագնդախաղ (ֆուտբոլ), մարմանդախաղ (թենիս), գնդամուղ (բիլիարդ) և այլն: Այս տերմինները անհաջող են անբարեհնչյունության, բառի երկարության, բազմաբաղադրիչ լինելու տեսակետից: Սակայն անհաջող լինելով հանդերձ՝ ունեն այն առավելությունը, որ լեզվի սեփական միջոցներով են ստեղծված: Ազգային ձև ունենալու շնորհիվ այդ տերմինները հնարավորություն են ընձեռում տվյալ լեզվով խոսող անհատին ավելի հեշտ հասկանալու տերմինի արտահայտած իմաստը. ցանկացած փոխառյալ տերմին զուրկ է այդ հատկանիշից (Խասապետյան 1984: 169):

Բնավ չի բացառվում, որ այսօր մեզ խորթ, անհարթ ու անսովոր թվացող որոշ մարզական տերմիններ կարող են լայն տարածում ունենալ և իրենց հաստատուն տեղն ու գործածությունը գտնել արևելահայերենում:

Մեծ թվով տերմիններ, որոնք վաղուց արդեն կազմում են արևելահայ տերմինաբանության անբաժանելի մասը, ժամանակին փոխանցվել են արևմտահայերենից:

Հայոց լեզվի տերմինաբանության ընդհանուր շահերը պահանջում են, որ վերանան այդ երկու գրական լեզուների միջև դեռևս գոյություն ունեցող տերմինաստեղծման և տերմինագործածության սկզբունքային որոշ տարբերությունները:

5. Նոր մարզական տերմինների շերտ

Այս շերտի տերմինները ստեղծվել են հայերենի բառակազմական տարբեր եղանակներով.

ա.ածանցմամբ՝ **մականորդ, ծանրորդ, սահնակորդ, մարտավարում, մեկնարկիչ, ջրադահուկորդ, վազորդուհի, գերմարզվածություն, գերծանրքաշային** և այլն,

բ.բառաբարդմամբ՝ **անվադահուկ, անվաչմշկավազք, գնդաթի, բազկամարտ, գեղալող, գոլառատ, մրցաշար, մրցանիշ,**

* **Ախտյան** գրաբարում նշանակում էր «քաջ, առաջամարտիկ, նախահարձակ կտրիճ» . այդ իմաստից առաջացավ «հանուն մի բանի մարտնչող՝ պայքարող» նշանակությունը, իսկ հետո՝ ժամանակակից հայերենում ստացավ հակադիր իմաստը՝ «թշնամի, դիսերիմ հակառակորդ», մինչդեռ արևմտահայերենում, պահպանելով իր նախնական իմաստը, ստացավ նաև «1. մրցակից, մրցորդ, 2. չեմպիոն» նշանակությունները:

ցատկահարթակ, մրցամարտ, մարտարվեստ, հուշամրցաշար, ատամնակալ, մարզաճև և այլն,

գ.պատճենմամբ՝ **հակագրոհ** (контратака), **հակահարված** (контрудар), **գերմրցաշար** (супертурнир), **պաշտպան** (защитник), **կիսապաշտպան** (полузащитник), **երկամարտ** (двуборье), **գերհանդիպում** (супервстреча), **ելման դիրք**, **ելադիրք** (исходное положение), **ձեռնամարտ** (рукопашный бой), **հիմնականգ** (основная стойка) և այլն,

դ.կիսապատճենմամբ՝ **ռեկորդածին**, **ռեկորդակիր**, **մարզաբազա**, **մոտովազք**, **թեթևատլետիկա**, **սպորտդպրոց**, **կրոսավազք**, **ավտոմոտոակումբ**, **ձիասպորտ** և այլն,

ե.հապավմամբ՝ **ՈԻՄԿ** (ուսումնամարզական կենտրոն), **ՖՖ** (Ֆուտբոլի ֆեդերացիա), **ՖԻԴԵ** (Շախմատի միջազգային ֆեդերացիա FIDE–Federation Internationale des Esches), **ՖԻՖԱ** (Ֆուտբոլի միջազգային ֆեդերացիա.FIFA.Federation Internationale de Football Association), **ՖԻԲԱ** (Սիրողական բասկետբոլի միջազգային ֆեդերացիա. FIBA Federation Internationale de Basketball Amateur), **ՈԻԵՖԱ** (Ֆուտբոլի ասոցիացիաների եվրոպական միություն. UEFA Union Europeenne de Football Association), **ՊԹԸ** (Պրոֆեսիոնալ թենիսիստների ընկերություն), **ՕՀՀԿ** (Օլիմպիական հերթափոխի հանրապետական կենտրոն), **ՊՖԼ** (Պրոֆեսիոնալ ֆուտբոլային լիգա), **սամբո** (самозащита без оружия), **Ֆիզպատրաստականություն**, **Ֆիզդաստիարակություն** և այլն (տե՛ս Դ.Գյուրջինյան, Ն.Հեքեքյան, Հայերենի տառային հապավումների բառարան-տեղեկատու, Ե., 2000):

6. Փոխառյալ մարզական տերմինների շերտ

Հայերենը մարզական տերմիններ է փոխառել տարբեր ժամանակներում: Ժամանակային տեսակետից փոխառյալ մարզական տերմինները կարելի է բաժանել երկու շերտի՝ **հնագույն** (նախաշխարհաբարյան փուլում կատարված) և **նոր** (աշխարհաբարյան փուլում կատարված):

Մարզական հնագույն փոխառություններ են՝ **պարսկերենից՝** ասպախաղ «ձիախաղ», ասպարեզ, շախ, և այլն, **արաբերենից՝** մատ, **հունարենից՝** ատլետ, ակրոբատ, ակրոբատիկա, դելտապլան, ավտոդրոմ, ավտոմոդել, ավտոմոտոակումբ, ավտոմոտոդպրոց, ավտոմոտոդրոմ, ավտոսահնակ, դինամոմետր «ուժաչափ», պալեսթրա, ստադիոդրոմ, ստադիոն, հիպոդրոմ, տակտիկա, տեխնիկա, օլիմպիադա, գիմնաստ, ազոնավար «մրցության մասնակից, մարզիկ», և այլն, **լատիներենից՝** ակվապլան «մարզալաստ», ակվալանգ «մարզահանդերձանք», ավիամոդել, բիաթլոն «դահուկային երկամարտ»,

մոտորով, մոտոդրոմ, մոտոցիկլետ, վելոդրոմ, ֆեդերացիա, ֆիզուր, ռեակցիա, պարտիա, և այլն:

Հնագույն փոխառյալ մարզական տերմինների մեջ գերակշռում են հունարենից և լատիներենից կատարված փոխառությունները:

Մարզական տերմինահամակարգում շատ են նոր փոխառությունները: Աշխարհաբարյան փուլում փոխառություններ կատարվել են հիմնականում եվրոպական լեզուներից և ռուսերենից. այսպես՝ **անգլերենից**՝ ապերկոտ, աուտ, բասկետբոլ, բեյսբոլ, վոլեյբոլ, հանդբոլ, սոֆտբոլ, ֆուտբոլ, վատերբոլ, բադմինտոն, բատերֆլայ, բենդի, բորսլեյ, բուլլինգ, բոքսբռնեկ, գոլ, գոլֆ, գեյմ, դոպինգ, ռեկորդ, կրիկետ, նոկաուտ, նոկդաուն, ռալլի, ռաունդ, ռեգբի, թիմ, ռինգ, սպրինտ, սնայպեր, սպիրոմետր, սպորտ, **ֆրանսերենից**՝ արբալետ, բալ, բասկյուլ, բրասս, բիլիարդ, կուլտուրիզմ, բոթաս, դեբյուտ, էտյուդ, պարաշյուտ, ռակետ, ռևանշ, վելոբոլ, վոլանդբոլ, տիր, տուրիզմ, տուրիստ, մեդալ, տրիկո, **գերմաներենից**՝ ալպենշտոկ, գրոսմայստեր, մոտոռոլլեր, ցայտնոտ, ցուգցվանգ, շպագատ, ֆինտ և այլն, **ռուսերենից**՝ բիտա, բայդարկա, լապտա, **իտալերենից**՝ սալտո, **ճապոներենից**՝ աիս ուկե, սոգո-գաշի, ձյու-դո, ձյու-ջիցու, հաջիմե, շիդո, սիկակու, կարատե, սոնո մամա (տե՛ս Բաբայան 1985):

Ժամանակակից հայերենի բառային կազմում որոշակի տեղ են գրավում մարզական փոխառությունները՝ պայմանավորված այդ ոլորտի արագ զարգացմամբ, նրա ժողովրդականացմամբ, զանգվածային բնույթով և նորանոր մարզաձևերի երևան գալով:

Մարզական բազմաթիվ փոխառություններ, մուտք գործելով մեր լեզու, դարձան նրա անբաժանելի մասը և նպաստեցին հայոց լեզվի բառազանձի հարստացմանն ու ճոխացմանը: Դրանցից շատերը ունեն գործածության մեծ հաճախականություն և տարածում են ստացել մեր կյանքում: Ժամանակակից հայերենն աշխատում է փոխառյալ տերմինների դիմաց ստեղծել համարժեք ձևերը: Ժամանակի ընթացքում մեծ մասամբ հաղթում են հայերեն ձևերը, որոշ դեպքերում էլ փոխառյալ տերմինները արմատանում են լեզվում և լայն գործածություն ունենում:

Այսպիսով, մարզական տերմինահամակարգը բաղկացած է ժամանակագրական տարբեր ենթաշերտերից՝ ընդհանուր մարզական, գրաբարյան, բարբառային, արևմտահայերենյան, նոր և փոխառյալ մարզական տերմինների շերտերից, որոնք հանդես են գալիս տարբեր համամասնությամբ. հինհայերենյան մարզական տերմինները ժամանակակից մարզական տերմինահամակարգում կա՛մ չեն գործածվում, կա՛մ քիչ են կիրառվում: Գերակշռում են ընդհանուր մարզական տերմինները, որոնք գործածական են հայերենի բոլոր

փուլերում, ապա՝ նորակազմ մարզական տերմինները և նոր փոխառությունները, որոնց թիվը գնալով ավելանում է՝ պայմանավորված սպորտի արագ զարգացմամբ ու տարածմամբ:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Աղայան Էդ., Ընդհանուր և հայկական բառագիտություն, Երևան, 1984:
2. Աճառյան Հ., Հայոց լեզվի պատմություն, Ա մաս, Բ մաս, Երևան, 1940, 1951:
3. Ակնարկներ ժամանակակից հայոց լեզվի բառագիտության և տերմինաբանության, Հր. Աճառյանի անվան լեզվի ինստիտուտ, Երևան, 1982:
4. Խասապետյան Ս., Արևելահայերեն և արևմտահայերեն տերմինների համեմատական քննություն, Բանբեր Երևանի համալսարանի, 2(53), Երևան, 1984:
5. Զահուկյան Գ., Աղայան Է., Առաքելյան Վ., Քոսյան Վ., Հայոց լեզու, 1-ին մաս, Ա պրակ, Երևան, 1980:

ԲԱՌԱՐԱՆՆԵՐ ԵՎ ՏԵՂԵԿԱՏՈՒՆԵՐ

6. Բաբայան Կ., Մարմնամարզական տերմինների տեղեկատու-բառարան, Երևան, 1985:
7. Գյուրջինյան Դ., Հեքեքյան Ն., Հայերենի տառային հապավումների բառարան-տեղեկատու, Երևան, 2000:
8. Էլոյան Ս., Արդի հայերենի նորաբանությունների բառարան, Երևան, 2002:
9. Ժամանակակից հայոց լեզվի բացատրական բառարան, հ.1-4, 1969, 1972, 1974, 1980:
10. Իսպիրյան Մ., Մարզանունների բացատրական բառարան, Երևան, 1984:
11. Նոր բառգիրք հայկազեան լեզուի, հ. 1-2, Երևան, 1979, 1981:
12. Սարգսյան Ա., Արևմտահայերենի բառարան, Երևան, 1991:
13. Սաքապետոյան Ռ., Արեւմտահայերէն-արեւելահայերէն նոր բառարան, Երևան, 2011:

REFERENCES

1. Aghayan E., Y'ndhanowr & haykakan bar'agitowt'yown, Er&an, 1984:
2. Atwar'yan H., Hayoc lezvi patmowt'yown, A mas, B mas, Er&an, 1940, 1951:
3. Aknarkner jhamanakakic hayoc lezvi bar'agitowt'yan & terminabanowt'yan, Hr. Atwar'yani anvan lezvi institowt, Er&an, 1982:
4. Xasapetyan S., Ar&elahayeren & ar&mtahayeren terminneri hamematakan qnnowt'yown, Banber Er&ani hamalsarani, 2(53), Er&an, 1984:
5. Jahowkyan G., Aghayan E., Ar'aqelyan V., Qosyan V., Hayoc lezow, 1-in mas, A prak, Er&an, 1980:

DICTIONARIES AND DIRECTORIES

6. Babayan K., Marmnamarzakan terminneri teghekatow- bar'aran, Er&an, 1985:
7. Gyowrjinyan D., Heqeqyan N., Hayereni tar'ayin hapavowmneri bar'aran-teghekatow, Er&an, 2000:
8. E'loyan S., Ardi hayereni norabanowt'yownneri bar'aran, Er&an, 2002:
9. Jhamanakakic hayoc lezvi bacatrakan bar'aran, h.1-4, 1969, 1972, 1974, 1980:
10. Ispiryan M., Marzanownneri bacatrakan bar'aran, Er&an, 1984:
11. Nor bar'girq haykazean lezowi, h. 1-2, Er&an, 1979, 1981:
12. Sargsyan A., Ar&mtahayereni bar'aran, Er&an, 1991:
13. Saqapetoyan R., Arewmtahayere'n-arewelahayere'n nor bar'aran, Er&an, 2011:

СУСАННА БАЛАЯН - ХРОНОЛОГИЧЕСКИЕ СЛОИ СПОРТИВНОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ

Ключевые слова: спортивная терминосистема, хронологические слои, габарский, диалектные спортивные термины, древние взаимозаменяемые термины, новые взаимозаменяемые термины, западноармянский слой терминов, новый слой терминов, общие спортивные термины

В статье рассматривались хронологические слои спортивной терминологии.

В работе были изучены спортивные термины, которые относятся как к общим, так и к габарским, диалектным, западноармянским, новым

и заимствованным лексическим единицам языка. Эти хронологические слои представлены в разном соотношении: преобладают общие спортивные термины, которые используются на всех этапах развития армянского языка, а затем новые термины и заимствования, число которых растёт, что обусловлено появлением новых видов спорта.

Изучение хронологических слоев спортивных терминов имеет важное значение, с одной стороны, для наблюдения за развитием терминологии, а с другой - для усовершенствования спортивной терминологии.

SUSANNA BALAYAN - CHRONOLOGICAL LAYERS OF SPORTS TERMINOLOGY

Keywords: *sports terminology system, chronological layers, Grabar, dialectal sports terms, borrowed terms, newly borrowed terms, Western-Armenian layer of terms, new layer of terms, common sports terms*

The article discusses the chronological layers of sports terminology in Armenian. Sports terms that refer to both general and Grabar, dialectal, Western Armenian, as well as new and borrowed words have been studied. Those chronological layers are introduced in different proportions, where the prevailing part are general sport terms, that are used in all stages of the development of the Armenian language. The rest of the chronological layers consist of the newly formed sports terms, loanwords, the number of which is growing due to the emergence of new sports. The study of the chronological layers of sports terms can be used to trace the development of terminology on the one hand, and to clarify the sports terminology, on the other.

Ներկայացվել է՝ 03.03.2021
Գրախոսվել է՝ 03.03.2021

**ՖՐԱՆՍԵՐԵՆԻ ՕՈՒԱՆՈՐՈՇ - ԱՆՁՆԱԿԱՆ ԴԵՐԱՆՎԱՆ ՀԱՅԵՐԵՆ
ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ**

ԱՐԱՄ ԲԱՐԼԵՁԻՉՅԱՆ

*Հիմնաբառեր՝ ձևաբանություն, դերանուններ, հակադրական
լեզվաբանություն, թարգմանություն, բազմիմաստություն,
տեքստայնություն, ռեհիմաստային արժեք*

Հոդվածում քննության է առնվում ֆրանսերենի ամենաինքնատիպ դերանուններից մեկի՝ Օո-ի գործածության և հայերեն թարգմանության հնարավոր տարբերակների հարցը: Լեզվաբանական գրականության մեջ Օո-ը դասվում է մերթ անորոշ, մերթ անձնական դերանունների շարքին: Մի դեպքում ելակետը նրա իմաստային անորոշությունն է, մյուս դեպքում նրա գործածությունը բոլոր դեմքերի ենթակա անձնական դերանունների փոխարեն՝ եզակի թե հոգնակի: Այս պատճառով է, որ լեզվաբաններից շատերն այն անվանում են «քամելտոն» դերանուն:

Այսպիսով, կարող ենք փաստել, որ Օո դերանունը իմաստային ներհակություն է ամփոփում իր մեջ. մի կողմից նշում է ընդհանրապես մարդկանց բազմություն, մյուս կողմից՝ առանձին անհատ: Հակադրական (կոնտրաստիվ) մեթոդի կիրառության դեպքում բացահայտվում է Օո-ի կիրառության բացառիկ ճկունությունը, որը, լեզվաբանների կարծիքով, նմանը չունի եվրոպական մյուս լեզուներում:

Օո-ը ձևաբանորեն տարբերակված չէ, այն չեզոքանում է անձնական դերանունների համակարգում, դեմքի և թվի որոշակիություն չունի, իսկ բայը դրվում է երրորդ դեմքի եզակի թվով:

Ուստի, միայն համատեքստն է օգնում զանազանելու նրա գործառական իմաստները և հուշում նրա թարգմանությունը: Օո-ի գործածության այս կամ այն դեպքը ճշտելու և ռեհիմաստային առումով գնահատելու համար հաճախ անհրաժեշտ է լինում դիմել նույնիսկ ծավալուն համատեքստի, երբ ի հայտ են գալիս հաղորդակցության մյուս հատվածների հետ Օո-ի փոխկապակցվածությունը և այդ հատվածների բովանդակային մանրամասները: Այս տեսանկյունից Օո-ը կարող է դիտվել բազմիմաստ դերանուն:

Օո-ը ծագում է լատիներեն homo-ից (մարդ) և այդ պատճառով է իր մեջ ամփոփում «ցանկացած ոք», «յուրաքանչյուրը», «մարդ, մարդիկ» իմաստները, պայմանով, որ դրանք անորոշ ու ընդհանրական լինեն:

Հենց այդ անորոշությամբ է պայմանավորված Օո-ի ներկայությունը խրատախոսքերում ու առածներում.

- On apprend à tout âge - Քանի ապրես, պիտի սովորես
- On ne badine pas avec l'amour - Սիրո հետ կատակ չեն անի
- On ne peut fuir sa destinée - Ճակատագրից չես փախչի
- On récolte ce qu'on a semé - Ինչ ցանես՝ էն կհնձես
- On reconnaît l'arbre à ses fruits - Ծառն իր պտղից կճանաչվի
- On ne meurt qu'une fois - Մարդը մեկ անգամ է մեռնում, և այլն:

Օո-ը խոսքում միշտ ենթակա է: Եվ քանի որ ժամանակակից ֆրանսերենը հակում ունի ազատվելու բայական վերջավորություններից, Օո-ը, ըստ Ժան Դյուբուայի՝ «չեզոքացնում է դիմային համակարգը, որովհետև ոչ դեմքի, ոչ էլ սեռի որևէ ցուցիչ չունի և թելադրում է բայի գործածություն բացառապես եզակի երրորդ դեմքով» (Dubois 1965: 111), մի երևույթ, որ մեծապես պայմանավորված է նաև թե՛ բանավոր, թե՛ գրավոր խոսքում տնտեսման և նվազագույն ճիգ գործադրելու միմյանց փոխլրացնող միտումներով: Օո-ի գործածությունը առավելապես բնորոշ է խոսակցական ֆրանսերենին, ուր նա խոսքին հաղորդում է անմիջականություն ու մտերմիկ երանգ:

Այսպիսով, լեզվաբանի և հատկապես թարգմանչի համար Օո-ը ուսումնասիրության գրավիչ մի ասպարեզ է, մանավանդ այն առումով, որ ֆրանսախոսներն իրենց առօրյա լեզվախոսության ընթացքում որևէ նեղություն չեն կրում Օո-ը գործածելիս:

Այժմ անդրադառնանք այն կարևոր հարցին, թե Օո-ի հայերեն թարգմանության ինչ տարբերակներ կարող են լինել:

Օրինակները քաղված են ֆրանսիացի ժամանակակից հեղինակ Լեո Մալլեի (Léo Mallet) *Les enquêtes de Nestor Burna et les nouveaux mystères de Paris* (Նեստոր Բյուրնայի հետաքննություններն ու Փարիզի նոր առեղծվածները) խուզարկուավետից, որի լեզուն մեր օրերի կենդանի խոսակցական ֆրանսերենն է: Վեպը հրատարակվել է 1985-ին և ունեցել է վեց վերահրատարակություն՝ 1986, 1987, 1988, 1989, 1991 և 1995 թվականներին:

Ինչպես արդեն նշել ենք վերևում, Օո-ը կարող է փոխարինել ենթակա անձնական դերանունների բոլոր դեմքերին, ուստի և թարգմանվել հայերենի համապատասխան դերանուններով ու դիմավոր բայաձևերով: Եվ այսպես.

1. Եզակի I դեմք

- Gabi n'est pas là ? demandai - je?
- Gabi, c'est moi, dit la fille, d'une voix fatiguée.
- Gabi la blonde, précisai - je.

- Plus depuis six mois, mon chou. J'ai changé la couleur de mes tifs...
- On peut voir ta frimousse? J'ai à parler à Gabi la blonde. Je ne veux pas me gourer. (p. 424)
- Գարին այստեղ չէ՞, - հարցրեցի ես:
- Գարին ես եմ, - ասաց աղջիկը հոգնած ձայնով:
- Շիկահեր Գարին, - ճշտեցի ես:
- Վեց ամիս է, ինչ նա շիկահեր չէ, հոգյակս: Ես փոխել եմ մազերիս գույնը:
- Կարո՞ղ եմ մոռափկո տեսնել: Ես շիկահեր Գարիի հետ պետք է խոսեմ: Չեմ ուզում սխալված լինել:

2. Եզակի II դեմք

Je lui posai la main sur l'épaule. Il se retourna, laissant échapper une exclamation. Avant qu'il fût revenu de sa surprise, je lui dis, d'un air entendu:

- Et alors, on ne reconnaît plus ce vieux Pierre (p. 19-20)

Ձեռքս դրեցի նրա ուսին: Նա շրջվեց ու մի բացականչություն արձակեց: Ու մինչ կսթափվեր զարմանքից, գործին տեղյակ մարդու տեսքով հարցրեցի.

- Ինչ է, արդեն մոռացել ես վաղեմի բարեկամ Պիեռին:

3. Եզակի III դեմք

- Hé! Hé! Sait-on jamais? sourit-il. Dans une ville à spirites, théosophes et autres marchands de calembredaines comme Lyon, l'intervention d'un fantôme serait-elle si extraordinaire? (p.27)

- Է՛ է՛, ո՞վ իմանա, - ժպտաց նա: - Ոգեհմաների, աստվածիմացների ու զավեշտաբան առևտրականների քաղաքում, ինչպիսին Լիոնն է, որևէ ուրվականի հայտնվելը մի՞թե այդքան տարօրինակ պիտի համարվի:

4. Հոգնակի I դեմք

- Votre collaborateur était diablement secret. Nous n'avons pas découvert grand-chose sur son compte. Quant au pilleur de banques, Villebrun, il est sorti de Nîmes à peu près à la date que vous avez indiquée, mais on a perdu sa trace (p. 23)

- Ձեր աշխատակիցը չափազանց առեղծվածային է: Մենք նրա վերաբերյալ շատ բան չենք բացահայտել: Ինչ վերաբերում է Վիլբրենին, բանկեր թալանողին, ապա նա Նիմից մեկնել է մոտավորապես ձեր նշած օրը, բայց մենք կորցրել ենք նրա հետքը:

5. Հոգնակի II դեմք

Au demeurant, c'était un bon bougre, serviable et paternel, si l'on veut. (p. 67)

Ի վերջո, դա մի բարի մարդ էր, ծառայական ու հայրաբարո, եթե կուզեք:

6. Հոգնակի III դեմք

Il leva un doigt à l'extrémité jaunie par le tabac :

- ... c'est le voleur. Il avait sur lui le vrai tableau et la copie et on lui a fauché son argent et le vrai tableau. (p. 445).

Նա բարձրացրեց ծխախոտից դեղնած մատը.

- ... դա գողն է : Նրա մոտ եղել է նկարի բնօրինակն ու կրկնօրինակը, ու նրանից գողացել են ունեցած դրամն ու բնօրինակը :

Նշենք, որ վերոհիշյալ դեպքերից ամենից ավելի տարածված են հոգնակի առաջին և երրորդ դեմքերի դերանուններին փոխարինող կիրառությունները:

Առանձնակի հետքորոշություն է ներկայացնում *on* + *avoir* l'impression, *on* + *avoir* la preuve, *on* + *dire*, *on* + *parler*, *on* + *pouvoir*, *on* + *savoir*, *on* + *sentir*, *on* + *trouver*, *on* + *voir* ու բազմաթիվ նմանատիպ կառուցների թարգմանությունը, երբ բայը հայերենում կրավորաձև է, երբ ենթակայի պաշտոնում մարդ գոյականն է, երբ թարգմանությունը կատարվում է տարբեր խոսքի մասերի պատկանող բառամիավորներով կազմած անդամ դարձվածների օգնությամբ, և այլն : Բերենք օրինակներ.

- **On + avoir l'impression**

On avait l'impression, au bout d'un quart d'heure de conversation avec elle, que tant qu'elle vivrait les psychiatres ne seraient pas réduits au chômage . (p. 239)

Քառորդ ժամ նրա հետ զրուցելուց հետո տպավորություն էր ստեղծվում, թե քանի դեռ նա ողջ է, հոգեբույժները գործազրկության չէին մատնվի :

- **On + avoir la preuve**

Mais Thévenon a-t-il vraiment emporté les lingots? On n'en a jamais eu la preuve. (p. 167)

Բայց իրո՞ք Թենոնն է տարել ոսկու ձուլակտորները: Դա երբեք չապացուցվեց:

- **On + dire**

- Entendu. La captivité vous a transformé, on dirait. Vous me paraissez bien bavard. (p. 66)

- Պայմանավորվեցինք : Բանտարկված լինելը, կարծես Ձեզ փոխել է: Դուք չափից ավելի շատախոս եք դարձել:

- **On + s'embêter**

- Entrer par effraction dans le logement d'un assassin décédé et fouiller dudit. Avec vous, on ne s'embête pas. (p. 49)

- Կոտրանքով մտնել մահացած մարդասպանի տունն ու խուզարկել նրան: Ձեզ հետ մարդ չի ձանձրանա:

- **On + parler**

Dans le corps de l'article, on parlait d'une jeune femme brune. (p. 181)

Հողվածում խոսվում էր երիտասարդ, թխահեր կնոջ մասին:

- **On + pouvoir**

Ne pouvait-on retarder mon départ ? J'avais pas mal de choses à faire. (p. 62)

Հնարավոր չէր արդյո՞ք հետաձգել իմ մեկնումը: Ես շատ անելիքներ ունեի:

- **On + savoir**

On n'a jamais su où Thévenon s'était cache après l'attentat du Havre. (p. 214)

Երբեք չիմացվեց, թե որտեղ էր Թևենոնը թաքնվել Հավրում տեղի ունեցած մահափորձից հետո:

- **On + sentir**

On la sentait heureuse, soulagée de pouvoir enfin répondre franchement. (p. 188)

Զգացվում էր, որ նա երջանիկ է, սփռփված, որ վերջապես կարողացել է անկեղծորեն պատասխանել:

- **On + trouver**

- On trouve vraiment de tout, aux Halles, observai-je. Quel nom avez-vous dit?

- Larpent, Etienne Larpent ... Cela vous rappelle quelque chose, maintenant? (p. 432)

- Կենտրոնական շուկայում իսկապես ում ասես կարելի է հանդիպել. - նկատեցի ես : - Ի՞նչ անուն ասացիր:

- Լարպան : Էթյեն Լարպան ... Սա Ձեզ որևէ բան հիշեցնու՞մ է:

- **On + voir**

On n'y voyait pas à deux pas. Précipiter quelqu'un dans le Rhône eût été un jeu.

Այնտեղ երկու մետրի վրա ոչինչ չէր երևում: Ինչ-որ մեկին Ռոնը գլորելը խաղի պես մի բան պիտի լիներ:

Երբեմն մեկ պարբերության մեջ արձանագրվում են On – ի գործածության մեկից ավելի դեպքեր, ինչը որոշակի ոճիմաստային երանգ է հաղորդում տեքստին:

- On se rend à l'invitation d'un maître-chanteur pour payer ou lui casser la gueule ... Pas les deux à la fois.

- Losqu'on est nerveux comme cette femme, on ne possède pas votre logique.

On casque et on s'arme tout de même, en vue d'on ne sait quelle éventualité. (p. 210)

- Դրամաշորթի կանչով նրա մոտ գնում են վճարելու կամ մոռոթը ջարդելու ... Բայց ոչ երկուսը միաժամանակ:

- Երբ մարդ այդ կնոջ պես նյարդային է լինում, նա ձեր տրամաբանությամբ չի առաջնորդվում: Վճարում է, բայց նաև գինվում է, աչքի առաջ ունենալով ցանկացած անակնկալ:

Քիչ չեն նաև դեպքերը, երբ համատեքստը թարգմանչին ընտրության հնարավորություն է ընձեռում՝ ըստ ճաշակի ու հայեցողության : Այսպես .

Il y avait un flic sur le bord du trottoir. Il était de service ou attendait une bonniche, on n'aurait su dire. (p. 126)

Մայթեզրին մի ոստիկան կար : Ծառայության մեջ էր, թե ինչ-որ աղախնու էր սպասում, դժվար էր կռահել (չէիր կարող գուշակել):

- Nous parlerons de Stalag.

- Oh!, alors ... On le saura que vous avez été prisonnier ... (p. 101)

- Մենք կխոսենք համակենտրոնացման ճամբարի մասին:

- Օ՛հ, այդ դեպքում կիմացվի (կիմանան), որ գերի եք եղել:

Օրինակները կարելի է անվերջ շարունակել, սակայն եղածն էլ բավական է համոզվելու համար, թե որքան բազմազան ու տարատեսակ են Օո – ի հայերեն թարգմանության տարբերակները:

Ուսումնասիրված փաստական նյութը հիմք է տալիս պնդելու, որ Օո դերանունն օժտված է իմաստային ներունակ բազմադիմությունը, հստակ համատեքստային բազմիմաստությունը, որի շնորհիվ որևէ չափով չի խոչընդոտվում ասույթի բովանդակության ընկալումը:

Ուստի մնում է եզրակացնել, որ ֆրանսերենի Օո անորոշ-անձնական դերանվան դիտարկումը պետք է ընթանա հետևյալ ուղղություններով՝ **բազմիմաստություն և տեքստայնություն:**

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Basmanova A., Tarassova A. Syntaxe de la phrase française, Moscou, 1986.
2. Dubois J. Grammaire structural du français : nom et pronom, Larousse, 1965.
3. Fournier N. Grammaire de français classique, Paris, 2002.
4. Grammaire Larousse du 20 ème siècle, Librairie Larousse, Paris, 2006.
5. Grevisse M., Goosse A. Le bon usage, Paris, 2011.
6. Rabat A. La valeur de «on» pronom indéfini / pronom personnel dans les perceptions représentées. L'information grammaticale, Paris, 2001.
7. Гак В. Теоретическая грамматика французского языка. Синтаксис, Москва, 1986.
8. Гак В., Григорьев Б. Теория и практика перевода, 3-е издание, Москва, 2000.

REFERENCES

1. Gak V. Teoreticheskaja grammatika francuzskogo jazyka. Sintaksis, Moskva, 1986.
2. Gak V., Grigor'ev B. Teorija i praktika perevoda, 3-e izdanie, Moskva, 2000.

ԱՐԱՄ ԲԱՐԼԵԶԻԶՅԱՆ - Կ ՎՈՓՐՍՍՈՒ ՔԵՐԵՎՈՏԵ ՓՐԱՆՇՍԿՈՂ ՈՆՈՒՐԵԴԼԵՆՆՈՒ-ԼԻՇՆՈՂ ՄԵՏՈՒՄԵՆԻԱ ՈՆ ՈՒ ԱՐՄԵՆՍԿԻ ՅՅԻԿ

Կլյւչեւեյե Տլուա: մորֆոլոգիա, մեստումենիե, կոնտրաստիւոնա լինգւիստիկա, քերեւոտ, քոլիսեմիա, կոնտեքստւոնալնոտ, ստիլիստիշեճե ճնաչեւիե.

Տիստեմա մեստումենիյ ֆրանշսկոն ՅՅԻԿ ՕՒՒ լիՅնոհայա մնոնոնքսիտիե ֆորմ, սրեդի կոտորի նեոնքրեմեննո-լիՅնոն մեստումենիե **Օն** ճնաչեւոն օսօբե մեստո. Տլւճիս յեո լրիմենիս նստոնոնք ռաճնրօճնոն, թո յրաճ լինգւիստու նսչեւոն յեո «մեստումեննոնն չամեւեոնոն». Տկաճոնն քոճտրեճեւոնա մնոնքիսլեննոնն քերեւոտա մա Արմեոնսկի ՅՅԻԿ. Ըննոնն ունքրեմեննո-լիՅնոն մեստումենիե ՕՒՒ լիՅնոհայա լիստիլիստիշեճե ճնաչեւիե մնոնքսիտիե մոնքսիտիե յ մաճնոնն ռեգիստրս ՅՅԻԿ, քրի էտոն օՒՒմեճեւոն օսօբեննա թնոտնոտնոտն յեո լրիմենիս յօ ֆրանշսկոն ռաճնրօճնոն ռեճի. Տլեճուաճաճաճ, իճնոհայա ճննոնն մեստումենիս ճոճոնն քրոնքոնքիճ յ մաճնոնն ունքրեմեննոնն մնոնքոնքսիտիե յ կոնտեքստւոնալնոն մնոնքօճնաչեւիե.

ԱՐԱՄ ԲԱՐԼԵԶԻԶՅԱՆ - ՕՒՒ ՏՐԱՆՍԼԱՏԻՈՒ ՓՐԱՆՇՍԿՈՂ ՈՆՈՒՐԵԴԼԵՆՆՈՒ - ԼԻՇՆՈՂ ԿՐՈՒՆՈՒՆ ՕՆ ՈՒՒ ԱՐՄԵՆԻԱՆ

Կեյուոուդս: morphology, pronoun, contrastive linguistics, translation, polysemy, contextuality, stylistic meaning

The system of French pronouns is distinguished by a variety of forms, among which the indefinite personal pronoun **On** occupies a special place. Its applications are so diverse that a number of linguists call it "the pronominal chameleon." This is confirmed by numerous translations into Armenian. The given indefinite-personal pronoun, characterized by functional and stylistic diversity, is used in different registers of the language, meanwhile there is a special regularity of its use in French colloquial speech. Therefore, the study of this pronoun should be carried out in two main directions: identifying linguistic and contextual polysemy.

Ներկայացվել է՝ 03.03.2021

Գրախոսվել է՝ 16.03.2021

**ԴԵՐԱՆՈՒՆԸ՝ ՈՐՊԵՍ ՀԵՂԻՆԱԿԱՅԻՆ ԴԻՐՔՈՐՈՇՄԱՆ ՑՈՒՑԻՉ
ՕՏԱՐԱԼԵԶՈՒ ԱԿԱԴԵՄԻԱԿԱՆ ԳՐԱՎՈՐ ԽՈՍՔՈՒՄ**

ՋՈՐԻ ԲԱՐՍԵՂՅԱՆ

Հիմնաբառեր՝ ակադեմիական գրավոր խոսք, «ես» անձնական դերանուն, «հեղինակային մենք», գիտական շարադրանքի հեղինակ, «բացառող մենք», «ներառող մենք»

Հոդվածում քննարկվում է ակադեմիական գրավոր խոսքում «ես» անձնական դերանվան կիրառման դեպքերը՝ որպես գիտական շարադրանքում հեղինակի դիրքորոշումների արտահայտման ցուցիչ: Ակադեմիական գրավոր խոսքը բնորոշվում է օբյեկտիվությամբ, վերացարկվածությամբ, կանոնավորությամբ, ճշգրտությամբ, պարզությամբ և անդեմությամբ: Վերջին տարիներին արևմտյան գիտական հանրային գիտական խոսքի անդեմությունը համարում է ավելորդ ձևապաշտություն և խորհուրդ է տալիս գիտական շարադրանքում անկաշկանդորեն գործածել «ես» անձնական դերանունը՝ որպես սեփական դիրքորոշումներն արտահայտող միջոց:

Այսօր դարի ընձեռած գիտատեխնիկական հնարավորությունները, ազգաբնակչության ազատ տեղաշարժը, տեղեկատվական աղբյուրների հասանելիությունն ու մատչելիությունը հայ գիտնականներին, հետազոտողներին, ուսանողներին և տարբեր ոլորտի ասպիրանտներին հնարավորություն է տվել գիտական հոդվածներ տպագրելու միջազգային գիտական պարբերականներում: Ակնհայտ է, որ այսպիսի պարբերականներում տեղ գտած աշխատությունը մեծ նպաստ է բերում ոչ միայն աշխատության հեղինակին, այլև հայ գիտությանը: Այս համատեքստում ավելի է կարևորվում հայ սովորողի կողմից օտար լեզվով ակադեմիական գրագրության առանձնահատկությունների յուրացումը: Օտար լեզվով գիտական հոդվածներ, հաղորդումներ, ատենախոսություններ գրելու կարողությունը զգալիորեն մեծացնում է հետազոտողի մրցունակությունը համաշխարհային գիտության ասպարեզում: Այդուհանդերձ, ակադեմիական գրագրության հմտությունների ձևավորման և զարգացման համար բավարար չէ միայն գիտական տեքստի բառային և քերականական առանձնահատկությունների յուրացումը: Ակադեմիական գրագրությունը բարդ գործընթաց է, որտեղ անհրաժեշտ է նաև հստակ պատկերացում

ունենալ խոսույթային, գործաբանական, հոետորական ռազմավարությունների վերաբերյալ, որոնք ներհատուկ են անգլոամերիկյան ակադեմիական գրավոր խոսքին: Չնայած այն հանգամանքին, որ շատ հետազոտողներ խոսում են ակադեմիական գրավոր խոսքի «ոչ մշակութափոխ» լինելու մասին՝ այդուհանդերձ, անգլոամերիկյան ակադեմիական գրավոր խոսքի առանձնահատկությունների համեմատությունը եվրոպական երկրներում շրջանառվող ակադեմիական գրագրության տարրերի հետ՝ վեր է հանում գիտական ոճի մի շարք «մշակութափոխ» (культурно обусловенно) առանձնահատկություններ (Варгина 2004: 32-33): Այսպիսի գատորոշիչ առանձնահատկություններից են մեջբերումների առատ գործածությունը, ընդ որում՝ ամենաթարմ հրատարակումներից, հոետորական հարցերի բացակայությունը, գիտական շարադրանքին «մեղմություն» հաղորդող լեզվական միավորների գործածումը՝ հեջինգը, կապերի և շաղկապների առատ կիրառումը, գիտական շարադրանքի կառուցվածքի ճիշտ պահպանումը՝ նախաբան, հիմնական մաս, վերջաբան (Hyland 2006: 44): Հայ իրականության մեջ պրոֆ. Եզեկյանը վերոնշյալ իրողությունները համարում է գիտական ոճի կարևոր հատկանիշներ, սակայն նա նշում է, որ հայ հեղինակների գիտական ոճով գրված աշխատություններում գործածվում են նաև դերբայական դարձվածով նախադասություններ, որոնք հաճախ փոխարինում են երկրորդական նախադասություններին և ավելի հակիրճ են դարձնում շարադրանքը (ինչպես՝ վերլուծելով նշված փաստերը, համեմատելով այս հասկացությունները, նշվածը ամփոփելու համար և այլն): Ի դեպ, նշված կառույցներն ավելի բնորոշ են թարգմանական գրականությանը, հատկապես ռուսերենից հայերեն կատարված գիտական նյութի թարգմանություններին (Եզեկյան 2006: 40):

Տարբեր լեզուներով գիտական խոսքաշարի կարևոր և պարտադիր հատկանիշներից է շարադրանքի օբյեկտիվությունն ու անդեմությունը, այսինքն՝ «հեղինակային, անհատական գործոնի» բացակայությունը: Գիտական շարադրանքի օբյեկտիվության կարելի է հասնել մի շարք բառային և քերականական հնարների միջոցով, սակայն առավել տարածված երևույթ է «ես» անձնական դերանվան բացառումը գիտական խոսքում: Ըստ Լ. Եզեկյանի՝ գիտական շարադրանքում կարելի է կիրառել անձնական դերանվան հոգնակի առաջին դեմքը՝ «մենքը», իբրև «հեղինակային մենք»՝ և՛ եզակիի, և՛ հոգնակիի իմաստով: Անձնական դերանվան եզակի թվի առաջին դեմքի փոխարեն հոգնակիի գործածությունը հաճախակի հանդիպող երևույթ է գիտական շարադրանքներում և ունի ոճական հատուկ նպատակադրում. նախ և

առաջ, այն արտահայտում է հեղինակի համեստ վերաբերմունքը, իր «ես»-ը թաքցնելու ձգտումը, և քանի որ ոճական այս հնարը հիմնականում կիրառում են հեղինակները, ուստի նշված կիրառությունն անվանում են «*հեղինակային մենք*» (Եզեկյան 2006: 38): Հավանաբար, այս երևույթը կարելի է բացարել այն հանգամանքով, որ հայալեզու գիտական տեքստերում շեշտադրվում է կոլլեկտիվության, համախմբվածության գաղափարը, որ ցանկացած գիտական շարադրանք միասնական, համընդհանուր ջանքերի արգասիք է: Անշուշտ, նմանատիպ ռազմավարությունը նվազեցնում է հեղինակի պատասխանատվությունը ներկայացված փաստերի վերաբերյալ: Անգլալեզու մասնագիտական գրականության մեջ «մենք» դերանունը ունի կամ ներառող (inclusive), կամ բացառող (exclusive) գործառույթներ: Այլ կերպ ասած, «բացառող մենք»-ը վերաբերում է միայն գիտական խոսքաշարի հեղինակին, մինչդեռ «ներառող մենք»-ը վերաբերում է և՛ հեղինակին, և՛ ընթերցողներին, և՛ գիտության շահագրգիռ կողմերին: Օրինակ՝

- 1) *We*, however, could not have included all the techniques found in the literature, so our list is far from being complete due to deliberate negligence of some minor techniques.
- 2) *We* decided on a set of informal guidelines to structure the implementation of the project; these included ideas about how to organize the notebooks.
- 3) According to Dewey, reflection helps our personal growth because it is the means how *we* free ourselves from a single point of view and the possible negative effects of one point of view.
- 4) Secondly, *we* need to become aware of what conventions in English are, and look at how these may or may not ‘feel right’ to speakers of other languages (Basal; Bada 2012: 1781–1782).

Ինչպես ակնհայտ է, առաջին և երկրորդ օրինակներում «մենք» դերանունը բացառող է. այն առնչվում է միայն հեղինակներին, այն է՝ արտահայտված դրույթների հավաստիության և արժանահավատության միակ պատասխանատուն շարադրանքի հեղինակներն են: Երրորդ և չորրորդ օրինակներում «մենք» դերանունը ներառող է, այսինքն՝ հեղինակների արտահայտած մտքերի ճշգրտության պատասխանատվությունը կրում են հեղինակները, ընթերցողները և այլ շահագրգիռ անձիք (կոլլեկտիվ մենք):

Շատ հաճախ յուրացնելով օտար լեզվով ակադեմիական գրավոր խոսույթի գատորոշիչ առանձնահատկությունները, հայ ուսանողները կարողանում են պատշաճ կերպով շարադրել իրենց մտքերը՝ պահպանելով տվյալ ոճին ներհատուկ լեզվաոճական նորմերը, սակայն

մյուս կողմից, տպագրության ներկայացված բազում հոդվածներում «հեղինակային ձայնը» (authorial voice), այսինքն՝ հեղինակի ներկայությունը աշխատության մեջ, բացակայում է կամ քողարկված է համեստ «*հեղինակային մենք*»-ի հետևում: Ճիշտ է, ինչպես նշվեց, ակադեմիական գրագրության այս պահանջով պահպանվում է գիտական շարադրանքի օբյեկտիվությունը, այդուհանդերձ, այս հնարի սակավ կիրառությունը կարող է հոդվածը վերածել զուտ գիտական փաստերի հաջորդական թվարկման:

Ներկայումս, երբ տարբեր ազգային պատկանելություն ունեցող գիտնականներ հոդվածներ են տպագրում միջազգային գիտական պարբերականներում, երբ այս ոլորտում մրցակցությունը համեմատաբար բարձր է, ակադեմիական գրավոր խոսույթին հատուկ օբյեկտիվությունն ու անդեմությունը աստիճանաբար անցյալի իրողության է վերածվում: Դեռ ավելին, հանրահայտ բրիտանաամերիկյան հրատարակչություններից մեկը հորդորում է «ազատվել նախորդ սերնդի գիտնականների կեղծ համեստությունից» և գիտական տեքստի օբյեկտիվությունն ապահովող կրավորական կառույցների փոխարեն օգտագործել 'I' և 'we' դերանունները (Day; Gastel 2012: 198) Ընդ որում, հրատարակչության հիմնադիր պրոֆ. Դեյր խորհուրդ է տալիս միանձնյա հեղինակներին խուսափել «հեղինակային մենք»-ից՝ անվանելով այն «աղաղակող պեղանտիզմ»: Այսպիսի պայմաններում գիտական խոսքաշարի հեղինակը գիտության այս կամ այն բնագավառում «կոշտ մրցակցային հանգամանքներին» դիմակայելու համար պետք է հստակ սահմանազատի սեփական «ես»-ը: Չնայած հայ և ռուս լեզվաբանության մեջ մինչև օրս առանձնացնում են գիտական ոճի օբյեկտիվությունը, տրամաբանականությունը, վերացարկվածությունը, պարզությունը, ճշգրտությունը (Чернявская 2011: 6; Кожина 2010: 289; Եզեկյան 2006: 31-32), այդուհանդերձ, շատ արտասահմանյան հեղինակներ սկսել են վիճարկել ակադեմիական գրավոր խոսույթի վերոնշյալ հատկանիշներից օբյեկտիվությունն ու անդեմությունը: Այսպես, անգլոամերիկյան գիտական տեքստերում «ես» անձնական դերանվան կիրառումը մեծապես կախված է կոնկրետ բնագավառից, օրինակ՝ ճշգրիտ և բնագիտական գիտություններում ընդունելի չէ հեղինակի «բացահայտ» ներկայությունը, մինչդեռ հումանիտար և սոցիալական գիտություններում ընդունելի է գիտական շարադրանքում առաջին դեմքի գործածումը: Ընդ որում, անձնական դերանվան առաջին դեմքի գործածումը հաճախադեպ է, երբ գիտական տեքստը բանավոր է ներկայացվում (Nelson&Castello՝ 2012: 12): Վերջին տարիներին տարբեր երկրների գիտնականներ իրականացրել են անգլալեզու գիտական խոսույթի միջմշակութային

կորպուսային հետազոտություններ: Այս հետազոտությունների արդյունքները վկայում են, որ շատ անգլալեզու հոդվածներում գործածվում է 'I' անձնական դերանունը: Այսպիսի արդյունքներ են գրանցվել, օրինակ, բուլղարացի, չեխ, թաիլանդցի լեզվաբանների անգլալեզու հոդվածներում, լեզվաբանության, գյուղատնտեսության, բուժքրոյության, ճարտարագիտության ոլորտներում, պարսիկ հեղինակների հոդվածների ամփոփումներում, հասարակագիտական գիտությունների ոլորտում թուրք հեղինակների ատենախոսություններում և այլն (Hyland 2002: 1110):

4. Հայլանդը, ութ տարբեր բնագառի գիտական հոդվածներում վերլուծելով դերանունների գործածությունը, հանգել է հետևյալ եզրակացության: Արդյունքները ներկայացնում ենք աղյուսակի տեսքով:

Բնագավառ	Ընդհանուրը	I	Me	My	We	Us	Our
Ֆիզիկա	17,6	0	0	0	12,7	0,2	4,7
Կենսաբանություն	15,4	0	0	0	11,5	0,5	3,4
Ռադիոտեխնիկա	11,6	0	0	0	8,4	0,1	3,1
Շուկայագիտություն	38,1	1,1	0	0,5	22,2	0,8	13,5
Փիլիսոփայություն	34,5	26,1	1,6	5,3	0,9	0,2	0,4
Կիրառական լեզվաբանություն	32,2	12,7	1,1	3,4	8,9	1	5,1
Սոցիոլոգիա	22,7	6,2	0,4	1,3	9,8	0,4	4,6
Մեքենաշինություն	2,6	0	0	0	2,1	0	0,5

4. Հայլանդը առանձնացնում է գիտական տեքստերում հեղինակային դրսևորման հետևյալ 3 եղանակները՝

- Հեջինգ՝ ակադեմիական գրավոր խոսքաշարի հեղինակը մի շարք բառաքերականական միավորների միջոցով անուղղակիորեն, թաքնված կերպով «ակնարկում» է իր դիրքորոշումների մասին: Անգլերենում գիտական շարադրանքը մեղմ, ոչ խիստ, ոչ հավակնոտ դարձնելու նպատակով կիրառվում է «զգուշավոր» լեզու: Այս երևույթը անգլերենում հայտնի է հեջինգ (hedging) եզրույթով:

- Բուստերներ՝ (boosters) հեջինգ հնարի հակառակ լեզվական իրողությունն է: Բառային միավորներ են, որոնք շարադրանքին հաղորդում են համոզվածություն, հստակություն և վճռականություն:
- «Ինքնահիշատակում» (self-mention)՝ անձնական դերանվան առաջին դեմքի կիրառում (Hyland 2005: 177):

«Ես» անձնական դերանունը օտարալեզու գիտկան տեքստերում կատարում է մի շարք գործառնություններ: Կ. Ֆլոտտումը առանձնացնում է անձնական դերանվան առաջին դեմքի հետևյալ գործառնությունները՝

- Գիտական շարադրանքի հեղինակը՝ որպես տեքստի «ստեղծող» (*I-creator*): Որպես կանոն, գործածվում է հետևյալ բայերի հետ՝ describe, discuss, illustrate, outline, present, repeat, show, summarize, begin by, focus on, move on, (re)turn to, conclude by, նույնիսկ՝ описать, продемонстрировать, указать, показать, отмечать, сформулировать: Օրինակ՝ *I first show that the observed racial classification practices... did not contribute to the growth of the white population share. ... continuing to proceed counter-factually, I next show that the observed pattern of differential reproduction can help explain.*
In this paper, *I will focus* quantitatively and qualitatively *on* a particular form of interpersonal metadiscourse: person markers.
- Գիտական շարադրանքի հեղինակը՝ որպես *հետազոտող* (*I-researcher*): Օգտագործվում է հետևյալ բայերի հետ՝ analyse, assume, consider, choose, compare, explore, find, follow, limit, study, test, use, նույնիսկ՝ выявлять, обращаться, формулировать, проводить, рассматривать, анализировать: Օրինակ՝ *I construct* a variety of measures of labor market participation and performance. *I create* a continuous measure of amounts of total earned income from wages, salary, tips, self-employment. Following Oppenheimer et al. (1997), *I also use* respondents' reports of hours and weeks worked per year to categorize them as working full-time for the full year.
- Գիտական շարադրանքի հեղինակը՝ որպես քննարկման *մասնակից* (*I-participant*): Օգտագործվում է հետևյալ բայերի հետ՝ argue, claim, dispute, maintain, propose, reject, think, նույնիսկ՝ кажется, представляется, предполагать, считать, а также выражения на наш взгляд, по нашему мнению): Օրինակ՝ *I argue* that differences between rich and poor women are smaller in economically more developed countries... .
- Գիտական շարադրանքի հեղինակը՝ որպես *գնահատող* (*I-evaluator*): Օգտագործվում է հետևյալ բայերի հետ՝ feel, be content to, be struck by, find something + evaluative adjective; նույնիսկ՝ важный):

Օրինակ՝ My goal in this article is not to argue over whether we should view the proverbial cup as half empty or half full (arguments *I have* always found *uninteresting*) but, rather, to stretch toward an understanding of why some things change so much more than others.

«Ես» դերանունը առանձին գործառույթ է կատարում, երբ արտահայտվում է երախտագիտություն: Օրինակ՝ *I am deeply grateful to the ASR editors and anonymous reviewers for their extremely helpful suggestions, Я благодарен также за критику и рекомендации участникам семинара 18 мая 2011 г. в Томском государственном университете и двум анонимным рецензентам журнала*

Հաճախադեպ են նաև, երբ դերանունը կատարում է երկակի գործառույթ, օրինակ՝ տեքստ «ստեղծողի» և հետազոտողի գործառույթները՝ *I have already distinguished between two different types of racial switching* (Flottum 2009: 112).

Նորվեգացի հետազոտողները «Մշակութային ինքնությունը ակադեմիական արձակում» (Cultural Identity in Academic Prose) հետազոտական ծրագրի շրջանակներում երեք տարբեր բնագավառներում՝ տնտեսագիտություն, լեզվաբանություն, բժշկություն, ուսումնասիրել են երեք լեզուներով՝ անգլերեն, նորվեգերեն, ֆրանսերեն շարադրված գիտական տեքստերում դերանունների կիրառումը: Ըստ հետազոտության տվյալների՝ անգլերեն լեզվով շարադրված երեք բնագավառների բոլոր հոդվածներում էլ առաջատար է հեղինակի՝ որպես հետազոտողի գործառույթը: Սա բացատրվում է նրանով, որ անգլերեն լեզվով գրված գիտական տեքստի հեղինակը հստակորեն սահմանազատում է իր սեփական «ես»-ը՝ փորձելով այս կերպ «դիմակայել» միջազգային գիտական ասպարեզում գործող մրցակցությանը:

Ռուս հետազոտող Ի. Շեմելայի կողմից իրականացրած ուսումնասիրության արդյունքում (սոցիոլոգիայի ոլորտում) պարզ է դարձել, որ ռուսալեզու գիտական տեքստերում հեղինակը հանդես է գալիս որպես տեքստի ստեղծող, հետազոտող և քննարկման մասնակից: Այս երեք գործառույթներից համեմատաբար քիչ են դեպքերը, երբ գիտական խոսքաշարի հեղինակը հանդես է գալիս որպես հետազոտող: Անգլալեզու գիտական տեքստերի հետ համեմատությունը ցույց է տալիս, որ այն կառույցներում, որտեղ ռուս հեղինակները պարտավոր էին օգտագործել 'I' դերանունը, կիրառում են կրավորական կառույցներ, որոնք նպաստում են գիտական տեքստի «չեզոքության» պահպանմանը: Այստեղից ակնհայտ է, որ ռուսական գիտական հանրությունը դեռևս

գործում է ակադեմիական գրավոր խոսքի առանձնահատկությունների հետ կապված դասական, ավանդական մոտեցումը (Шемелева 2013:150) Մեկ այլ հետազոտող, Օ. Ա. Կրապիվկինան, իր աշխատության մեջ նշում է, որ անգլալեզու հոդվածներում «ես» դերանունը կիրառվում է հիմնականում ներածության և եզրակացության մեջ, որտեղ հեղինակները հանդես են գալիս որպես հետազոտողներ (Крапивкина 2015:100): Հայաստանը, երկար տարիներ լինելով Խորհրդային Միության բաղկացուցիչ մաս, կամա թե ակամա կրել և շարունակում է կրել ռուսական մշակույթի և գիտական նորմերի ազդեցությունը: Ամենևին պատահական չէ, որ հայ հեղինակների գիտական աշխատություններում առկա է ակադեմիական գրավոր խոսույթի նորմերի խստագույն պահպանում:

Ամփոփելով վերը նշված իրողությունները՝ կարելի է եզրակացնել, որ գիտական գրավոր խոսքի կաղապարայնությունն ու «պահպանողականությունը» վիճարկելի են և քննության առարկա են դառնում գիտությամբ զբաղվող շատ անհատների կողմից: Մի կողմից՝ գիտնականը կամ հետազոտողը, ով զբաղվում է գիտությամբ և ուսումնասիրություններ է կատարում որոշակի բնագավառում՝ պետք է հստակորեն իր մասին ազդարարի գիտական աշխարհին, մյուս կողմից՝ գիտական խոսքում շրջանառվող նորմերը թույլ չեն տալիս դուրս գալ գիտական խոսքին բնորոշ օբյեկտիվության սահմաններից: Ահա այս համատեքստում է երևան գալիս միջմշակութային տարբերությունը: Ի տարբերություն ռուսական և հետխորհրդային երկրների գիտական գրագրության չափանիշների՝ այլ է պատկերը արևմտյան գիտական աշխարհում, որտեղ հեղինակը ազատ է և կարող է գիտական խոսքաշարում սեփական անձի հիշատակման միջոց ընտրել «ես»-ը՝ առանց անհարկի մտավախության, որ դրանով խախտել է գիտական գրավոր խոսքի նորմատիվային բնույթը: Ակնհայտ է, որ այս իրողությունները պետք է հաշվի առնվեն «Անգլերենը ակադեմիական նպատակների համար» դասընթացը կազմակերպելիս, որի ընթացքում սովորողներին պետք է ծանոթացնել ակադեմիական գրավոր խոսքի փոփոխվող հարացույցին:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Եզեկյան Լ., Հայոց լեզվի ոճագիտություն (ուսումնական ձեռնարկ), Երևանի համալս. հրատ., Եր., 2006, 376 էջ:
2. Варгина Е. И., Научный текст и его воздействие (на материале английского языка), СПб., Филологический факультет СПбГУ, 2004, 212 с.

3. Крапивкина О. А., Способы репрезентации субъекта в научном дискурсе, Известия ВГПУ, Языкознание и литературоведение, 2015, 100-103 с.
4. Кожина М. Н., Дускаева Л. Р., Салимовский В. А., Стилистика русского языка: учебник. 2-е изд. М., Флинта: Наука, 2010, 464 с.
5. Чернявская В. Е., Коммуникация в науке: нормативное и девиантное. Лингвистический и социокультурный анализ. М., Книжный дом «Либриком», 2011, 240 с.
6. Щемелева И. Ю., Местоимения как средство передачи авторской позиции в английском и русском научных текстах, Вестник СПбГУ, Сер. 9, Вып. 4, 2013, 143-153 с.
7. Basal A., Bada E., Use of first person pronouns: A corpus based study of journal articles, Energy Education and Technology Part B, Social and Educational Studies, Vol. 4(3), Adana, 2012, 1777-1788 pp.
8. Day R.A., Gastel B., How to Write and Publish a Scientific Paper, Cambridge, Cambridge University Press, 2012. 324 p.
9. Flottum K., Academic voices in the research article, Cross-linguistic and cross-cultural perspectives on academic discourse / eds E. Suomela-Salmi, F. Dervin, Amsterdam, John Benjamin Publishing Company, 2009, 109-122 pp.
10. Hyland K., English for academic purposes, An advanced resource book, London, New York, Routledge, 2006, 340 p.
11. Hyland K., Stance and engagement: a model of interaction in academic discourse, Discourse Studies, Vol. 7, N 2, 2005, 173-192 pp.
12. Hyland K., Authority and invisibility: authorial identity in academic writing, Journal of Pragmatics, Vol. 34, Iss. 8, 2002, 1091-1112 pp.
13. Nelson N. Castello' M. [https:// www.researchgate.net/ publication/235265521_Academic_Writing_and_Authorial_Voice](https://www.researchgate.net/publication/235265521_Academic_Writing_and_Authorial_Voice).

REFERENCES

1. Ezekyan L., Hayoc lezvi otwagitowt'yown (owsowmnakan d'er'nark), Er&ani hamals. hrat., Er., 2006, 376 e'j:
2. Vargina E. I., Nauchnyj tekst i ego vozdejstvie (na materiale anglijskogo jazyka), SPb., Filologicheskij fakul'tet SPbGU, 2004, 212 s.
3. Krapivkina O.A, Sposoby reprezentacii sub#ekta v nauchnom diskurse, Izvestija VGPU, Jazykoznanie i literaturovedenie, 2015, 100-103 ss.
4. Kozhina M. N., Duskaeva L. R., Salimovskij V. A., Stilistika russkogo jazyka: uchebnik. 2-e izd. M., Flinta: Nauka, 2010, 464 s.

5. Chernjavskaja V. E., *Kommunikacija v nauke: normativnoe i deviantnoe, Lingvisticheskij i sociokul'turnyj analiz*, M., Knizhnyj dom «Librikom», 2011, 240 s.
6. Shhemeleva I. Ju., *Mestoimenija kak sredstvo peredachi avtorskoj pozicii v anglijskom i rusском nauchnyh tekstah*, Vestnik SpbGU, Ser. 9, Vyp. 4, 2013, 143-153 ss.

ЗОРИ БАРСЕГЯН - МЕСТОИМЕНИЕ КАК ПОКАЗАТЕЛЬ АВТОРСКОЙ ПОЗИЦИИ В АКАДЕМИЧЕСКОМ ПИСЬМЕ

Ключевые слова: *академическое письмо, личное местоимение «я», «авторское мы», автор научного письма, «экслюзивное мы», «инклюзивное мы»*

В статье обсуждается вопрос использования личного местоимения «я» в академической письменной речи как показателя позиции автора в научном изложении. Академическое письмо отличается объективностью, абстрактностью, регулярностью, точностью, простотой и безличностью. В последние годы западное научное сообщество сочло безличность научного дискурса излишним и выступает за использование личного местоимения «я» как средства выражения собственных взглядов.

ZORI BARSEGHYAN - PRONOUN AS AN INDICATOR OF AUTHORIAL STANCE IN ACADEMIC WRITING

Keywords: *academic writing, personal pronoun 'I', 'authorial we', author of scientific writing, 'exclusive we', 'inclusive we'.*

The article discusses the cases of usage of personal pronoun 'I' in academic writing as an indicator of expressing author's position in scientific writing. Academic writing is characterized by objectivity, abstractness, regularity, accuracy, clarity and impersonality. In recent years the western scientific community considers the impersonality of scientific writing as an unnecessary formalism and advises to use personal pronoun 'I' unrestrainedly in scientific writing as a means of expressing one's position.

Ներկայացվել է՝ 16.02.2021

Գրախոսվել է՝ 16.02.2021

ՆԱՄԱԿԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ԺԱՆՐԸ. ԼԵԶԱՈՃԱԿԱՆ ՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ՓՈՐՁ

ՍՈՒՍԱՆՆԱ ԳԱԲՐԻԵԼՅԱՆ

Հիմնաբառեր՝ հաղորդակցում, նամականի, ձևանմուշ, ավանդույթ, կառուցվածք, գրավոր խոսք, էլեկտրոնային նամակագրություն, զարգացման միտումներ

Տարածության և ժամանակի մեջ անձի (կամ անձերի) միջև տեղեկատվություն տարածելու, հաղորդակցվելու անհրաժեշտությունը՝ կոնկրետ համատեքստի շրջանակում, պայմանավորեց գրական-ստեղծագործական այս ժանրի գոյությունը: Իմաստային և կառուցվածքային առումով նամակը (դասական ըմբռնմամբ) ամբողջական տեքստ է, որի մշակութային-պատմական արժեքը մեծ է:

Սույն ուսումնասիրության նպատակը հաղորդակցության ավանդական, նաև ժամանակակից միջոցներից մեկի՝ նամակագրության քննությունն է: Ուսումնասիրողները քիչ են անդրադարձել ժանրին առնչվող լեզվաոճական խնդիրներին. դրանց քննությունը, կարծում ենք, հետաքրքիր է ոչ միայն հայերեն նամակագրության առանձնահատկությունները քննելու, ընդհանրացնելու, այլև ցանկացած ստեղծագործողի (մեր պարագայում՝ Ե. Չարենցի) գրական ժառանգությունը ամբողջացնելու և արժևորելու տեսանկյունից: Հետազոտության արդիականությունը պայմանավորված է նրանով, որ փորձ է արվում բացահայտել ժամանակի ընթացքում ժանրի կրած լեզվական, կառուցվածքային, ոճական փոփոխությունները և զարգացման միտումները: Նամակագրության կրած բովանդակային և արտահայտման եղանակի ձևափոխություններն ակնհայտ են. այս իրողությանը նպաստել է նաև գիտատեխնիկական առաջընթացը, որը շփման բազմաթիվ և բազմաձև հնարավորություններ է ընձեռում՝ միաժամանակ առաջադրելով նորանոր պահանջներ: Աշխատանքում համադրվում, տարբերակվում և վերլուծվում են գրավոր խոսքի դրսևորման յուրահատկությունները, հեռանկարները, ուղղվածությանը:

Մի փոքր հարցի պատմությունից: Ընդհանրապես նամակագրության ժանրը հին և հարուստ պատմություն ունի: Անտիկ աշխարհում այն լայնորեն կիրառվող ձեռագիր գրություն էր, որը դարեր շարունակ գրավոր հաղորդակցման միակ միջոցն էր տարբեր և շատ հաճախ հեռավոր տարածությունների միջև: Ժանրը ի սկզբանե լայն

տարածում է ունեցել հատկապես հռոմեական գրականության մեջ: Հայտնի են հույն մտածողներ Էպիկուրի, Սենեկայի, Կատոնի, Ցիցերոնի, Պլինիոս Կրտսերի, Օվիդիոսի, Հորացիոսի և այլոց նամակները (վերջիններս չափածո նամակի օրինակներ են տվել): Դրանք պատմական, գիտական, գրական արժեք ունեցող կարևոր սկզբնաղբյուրներ են՝ որպես ժամանակի (մ.թ.ա. և մ.թ.) հասարակական, քաղաքական, հոգևոր կյանքի վկայություններ, իսկ լայն առումով փիլիսոփայական խորհրդածություններ են՝ շատ հաճախ հրապարակային շեշտադրումներով:

Հայ գրականության մեջ ժանրը ի հայտ է եկել 5-րդ դարում. այն ավելի տարածված էր «Թուղթ» անվանումով, հորինված էր նամակի ձևով և ուղղված էր որևէ անձի կամ անձերի: Առանձնանում են Մ. Խորենացու, Ե. Կողբացու, Եղիշեի, Ղ. Փարպեցու, Գ. Նարեկացու, Մ. Գոշի և այլոց նամակները:

Գիտական որևէ խնդրին՝ աստվածաբանական, փիլիսոփայական և այլն, նվիրված գրավոր այս շարադրանքները կառուցվածքային, բովանդակային և լեզվական մակարդակով հին և միջնադարյան գրական կյանքի և մտածողության ընթացքի վրա հսկայական ազդեցություն են թողել: Դրանք շատ հաճախ դուրս են գալիս լոկ կրոնական-եկեղեցական հարցերի քննության սահմաններից և ներառում են պատմափիլիսոփայական, գեղագիտական խնդիրներ՝ կախված ժամանակի հասարակական-քաղաքական, դավանաբանական, մշակութային կյանքի բնույթից և հարցադրումներից: Դեռևս անտիկ շրջանում մշակել էին համընդհանուր, պատրաստի և մեկընդմիջտ ընդունված նորմեր, որոնք գրավոր հաղորդակցման տվյալ փուլում հետևողականորեն պահպանվում էին՝ ապահովելով թղթակցող անձերի կապը, հարաբերությունները: Գրագրության ընդունված նորմերը հստակորեն սահմանում էին շարադրանքի բովանդակային և ձևային պահանջները: Ըստ «Նամակագրության ոճի անտիկ տեսություններ» («Античные теории эпистолярного стиля») աշխատության՝ ժանրին ներկայացվում էին հետևյալ չափանիշները և պայմանները. նախ՝ նամակների բովանդակությունն ու կառուցվածքը ենթարկվում էին որոշակի կաղապարի: Բովանդակային առումով այն հակիրճ շարադրանք էր միայն ամենակարևորի մասին: Նամակի սկիզբը և ավարտը գրվում էին ձևանմուշին համապատասխան. դրանք սկսվում էին հեղինակի անունից, այնուհետև հասցեատիրոջ անունն էր, հետո միայն ողջույնի խոսքեր, առողջության և բարեկեցության մասին տեղեկություն: Նամակն ավարտվում էր մեծարանքի խոսքերով, երջանկության և առողջության բարեմաղթանքներով <https://www.science-education.ru/ru/article/view?id=23775>:

Ժամանակի հետ ձևի և բովանդակության փոխադարձ կապով պայմանավորված նորմատիվ նամակագրության սկզբունքները որոշակի փոփոխությունների են ենթարկվում՝ ներառելով նորանոր խնդիրներ՝ լուսավորական, բարոյախրատական, գեղագիտական և այլն, որոնք էլ բնականաբար լեզվաոճական, արտահայտչական նոր հնարավորություններ և հմտություններ են թելադրում:

18-19-րդ դդ. եվրոպական և ռուս գրականության մեջ (Ժ.Ժ. Ռուսո, Վ. Գյոթե, Ֆ. Դոստոևսկի, Ա. Չեխով և այլք) ժանրը նորանոր զարգացումներ և դրսևորումներ է ստանում՝ դառնալով գեղարվեստական հնարք, որը նպաստում է կերպարի հոգեբանական վերլուծության խորացմանը:

19-20-րդ դդ. հայ արձակույթ ևս (թե՛ արևմտահայ, թե՛ արևելահայ) այն իր արտացոլումն ունեցավ՝ Ս. Տյուսաբ «Մայտա», Ե. Օտյան «Վաճառականի մը նամակները», Նար-Դոս «Աննա Սարոյան» և այլն: Հայ մտավորականներից շատերն ունեն հարուստ նամականի, որը նրանց ստեղծագործական ժառանգության կարևոր մասն է կազմում՝ լրացնելով և հարստացնելով այն: Կառանձնացնեինք Դ. Վարուժանին, Ռ. Սևակին, Վ. Տերյանին, Ա. Չոպանյանին, Վ. Փափագյանին, Ավ. Իսահակյանին, Հովհ. Թումանյանին, Ե. Չարենցին և շատ ուրիշների: Վերջինիս կանդաղադառնանք ավելի հանգամանորեն՝ հիմնավորմամբ, որ նրա նամականին ուշագրավ է թե՛ բովանդակային առումով, և թե՛ արտահայտման ձևերի բազմազանությամբ: Գրավոր հաղորդակցումից բացի՝ այն ձեռք է բերել նաև գեղագիտական գործառույթ՝ դառնալով ստեղծագործական անհատականության կարևոր բաղադրիչ:

Որպես բովանդակության հաղորդման միջոց՝ ժանրի ձևային դրսևորումները բազմազան են՝ նամակ-ուղերձ, նամակ-պամֆլետ, նամակ-խոստովանանք, նամակ-բանաստեղծություն, նամակ-վեպ և այլն:

Խնդրի քննության առանձնահատկությունն այն է, որ նամակագրության ժանրը լայն առումով կապված է և՛ պաշտոնական-գործավարական, և՛ խոսակցական, և՛ հրապարակախոսական, և՛ գեղարվեստական ոճերին: Թերևս փոխըմբռնման, խոսքի հրատապության և կարևորության պահանջն էր, որ կողմնորոշեց Ե. Չարենցին, պահպանելով լեզվական պայմանականությունը և նպատակահարմարությունը, հասարակական քննարկման դնել նոր գեղագիտության հարցը: Խոսքը վերաբերում է «էպիքական լուսաբաց» (1930թ.) ժողովածուին: Եվ ընտրվեց նաև չափածո նամակի ժանրը՝ «Թուղթ Ակսել Բակունցին, գրված Երևանից», «Թուղթ բանաստեղծ բարեկամիս՝ Ն. Ն.-ին, գրված Երևանից»: Հետագայում ևս նա դիմեց թղթին. «Թուղթ Եղիշե Չարենցից» անավարտ պոեմը բաղկացած է երկու

մասից՝ Ա. «Ուղերձ», Բ. «Վիշտը պոետի»: 1936թ. գրեց «Թուղթ Իոսիֆ Ստալինին - Եղիշե Չարենցից» պոեմը (30-ական թթ. երկրորդ կեսին մամուլը ողողված էր Ստալինին ուղղված անձնական և խմբակային նամակներով, տարաբնույթ ստեղծագործություններով):

Կոնկրետ որևէ մեկին կամ անձանոթ մեկին հասցեագրված նամակները հնարավորություն էին տալիս անկաշկանդ արձարծել ոչ միայն գեղագիտական, այլև հասարակական-քաղաքական կյանքին առնչվող խնդիրներ, իսկ բանաստեղծությունների՝ թուղթ, ուղերձ անվանումը նաև ոճական խնդիր էր լուծում՝ հանդիսավորություն հաղորդելով տեքստին: Գեղարվեստական խոսքի հռետորաբանության արտահայտչական կարողությունները սկզբունքային համոզմունք են դառնում ժամանակ-անհատ հարաբերությունների քննարկման շրջանակներում:

Լեզվաոճական հնարքների կիրառության հետաքրքիր դրսևորում ունի Ե. Չարենցի նամականին: Ոչ միայն նամակագրությունը, այլև օրագրային գրառումները, մակագրությունները, ընծայագրերը գրողին բնութագրելու, գնահատելու ամենևին էլ երկրորդական աղբյուր չեն: Ի դեպ, գրողի անձնական նամակագրությունը հետաքրքիր է ոչ միայն գրականագետների, այլև ընթերցողների համար: Անձնական նամակագրության մեջ գեղարվեստական կողմը երբեմն կարող է ոչ առաջնային լինել, իսկ հաղորդվող նյութը կարող է կարևոր լինել միայն գրողի և ստացողի համար և ոչ ավելին:

Նամակների պաշտոնական կամ մասնավոր լինելը կախված է թղթակցող կողմերի միջանձնային հարաբերություններից և իրադրությունից: Երբեմն դրանց առանձին հատվածները հիշեցնում են արձակ բանաստեղծություններ՝ քնարական բովանդակությամբ, անկաշկանդ շարադրանքով, փոխադարձ ընկալելի ակնարկներով, վերհուշի դրամատիկ զարգացումներով, որոնք հոգեբանական ներգործման ազդակներ ունեն:

Ե. Չարենցի նամականիում անձնական-մտերմիկ բնույթի բազմաթիվ նամակներ կան, որոնք ուղղված են կնոջը՝ Իզաբելային, դերասանուհի Ա. Ոսկանյանին, մտերիմներից՝ Լեյլին, Ա. Հարությունյանին և ուրիշներին:

Մասնավոր բնույթի այս նամակներում տեղեկատվության գործոնը հետին պլանում է. առաջնայինը հոգեվիճակն է, որն էլ պայմանավորում է դրանց յուրահատկությունը: Լեզվական միջոցների ընտրությունը համապատասխանում է տվյալ իրավիճակում հաղորդակցման նպատակին: Խոսքի պատկերավորությունն ու արտահայտչականությունը ապահովվում են համապատասխան բառապաշարի միջոցով, այն է՝

հուզական ապրումներ արտահայտող, գնահատողական վերաբերմունք ցույց տվող, փաղաքշական-փոքրացուցիչ մասնիկներով կազմված բառաշերտ, դիմելածներ, կոչականներ, ձայնարկություններ, վերաբերականներ և այլն:

Շարահյուսական մակարդակում պարզ և բարդ կառույցները (միակազմ և երկկազմ, թերի, համառոտ, ընդարձակ), հնչերանգային ձևերը նպաստում են խոսքի պատկերավորությանը և ոճական բազմազանությանը:

Ժանրի ընդհանրական բնութագիրը հանգում է հետևյալին. այն անհատական-հոգեբանական գործոնով, ինչպես նաև ազգային-մշակութային ավանդույթներով պայմանավորված գրավոր հաղորդակցում է, որը դրսևորվում է խոսքային զանազան միջոցներով: Գրավոր խոսքի համատեքստում էթիկական նորմերին կարևոր դեր է վերապահված: Այսպես՝ նամակի մտերմական և հարգական սկզբին՝ «Սիրելի...», «Հարգելի...», «Թանկագին...», «Մեծարգո...» և այլն, հաջորդում է բովանդակային կողմը՝ փոխվստահություն ենթադրող հարցադրումներով ու ձևակերպումներով՝ «Ինչպե՞ս եք...», «Ներեցե՞ք ինձ, որ...», «Ընդունե՞ք իմ սրտից բխող...» և այլն: Հրաժեշտի խոսքը ևս բարեկրթության սահմաններում է՝ «Ամենայն բարիք...», «Հարգանքներս...», «Խոնարհվում եմ...», «Ձեզ անկեղծ սիրող...», «Ամուր սեղմում եմ Ձեր ձեռքը...» և այլն կամ ավելի մտերմիկ՝ «Համբուրում եմ...», «Քո (Ձեր)...», «Ողջ լեր» և այլն (վերջիններս Ե.Չարենցի նախընտրելի արտահայտություններից են):

Անտարակույս, անձնական – մտերմիկ նամակը վերամիավորում է մարդկանց՝ նպաստելով փոխըմբռնմանը, ճանաչողությանը. այն ներաշխարհը բացահայտելու, ինքն իր հետ մնալու, անկեղծանալու եզակի հնարավորություն է (ձեռագիրն անգամ շատ բան կարող է ասել անձի հոգեբանական նկարագրի մասին): Եվ ընդհանրապես այն գրավոր հաղորդակցման դատողական-զգացական բնույթի ինքնարտահայտման կերպ է, որին ի պահ են տրվում անցյալի հիշողությունները, գաղտնիքները, ներկան՝ ապագային միտված հեռանկարով կամ դրա բացակայությամբ: Ըստ որում՝ արտահայտչական միջոցների ընտրությանը զուգահեռ կարևորվում է ոչ միայն էթիկետի, այլև ուղղագրական – ուղղախոսական, առհասարակ քերականական նորմերի պահպանումը:

Բանաստեղծի գեղագիտությունը լեզվաոճական տարրերի ամբողջության մեջ արտահայտչականության պլանում շարահյուսական դարձույթներից նախընտրում է ընդհատումը (парцелляция), զեղչումը, կրկնությունները և այլն: Հաղորդակցական նպատակին

համապատասխան՝ նամակներում պատկերավորման այս միջոցները խոսքը դարձնում են ավելի արտահայտիչ, զգացական: Լեզվախոսքային ամեն միավոր, որը հաղորդակցական արժեք ունի, հնարավորություն է տալիս նաև հոգեբանական առումով առարկայական և հուզական ներկայացնել իրավիճակը: Վերոհիշյալները խոսքային արտահայտչականության տեսանկյունից ընդհանրապես բնորոշ են Ե. Չարենցի գրելաոճին և նախասիրություններ են, որոնք դրսևորվել են բանաստեղծի ոչ միայն գեղարվեստական ստեղծագործություններում, այլև նամակներում: Հաղորդակցվող անձերի փոխհարաբերությունը, տրամադրությունը, նամակ գրելու շարժառիթը, թեման, նպատակը թելադրում են լեզվական որոշակի միջոցների ընտրություն: Անկեղծությունը, անբռնազբոսիկությունը դառնում են ուղեկցող հանգամանքներ՝ առհասարակ պայմանավորելով առարկաներին, երևույթներին տրված զգացական-գնահատողական բնորոշումների բնույթը:

Մասնատումը, որին կանդրադառնանք, Ե. Չարենցը գործածել է նաև չափածո գործերում («Խմբապետ Շավարշը», «Չարենց-Նամե» և այլն): Շարահյուսական այս դարձույթում խոսքային միավորները ընդհատ-ընդհատ են ներկայացվում: Կապակցված խոսքը տարանջատված է մասերի, որոնցից յուրաքանչյուրը ունի հնչերանգային ինքնուրույնություն և հաղորդակցման անկախ միավոր է՝ օժտված հուզաարտահայտչական, երանգներով: Անսպասելի ընդհատումը, որը գրավոր խոսքում արտահայտվում է հիմնականում վերջակետով, հուզականության հետ ընդգծում է նաև բառի բովանդակային կողմը: Այսպես՝ Չարենցը մի քանի ջերմ նամակներ է հասցեագրել բանաստեղծուհի Լեյլիին (Փառանձեմ Սահակյան-Տեր-Մկրտչյան): Մեջբերում նամակից. «Կուզեի, որ ինձ նամակ գրեք: Շատ կուզեի: Ձեզ համար յոթը բալլադ եմ գրել: Մի բալլադի վերնագիրն է՝«Խեղկատակ»: Նշանակում է –այտ. Ե՛ս եմ: -Խեղկատակ: Ոչինչ լավ է: Նշանակում է՝ սուտ է: Լեյլի: Լեյլի: Լավ Լեյլի: Լեյլի:» (Գասպարյան 1967: 375):

Բառերի, բառակապակցությունների, լեզվական միավորների կրկնությունները (այս դեպքում՝ կոչականի) ոճական արժեք ունեն: Հնչերանգային ավարտվածություն ունեցող և մեկուսացված բառերի կրկնությունները տարբեր երանգավորում են հաղորդում խոսքին՝ երևույթների տևական բնույթ, մնայունություն, շարունակականություն՝ խտացնելով հուզական ընկալումները:

Առանձնացնենք նաև զեղչումը: Ի դեպ, խոսքաշարում քերականական զեղչումը տարբերվում է ճարտասանական զեղչումից: Առանձնահատկությունն այն է, որ առաջինը նպաստում է խոսքի

սեղմությանը և ենթադրում է զեղչված միավորի վերականգնումը: Ճարտասանական զեղչումը այլ հնարավորություն և յուրահատկություն է հաղորդում շարադրանքին. առանձին բառերի, արտահայտությունների նպատակային բացթողումը հուզական հաղորդակցման միջավայրում որոշակի հոգեմիճակի արտացոլումն է: Դա գեղարվեստական հնարք է, որ թույլ է տալիս երևակայությամբ նոր պատկերներ, իրավիճակներ ենթադրել, դրանք մտովի վերապրելու և վերականգնելու ներքին կարողություն դրսևորել:

Մի հատված Ե.Չարենցի՝ արձակագիր Կ.Միքայելյանին ուղղած գրությունից. «Կարեն, Այնքան եմ գազազած քո դեմ և, երևակայիր՝ մասամբ իմ դեմ, որ անհնարին է ասել...Գիտեմ, որ դու էլ ես գազազած, բայց... ո՞վ է մեղավոր. **մենք և - միմիայն Մենք**, այսինքն՝ ես, դու - **և բոլոր Մեզ** նմանները, հայ մտավորականության այն մասը, որը պայմանականորեն իբրև թե **միակ** ԿԱՄՈՒՐՁՆ է մեր անցյալի և ներկայի միջև, սակայն, ինչպես երևում է - **երերուն** է այդ կամուրջը, ինքնությունը կորցրած, խեղճ ու **անկամ ...**» (Չարենց 1967: 448:):

Ե. Չարենցը գործնական նամակագրություն է ունեցել ժամանակի հասարակական-քաղաքական տարբեր գործիչների, մտավորականների հետ՝ Ա. Մռավյան, Մ.Շահինյան, Մ. Աբեղյան, Ա. Լուինաչարսկի և այլք: Պաշտոնական բնույթի նամակներում պահպանվում են լեզվական նորմը, ժանրի կառուցվածքային և ոճական յուրահատկությունները. բառապաշարը չեզոք է, ասելիքը՝ գործնական, փաստարկված, շարահյուսական կառույցները՝ գործառական ոճին բնորոշ և հստակ:

Ժանրային, ոճական այս կամ այն ձևին նախապատվություն տալը պայմանավորված է նյութի բովանդակությամբ և հաղորդման նպատակով: Սա մասնավորապես առնչվում է Ե. Չարենցի «Բաց նամակներին», որոնք ասես վերածվել են երկխոսության՝ ժամանակի և անձնական ճակատագրի վերաբերյալ հարցի (գերազանցապես ճարտասանական) ու ինքնապատասխանի: Որոշիչը նամակի նմանությամբ նկարագրական-վերլուծական բնույթի տեքստն է՝ կտրուկ և որոշակի հարցադրումներով:

Չարենցյան նամակագրությունը գաղափարական կոշտ շեշտադրումներ է ձեռք բերում կյանքի հատկապես վերջին տարիներին: Հասարակական կյանքի տվյալ փուլում (20-րդ դարի 20-30-ական թթ.) բաց նամակները շատ կենսունակ էին. դրանք կոնկրետ հասցեատեր ունեին, և դրանցում արձարծվող հարցերը հանրայնացվում էին և արձագանքներ ենթադրում: Ի դեպ, ժանրը բնորոշ էր նաև անտիկ շրջանին, երբ բովանդակային որևէ հարց՝ դավանաբանական, գիտական, փիլիսոփայական և այլն, կարող էր հանրային

սեփականություն դառնալ, քննարկման դրվել, տարածվել, իսկ լեզվական պահանջը սեղմությունը, մատչելիությունը, տրամաբանականությունը, փաստարկվածությունն էր: Ըստ այդմ էլ՝ խոսքի ներգործությունը մեծացնելու նպատակով շարադրանքում զուգակցվում են միաժամանակ տարբեր ոճեր՝ հռետորական, գեղարվեստական և այլն: Խոսքի արտահայտչականությունն ու հուզականությունը արտահայտվում են բառի, ձևաբանական, շարահյուսական տարբեր միավորների և կաղապարների ընտրությամբ, որոնք նրան հաղորդում են յուրահատուկ հնչերանգ, դարձնում ավելի արտահայտիչ, պատկերավոր:

Ե. Չարենցի «Բաց նամակներին» կանդրադառնանք ավելի մանրամասն այն պատճառաբանմամբ, որ թեև դրանք անավարտ են մնացել, այսուամենայնիվ, խոսքի կառուցվածքի ինքնատիպությամբ, բնույթով խորապես անհատականության կնիք կրող գրություններ են և էապես տարբերվում են գրական-հասարակական կյանքը ողողած նեղ անձնական շահեր սպասարկող այլ նամակներից: Ժամանակի կտրվածքում դրանք առանձնանում են հոգեբանորեն ներագդելու կարողությամբ: Այս համատեքստում նպատակին և արդյունքին հասնելու բանաստեղծի ստեղծագործական փորձը ապահովում է լեզվական-ոճական ձեռքբերումների նոր որակ և՛ կառուցվածքային, և՛ բովանդակային պլանում:

Այսպես՝ խոսքի՝ գրավոր, թե՛ բանավոր երկընտրանքում նախապատվությունը տրվեց գրավոր նամակին ՀԿ(Բ)Կ Կենտկոմի քարտուղար Վ. Ամատունու հետ հանդիպումը չէր կայանում), այսինքն՝ իրավիճակը, միջավայրը և թեման մեծապես ապահովեցին գրավոր հաղորդակցման նպատակահարմարությունը: Ուստիև ասելիքը հասցեատիրոջը հասցնելու միջնորդավորված այս ձևը հիմնավորված էր: Վերջինիս Չարենցն ուղղել է մի քանի «Բաց նամակ»: Իմաստային, ձևային-կառուցվածքային, ոճական-արտահայտչական առումով դրանք ժանրը բնութագրող հատկանիշների սահմաններում են՝ դիմելաձև, հասցեատեր, սկիզբ, բուն շարադրանք, վերջամաս: Դրանք «կյանքի և մահվան հաշվետվություն» են (բանաստեղծի բնորոշումն է), ինքնաքննադատաբար գրված (ժամանակի պահանջն էր) «խարտիա»՝ մտավոր և ֆիզիկական ուժերի գերլարման և ինքնասպառման մի վերջին փորձ: Ձևի ընտրությունը ինքնանպատակ չէր: Նամակները ծավալուն (1-5 թերթ) գրություններ են (տպագրվել են կրճատումներով), որոնք կառուցվածքային տեսանկյունից հետաքրքիր զարգացումներ են ստանում: Բանաստեղծի անհատականությունը դրսևորվեց շարահյուսական յուրահատուկ կառույցի ընտրությամբ, այն է՝

պարբերությո՞ւ, որը համապատասխանում էր տվյալ իրավիճակում հաղորդակցվելու իր նպատակին և պահանջին:

Լեզվական միավորների ներքին հարաբերություններն ու կապերը զուգակցվում և ձևավորվում են շաղկապների, շաղկապական բառերի, վերաբերականների, դերանունների միջոցով:

Լեզվաբան Գ. Գարեգինյանը գրել է. «Պարբերությո՞ւ բազմաբարդ նախադասության մի առանձին տեսակ է, որպես կանոն, ավելի ծավալուն, որ կառուցվում է ուրույն ձևով և տարածված է գերազանցապես գեղարվեստական գրականության (չափածո և արձակ) և հրապարակախոսության լեզվում: Պարբերությո՞ւ ընդգծված ոճական արժեք ունի, քանի որ աչքի է ընկնում զգացական հագեցվածությամբ: Որպես ոճական գունավորում ունեցող կառույց, այն գերազանցապես օգտագործվում է գրավոր խոսքում» (Գարեգինյան 1984: 356) :

Մեջբերենք մի հատված Ե. Չարենցի անավարտ նամակից. «...Մի՞թե խորհրդային ամենալայն հասարակության համար գաղտնի՞ք է, թե ի՞նչ փոխհարաբերություն է ստեղծվել գոնե <ե> վերջին մի քանի տարիների ընթացքում իմ և այդ մարդկանց միջև գրական-հասարակական-քաղաքական և անգամ կենցաղային իմաստով,-մի՞թե կարող է գոնե խորհրդային գրական հասարակության համար գաղտնիք հանդիսանալ այն զարհուրելի, բառացի իմաստով անգամ քստմնելի հասարակական-քաղաքական հալածանքն ու օստրակիզմը, որի հետևանքով ավելի քան երեք տարի է ահա, որ ես միանգամայն դուրս եմ շարտված հասարակական-գրական ասպարեզից,-կարո՞ղ է արդյոք գաղտնիք հանդիսանալ խորհրդային գրականության ասպարեզից ինձ կատարյալ վտարման ենթարկելու փաստը...» (Գասպարյան 1990: 340):

Բառապաշարը ներառում է հեղինակային նորակազմություններ (մանուկապատում, իդեաթափ, նպատակահայաց), փոխառություններ (տեքստ, բրոշյուր, կատեգորիա, նաև սպեցիֆիկ, մոմենտ, սիտուացիա (վերջիններս ներկայումս ընկալվում են որպես օտարաբանություններ), խոսակցական լեզվին բնորոշ տարրեր (դարձվածքներ, հարադրություններ) և այլն:

Խոսքային նույն հատվածում արտահայտչականությունը ընդգծող միջոցներից է լեզվական լրացուցիչ տարրերի գործածությունը. բառի, նախադասության կրկնություններն ակնհայտ ոճական արժեք ունեն, ընդգծում են խոսքի զգացական, նաև բովանդակային կողմը՝ սաստկացնելով դրանց նշանակությունը: Արտասանական հնչերանգով ձևավորված նախադասությունները ներառում են տրամադրությունների, հույզերի աստիճանական կուտակում: Կրկնության տարրեր ձևերի համատեղ գործածությունը խոսքը դարձնում է առավել կտրուկ, ռիթմիկ,

ազդեցիկ, մեկ այլ դեպքում քերականական միավորի կրկնությունը կասկած և թերահավատություն է արտահայտում:

Արտահայտման ձևով նամակները մենախոսական բնույթի են. ներքին խոսքը հագեցած է ճարտասանական հարցերով, որոնք ուղղված են ինչպես հասցեատիրոջը, այնպես էլ իրեն՝ երբեմն վերածվելով ինքնանպատակ երկխոսության: Դրանք հոետորական-հրապարակային խոսքի իրավիճակային արտահայտություններ են՝ կամքի, զգացմունքների զուգորդումների ներդաշնակ համապատասխանությամբ: Լեզվամտածողության և հոգեբանության փոխկապակցվածությունը առարկայական է, որն արտահայտվում է նաև իմաստային բազմազանություն ունեցող հաստատական, ժխտական, սաստկական, երկբայական, ցուցական վերաբերականների միջոցով, որոնք բովանդակային կողմին զուգահեռ դատողական տարաբնույթ երանգներ են հաղորդում գրվածքին:

Հատուկ դեր են կատարում ճարտասանական դարձույթները՝ ճարտասանական հարց, ճարտասանական դիմում, որոնցով ձևակերպված հարցադրումները կասկածի տակ են առնում տեղի ունեցող երևույթների պատճառի և հետևանքի միջև եղած փոխադարձ կապը: Արտահայտչական առումով առանձնանում են նաև ներդրյալ նախադասությունները. դրանք խոսքի տրամաբանության և բովանդակության տիրույթում են: Գ. Գարեգինյանը նկատել է. «Բանավոր խոսքում նախապես «չնախատեսված» նման հեղինակային միջամտությունները, գրավոր խոսքում անշուշտ արդեն «նախատեսված» են լինում, ուստի և այստեղ նրանք արդեն ձեռք են բերում ոճական յուրահատուկ արժեք, դառնում խոսքի, մտքի շարադրման հատուկ եղանակ» (Գարեգինյան 1984:370):

Այսուհանդերձ, նամակներում նկատելի են շարադրանքի որոշակի ձգձգվածություն, կրկնաբանություններ, ավելորդաբանություններ, ռուսաբան կառույցներ:

Ժամանակակիցներին ուղղված խոսքը՝ հորդորի, խրատական, ճանաչողական բովանդակությամբ, հանդես է գալիս նաև չափածո ուղերձի ձևով. այն կարող է լինել հետադարձ հայացք կամ ներկաներին ուղղված խոսք՝ հանդիսավոր և մտերմիկ (Ե. Չարենց «Ուղերձ մեր հանճարեղ վարպետներին»): Սա գեղարվեստական հնարք է, որի նպատակը սերունդների երևակայական հանդիպումը, ժառանգական կապը մի շղթայի մեջ ներառելն է՝ այն դիտարկելով որևէ հրատապ խնդիր քննարկելու և լուծման ելքեր գտնելու միջոց:

Ժամանակի ընթացքում ժանրի կառուցվածքային փոփոխություններից մեկը նամակի վերջամասում արված նշագրումն է՝

Հ.Գ. (P.S.): Այն շարադրանքի տրամաբանության մեջ է և ընկալվում է որպես իմաստային լրացում, որպես մոռացված, սակայն բովանդակային կարևոր հավելում:

Չարենցյան նամակագրության մեջ խոսքային բազմազանությունը հեղինակի անհատական լեզվամտածողության ինքնատիպ արտահայտություններից է և գրավոր հաղորդակցման մեջ գեղարվեստական-ոճական կարևոր գործառույթ ունի:

Նամակի ժանրը գրավոր հաղորդակցման շրջանակում ունեցավ ոչ միայն միջանձնային, այլև հասարակություն-անհատ փոխհարաբերությունները բնութագրող անդրադարձներ՝ գործառությունների լայն ընդգրկումներով՝ ինքնադրսևորում, ինքնաճանաչողություն, ներգործում և այլն:

Տարբեր ժամանակահատվածներում տարածված են եղել անստորագիր, կոլեկտիվ, համեմատաբար վերջերս՝ աֆրիկյան կամ նիգերական (որոնք առավել տարածված են համացանցում), շղթայական նամակները (երջանկություն գտնելու, արագ հարստանալու և այլ հնարովի խոստումներ տվող որոշակի կաղապարով ձևակերպված գրություններ՝ ի կատար ածվելու անհրաժեշտ պայման դնելով դրանց բազմացնելն ու տարածելը) և այլն:

Մեր ժամանակներում նամակագրության թղթային հաղորդակցման ձևը գրեթե կորցրել է իր գերակայությունը, և նախապատվությունը տրվել է էլեկտրոնայինին, իսկ պատճառները տարբեր են: Վերջինիս գլխավոր խնդիրը կամ առավելությունը հեռավորության վրա տեղեկատվության արագ իրացումն է՝ ժանրին ամրագրված նորմերի շրջանցումով. նամակի սկզբնամասը և վերջամասը, դիմելաձևերը, հաղորդակցման էթիկետի կանոնները գրեթե անտեսվում են: Ըստ նամակագրի հայեցողության՝ խմբագրվում է գրավոր խոսքի և՛ տեքստը, և՛ կառուցվածքը. ավանդույթը չի պահպանվում թե՛ օբյեկտիվ, թե՛ սուբյեկտիվ պատճառներով: Այժմ այն առավելապես գործնական բնույթի հաղորդում է, որի գործառույթը սահմանափակվում է տեղեկատվությունը ի գիտություն ընդունելու, դրան արագ ծանոթանալու, իսկ երբեմն էլ չարձագանքելու հեռանկարով: Այսպես այն մոտենում է հեռագրային ոճին՝ հաղորդվելիքը սեղմ և արագ իրականացնելու հնարավորությամբ, ինչն էլ այն նախընտրելի է դարձնում արդյունավետության, հարմարավետության և ժամանակի խնայողության տեսանկյունից:

Գիտության առաջընթացն ավելացրել և ակտիվացրել է տեղեկություն հաղորդող տեխնիկական հնարավորությունների դերը՝ SMS, էլեկտրոնային փոստ, skype, viber, facebook, zoom, twitter,

messenger, telegram, տեսա և ձայնային (video և audio), և դեռ ավելին՝ միաժամանակյա շփումներ մի քանիսի հետ:

Էլեկտրոնային նամակագրության յուրահատկություններից մեկը խոսքում emoji-ների, emoticon-ների անվերապահ կիրառությունն է. պատկերների, գաղափարագրերի այս բազմազան ու բազմաթիվ կոնֆիգուրացիաների՝ տեքստին զուգակցումը զգացական երանգ է հաղորդում գրավոր խոսքին՝ ներառելով ներքին, թաքնված հույզեր ու ենթամաստներ (ի դեպ, ձեռագիր նամակում այս դերը վերապահված էր լեզվաոճական տարբեր միջոցների): Վերոհիշյալ հանգամանքները հաղորդակցվողների միջև փոխադարձ լրացնող հարաբերություններ ստեղծելու նոր և հարակից հնարավորություններ են, որոնք նաև հեշտացնում են շփումները: Լեզվական այս միջավայրում շարադրանքի լեզուն կախվածություն է ձեռք բերում զուգակցվող կամ ուղեկցվող հանգամանքներից՝ նշան-պատկերներ, խորհրդանիշներ, որի արդյունքում, կարծում ենք, թերևս տուժում է գրողի անհատականությունը: Չնայած դրանք հուզարտահայտչական որոշակի երանգավորում են հաղորդում ասելիքին, բայց և այնպես նվազեցնում են շարահյուսական կառույցների դերը, այսինքն՝ արտաքին ձևը դառնում է նաև բովանդակային կողմ: Հատկապես երիտասարդության շրջանում հաղորդակցման բառաքանակը դառնում է սահմանափակ, բառապաշարը՝ աղքատիկ, շարահյուսական կառույցները՝ զուսպ:

Էլեկտրոնային նամակագրությունում վարվելաձևի դրսևորումները տարբերվում են ավանդականից. բարեկրթության շրջանակներից դուրս է ժարգոնի, գոեհկաբանությունների, հասարակաբանությունների կիրառությունը:

Հաղորդակցման այս հարթակում ու՞մ-ի՞նչ մտայնությունը ընկալվում է որպես առաջնային դրույթ. ի՞նչպես-ը այնքան էլ չի կարևորվում լեզվական առումով:

Ի դեպ, փոփոխության են ենթարկվում խոսքային հաղորդակցման ոչ միայն բովանդակային և ձևային, այլև գրողի և ստացողի հարաբերությունները. գրական-գրքային և խոսակցական լեզվի տարրերի համակցումը պայմանավորված է լեզվակիրների որոշակի մակարդակով մասնավորապես տարիքային տարբեր խմբերում: Կա նաև խնդրի երկրորդ կողմը. էլեկտրոնային նամակագրության լեզուն շատ հաճախ տարբեր հիմնավորումներով (ավելի հարմար է, արագ, տեխնիկական պատճառներ, նաև՝ ծուլություն և այլն), ի հեճուկս գրավոր լեզվի հանդեպ նախանձախնդիր եղողների, զգալի չափով դեռևս լատինատառ է:

Տարբեր ժամանակահատվածներում տեղի են ունեցել ժանրի ձևաչափի, բովանդակության, լեզվաոճական առանձնահատկությունների

որոշակի փոփոխություններ. դրանցում կարևոր դեր է վերապահված ոչ միայն լեզվական, այլև արտալեզվական գործոններին: Իրար հաջորդող հասարակական զարգացման պատմամշակութային փուլերը ըստ հայեցողության սրբագրում են մտցրել ավանդական նամակագրական ժանրի խոսքային գործառույթներում առաջադրելով այլևայլ պահանջներ: Մեր օրերում գրավոր հաղորդակցման մեջ նվազել է ձեռագիր նամակի դերը. գիտական առաջընթացին զուգահեռ անատարկելի հանգամանք է դառնում բանավոր խոսքի տարածման և դերի կարևորության գործոնը:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Գարեգինյան Գ., Ժամանակակից հայոց լեզու, Երևան, 1984, էջ 356, 370:
2. Գասպարյան Դ., Ողբերգական Չարենցը, Երևան, 1990, էջ 327:
3. Եզեկյան Լ., Հայոց լեզվի ոճագիտություն, Երևան, 2003, էջ 332-369:
4. Չարենց Ե., Երկիր ժողովածու, հ. VI, Երևան, 1967, էջ 375, 448:
5. Պողոսյան Պ., Խոսքի մշակույթի և ոճագիտության հիմունքներ, հ. II, Երևան, 1991, էջ 103-130, 178-182:

ԷԼԵԿՏՐՈՆԱՅԻՆ ԿԱՅՔԵՐ

1. <https://www.scince-education.ru/ru/article/view?id=23755>
2. <https://www.eduherald.ru/ru/article/view?id=1730>
3. <https://www.journals.tsu.ru/uploads/import/1387/files/033-111.pdf>

REFERENCES

1. Gareginyan G., Zhamanakakits hayots lezu, Erevan, 1984, page 356,370
2. Gasparyan D., Voghbergakan Charents, Erevan, 1990, page 327
3. Yezekyan L., Hayots lezvi vochagitutyun, Erevan, 2003, pg. 332-369
4. Charents E., Yerkeri zhoghovatsu, v. 6, Erevan, 1967, page 375, 488
5. Poghosyan P., Khosqi mshakuyti ev vochagitutyan himunqner, v.2, Erevan, 1991, pg.103-130,178-182

СУСАННА ГАБРИЕЛЯН - ЭПИСТОЛЯРНЫЙ ЖАНР: ПОПЫТКА ЛИНГВОСТИЛИСТИЧЕСКОГО АНАЛИЗА

Ключевые слова: коммуникация, эпистолярный, образец, традиция, структура, письменная речь, тенденции развития, электронная переписка

В статье анализируются лингвостилистические особенности эпистолярного жанра (в частности, личной переписки). Со времен античности был выработан образец письма, в котором четко определялись жанровые требования к форме и содержанию. По семантике и структуре письмо - это целостный коммуникативный текст,

преодолевающий границы времени и пространства. В статье уделяется особое внимание эпистолярно Е. Чаренца - одному из интересных проявлений творчества великого поэта. Со временем эпистолярный жанр претерпел лингвистические, структурные и стилистические изменения, которым, безусловно, способствовал научно-технический прогресс. Развитие технологий открывает новые возможности, предлагая множество коммуникативных форм, и вместе с тем, ставит новые требования. В статье сопоставляются, дифференцируются и анализируются изменения, перспективы и тенденции развития лингвостилистики эпистолярного жанра.

SUSANNA GABRIELIAN - THE GENRE OF CORRESPONDENCE: AN ATTEMPT OF LINGO-STYLISTIC STUDY

Keywords: *communication, letter, sample, tradition, structure, written speech, development trends, e-mail correspondence*

The present article is devoted to the study of the linguostylistic peculiarities of correspondence genre (with special reference to personal letters).

As early as in ancient times a specific model of correspondence was developed which clearly defined the requirements for its content and format. From the semantic and structural perspectives the letter is a complete text which is a means of communication overcoming time and space.

In the present work a special reference is made to Y. Charents's correspondence which is one of the interesting manifestations of the poet's creative mind. Over time correspondence has undergone linguistic, structural and stylistic changes also brought about by scientific and technological advances which provide various opportunities for communication, at the same time, setting new requirements.

The article focuses on the comparison, distinction and analysis of various changes, prospects and development trends of written speech.

Ներկայացվել է՝ 20.01.2021
Գրախոսվել է՝ 20.01.2021

**ՀԱԿԱՆԻՇՆԵՐՆ ՈՒ ՀԱԿԱԴՐՈՒՅԹՆԵՐՆ Ա. ԱԼՈՅԱՆԻ «ՄԻ՝
ԼՈՒՍԱՅԻՐ» ԵՎ «ՈՏՆԱՀԵՏՔԵՐ ԶՐԱՆԵՐԿՈՎ» ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ
ԺՈՂՈՎԱԾՈՒՆԵՐՈՒՄ**

ԼԻԼԻԹ ԳԵՎՈՐԳՅԱՆ

Հիմնաբառեր՝ հականիշ, հակադրույթ, ռճաբանական դրսևորում, լեզվական համակարգ, խոսքարվեստ, բանաստեղծական խոսք, պոեզիա

Ժամանակակից լեզվաբանության մեջ հեղինակի խոսքարվեստն ընկալվում է որպես անհատականության և ինքնատիպության համակարգ, քանի որ այն լեզվական տարրերի մի ամբողջություն է, որով բնութագրվում են ստեղծագործողի մտածողությունը, ճաշակը, աշխարհայացքը, լեզվական հնարքների ու միջոցների իմացությունն ու պատշաճ կիրառությունը: Յուրաքանչյուր հեղինակ ազգային լեզվի ձևավորման գործում ունի իր կարևոր ներդրումը՝ պայմանավորված անհատական մոտեցումներով և ոճով: Պատահական չէ, որ լեզվաբանության մեջ զգալիորեն ավելացել են արդի հեղինակների խոսքարվեստի ուսումնասիրությանը նվիրված հոդվածներն ու աշխատությունները, քանի որ յուրաքանչյուր հեղինակ իր ոճով ազգային լեզվի ձևավորման գործում կարևոր օղակ է:

Արդի հայ պոեզիայում, ի թիվս կառուցվածքային, աշխարհայացքային և թեմատիկ նորությունների, նկատելի են նաև լեզվաոճական իրողությունների փոփոխությունները, որոնք մեր կարծիքով անցյալ դարի վերջին բանաստեղծական խոսքարվեստում (Հ.Սահյան, Հ.Շիրազ, Վ.Դավթյան, Ս.Կապուտիկյան, Պ.Սևակ և այլք) տեղի ունեցած լեզվաոճական իրողությունների (պատկերավորման, արտահայտչական) յուրօրինակ դրսևորումներն են:

Սույն հոդվածի շրջանակներում ուսումնասիրության առարկա ենք դարձրել մեր օրերի բանաստեղծ Ա. Ալոյանի պոեզիայում հականիշների ռճաբանական դրսևորումները:

Հոդվածի նպատակն է ուսումնասիրել հեղինակի բանաստեղծական խոսքում հականիշները՝ իբրև ձևիմաստային խմբի տեսակ, հետազոտել դրանց իմաստային դաշտերն ու բառիմաստային խմբերը, դրանց կիրառումը բանաստեղծի պոեզիայում՝ որպես օբյեկտիվ աշխարհի, առարկաների, երևույթների, բանաստեղծական հույզերի, ապրումների, զգացմունքների ու մտորումների արտահայտման ձև:

Հայագիտության մեջ հականիշությունը՝ իբրև ձևիմաստային խմբի միավոր, մինչ այժմ դիտարկվել է բառագիտությունն ուսումնասիրած գրեթե բոլոր լեզվաբանների կողմից (Մարգարյան 1993: 99-100, Պետրոսյան 1987: 313, Առաքելյան և այլք 1979: 215-220, Սուքիասյան 1999: 134-136, Խլիլյան 2009: 167-177):

Սակայն պետք է նշել, որ պոեզիայում, բուն հակադրություններից բացի, որն ընթերցողի համար միանգամայն տեսանելի է հակադիր բառերի, բառակապակցությունների ու նախադասությունների կիրառության շնորհիվ, գործում է նաև լեզվի արտահայտչամիջոցներից մեկը՝ հակադրույթը, որը ռուս լեզվաբան Դ. Ռոզենտալը բնութագրում է իբրև դարձվածք: Ըստ Ռոզենտալի՝ հակադրույթը դարձույթ է, որը խոսքին արտահայտչականություն տալու և ազդեցիկ դարձնելու համար կտրուկ հակադրում է երկու հասկացություններ (Розенталь 1987: 385):

Հակադրույթի բովանդակային բնութագիրը տալիս են նաև հայ լեզվաբանները՝ հակադրույթը դիտարկելով իբրև ոճական բանադարձում: Հակադրույթի շնորհիվ գեղարվեստական խոսքում, հաճախ նաև առօրյա-խոսակցական լեզվում, խոսքին հաղորդվում է արտահայտչական երանգավորում,- գրում է Լ.Եզեկյանը,- հակադրույթը առավել ևս գործածական է չափաժողոված գործություններում: Երբեմն նույնիսկ ամբողջ բանաստեղծությունը կարող է կառուցվել հակադրույթի սկզբունքով» (Եզեկյան 2003: 235-236):

Իսկ Ս.Էլոյանը հակադրույթի մասին գրում է.«Հակադրույթները հանդես են գալիս միևնույն համատարածում և արտահայտչական ու կառուցվածքային կողմով բազմիմաստ են: Ընդ որում, հակադրվում են ոչ միայն տարբեր առարկաներ ու երևույթներ, այլև միևնույն երևույթի, առարկայի տարբեր կողմեր ու հատկանիշներ: Խոսքի մեջ հակադրությունները կարող են ստեղծվել նաև ամբողջական միավորյալ նախադասության բաղադրիչների միջև» (Էլոյան 1989: 164):

Ինչպես գիտենք, հականիշները երկու խմբի են բաժանվում՝ լեզվական, որոնք օբյեկտիվորեն գոյություն ունեն մեր լեզվում, և խոսաքային, որոնք բնորոշ են միայն տվյալ խոսքին և այդ խոսքից դուրս հականշային զույգեր չեն կազմում: Դրանք ձևավորվում են գեղարվեստական գրականության մեջ ու հատկապես չափաժողովում՝ դառնալով արտահայտչամիջոց: Լեզվական հականիշները որպես կանոն ունեն նույն խոսքամասային պատկանելությունը և արտահայտում են առարկայի կամ գործողության հատկանիշ: Լեզվական հականիշները կարող են լինել տարարմատ (մեծ-փոքր, լայն-նեղ, խելոք-հիմար, հեռու-մոտ, վեր-վար) և նույնարմատ, որոնցից մեկը կազմված է ժխտական

ածանցով (գոհ-դժգոհ, գեղեցիկ-տգեղ, հասուն-տհաս) (մանրամասն տե՛ս Եզեկյան 2003: 233):

Հակադրույթը առավել բնորոշ է չափածո խոսքին: Հարկ է հստակեցնել, որ հակադրույթի բուն ատաղձը հականիշ բառերի, բառակապակցությունների և նախադասությունների ընդգծված հակադրումն է՝ արտահայտչական երանգավորմամբ: Սակայն հակադրույթ կարելի է ստեղծել նաև առանց հականիշների՝ գործածելով հակադիր երևույթներ, պատկերներ, գործողություններ, կապակցական բառեր, նույնիսկ հակադիր շաղկապներ (*Մենք քիչ ենք, սակայն մեզ հա՛յ են ասում* (Պ.Սևակ 1982: 62)):

Քսաներոդո դարի կեսերին հայ պոեզիայում առավել նկատելի են դառնում պատկերավորման և արտահայտչական միջոցների ամենաինքնատիպ դրսևորումները: Ինչպես նշում է Բելինսկին, բառի ընտրությունը այնքան դիպուկ պետք է լինի, որ հնարավոր չլինի այն ուրիշ բառով փոխարինել (Белинский 1954: 545): Շարունակելով այս միտքը՝ հավելենք, որ այդ շրջանի բանաստեղծները (Պ.Սևակ, Հ.Շիրազ, Ս. Կապուտիկյան, Հ.Սահյան, Վ.Դավթյան) արվեստագետի նուրբ գրչով ստեղծում են լեզվական արտահայտչամիջոցի՝ հակադրության բարձրարժեք գեղարվեստական նմուշներ՝ հակադրության կիրառման բոլոր ձևերով, ինչպես օրինակ՝ աստիճանավորմամբ (*Դարե՛ր են անցել, թե՛՞ ակնթարթ ու վայրկյա՛ն է թևել / Արարապ լեռան լուռ հայացքի փակ... Վ.Դավթյան (1985: 158)), լեզվական համակարգում չհակադրվող բառերով, նույնիսկ նույն բառի նրբերանգային գործածություններով (*Նորից չեն սիրում, սիրում են կրկին* (Պ.Սևակ 1982: 220)), երբեմն էլ հենց նույն բառով (*Օգնի՛ր ինձ, Մարիամ, Եվ ասես՛ ինչով. Բարեխոս եղիր ի՛մ և ի՛մ միջև...* (Պ.Սևակ 1982: 289)):*

Արա Ալոյանը, քաջաճանոթ լինելով հայ դասական պոեզիային, կարողանում է իր խոսքարվեստում ոչ միայն հաջող կերպով գործածել խոսքային հականիշներ, այլև ստեղծում է ինքնատիպ հակադրույթներ՝ յուրացնելով նախկինների փորձն ու հմտությունը:

Արա Ալոյանը սիրերգակ է: Նրա պոեզիայի հիմնական երակը սերն է և ներանձնային ու արտանձնական գոյաբանությունը, չնայած այնտեղ կան նաև բազմաբնույթ այլ զգացմունքներ, հաճախ շատ բարդ: Բանաստեղծի պոեզիայում պատկերային տիրույթը շատ խորն է, անափ, երևակայական ու մշտահմա, որին միահյուսվում է մեղեդայնությունը ու ասելիքը դարձնում հարահոս գեղարվեստի ընթացք: Նրա բանաստեղծական խոսքը հնչում է մերթ իբրև սիրո պահանջ, մերթ մերժված զգացում, մերթ հրապույր, մերթ կարոտի ու վերհուշի հուզումնալից ապրում, մերթ մտահոգություն սիրելիի ճակատագրով, և

այս շղթան դեռ կարելի է ձգել: Այսպիսի հակադիր զգացողություններն էլ իրենց ազդեցությունն են թողնում արտահայտչականության վրա՝ ծնունդ տալով հակադրությունների զանազանությանը:

Մեր ուսումնասիրությունը ցույց է տվել, որ Ա. Ալոյանի բանաստեղծական խոսքում հականիշային զույգերի մեծ մասն ունի խոսքիմասային և շարահյուսական նույն պատկանելիությունը.

*Պատկերացրու, մոռացել է... քեզ հիշել նա,
Եվ հիշել, որ կարող է մոռանալ քեզ,
Եվ լույսերում ցերեկային, կեսգիշերվա՝
Ավելի սո՛ւր ու կուրացնո՛ղ, մութերում կեզ...2(61)¹*

Այս բանաստեղծության առաջին երկու տողերում հեղինակը հակադրությամբ բառախաղով է արտահայտում՝ *մոռացել է հիշել և հիշել է մոռանալ*, այնուհետև կիրառում է լեզվական հականիշներ՝ *լույսերում և մութերում*, որոնք նույն խոսքիմասային և շարահյուսական կիրառությունն ունեն՝ ներգոյական հոլովով գոյականներ են՝ գործածված իբրև տեղի պարագաներ: Նույն պատկերն է նաև հաջորդ հատվածում, որտեղ հակադրված են *թագուհուց ու ստրուկներ* գոյականները և *վարիջեցնեն* ու *պատվանդանեն* ըղձական եղանակի ապառնի ժամանակաձևի բայերը:

*Բոլորը հիմա բեմ են պահանջում՝
Թագուհուց մինչև ստրուկներն անդեմ...
Ու ես՝ ծաղրածու թշվառ, անզիջում...
Ում վարիջեցնեն, ում պատվանդանեն...1(18)*

Վերջին տողում իրարն են հակադրված *կյանքի* և *մահվան* բառերը, որոնք սեռական հոլովով գործածված գոյականներ են՝ հանդես եկած հատկացուցչի պաշտոնով:

*Բառերի վրայից հանապազ
Ես հանում եմ նստվածքը բառի,
Որ տեսնեմ էությունն էլ, օ՛ պարզ,
Այս կյանքի...մահվան տոմս ապառիկ... 1(14)*

Այս հատվածում գիշեր -առավոտ, արևագալ-իրիկուն հականիշային զույգերին հաջորդում է հակադրությամբ մտահաղացված հետևյալ տողը՝

¹ Այսուհետև հոդվածում մեջբերվող բանաստեղծությունների կողքին նշված (1) թիվը կնշանակի, որ բանաստեղծության նշված հատվածը «Մի՛ լուսացիր» ժողովածուից է, իսկ (2) թիվը՝ «Ունահետքեր ջրաներկով» ժողովածուից:

Մեկ չեղանք, ավաղ, մնացինք երկու: Այստեղ էլ իրար չհակադրվող բառերը բանաստեղծն ինքնատիպ կերպով հակադրում է իրար:

*Ես գիշեր էի ու դու առավոտ,
Լուսանում էին իմ գրկում փուփուկ:*

Դու արևագալ, ու ես՝ իրիկուն...

Մեկ չեղանք, ավաղ, մնացինք երկու:

Առավոտ էիր, բայց չհասկացա-

Դու գիշերեցիր, իսկ ես լուսացա...1(14)

Ա. Ալոյանի բանաստեղծական խոսքում հականիշների գերակշիռ մասը տարարմատ են՝ մեղավոր-սուրբ, ջահել-ծեր, կարճ- երկար, կյանք-մահ, եղեմ-դժոխք ևն:

Լավն ես, ինչպես ոչինչ,

Առեղծված ի՛մ, արսուրդ,

Աչքերն եմ սիրում քո ջինջ՝

Եվ մեղավոր, և՛ սուրբ 1(20):

Երկար կձյունի, կանձրևի անդուլ

Քանի երկնքից հեռու է մարդը,

Քանի հոգեսյուն տաճար է քանդվում

Երբ դեռ շինվում են մարմնաբերդերը 2(153):

Գուցե ջահել լինեմ, կամ էլ՝ տկար ու ծեր

Կամ սիրելուց լինեմ, կամ էլ՝ անսեր,

Մենա՛կ...

Երբ մահը գա, գուցե ես զբաղված լինեմ

Չնկատեմ իրեն...ու նեղանա , գնա՛...1(13)

Շրջագգեստիդ պես կարճ է համբույրդ,

Ու բաժանումդ... մազիդ պես երկար,

Քո սերը համակ խաղ-հրապույր է,

Տարբեր շորերով ասք, շարժանկար 2(152):

Նույնարմատ հականիշների կիրառության պակաս ևս չկա: Դրանց մեծ մասը պատկերի ամբողջացման նպատակով են գործածված՝ ծառ-անծառ, գո-չգո, կյանք-անկյանք ևն, որոնք հիմնականում -ան և -չ ժխտական նախաձանցներով են կազմված:

Ինձնից մի՛ քաշվիր, օ՛, հեգ մուրացի

Որ ծառ ես դարձել անծառ փողոցում

Նրանք, որ մեզնից առաջ սուրացին

Լոկ Մամոնային դարձրին հղացում 1(24):

Քո աչքերը գիշերներին աստղերն են լույս,

Աստուծոյ պէս հեռու անհույս:
Եվ աստուծոյ պէս գո և չգո.
Ես սիրում եմ աստուծոյ քո 1(27):

Կյանքը անվերջ է, վերջն անկյանք է,
Դեռ սլանում է քառսի կառքը,
Սերն անսիրել է, լոկ բարձր ֆրագ-
Անկեղծությունը ինքնանարգանք:
Ելքը վերջն է, բայց վերջը անել է,
Ծանր է, գիտեմ, Խաչը տանելը,
Էլ չեմ ծիծաղա ես մահվան վրա
Քանզի կհաշվի նա արամներս...1 (49)

Նույնարմատ հակաանիշների մեջ քիչ չեն նաև հեղինակային նորաբանությունները՝ արել-անարել, նա-աննա, տևաժպիտ-անժպտուն.

Բայց ինչ էլ լինի՝ Սերն անարել է
Սերը անթել է ու չի կտրվում,
Ծաղկել է սերն ու արմարել է,
Բայց փրորվել է անսեր արտերում:

Կամ՝

Ամանորից հետո,
Երբ հավաքես տոնածառն, Անահիտ,
Ու մեկ տարով այն տեղավորես հիշողությանդ մեջ՝
Տևաժպիտ, պայծառ ու անտոխթ,
Ու երբ հաշվես խաղալիքները ջարդված,
Ինդրում եմ՝ ինձ չմոռանաս-
Քո անժպտուն, ամենամեծ խաղալիքին...2(158)

Բավականին շատ են նաև հակադրությունները, որոնք ո՛չ նույն խոսքի մասին են պատկանում, ո՛չ էլ շարահյուսական նույն պաշտոնն ունեն: Դրանք հակադրությո պարունակող պատկերներ են, որոնք ստեղծվում են բանաստեղծական խոսքն ավելի դիպուկ ու տարողունակ դարձնելու համար:

Աստուծոյ քայլում է հավատի Ծովի
Ու մեր հուսաբեկ ջրերի վրա,
Իսկ մենք դեռ նրա ոտնահետքերն ենք
Նկարում ջրին

Կամ՝

Ջրաներկով...
Աստուծոյ չունեցած անլույս երեկո,
Իսկ մենք դեռ այսպես կո՛յր խարխալում ենք

*Յերեկափոռնկ պայծառ օրերում
Լացը Նրանն էր, Մենք՝ արտասովեցինք,
Նրանն էր Ցավը, մե՛նք ցավեցրին:
Հիմա այդ ի՛նչ ենք մեծամտաբար
Եվ մոլորապես, իբր թե քայլում,
Կամ ճախրում թափա՛ռ-
Ընկնել-ելնելով, կաղալով ու ցի՛ր...
...Մենք Աստված չեղանք,
Մե՛զ աստվածացրին...2(7)*

Հակադրություններով մտահղացված ինքնատիպ պատկեր ենք հանդիպում մի շարք բանաստեղծություններում.

*Առաքյալի օրեր
Առ անկյալի օրեր,
Օրե՛ր, առանց Արա՛,
Արագալի օրե՛ր...1(61)*

Այստեղ թերևս ակնհայտ է, որ հեղինակը ոճական հնարքով է հակադրույթ ստեղծել՝*առանց Արա* բառակապակցությանը հակադրելով *Արագալ* հեղինակային ձևին:

*Մարմինն ու հոգին երկվության մեջ՝
Որպես մութերի ու լույսի պայքար,
Մերթ հոգեցավ է, մերթ մարմնավեճ է,
Գրոց Նեղ Դուռ է գոց, առանց փական 1(62):*

*Բայց ինչ էլ լինի՝ Սերը երգում է,
Սերը հերքում է չեղածը նաև,
Սերը ներսերդ այնպե՛ս ներկում է,
Սերն ենթակա չէ, ունի լոկ բայեր 1(47):*

Հեղինակը հակադրույթն արտահայտելու համար հաճախ դիմում է շաղկապների (իսկ, բայց, սակայն).

*Թե՞ այդ դու ես հենց լուսինն այդ կրքոտ
Հավատարմության չափն ես իմ փորձում-
Ես լուսիններ եմ շոշափում ձեռքով,
Սակայն հոգուս մեջ կարոտ եմ կոծում...1(11)*

Թեպետ այս տողերում չկան հականիշներ, բայց հակադրույթն ակնհայտ է վերջին երկտողում: Այսպիսի բանաստեղծությունների արժեքը ոճական է, քանի որ դրանք ավելի տարողունակ են, դիպուկ և բանաստեղծական խոսքին հաղորդում են գաղափարական բովանդակություն:

Սիրում եմ սերդ,

*Կարմիրդ, սևդ,
Աչք ու վարսերդ,
Լռել, ասելդ,
Եվ հակասելդ,
Եվ պակասելդ,
Մարմնիդ բոլոր,
Հոգու մասերդ,
Ինձ համարեսելդ,
Ու... անտեսելդ,
Դու ինձ ես սիրում,
Ես քեզ ու սերդ...1(76)*

Ամփոփելով նշենք, որ հեղինակի կողմից հակադրությունների ինքնատիպ ու դիպուկ ոճական դրսևորումները վկայում են նրա բանաստեղծական խոսքի արժանիքների մասին՝ հաստատելով նրա ստեղծագործական տաղանդը և մայրենի լեզվին տիրապետելու հմտությունները:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Ալոյան Ա., Մի լուսացի՛ր, Ոտնահետքեր ջրաներկով Եր., 2014:
2. Առաքելյան Վ. և այլք, Ժամանակակից հայոց լեզու, հ. 1, Եր., 1979:
3. Եզեկյան Լ., Հայոց լեզվի ոճագիտություն, Եր., 2003:
4. Էլոյան, Ս., Ժամանակակից հայերենի բառային ոճաբանություն, Եր., 1989:
5. Խլղաթյան Ֆ., Ժամանակակից հայոց լեզու, Եր., 2009:
6. Մարգարյան Ա., Ժամանակակից հայոց լեզու, Եր., 1990:
7. Մարոյան Ա., Հայոց լեզվի ոճաբանություն, Եր., 2000:
8. Շալունց Ռ., Հականիշ բառերը ժամանակակից հայերենում, Եր., 1979:
9. Շահվերդյան Թ., Ոճագիտություն, Եր., 2010:
10. Պետրոսյան Հ., Հայերենագիտական բառարան, Եր., 1987:
11. Սուքիասյան Ա., Ժամանակակից հայոց լեզու, Եր., 1999:
12. Лингвистический энциклопедический словарь, М., 1990.
13. Миллер Е., Природа лексической и фразеологической антонимии, Саратов, 1990.
14. Розенталь Д.Э., Практическая стилистика русского языка, М., 1987.

REFERENCES

1. Aloyan A., Mi lowsaci՛r, E., 2014, Otnahetqer jranerkov E., 2014:
2. Ar՛aqelyan V. & aylq, Jhamanakakic hayoc lezow, h. 1, E., 1979:
3. Ezekyan L. Hayoc lezvi otwagitowt'yown, E., 2003:

4. E'loyan, S. Jhamanakakic hayereni bar'ayin otwabanowt'yown, E., 1989:
5. Xlghat'yan F., Jhamanakakic hayoc lezow, E., 2009:
6. Margaryan A., Jhamanakakic hayoc lezow, E., 1990:
7. Marowt'yan A., Hayoc lezvi otwabanowt'yown, E., 2000:
8. Shalownc R', Hakanish bar'ery' jhamanakakic hayerenowm, E., 1979:
9. Shahverdyan T', Otwagitowt'yown, E., 2010:
10. Petrosyan H., Hayerenagitakan bar'aran, E., 1987:
11. Sowqiasyan A., Jhamanakakic hayoc lezow, E., 1999:
12. Lingvisticheskij jenciklopedicheskij slovar', M., 1990.
13. Miller E., Priroda leksicheskoy i frazeologicheskoy antonimii, Saratov, 1990.
14. Rozental' D. Je., Prakticheskaja stilistika russkogo jazyka, M., 1987.

ЛИЛИТ ГЕВОРГЯН - АНТОНИМЫ И ПРОТИВОПОЛОЖНОСТЬ В СБОРНИКАХ СТИХОВ А. АЛОЯНА «НЕ СВЕТИСЬ» И «СЛЕДЫ АКВАРЕЛЬЮ»

Ключевые слова: антоним, противоположность, стилистическое выражение, языковая система, риторика, поэтическая речь, поэзия

В рамках статьи изучались стилистические проявления антонимов в поэтических сборниках «Не светись» и «Следы акварелью» поэта Ара Алояна. Изучены их семантические поля и семантические группы, их применение в поэзии поэта как форма выражения объективного мира, предметов, явлений, поэтических эмоций, переживаний, чувств и размышлений.

LILIT GEVORGYAN - ANTONYMS AND ANTITHESES IN THE COLLECTIONS OF POEMS "DON'T GET LIGHT" AND "FOOTPRINTS WITH WATERCOLOR" BY A. ALOYAN

Keywords: *antonym, antithesis, stylistic expression, language system, rhetorics, poetic verse, poetry*

Within the framework of this article, the stylistic expressions of the antonyms and antitheses extracted from in the collections of poems "Don't become illuminated" and "Footprints with watercolor" written by poet Ara Aloyan have been discussed. Their semantic fields and lexical groups, their use in the writer's poetry as a way of expressing the objective world, objects, phenomena, poetic sentiments, feelings, emotions and thoughts have been studied .

Ներկայացվել է՝ 08.02.2021
Գրախոսվել է՝ 08.02.2021

TRANSLATION OF HUMOR IN SUBTITLING. A CASE STUDY OF THE
ARMENIAN FILM “LOST AND FOUND IN ARMENIA”

NARINE GISHYAN

Keywords: *humour, subtitling, intralingual and interlingual subtitling, spatial and temporal considerations, strategy*

The article touches upon the translation peculiarities of humor into Armenian and the ways of their preservation in English through the use of translation strategies. A contemporary Armenian movie “Lost and Found in Armenia” is selected to give the general insight of the transfer of Armenian humor in subtitling. As a result of the study, we can state that from a semantic point of view, the translator was able to convey the meaning, often through partial or complete loss of humor. Deviations were mainly associated with interjections, which were omitted in the English translation. In all the extracted examples, interjections and sound effects, partially providing the humor of the episodes, were omitted. However, their restoration did not create an additional technical obstacle, since it corresponded to the spatial and temporal standards of subtitling.

Film is a textual unit built up of a complex set of various sign systems. It is a combination of linguistic features, images, and sound effects that are used to reify the director’s vision, intentions, their artistic acting and so on. According to Yu. Lotman, “film is the synthesis of two historical trends - image and word units.” (Лотман 1973: 50) Diaz-Cintas and Remael think that “Films are texts of greater semantic complexity in which different sign systems co-operate to create a coherent story”, seen and heard as such by viewers. (Diaz-Cintas & Remael 2007: 45).

As a textual unit, the message of a film is only properly conveyed when all these sign systems are perceived as a whole. Being an essential and inseparable part of every culture, humour is often successful in serving its purpose in only the source languoculture due to the distinctness of inherent cultural elements. As K. Spanakaki claims, “Humor has various levels of applicability that are partly universal, cultural and linguistic, or individual” (Spanakaki 2007). We often come across cultural humour in films that are

expressed via two channels: image and language. Therefore, equivalent transfer is possible only through the combination of these two.

In translation, cultural humour itself can cause a number of challenges and sometimes even the cultural knowledge can be insufficient in adequately rendering the message. At first sight, the availability of images can support the translator in rendering the humour. However, when it is viewed within the scope of audiovisual translation - subtitling, where footnotes are out of discussion and spatial and temporal considerations are essential, a number of challenges emerge. J. Pedersen suggests that in case of specific cultural nuances, one procedure that the translator can apply is providing a brief explanation in brackets (Pedersen 2010: 70). This option can be deemed rather ineffective since the perception of humour is achieved both through the image and verbal expression, and additional information can create difficulties for the audience.

Generally, subtitling is considered the simultaneous presentation of translated materials on the screen. Many audiovisual translation theorists (Diaz-Cintas, Gambier, Gottlieb) differentiate between two main groups- intralingual (within the same language) and interlingual (between two languages) subtitling (Gambier 2014: 49). Within the scope of this article, only interlingual subtitles are taken under the analytical spotlight as it involves two different languages.

As for the spatial and temporal criteria of subtitling, both audiovisual theorists (Diaz-Cintas, Remaael) and different media services (BBC, NETFLIX) suggest almost identical considerations and criteria. For English subtitles, the number of characters should not exceed 37 spread out in maximum two lines. For the subtitling to be considered professional, subtitles must appear in two lines at a time. From a temporal perspective, subtitles can appear no less than one second and no longer than six seconds after the utterance. It should be noted that all the above-mentioned criteria are conventional, given the type of the film and the content subtitled. However, one of the most important criteria is the coherence and synchronization of the subtitle text with the rhythm of the speech without creating extra difficulties for the viewers.

To deal with such translation challenges, different strategies and methods are applied, among which the following strategies proposed by Diaz-Cintas and Remaael are deemed the most appropriate due to their compliance with the material under study.

- **Addition,**
- **Lexical recreation,**
- **Loan,**

- *Calque or literal translation,*
- *Transposition,*
- *Compensation,*
- *Omission,*
- *Explicitation* (Diaz Cintas & Remael 2007: 202-207).

The contemporary Armenian comedy film “Lost and Found in Armenia” was selected to give an insight into the transfer of Armenian humour in subtitling. The examples extracted from the film will give us the opportunity to analyse and single out the extent of productivity in preserving the humour in subtitling as well as linguistic, spatial and temporal considerations of subtitling. The film talks about an American tourist who accidentally appears in a small village in Armenia. Due to the existing language barrier, he is accused of being a spy. The film is rich not only in cultural humour and irony but also culture-bound words and expressions. No information is available about the translator/subtitler.

<i>Armenian</i>	<i>English Translation</i>	<i>Suggested Translation</i>
<p>-Լսի՛, տղես Բելառուսաստան ա ապրում, հըը կապնվի էլի հետը ազիզ ջան: - Բայց դուք իրա էլեկտրոնային փոստի հասցեն գիտե՞ք: - Փոշտի՛, էլեկտրական փո՛շտ: Չէ՛, տան հեռախոսի համարը գիտեմ: (0:08:35-0:08:49)</p>	<p>- Oh, my son is in Belarus, Can you connect with him? - Do you know his email address? - Address? Email address? No. I know his home phone number.</p>	<p>- Oh, my son is in BelaRussia. Can you contact him, sweetie? - Do you know his electronic mail address? - Address? Electrical address? No, I have his phone number.</p>

The above-mentioned example is the depiction of life in an Armenian village. The dialogue occurs between one of the residents of the village and a young girl who spent her childhood and school years in the village and moved to the city to receive higher education. Upon learning about the multiple functions of a laptop computer, an old village woman asks her conversation partner: “**Լսի՛, տղես Բելառուսաստան ա ապրում, հըը կապնվի էլի հետը ազիզ ջան**”, which was rendered into English as “**Oh, my son is in Belarus, Can you connect with him?**” Instead of the official country name Belarus, the old woman uses “**Belarussia**” in Armenian, which is essential for rendering the cultural humour given the woman’s associations and beliefs.

Growing up in the former USSR, the woman still considers the Post-Soviet countries to be Russia. Given the fact that Belarus has close political, economic and cultural relations with Russia and that the woman's son has migrated to Belarus to find a job, the names of the two countries are blended for expressing humour. The official name is used in English, failing to convey the humour and the old woman's reality and perceptions. For transferring extralinguistic features and cultural humour, the two country names, blended in one with capital letters "**BelaRussia**", can be considered more expedient. The proposed option is understandable among the target viewers and will not create any humoristic ambiguities. In this example, two strategies - **loan** and **lexical recreation** - are applied, as on the one hand, the exact word units are rendered into English, and on the other hand, a new word is created.

In the same example, we also come across the collocations "**էլեկտրոնային փոստի հասցե**" and "**էլեկտրական փոշի**". Taking into account the woman's level of education, lack of access to technology, she tries to find correlations by drawing comparisons with the terms that she is familiar with. The Armenian word "**փոշի**" in colloquial language stands for a *post office*. In English, the translator has used the expression "**email address**" both for the student's explanation and the grandmother's response, thus, compromising the humorous effect. By using the official name of the tool "**electronic mail**" in the first interlocutor's speech and humorous "**electrical mail**" in the woman's response, the cultural humour can somehow be rendered and give the complete picture of the woman's associations. Here, the full name of the electronic tool is restored, however, it should be noted that for this particular case, we have an established equivalent translation and none of the above-mentioned strategies have been applied.

The duration of the above-mentioned passage is 14 seconds in length and the number of characters does not exceed 37. Thus, the technical considerations of the passage do not create any obstacles for an equivalent translation and both the timing and the number of characters correspond to the general criteria of subtitling.

<i>Armenian</i>	<i>English Translation</i>	<i>Suggested Translation</i>
Հա, իս, արա ես քեզ որ ասում եմ էսօր էդ նշանակում ա վաղը կամ մյուս օրը, հա՛: Չհասկացա, արա նենց չանես՝ քչեմ հասնեմ ըտեղ, ա՛յ տղա: (0:09:15-0:09:48)	I said “today”, not tomorrow or the day after. What! Don’t make me come over there. That’s right.	Hey, douchebag, when I tell you today I mean today, not tomorrow or the day after. Don’t make me drive over there.

In this passage, a mother is waiting for her daughter to return from the city. The son of the mayor’s village, who is in love with the girl, appears out of the blue all dressed up with the posture of a tough guy to impress the girl’s mother. In this scene, the humour is expressed both on linguistic and extralinguistic levels. On a visual level, however, the humour is expressed by means of a red “Niva” car with the word *BOSS* engraved on the number plate, *narrow front shoes*, as well as *rabiz music* which complete the image of the mayor’s son. On a linguistic level, humour is expressed through intonation and interjections that are an essential component of the Armenian language system, thus, conveying the humoristic punchline of the passage. For the sake of preserving humour, we suggest to restore the specific Armenian interjections in English. In particular, rendering the national exclamatory interjection “*արա*” is essential. Since in English, the word has been **omitted**, the passage can be restored with the help of the interjection “*Hey*”. However, it should be noted that the expression is accompanied by other exclamatory language units that is “*Հա, իս, արա*”, which adds a rather offensive connotation to the passage. The expression “*Hey, douchebag*” has been suggested instead as an example of the strategy of **explicitation**, to transfer both the offensive, insulting illocution and the humour wrapped around the “*kyartu*”¹ character.

The intercultural humour is expressed here through sound effects as well. The latter is, of course, not portrayed on the screen, but its restoration does not contradict to any of technical criteria of subtitling mentioned above. For this reason, an annotation with the text › *Desert sun* › should be added to the screen to provide synchronization and the complete picture of the

¹ One of the most popular subcultures in Armenia, the bearers of which usually wear dark, mostly sport or classic clothes and listen to low-quality music. Most of them are male. The Kyartus have traditional-conservative mentality, are against cultural, ideological-sexual diversity.

character. It should also be noted that both the temporal and spatial considerations have been preserved and that the subtitles correspond to the customary standards.

<i>Armenian</i>	<i>English Translation</i>	<i>Suggested Translation</i>
Լավ, լրջանք, օբյեկտը գալիս ա, ախպեր: Ի, արա Բլդո՛, իջցրա էդ ժուռնալը, արա, իա: (0:10:26- 0:10:37)	Alright, business time . Buldo, put it away.	Ok, gettin' serious . Dude here she is. What the... Hey, Bldo, put that shit away.

We have come across another example of humour expressed through interjections and intonation. Being extremely dumb, this friend of the mayor's son is looking through the “*Playboy*” magazine and the viewer has a clear visual reference as to what is taking place in the scene. However, in English, the word “*magazine*” is expressed by the pronoun “*it*”. In order to equivalently render the humour and the offensive tone of the interlocutor, the expression “*that shit*” can be used instead. Given the fact that the interjection “*ի/իս*” used to convey anger and disappointment is used both in the beginning and at the end of his speech, the elliptical construction “*what the...*” is important for preserving the original tone and intentions. In this particular example, two strategies- **addition** and **substitution** have been applied.

The passage that comes afterwards intends to convey humour both on linguistic and extralinguistic levels. The latter is expressed through a *pocket comb* and the posture of the mayor's son. On a linguistic level, however, the translation fails to convey the original humour. In Armenian, there is an expression “*Լավ, լրջանք, օբյեկտը գալիս ա, ախպեր*”, where the standard word “*լրջանալ*” is used colloquially, typically by “masculine men”, while the word “*օբյեկտ*” in the given context adds social prominence to the character, implying that the mayor's son is involved in some sort of secret mission. The expression is rendered into English by means of the expression “*Alright, business time*” which transfers neither the original humour, nor the general meaning of the usage. By means of **transposition** and by restoring the **omitted** word units, we suggest using the eye dialect “*gettin' serious*” slang word for “*լրջանալ*”. For the ironically used word “*օբյեկտ*”, “*there she is*” can be used, which, however, does not fully shelter the implicit meaning of the original Armenian expression, while the colloquial

word “*ախպեր*” can easily be rendered with the help of the colloquial target equivalent “*dude*”.

Since the passage is moderate in length and contains pauses, the temporal and spatial criteria of subtitling can be easily maintained. However, at 10:21 of the film, one of the interlocutors is trying to get the attention of his friend through an interjection. For the coherence and synchronization of the passage, the sound effect should be restored with the target language equivalent [pst...pst...]. At 10:41, the rabiz music continues for a considerable period of time and should be reflected on the screen as well. Therefore, the [Rabiz song: *Desert sun*] song title is suggested.

<i>Armenian</i>	<i>English Translation</i>	<i>Suggested Translation</i>
Աչքիս, էս տրուսիկավորը՝ շառ ա: (0:38:09-0:38:13)	I really think this guy is trouble.	This panty-guy is sort of a bummer.

The para-sailing trip brings the tourist to a small village in Armenia, leaving the character only in his underwear. Uncertain of what to do and unable to find out information about the intruder’s true identity, the villagers take him for a spy. In the above-mentioned conversation, one of the villagers uses the phrase “*Աչքիս, էս տրուսիկավորը՝ շառ ա*”. Even though the translator has succeeded in transferring the contextual meaning of the passage by means of “*I really think this guy is trouble*”, he/she failed in preserving the humour contained in the original passage and the entire film. Using the strategy of **transposition**, the option “*This panty-guy is sort of a bummer*” can better express both the contextual meaning and humour.

From a subtitling point of view, the subtitles contain 35 characters in one line and can appear on the screen for 4 seconds which complies with the spatial and temporal criteria.

<i>Armenian</i>	<i>English Translation</i>	<i>Suggested Translation</i>
- Hello. - Հելոն թաղի քեզ... Մի գնա... էդ ու՛ր ես գնում... Շան ծեծ եմ տալու քեզ, այլանդակի մեկը, տղամարդ չե՛ս, էդ ու՛ր ես	- Hello. - Hello, thief! Where are you going? I’m going to beat you like a dog. Be a man,	- Hello - Shove your hello up your ass! Where are you going? I’ll beat you like a dog. You, perv! Be a

փախչում, այ բո՛ւժ: (0:58:44-0:58:57)	stop running, you bum.	man, stop running, you, bum!
---	---------------------------	---------------------------------

In this scene, the American tourist, trying to hide away from the villagers to protect himself from any uncalled-for trouble, finds himself in someone’s garden. Noticing the trespasser, the landowner starts swearing and cursing at him. The surprised American tourist uses the word “*hello*” which does not make any sense to the village woman, instead she swears “*Հելոն թաղի քեզ...*” by personizing the word “*hello*” and using it as a proper noun, thus, expressing the humour of the scene. In English, the translator has **omitted** part of the expression and rendered the passage with “*Hello, thief!*” which diminishes the humour and does not fully transfer the style and meaning. It should be noted that the humour is expressed at extralinguistic level, too, and the actions in the given scene provide part of the cultural humour. However, with the help of **substitution** strategy, for more accurate translation “*Shove your hello up your ass!*” can be used as it transfers both the woman’s intentions, her swearing and humour.

The passage also contains cultural elements which are more or less accurately transferred into the target language. In case of the expression “*շան ծեծ եմ փալու*”, the translator has used “*I’m going to beat you like a dog*” which accurately renders the meaning and corresponds to the actions of the character. However, the expression “*այլանդակի մեկը*”, which shows the character’s anger, is **omitted**. Given the fact that by restoring the expression the number of characters will not exceed the spatial criterion of the subtitling, the expression can be easily rendered as “*You, perv!*” through the use of **transposition** strategy.

The modified version corresponds to the temporal and spatial criteria of the subtitling, as the scene lasts 14 seconds and the speech contains long pauses. The humour is expressed at visual level which makes the perception more complete. However, for a coherent and synchronized transfer, the interjections should be rendered on the screen as well. Therefore, the **omitted** interjections expressing pain “*ouch*” should be added.

<i>Armenian</i>	<i>English Translation</i>	<i>Suggested Translation</i>
- Անի ջան, անգլերեն ն՞ոց ա պատերազմ: - War. - Ի՞նչ: Ո՞ն: - Ոռ չէ, Ուոր:	- Ani, how do you say war in English? - What? Ass? - Not ass, war. - Bill, you’re a great	- Ani jan, how’d you say war in English? -War. -Whore? - Not whore, war.

<p>- Բիլ ջան, դու լավ տղա ես, բայց ձեր լեզուն բանի պետք չի: Ինչ ասում է:</p> <p>- Կենացդ արարես...</p> <p>- Արա, պատերազմի անունն էլ ոռ ըլնի:</p> <p>- Իա՛, Մացա՛կ:</p> <p>- Չնայած, չնայած, որ խորանում ենք չէ՛... շատ ոռի բան ա: (1:32:21-1:32:52)</p>	<p>guy, but your language doesn't make any sense.</p> <p>Can you believe that?</p> <p>- Cheers to you.</p> <p>- Imagine the word for war is ass.</p> <p>- But, if you really think about it, it's an asinine thing.</p>	<p>- Bill, you're a man, but your language sucks!</p> <p>Can you believe it?</p> <p>- Cheers!</p> <p>- Can you imagine, they call it a whore.</p> <p>- If you dig deeper, war is a real whore.</p>
--	---	--

Speaking of war and its consequences, in the above-mentioned dialogue, the senior member of the village community tries to understand the English equivalent of the Armenian word “պատերազմ”. He is immediately surprised and amused as the English word “**war**” sounds a lot like the Armenian vulgar word that stands for “*հեղույք*” (*ass*), the option that corresponds to the choice of the translator. Taking into account that the vulgarism used in Armenian and the English words are homophones, our decision was to use similarly sounding words in English. Therefore, for the sake of preserving the inherent humour and making the passage enjoyable for the target language viewers, the words “**war**” and “**whore**” have been applied, by substituting **transposition** strategy with **lexical recreation**. After pondering and trying to understand why Americans would use such a word for “պատերազմ”, the villager uses a humorous expression “*ոռի բան ա*”, which means an *icky, unpleasant situation*. Again, with the help of the strategy of **Transposition**, the translator has used the word “*asinine*” to describe the source situation and managed to transfer the general meaning, however, the cultural humour has not been preserved. Staying true to our choice and for the sake of preserving the joke, the phrase “**war is a real whore**” option has been suggested, again through the use of **Lexical recreation** strategy.

In the preceding passage the sentence “*...ձեր լեզուն բանի պետք չի*” was transferred into English “*...your language doesn't make any sense*”, which accurately renders the meaning, but neither the tone, nor the style. Since the Armenian expression belongs to the colloquial style, through the use of **transposition** strategy, “*... your language sucks*” more accurately describes the situation.

Taking into account that the proposed option is more economical and the total duration of the dialogue- 31 seconds, the restoration of the **omitted** expressions are obligatory for the synchronization and coherence of the passage, as well as for the complete transfer of the humour. It should also be noted that intralingual subtitles are not expressed on the screen which is not acceptable as it can create extra difficulties for deaf people or the ones who want to learn the language.

The analysis of the above-mentioned examples revealed that the humour used in the extracted dialogues was expressed not only on a linguistic level, but on an extralinguistic level as well. In the majority of cases, the humour was expressed through interjections, culture-bound words and expressions, as well as through visual referencing. In the existing translation of the script, all the interjections were omitted and the transfer was made with a significant loss of stylistic coloring and the humour itself. To accurately render the humour, nine strategies, proposed by Diaz-Cintas and Remael were used, among which, transposition proves to be the most frequently applied strategy both by the film translator and us. In one example, we have an official equivalent, which is not included in the 9 strategies. In two cases, the lexical recreation strategy was applied as new word units with partially homophonous were applied for the sake of rendering the humour. From the technical point of view, there was no case where spatial and temporal considerations caused challenges for the adequate transfer of the humour. Given the fact that the humour was expressed also through sound effects, the restoration of the latter is essential for the complete transfer of humour and stylistic coloring.

REFERENCES

1. Díaz-Cintas J., Remael, A., *Audiovisual Translation: Subtitling*. Manchester, St. Jerome Publishing, 2007, 272.
2. Gambier Y., The position of audiovisual translation studies. In C. Millán & F. Bartrina (Eds.), *The Routledge handbook of translations studies*. London, UK: Routledge. 2014, 45–59.
3. Pedersen J., When do you go for benevolent intervention? How subtitlers determine the need for cultural mediation. *New Insights into Audiovisual Translation and Media Accessibility*. (eds. Jorge Diaz Cintas, Anna Matamala and Joselia Neves). Rodopi. B.V. Amsterdam-New York. 2010. 67-80.

4. Spanakaki K., *Translating Humor for Subtitling*, Translation Journal, Volume 11, No. 2 April 2007. [https:// translationjournal.net/journal/40humor.htm](https://translationjournal.net/journal/40humor.htm)
5. Лотман Ю., *Семиотика кино и проблемы киноэстетики*. Таллин. Издательство "Ээсти Раамат", 1973.
Lotman, Ju. *Semiotika kino i problemy kinojestetiki*. Tallin. Izdatel'stvo "Jejesti Raamat", 1973.

INTERNET RESOURCES

6. BBC Subtitle Guideline, <https://bbc.github.io/subtitle-guidelines/>
7. Կիրակոսյան, Գ. *Կորած մոլորվածը Հայաստանում*. Ամերիկայի Միացյալ Նահանգներ և Հայաստան, Red Tie Films. 2012, նոյեմբեր 12.
Kirakosyan, G. *Korac' molorvac'y' Hayastanowm*. Amerikayi Miacyal Nahangner & Hayastan, Red Tie Films. 2012, noyember 12, <https://vimeo.com/80973800>

ՆԱՐԻՆԵ ԳԻՇՅԱՆ - ՀՈՒՄՈՐԻ ԹԱՐԳՄԱՆԱԿԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ «ԿՈՐԱԾ - ՄՈԼՈՐՎԱԾ ԸՆԹԱՍՏԱՆՈՒՄ» ՖԻԼՄԻ ԵՆԹԱԳՐԵՐԻ ՕՐԻՆԱԿՈՎ

Հիմնաբառեր՝ միջտեքստային հումոր, ներլեզվային և միջլեզվային ենթագրեր, տարածական և ժամանակային չափանիշներ, ռազմավարություն

Հոդվածի նպատակն է դիտարկել հումորի թարգմանական առանձնահատկությունները հայերենում և դրանց պահպանման եղանակներն անգլերենում: Հոդվածում զուգադրվել են հայկական «Կորած-մոլորվածը Հայաստանում» ֆիլմից և համարժեք անգլերեն ենթագրային թարգմանությունից ընտրված հումոր պարունակող դրվագներ: Դիտարկվել են հումորի պահպանման դժվարությունները՝ համապատասխան թարգմանական ռազմավարությունների կիրառմամբ, ինչպես նաև անգլերեն ենթագրերի համապատասխանությունը հաստատված չափանիշներին: Ուսումնասիրության արդյունքում կարող ենք փաստել, որ իմաստային տեսանկյունից թարգմանչին հաջողվել է հումոր պարունակող հատվածների իմաստները փոխանցել թիրախ լեզու՝ հաճախ հումորի մասնակի կամ ամբողջական կորստի միջոցով: Բերված բոլոր օրինակներում սղվել են ձայնարկությունները և ձայնային էֆեկտները, որոնք մասնակիորեն ապահովում են դրվագների հումորը: Վերջիններիս վերականգնումը որևէ հավելյալ տեխնիկական խոչընդոտ չի ստեղծում, քանի որ համապատասխանում է ենթագրերի տարածական և ժամանակային չափանիշներին:

**НАРИНЕ ГИШЯН - ПЕРЕВОД ЮМОРА В СУБТИТРАХ. НА ПРИМЕРЕ
АРМЯНСКОГО ФИЛЬМА “ПОТЕРЯННЫЙ И НАЙДЕННЫЙ В АРМЕНИИ”**

Ключевые слова: интертекстуальный юмор, внутриязыковые и межъязыковые субтитры, пространственные и временные параметры, стратегия

Данная статья посвящена изучению особенностей перевода юмора посредством субтитрования на армянском и стратегии их сохранения на английском. В статье сравниваются примеры юмора из армянского фильма “Потерянный и найденный в Армении” и их английский перевод с субтитрами. В результате исследования можно отметить, что с семантической точки зрения переводчик сумел передать смысл, часто путем частичной или полной потери юмора. На семантическом уровне отклонения в основном связаны с междометиями, которые были опущены в английском переводе. Во всех приведенных примерах междометия и звуковые эффекты, которые частично обеспечивают юмор эпизодов, были опущены, однако, их восстановление не создает дополнительного технического препятствия, так как соответствует пространственным и временным стандартам субтитров.

Ներկայացվել է՝ 10.03.2021

Գրախոսվել է՝ 10.03.2021

**Երաշխավորվել է ԲՊՀ Անգլերենի հաղորդակցման և թարգմանության
ամբիոնի կողմից՝ 10.03.2021**

**ФУНКЦИОНАЛЬНО-СТИЛИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ГАЗЕТНО-
ПУБЛИЦИСТИЧЕСКОГО СТИЛЯ В РАМКАХ ЛИНГВИСТИЧЕСКОЙ
ЭКСПЕРТИЗЫ**

ТАМАРА ДАНИЕЛЯН

Ключевые слова: *газетно-публицистический стиль, стилистические приемы, пейоративная лексика, интенции, функциональный стиль, тропы*

Одной из ведущих функций газетно-публицистического стиля является воздействие на читателя с определенной целью убедить в правильности выдвигаемых положений или с целью вызвать ответную желаемую реакцию на сказанное не столько логически обоснованной аргументацией, сколько экспрессивной силой, эмоциональной напряженностью пропозиции, показом тех черт явления, которые наиболее эффективно могут быть использованы для достижения поставленной цели.

Публицистический стиль имеет сходства с научным стилем, например, обоим присуща логическая последовательность суждений. В нем также присутствует ряд общих элементов, близких к художественному стилю, такие как экспрессивность языка и образность речи. В газетно-публицистическом стиле *метафоры, сравнения, перифразы* и средства эмоционального воздействия придают речи образность.

В публицистических жанрах с помощью экспрессивных средств и приемов выражается индивидуальность автора. В конфликтных текстах публицистических жанров субъективная окраска текста может выражаться с помощью *негативно-окрашенных экспрессивных интенций* и модальных маркеров *неуверенности, пессимистичности*.

Газетно-публицистический стиль имеет функционально-стилевые особенности; в них могут присутствовать *лексико-фразеологические единицы*, имеющие двусмысленную стилистическую окрасченность; могут присутствовать *синтаксические конструкции*, придающие высказыванию экспрессивный тон, а также выразительность и *убедительность* через ряд *языковых средств и стилистических приемов*.

В текстах газетно-публицистического стиля лингвисту-эксперту важно определить, какой из вариантов стилистического анализа использовать в зависимости от объекта экспертизы. Если эксперт исследует речевые средства определенных видов и их функции, ему необходимо:

- выбрать анализируемое средство (метафора, гипербола, эпитет);
- выбрать тексты с рядом определенных языковых средств;
- дать характеристику текстам, в которых встречаются выбранные языковые средства, определить, принадлежат ли они данному жанру и типу текста;
- раскрыть функцию и семантику языковых средств, встречающихся в анализируемом тексте;
- дать обобщенную структурно-семантическую и дискурсивно-функциональную характеристику средства.

Перед лингвистом-экспертом также может быть поставлена задача проанализировать конкретное речевое средство. Для решения этой задачи и исследования конкретного речевого средства необходимо вести работу в соответствии со следующим алгоритмом экспертных действий:

- выбрать конкретное языковое средство (например, эпитет “эпохальный”);
- выбрать тексты с конкретными языковыми средствами;
- дать характеристику текстам, в которых встречается конкретное языковое средство;
- раскрыть конкретную функцию и языковую/текстовую семантику конкретного языкового средства, встречающегося в анализируемом тексте;
- дать обобщенную структурно-семантическую и дискурсивно-функциональную характеристику средства.

<https://www.ncfu.ru/export/uploads/dokumenty-dissertacii/disservvsichinava.pdf>

Лингвистическая экспертиза также может иметь дело со стилистическим анализом функционального стиля, в данном случае газетно-публицистического. Схема стилистического анализа единиц газетно-публицистического стиля следующая:

- выбрать тексты газетно-публицистического стиля, дискурса, автора и т.п.;
- определить, какую функцию выполняет текст;
- определить характер адресата;
- определить цель текстовой деятельности;
- выявить стилевые особенности текста;

- дать характеристику языковым приметам стиля, отраженным в тексте;
- описать логико-смысловую структуру текста;
- описать эмоционально-оценочную структуру текста;
- описать стилистические языковые особенности текста;
- сделать заключение о стилистической маркированности текста;
- определить индивидуально-авторские стилистические особенности текста на уровне отбора языковых средств и их организации, включая стилистические приемы.

Рассмотрим лексические единицы, имеющие функционально-стилистическую окраску, на примере статьи Вашингтон Пост “**Nagorno-Karabakh wants a seat at the table**”.

https://www.washingtonpost.com/world/europe/nagorno-karabakh-wants-a-seat-at-the-table/2011/07/08/gIQAxXGf3H_story.html

В функционально-публицистическом стиле преобладают лексемы, носящие социально-оценочный характер. Например, в данной статье встречаются такие социально-оценочные лексемы как “*peace agreement*” и “*settle the dispute*”, которые выражают тематику газетной статьи об урегулировании конфликта и заключении мирного соглашения. Из первых строк статьи читателю понятен социально-оценочный характер данного текста, относящегося к публицистическому стилю. Пропозиция “*in exchange for recognition and self-determination of Nagorno-Karabakh*” выражает социальную оценку автора статьи о статусе Арцаха: признание и возможность самоопределения в обмен на определенное условие.

В статье встречаются оценочные лексемы. Так, автор дает оценку интересам сторон, которые он оценивает “*несовпадающими*” в предложении “*Armenia, they argue, has its own **interests which aren't always congruent with Nagorno-Karabakh's***”. В статье адресантом также констатируется самооценивание процесса переговоров со стороны должностного лица, которое он оценивает ошибочным, и оно выражено в изречении “***the problem with the Minsk process is that it's based on what he considers a fundamental flaw***”.

Газетно-публицистическому стилю свойственны образования слов с помощью аффиксов и префиксов. В данной статье мы находим такие примеры префиксов как “*dis*”, “*in*” в словах “**displaced**”, “**independent**” и суффиксов “*able*”, “*ous*”, “*ly*” в словах “**indefensible**”, “**advantageous**”, “**officially**”, и можем заключить, что данные суффиксы и префиксы являются характерными для публицистического стиля.

Нередко в британских и американских печатных СМИ можно встретить производные существительные, образованные от глагола и наречия. Например: *“shooting continues”*, *“not taking part in the negotiations”*, *“in arguing or inclusion”*, которые образованы от глаголов *“to shoot”*, *“to take part in”*, *“to argue”* и с помощью суффикса *“ing”*.

Характерные для данного стиля морфологические формы не придают экспрессивной окраски, но в силу частотности своего употребления в текстах они также определяют функциональный стиль, в частности, употребление родительного падежа (possessive case).

В анализируемой статье мы можем привести ряд примеров с употреблением родительного падежа, такие как *“the return of some land”*, *“the collapse of the Soviet Union”*, *“part of the difference”*, *“a certain measure of peace and stability”*. Употребление родительного падежа типично для публицистического стиля. Что касается употребления форм лица, то в газетно-публицистическом стиле очень часто употребляются формы 3-его лица множественного числа. В британских и американских газетных статьях очень часто встречаются высказывания в страдательном залоге (passive voice), причастные формы и инфинитивные обороты, например: *“The talks between Armenia and Azerbaijan have been focused on a compromise”*, *“Nagorno-Karabakh hasn’t been included in the talks”*, *“it is officially still considered part of Azerbaijan”*.

В качестве синтаксических средств газетно-публицистического стиля выделяется ряд особенностей, такие как инверсивный порядок слов и распространенные предложения. В предложении *“Without the de facto republic’s direct participation, Bako Sahakyan said during an interview at his office here, no settlement is possible”* используется инверсивная конструкция, которая начинается с *“without”*. Пример предложения *“Armenia, they argue, has its own interests,”* также имеет атипичный для английского языка порядок слов со вставкой *“they argue”* в середине предложения. Следующее предложение *“Nagorno-Karabakh didn’t pursue that role from the start because, when the talks got underway, its former president, Robert Kocharian, had just been elected president of Armenia — on a promise not to betray his homeland.”* является примером распространенного предложения публицистического стиля.

В газетно-публицистическом стиле чередуются экспрессия и стандартный текст. Экспрессия служит средством оживления, привлечения внимания, и временами не связана с тематикой газетного текста.

Функционально-стилистическими особенностями газетно-публицистического стиля являются газетные штампы/клише. Они используются, чтобы упростить понимание газетного текста. Они составляют лексикон газетного стиля и отражают классический способ изложения информации в печатных СМИ. В названии статьи "***Nagorno-Karabakh wants a seat at the table***" клише "*a seat at the table*" выражает желание Арцаха участвовать в переговорах. Выражение "сесть за стол переговоров" - метафорическое клише, которое очень часто используется в газетах для описания ситуации с обсуждением условий и договоренностей.

Важное место в лингвистической экспертизе текста должно отводиться стилистическому анализу. Немаловажную роль играет изучение стилистических характеристик текста. Стилистический анализ помогает определить и понять основную мысль текста, как оформлено содержание текста и т.д. Эксперту необходимо принимать во внимание разнофункциональность стилистического языка, а именно языковые средства, из которых построен текст. Полное понимание текста предполагает понимание того, «почему в данном случае употреблено именно такое слово, именно такой оборот или синтаксическая конструкция, а не другая; почему для выражения данной мысли в данных условиях необходимы именно эти языковые средства, именно такая их организация».(Одинцов 1980:37)

Помимо эмоциональной окраски при стилистическом анализе рассматриваются стилистические приемы и выразительные средства. Это и пейоративная лексика, и разговорно-просторечные элементы. Примером пейоратива является изречение "*The latest round of negotiations was held in the Russian city of Kazan on June 24, and broke up without results*" , которое выражает неодобрение и отрицательную оценку к переговорам, прошедшим в Казани и закончившимся безрезультатно. Использование этих элементов может быть обусловлено авторскими манерами письма, а также свидетельствовать о личном отрицательном отношении автора к объекту оценки. Стилистическая манера автора складывается из нескольких элементов, среди которых ведущее место занимают языковое чутье автора как критерий правильности речи и уровень его языковой компетенции. (Ахманова 1969:519) В анализируемом тексте в качестве стилеобразующего начала речевой манеры автора можно отметить низкий уровень языковой компетенции и слабое языковое чутье, проявившиеся через ряд языковых (в том числе и стилистических) аномалий, представленных разного рода нарушениями

сочетаемости. В статье в качестве языковой аномалий, мы можем привести в пример следующее предложение “*Officials familiar with the Minsk Group deliberations say it is clear that any settlement will have to be accepted by Nagorno-Karabakh, but that’s a problem for the next phase - which is unlikely to come anytime soon.*”, в котором говорится о принятии любого соглашения со стороны Нагорного Карабаха, которое не приведет к разрешению проблем следующей фазы. Следовательно, мы имеем пример логической несочетаемости контекста, так как логически, хотя бы одно соглашение могло бы гарантировать разрешение проблем (хотя бы одной проблемы), которые возникнут в будущем. По изречению автора априори ни одно соглашение не приведет к разрешению проблем, что является аномальным.

В газетном тексте мы встречаем языковые средства, усиливающие действенность высказывания, которые добавляют к его логическому содержанию различные экспрессивно-эмоциональные оттенки. Тропы и стилистические фигуры являются наиболее яркими и распространенными средствами функционального стиля. *Тропы* - это лексико-фразеологические стилистические средства, которые основаны на своеобразном использовании лексических значений. К ним относятся: метафора, метонимия, синекдоха, ирония, зевгма, каламбур (игра слов), антономазия (антономасия), эпитет, оксюморон, сравнение, гипербола, литота, перифраз, эвфемизм и др. *Стилистические фигуры* – это особые синтаксические конструкции, используемые для усиления образно-выразительной функции речи. К ним относятся инверсия, обособление, параллелизм, хиазм, повторы (анафора, эпифора, кольцевой повтор, подхват), перечисление, нарастание, антитеза, оттягивание, асиндетон, полисиндетон, умолчание, эллипсис, риторический вопрос и др. http://elib.fa.ru/fbook/Banina_60730.pdf/download/Banina_60730.pdf

Стилистические приемы оказывают воздействие на ценностные ориентиры читателя. Газетная пресса нацелена на широкую и разнообразную аудиторию и не предполагает немедленной обратной реакции. Кроме того, пресса оказывает определенное воздействие на мнение и поведение целевой аудитории. <https://cyberleninka.ru/article/n/stilisticheskie-priemy-v-zagolovkah-gazet-kak-sredstvo-pragmati-cheskogo-vozdeystviya-na-auditoriyu>

В публицистическом стиле для экспрессивности выражения авторской позиции или содержания текста в целом употребляется ряд

таких стилистических приемов, как *метафоры, идиомы, оксюморон, эпитеты, ирония, повторы*.

Слова и словосочетания, которые употребляются в метафорическом значении, приобретают газетно-публицистическую окраску. Метафора является особым стилистическим приемом. Она основана на сходстве признаков двух понятий. Для реализации метафоры всегда необходим контекст, который может быть выражен как вербально, так и невербально. Экспрессия и оценочность употребленных метафор, как одного из наиболее распространенных стилистических приемов в публицистике, придает тексту эмоциональную окраску, которая важна для воздействия на подсознание читателя, и которая, отвечает за формирование ценностных установок и ориентаций, а также оказывает влияние на принятие спонтанных, импульсивных решений. Например, в выражении *“They didn’t get freedom in their hands”*, использовано образное определение свободы, которое придает экспрессивность выражению с целью воздействия на реципиента.

Идиома - словосочетание, значение которого не определяется значением входящих в него слов, взятых по отдельности. Идиому невозможно перевести дословно, поэтому часто возникают трудности перевода и понимания. С другой стороны, такие фразеологизмы придают языку яркую эмоциональную окраску. В статье для придания эмоциональной окраски используется идиома *“put the brakes on”* в предложении *“they put the brakes on the process”*, которая имеет следующее значение *“to slow down or stop an activity”* (замедлять, тормозить). (<https://dictionary.cambridge.org/phrasal-verbs/put-the-brakes-on>)

Оксюморон - с помощью данного приема создается противоречие путем сочетания слов, имеющих противоположные значения. В констатирующем изречении *“We value any such meeting, even in a distorted format and these meetings will bring closer Nagorno-Karabakh’s participation in these talks”*, эффект противоречия создается путем несочетания смыслов, исходящих из контекста, так как по сути *“искаженный формат”* не может приветствоваться для встреч. В подобных случаях речь идет не об оксюморонах, основанных на сочетании постоянно противоречивых слов и понятий, а о тех, которые основаны на контекстуально антитетичных словах и понятиях, которые представлены в «размытых» словосочетаниях.

Эпитеты используются автором для выражения его восприятия фактов, явлений, событий и др. Эпитеты *“bloody war”* - кровавая война,

“protracted negotiations” - затяжные переговоры в первом случае усиливают восприятие войны как ожесточённой, а в случае с переговорами выражают их *“ненужную длительность”*. Эпитет обладает экспрессивностью и характеризует объект определённым эмоциональным способом, а также раскрывает его особенности.

Ирония - стилистический приём, где содержание высказывания несёт в себе смысл, отличающийся от прямого значения этого высказывания. Цель иронии может состоять в том, чтобы вызвать юмористическое отношение читателя к описываемым фактам и явлениям или чтобы вызвать жестокое и оскорбительное либо саркастическое отношение. В данной статье в качестве примера иронии было использовано автором *“so-called”* в высказывании *“the so-called Minsk Group”*, где выражается саркастическое отношение автора к Минской группе, как к *“так называемой”*, то есть имеющее название, но не выполняющее свои функции в полной мере.

Повторение – выразительное средство, используемое для усиления эмоционального фона высказывания. Выражается в повторе смысловых слов. В перифразированном предложении *“They didn’t get freedom in their hands, a freedom that would allow them to appreciate independence”*, повторное использование слова *“freedom”* акцентирует слово и усиливает значение свободы, как необходимой составляющей для жизни Арцаха.

Выявляя степень инвективности (оскорбительности), выраженной в газетных статьях, целесообразно опереться на несколько факторов, провоцирующих стилистический разрыв в ткани текста и выводящих ее за пределы допустимых рамок. Наряду с учетом особенностей личности пишущего (автора), особенностей субъекта речи, типа издания (Чернышева 1999:145), необходимо уделить внимание изучению стилистических характеристик текста, что позволяет выявить взаимодействие автора, субъекта (лица, против которого направлен отрицательно-оценочный или конфликтный текст) и адресата (читателя). Таким образом, мы можем заключить, что в ходе лингвистической экспертизы текста важное место должно отводиться также его стилистическому анализу.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Ахманова О.С., Словарь лингвистических терминов, 2-е изд., М., Едиториал УРСС, 1969, с. 519.
2. Одинцов В.В., Стилистика текста. Москва, Наука, 1980, с. 37.

3. Чернышова Т.В., Узואльно-стилевой комплекс как механизм порождения инвективного высказывания в сфере газетной публицистики // Юрислингвистика – I: Проблемы и перспективы: Межвуз. сб. научн. тр./ Под ред. Н.Д. Голева. Барнаул, 1999, с.145.

ЭЛЕКТРОННЫЕ ИСТОЧНИКИ

4. Сичинава В.В., Структурно-семантические и функциональные особенности словесной декорации в драматических текстах Н.С. Гумилева, 2019, https://www.ncfu.ru/export/uploads/dokumenty-dissertacii/disser_vv_sichinava.pdf
5. Банина Н.В., Основы теории и стилистики английского языка, 2017, http://elib.fa.ru/fbook/Banina_60730.pdf
6. Исаева А.Ю., Стилистические приемы в заголовках газет как средство прагматического воздействия на аудиторию, 2016 <https://cyberleninka.ru>
7. Phrasal verbs <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/put-the-brakes-on>
8. Уилл Ингланд, “Nagorno-Karabakh wants a seat at the table” 2011 <https://www.washingtonpost.com>

REFERENCES

1. Ahmanova O.S. Slovar' lingvisticheskikh terminov. - 2-e izd., ster. - M.: URSS : Editorial URSS, 1969, s. 519.
2. Odincov V.V. Stilistika teksta. Moskva, Nauka, 1980, s. 37.
3. Chernyshova T.V. Uzual'no-stilevoj kompleks kak mehanizm porozhdenija invektivnogo vyskazyvanija v sfere gazetnoj publicistiki // Jurislingvistika - I: Problemy i perspektivy: Mezhvuz. sb. nauchn. tr./ Pod red. N.D. Goleva. Barnaul, 1999, s.145.
4. Sichinava V.V. Strukturno-semanticheskoe i funkcional'nye osobennosti slovesnoj dekoracii v dramaticheskikh tekstah N.S. Gumileva, 2019, https://www.ncfu.ru/export/uploads/dokumenty-dissertacii/disser_vv_sichinava.pdf
5. Banina N.V. Osnovy teorii i stilistiki anglijskogo jazyka 2017, http://elib.fa.ru/fbook/Banina_60730.pdf
6. Isaeva A.Ju. Stilisticheskie priemy v zagolovkah gazet kak sredstvo pragmaticheskogo vozdejstvija na auditoriju, 2016 <https://cyberleninka.ru>
7. Phrasal verbs [https://dictionary.cambridge.org/phrasal verbs put-the-brakes-on](https://dictionary.cambridge.org/phrasal-verbs/put-the-brakes-on)
8. Will Englund, “Nagorno-Karabakh wants a seat at the table” 2011 <https://www.washingtonpost.com>

ԹԱՄԱՐԱ ԴԱՆԻԵԼՅԱՆ - ԼՐԱԳՐԱՅԻՆ ԺԱՆՐԻ ԳՈՐԾԱՌԱԿԱՆ ԵՎ ՈՃԱԿԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԼԵՁՎԱԲԱՆԱԿԱՆ ՓՈՐՁԱՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ՇՐՋԱՆԱԿՈՒՄ

Հիմնաբառեր՝ լրագրային ժանր, ոճական հնարներ, պետրապոիվ բառապաշար, մտադրություն, գործառական ոճ, այլաբերություն

Հոդվածում դիտարկվում են լրագրային ժանրի գործառական և ոճական առանձնահատկությունները: Հոդվածի նպատակն է ուսումնասիրել այնպիսի ոճական հնարներ, ինչպիսիք են փոխաբերությունը, օքսիմորոնը, մակդիրը, հեգնանքը, կրկնությունները և այլն, որոնք հաճախ են հանդիպում թերթերի հոդվածներում: Որպես լեզվաբանական փորձագիտության /ԼՓ/ առարկա մենք վերցրել ենք «Լեռնային Ղարաբաղը ուզում է նստել բանակցության սեղանի շուրջ» Վաշինգտոն Փոստի հոդվածը: Անվատահոություն, հոռետեսություն, հեղինակի բացասական մտադրությունները կարող են արտահայտվել լրագրային ժանրի տեքստերում՝ վերը նշված հնարների միջոցով: Հոդվածում օգտագործվում է ոճական վերլուծությունը՝ որպես ԼՓ մեթոդներից մեկը:

TAMARA DANIELYAN - FUNCTIONAL-STYLISTIC PECULIARITIES OF JOURNALISTIC STYLE WITHIN THE FRAMEWORK OF LINGUISTIC EXPERTISE

Keywords. newspaper and publicistic genre, stylistic devices, pejorative vocabulary, intentions, functional style, tropes

In the article we consider functional-stylistic peculiarities of newspaper and publicistic style. The aim of the article is to study such stylistic devices as metaphor, oxymoron, epithet, irony, repetition, etc. which are frequently used in newspaper articles. As an object of Linguistic Expertise (LE) the article “NAGORNO-KARABAKH WANTS A SEAT AT THE TABLE” in the Washington Post has been taken. Uncertainty, pessimism, negative attitude of the author can be expressed in conflict texts of newspaper style via devices mentioned above. A stylistic analysis is used in the article as one of the methods of LE. Having completed the analysis of newspaper style, we can state that LE can detect certain intentions of an author using stylistic analysis method.

Ներկայացվել է՝ 24.02.2021

Գրախոսվել է՝ 24.02.2021

Երաշխավորվել է ԲՊՀ Անգլերենի ամբիոնի կողմից՝ 24.02.2021

ՀԱՄԱՆՈՒՆՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՀԱՐԱՆՈՒՆՈՒԹՅԱՆ ԴՐՍԵՎՈՐՈՒՄՆԵՐԸ
ԱՐԴԻ ՀԱՅԵՐԵՆԻ ԽՈՍՔԱՅԻՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ԻՄԱՍՏԱՅԻՆ
ԵՆԹԱԴԱՇՏՈՒՄ

ՌՈՒՉԱՆՆԱ ԴՈՒՍՈՅԱՆ

Հիմնաբառեր՝ խոսքային գործունեության իմաստային ենթադաշտ, ասացական, մտածական, զգացական, վարքարտահայտման բառիմաստային խմբեր, համանունություն, բառային, դարձվածային, քերականական համանուններ, հարանունություն, բառային, դարձվածային հարանունություն

Հայագիտության մեջ համանունությունն ու հարանունությունը (ինչպես նաև ձևաիմաստային մյուս խմբերը՝ համանիշ, հականիշ) մինչ այժմ իմաստաբանության մակարդակում դիտարկվել են սուկ իբրև ձևիմաստային խմբեր¹՝ ընդհանրական իմաստով (Առաքելյան և այլք 1979:208-215, Սուքիասյան 1999: 114-122, Խլղաթյան 2009: 167-174 նն):

Հոդվածի նպատակն է համանունությունն ու հարանունությունը՝ իբրև ձևաիմաստային փոխհարաբերության տեսակներ, հետազոտել իմաստային դաշտերի, բառիմաստային խմբերի (այսուհետ՝ **ՔԻԽ**) ուսումնասիրության շրջանակում:

Խոսքային գործունեության իմաստային ենթադաշտում (այսուհետ՝ **ԽԳԻԵ**), ի թիվս այլ երևույթների, մեկնաբանման կարիք ունեն նաև համանունությունն ու հարանունությունը (հետազոտման նյութը **ԽԳԻԵ**-ի **ՔԻԽ**-երի բայերի վերոնշյալ դրսևորումներն են)², որոնց իմաստային առանձնահատկությունների ուսումնասիրությունը հնարավորություն կտա սահմանելու և դասակարգելու **ԽԳԻԵ**-ի **ՔԻԽ**-երի³ հարացուցային և շարակարգային⁴ կապերն ու հարաբերությունները, նրանց հատումներն ու իմաստային առնչությունները, փոխապայմանավորվածությունը,

¹ Բացառություն է Շալունցի թեկնածուական ատենախոսությունը:

² Օգտվել ենք մեր կողմից կազմված **ԽԳԻԵ**-ի համանուն, հարանուն բայերի և դարձվածքների ցանկից:

³ **ԽԳԻԵ**-ում ներառված են ասացական, մտածական, զգացական և վարքարտահայտման **ՔԻԽ**-երը:

⁴ Շարակարգային կապերն ու հարաբերությունները կքննվեն այլ հոդվածում:

գործառության առանձնահատկությունները՝ վերջնարդյունքում դաշտային մակարդակում բացահայտելով բայական բառապաշարի իմաստային խմբավորումների համակարգային կապերն ու փոխհարաբերությունները:

Լեզվաբանների մի մասը բացասական կարծիք ունի համանունության վերաբերյալ՝ համարելով այն բառապաշարում առկա ոչ դրական միտում /Ռ. Բրիջեզ, Ժ. Ժիլերոն, Լ. Բուլխովսկի, Ա. Ռեֆորմատսկի և այլք/: Սակայն այն արդեն անվիճելի փաստ է և օրինաչափ երևույթ, որովհետև, ըստ Սոսյուրի, լեզվական մեխանիզմը պատվում է բացառապես նույնությունների և տարբերությունների շուրջ, ըստ Ռ. Բուդաղովի՝ համանունությունը չընդունող լեզվաբանները իրավացի կլինեին, եթե լեզուն մաթեմատիկական համակարգ լիներ (Շալունց 1977: 28-30), մինչդեռ այն ստեղծագործական բնույթ ունի, և նրանում առկա երևույթներն ունեն իրենց բնականոն զարգացման լեզվական և արտալեզվական օրինաչափությունները: Բացի դրանից՝ համանվանական իմաստները, բացահայտվելով խոսքաշարում, վերացնում են երկիմաստությունը, հետևաբար այն միանգամայն օրինաչափ լեզվաերևույթ է:

Համանունությունը /հուն. homos- նույն, onyma- անուն/ դրսևորվում է որոշ լեզվամիավորների /ձևային/ բառակազմական և բառահարաբերական//, բառերի, բառաձևերի, քերականական կառույցների /ձևական համընկնմամբ, գրությամբ, արտասանությամբ կամ հնչյունակազմով նույնացած տարիմաստ երկանդամ, եռանդամ ևն շարքերով, որոնք ներկայացնում են լեզվական համակարգում առկա ձևիմաստային փոխհարաբերությունների համակարգայնության պատկերը:

Մասնագիտական գրականության մեջ տարբերակվում են բառային, բառաքերականական և քերականական համանուններ (Աղայան 1984: 67):

Հարկ է նշել, սակայն, որ համանունությանը վերաբերող շատ հարցերում /մասնավորապես տեսակների տարբերակման/ միասնականություն չկա, և տարբեր լեզվաբաններ տարբեր կերպ են ներկայացնում երևույթը: Մենք մեր ուսումնասիրության մեջ դիտարկել ենք⁵ բառային և քերականական /ձևաբանական/ համանունությունը. հետազոտության նյութը քաղել ենք Ե. Հ. Գևորգյանի (Գևորգյան 1978), Ռ. Ն. Շալունցի (Շալունց 1980) համանունների, Խ. Գ. Բադիկյանի դարձվածաբանական (Բադիկյան 2002), ինչպես նաև բոլոր այն

⁵ Քննության չենք առել համանվանական այն շարքերը, որոնց մի անդամը բայ է, մյուսը՝ այլ խոսքի մաս/օր.՝ **անարգել/մակբայ/-անարգել/բայ**՝ նկատի ունենալով հոդվածի ծավալը:

բառարաններից, որոնցում առկա են համանուններ, և դրանց հիման վրա կազմել ենք **ԽԳԻԵ**-ում գործառնվող համանունների բառային և դարձվածային ցանկը:

Այս ուսումնասիրության նյութը /բայական բառապաշար/ նկատի ունենալով՝ **ԽԳԻԵ**-ում բառային համանուններ ենք համարում անորոշ դերբայով արտահայտված **նույնաձև տարիմաստ** ելակետային /իմա՝ սկզբնաձևային /բայերը/ իմա՝ բառերը//, որոնք բառարանային արձանագրում ունեն, օր.¹ **աղերսել**-աղաչել, խնդրել, **աղերսել**-առնչակցել, առնչել, կապակցել, **բրդոտել**-մանր բրդել, կտրատել, **բրդոտել**- 1. բրդով կեղտոտել, 2. բրդոտվել, բրդակալել, մազակալել, **շրջել**-շրջագայել, զբոսնել, **շրջել**-շուռ տալ, դարձնել, պտտել ևն/:

Բառային համանունության տեսակ է **դարձվածային համանունությունը**, որը հիմնված է **նույնաձև տարիմաստ** դարձվածքների վրա /օր.¹ **գլուխ բերել**-հաջողեցնել, ավարտել, **գլուխ բերել**-երևելի, մեծ գործ կատարել/ երևելի թշնամու գլուխը բերելու հնագույն սովորույթից/, **հացը կտրել**-սեղանակից լինել, մեկի կողմից հյուրասիրվել, **հացը կտրել**-մեկին ապրելու միջոցներից՝ հնարավորություններից զրկել, **ձեռք առնել**-ձեռնարկել, համապատասխան միջոցների դիմել, **ձեռք առնել**-ծաղրի առարկա դարձնել, ծաղրել, ծանակել ևն/:

Քերականական /ձևաբանական/ համանունությունը հիմնված է դիմավոր և անդեմ բայերի տարբեր զուգորդումների վրա /օր.¹ **արի**⁶-**անել** բայի անցյալ կատարյալի եզակի 1-ին դեմքը, **արի-գալ** բայի եզակի հրամայականը/ **դիմավոր+դիմավոր կաղապար**//, **լողացել-լողալ** և **լողացել-լողանալ** բայերի վաղակատար ձևաբայերը, **գնում-գնալ** բայի անկատար ձևաբայը, **գնում-գնել** բայի անկատար ձևաբայը/ **անդեմ+անդեմ կաղապար**/, **աղա-աղալ** բայի ըղձական ապառնու եզակի 3-րդ դեմքը, **աղա-աղալ** բայի եզակի հրամայականը, **աղա-աղալ** բայի ժխտական ձևաբայը/ **դիմավոր+դիմավոր+անդեմ կաղապար**//: Ընդ որում՝ **քերականական /ձևաբանական/ համանունությունը** ունի նաև հետևյալ դրսևորումները.

⁶ Այն բայերը, որոնք իրենց հարացուցային առաջնային իմաստով լեզվական մակարդակում պատկանում են բառաիմաստային այլ խմբերի /մասնավորապես՝ «անել»-ը պատկանում է **գործողության** դաշտի **արարման** ենթադաշտին/, երկրորդաբար կամ փոխաբերաբար մտնում են իմաստային որևէ դաշտի /ենթադաշտի եզրային/պերիֆերիկ/ հատվածը /տվյալ դեպքում՝ **խոսքային գործունեության** իմաստային ենթադաշտի **վարքարտահայտման ԲԻԽ**-ի մեջ/ ներակայելով այդ ենթադաշտի իմաստներից որևէ մեկը /օր.¹ Ես դա **արի** /ներակայված է «պատասխանեցի արարքով՝ խոսքով» իմաստը ևն/:

այն արտահայտվում է ինչպես **նույնաձև նույնիմաստ**⁷ բայերի /օր., **տենչալու-անորոշ** դերբայի սեռական հոլովաձևը, **տենչալու-ապակատար ձևաբայ**, **հավատա-հրամայական** եղանակի եզակի 2-րդ դեմքը, **հավատա-ըղձական** ապառնու եզակի 3-րդ դեմքը, **հավատա-ժխտական ձևաբայ**/, այնպես էլ **նույնաձև տարիմաստ** բայերի **դիմավոր** /եղանակաժամանակային/ և **անդեմ** տարբեր զուգորդումներով /օր., **կտրվեի-դալ** բայի ենթադրական անցյալը, **կտրվեի-կտրել** բայի ըղձական ապառնին, **տար-դալ** բայի ըղձական անցյալի եզակի 3-րդ դեմքը, **տար-դանել** բայի եզակի հրամայականը, **եղել 1.-կալը շրջել**, 2. **կրկնարոր անել** բայերի անորոշ դերբայները, **եղել-լինել** բայի վաղակատար ձևաբայը ևն//:

Այստեղ հարկ է նշել, որ համանունության մի եզրը պատկանում է **ԽԳԻԵ-ին** /մասնավորապես՝ նշված օրինակները վարքարտահայտման բառաիմաստային խմբի բայեր են/, իսկ նրանց զույգերը՝ **գործողության** դաշտին /շարժման բայեր են/, որը վկայում է իմաստային դաշտերի /ենթադաշտերի հատման մասին, այսինքն՝ **գործողության** դաշտի և **խոսքային գործունեության** իմաստային ենթադաշտի ⁸ փոխհարաբերության, որն էլ հետագայում առաջացնում է եզրային /պերիֆերիկ/ բայեր (Դոխոյան 2014: 79), որոնք, խոսքային գործունեության ընթացքում հաճախական կիրառության պարագայում փոխաբերացման հիմքի վրա ստանալով այլ իմաստներ, հարստացնում և համալրում են բառաիմաստային համապատասխան խմբերն ու դաշտերը: Օր.՝ **կտրվեի-ն՝ կտրել-ը**, **գործողության** դաշտի՝ «**առարկայի վրա ֆիզիկական ներգործության**» ենթադաշտի՝ **բաժանման** բառաիմաստային խմբի բայ է, որը իր երկրորդային հետևյալ իմաստներով/օր.՝ **մի տեղով անցնել՝ տարածությունը երկու մասի բաժանելով** /կտրել նախասրահը և մտնել հյուրասրահ/, **պատրաստել** /աղյուս կտրել/, **զրկել**, **խլել/հացը կտրել/**, **վիրահատությամբ հեռացնել** /ոտքը կտրել/, **ճանապարհը՝ անցումը փակել**, **ընթացքը արգելել** /մայրուղին փակել/, **ուժով ձգելով խզել** /պարանը կտրել/, **բարձրացնել**, **վերցնել** /ոտքը գետնից կտրել/, **անջատել**, **կապը խզել**, **մեկուսացնել** /գորքի երկու թևերը իրարից կտրել/, **կոտորել**, **սպանել**, **ջարդել** /Կտրեց, թափեց..., ով որ ընկավ թրի վրա//, **կողոպտել**, **թալանել/քարվան կտրել/**, **անցնել**, **գնալ/ճանապարհ կտրել//**, **փոխաբերաբար՝ քննության ժամանակ անբավարար գնահատական ստանալ/ համալրում է վարքարտահայտման ԲԻԽ-ի**, իսկ **ընդհատել/խոսքը կտրել/**, իր **խոսքով**

⁷ Բառային իմաստով նույնն են, քերականական իմաստներով՝ տարբեր. առաջին օրինակում առկա է հատկանշային իմաստ, երկրորդում՝ գործողության՝ ՌԴ:

⁸ Խոսքային գործունեությունը «գործողություն» իմաստային դաշտի ենթադաշտն է:

զրույցը՝ խոսակցությունն ավարտել իմաստներով /-Իզուր է խոսելը,- կտրեց նա//՝ **ասացական ԲԻՒ-ի, հատելով որոշ ձև տալ, ձևել իմաստով /կտրորից երկու շապկացու կտրեց/՝ մտածական ԲԻՒ-ի, դադարեցնել /երեխայի լացը կտրել /երկրորդային իմաստ/, հեռացնել, շեղել, անջատել /հայացքը չկտրել /փխբ./ իմաստներով՝ զգացական ԲԻՒ-ի հարացույցների եզրային հատվածները: Իսկ կտրվել-ն՝ «տալ» բայը, «հարաբերության» իմաստային դաշտի՝ «տիրապետման» ենթադաշտի՝ «առարկայի փոխանցման» (Matveeva 1988) բառիմաստային խմբի բայ է, բայց նրա կրավորական և չեզոք ձևերը՝ «տրվել», **իրենց հետևյալ իմաստներով** /1. անձնատուր լինել, ենթարկվել, հանձնվել, 2. որևէ բանով գրավվել՝ հրապուրվել, ամբողջ ուշադրությունը՝ ժամանակը մի բանի նվիրել, ամբողջովին կլանվել մի բանով, 3. որևէ մեկի հետ սիրային կապի մեջ լինել /կանանց մասին/, 4. ձեռք բերվել, ստացվել, 5. հաջողվել, գլուխ գալ, 6. յուրացվել /հմտության, գիտելիքների մասին/ **համալրում են վարքարտահայտման**/1, 4, 5-րդ իմաստներով/, **զգացական**/2, 3-րդ իմաստներով/, **մտածական** /6-րդ իմաստով/ **ԲԻՒ-երի** եզրային հատվածները:**

Հանդիպում են նաև, իհարկե, սակավ **բառաքերականական** համանուններ, որոնց ուղիղ ձևերը համահունչ են բազմապատկական կամ կրավորական որոշ կազմությունների: Այսպես, **կարոտել-անձկալ, կարոտել-կարել** բայի բազմապատկականը, **վարվել-վերաբերվել, վարվել-վարել** բայի կրավորականը, **պատվել-հարգել, մեծարել, պատվել-պատել** բայի կրավորականը (Շալունց 1977: 66-67):

Մեր բառացանկում ընդգրկված մոտ երկու հարյուրյակի հասնող համանվանական անխառն շարքերի գերակշռող մասը երկանդամ է /օր.՝ բլբլալ, զուգել, հանգել, ցնծալ, քերթել/, ավելի սակավ՝ եռանդամ /օր., դադել, լուծել, խլիլել, մեկնել, վարել/: Խառը համանվանական շարքերը ևս ընդգրկել ենք՝ ընտրողաբար գրելով միայն բայաձևերը, օր.՝ «**թվում» համանվանական հնգանդամ շարքից** /1. «թիվ» գոյականի եզակի ներգոյականը, 2. «թվել» բայի անկատար ձևաբայը, 3. «թվալ» բայի անկատար ձևաբայը, 4. թվելը, թվարկելը, 5. թվալը, կարծվելը/ (Գևորգյան 1978: 117) **բայական նշանակություններ ունեն երկուսը**: Մեր բառացանկում ընդգրկված են նաև համանվանական այն զույգերն ու եռյակները, որոնց բաղադրիչներից միայն մեկն է ասացական, մտածական, զգացական, վարքարտահայտման բայ, մյուսը/ները/ պատկանում է այլ **ԲԻՒ-ի**: Սակավ են համանվանական այն զույգերը, որոնցում առկա են միևնույն տեսակի բառիմաստային խմբերի բայեր, ասենք, միայն **ասացականներ** /օր., **թլորել-խաբխբել, թլորել-թվատ խոսել/**, **մտածական** /օր., **բևեռել** գիտական կամ որևէ այլ նպատակով

բւեռում մնալ/գիտական ուսումնասիրության նպատակով՝ ՌԴ/, **բւեռել**-1. մեխել, գամել, 2./փխբ./սւեռել/, կենտրոնացնել /միտքը, հայացքը/, **զգացական** /օր.՝ **թնդացնել**-սիրտը բաբախեցնել, **թնդացնել**-բարկացնել, զայրացնել/, **վարքարտահայտման**/օր., **ազատել**-1. ազատագրել, 2. ազատ արձակել/, **ազատել**-/խսկց./ օգնել ծննդաբերության ժամանակ, **դառնալ**-հանդիսանալ, լինել, **դառնալ**-դարձի գալ, համոզմունքի գալ /փխբ./: Առավել են այնպիսիք, որոնք կազմված են տարբեր բառիմաստային խմբերի բայերից /օր., **դարմանել**-/փխբ./ սփռվել, ելք, հնար գտնել /**զգացական**/, **դարմանել**-1. անասուններին հարդ, կեր տալ, 2. ջրած կալում հարդ շաղ տալ/**վարքարտահայտման**, **դիմավորել**-1. եկողին ընդառաջ գնալ, 2. եկողին ընդունել, հրավիրել /**վարքարտահայտման**, **դիմավորել**-անձնավորել /**մտածական**/, **թքոտել** 2. թուք քսելով կեղտոտել /**վարքարտահայտման**, **թքոտել**- 2./փխբ./ նախատել, ամոթանք տալ /**ասացական**/:

Համանունների ձևիմաստային խումբը ձևային առումով, իհարկե, կատարալ է, իմաստային առումով՝ անկատար, սակայն իմաստային մասնակի զուգորդումներն արդեն իսկ վկայում են որոշակի համակարգային առնչությունների մասին, հետևաբար, կարծում ենք, ձևային նմանությունները ժամանակի ընթացքում կարող են ստեղծել նաև իմաստային հետաքրքիր զուգորդումներ:

Համանունությանը մերձ երևույթ է **հարանունությունը**, որի նկատմամբ լեզվաբանական հետաքրքրությունը առաջացել է XIX դարավերջին: Հայագիտության մեջ հարանունությունը, ի տարբերություն մյուս ձևիմաստային խմբերի, պատշաճ ուսումնասիրության չի ենթարկվել, քանի որ համարվել է մասնակի համանունների մի տեսակ (Աղայան 1984: 66):

Հարանուն /пароним=հուն. para՝ մոտ և onyma՝ անուն/ **են ձևով**/ հնչումով, գրությամբ/ **մոտ և իմաստով տարբեր բառերը** (Առաքելյան և այլք 1979: 215): Արիստոտելը հարանուններ էր անվանում նույն արմատից ածանցյալ բառերը: Ըստ Ս. Ա. Էլոյանի՝ հարանուն են կոչվում նման հնչյունակազմ ու արտասանություն ունեցող, բայց իմաստով տարբեր բառերը (Էլոյան 1989: 99): Մեկ այլ սահմանմամբ՝ հարանուն են համարվում համարմատ այն բառերը, որոնք պատկանում են միևնույն խոսքի մասին (Бельчиков, Панюшева 1994: 5): Բայց հարանունները կարող են պատկանել նաև այլ խոսքի մասերի, օր.՝ **դողդոջուն-դողդոջուն, վաղորդայն-վաղորդյան** (Եզեկյան 2003: 244) ևն: Արդի լեզվաբանության մեջ հարանունություն է համարվում տարիմաստ բառերի արտաքին ձևական նմանությունը: Եթե համանունների դեպքում

արտաքին ձևը նույնական է, ապա այս դեպքում նման բառերը իրենց հնչյունակազմով մասամբ են համընկնում (Խլղաթյան 2009: 153-154):

Հետազոտության նյութը մեր կողմից կազմված **ԽԳԻԵ**-ում գործառնվող բայական հարանունների բառային և դարձվածային ցանկն է: Մեզանում, ցավոք, չկա հարանվանական որևէ բառարան, որի անհրաժեշտությունը, անշուշտ զգալի է: Որոշ աշխատանքներում հարանունները մասնակիորեն ներկայացված են բառացանկային կարգով (Բաղիկյան 2012:50-56, Խլղաթյան 2009: 157-160):

Մինչև XX դարը հարանունները բանաստեղծական/ գեղարվեստական խոսքում դիտարկվում էին իբրև համահունչ բառերի միտումնավոր զուգորդումներ, XX դարասկզբին այն դիտարկվում էր խոսքի մշակույթի համատեքստում՝ հնարավոր իմաստաշփոթության նախազգուշացման նպատակով: Հետևաբար ռուս լեզվաբանության մեջ առաջանում է հարանունների գործածության երկու ըմբռնում՝ **լայն և նեղ** (Шмелев 1977: 231): **Լայն ըմբռնմամբ**՝ հարանուն են համարվում մեկ-երկու հնչյունով տարբերվող բառերը, որոնք առավելապես պատկերավորման նպատակով գործածվում են գեղարվեստական գրականության մեջ՝ միտումնավոր նմանեցման միջոցով գործածվելով իբրև ոճական հնարանք: **Նեղ ըմբռնմամբ**՝ հարանուն է համարվում հնչյունակազմով նման/մերձ բառերի՝ չիմացության պատճառով իմաստաշփոթությունը, հետևաբար նաև սխալագործածությունը: Նկատի ունենալով դրանց գործածության վերոնշյալ **լայն** /խոսքային/ և **նեղ** /լեզվական/ ըմբռնումները՝ առաջարկում ենք գործածել «**լեզվական**» և «**խոսքաշարային** /կոնտեքստային/» *հարանուն* տերմինները, ընդ որում *լեզվականը* կկոչենք **հարանուն**, իսկ *խոսքաշարայինը*՝ **հարանվանական բանադարձում** /парономазия/анноминация//: Ի դեպ, լեզվական հարանունները կարող են հիմք դառնալ հարանվանական բառարանների ստեղծման համար, իսկ խոսքային կամ բանաստեղծական հարանունները՝ ոչ, որովհետև ստեղծվում են խոսքաշարի /իմա՝ գեղարվեստական/ պահանջով և բառարանային դրսևորում կարող են ունենալ մասամբ /թերևս միայն որևէ հեղինակի բառապաշարի ուսումնասիրության հետ կապված/:

Լեզվաբանական գրականության մեջ շրջանառվում են **հարանուն** /**հարանունություն** /пароним/ паронимия/, **հարանվանական**

բանադարձում /парономазия/ парономасия/ анноминация//⁹ , **հարանվանական առձգում** /паронимическая аттракция/ տերմինները: **Հարանունությունը** /նեղ առումով՝ միևնույն խոսքի մասին պատկանող, տարանշանակ համարմատ/տարարմատ բառերի *կայուն* զուգորդում, լայն առումով՝ իմաստաշփոթ առաջացնող տարանշանակ բառերի զուգորդում/**բազմակողմանի լեզվաերևույթ է, հարանվանական բանադարձումը** /պատահական հնչյունական նմանություն ունեցող տարարմատ բառերի *միպրումնավոր, անկայուն /փոփոխական* զուգորդում/**ոճական երևույթ, հարանվանական առձգումը** /երբեմն նույնացվում է հարանվանական բանադարձմանը, գեղարվեստական արտահայտչականության միջոց է, առավելապես բանաստեղծական խոսքում գործածվող հարանվանական միավորների փոխձգողություն, այսինքն՝ ձևով մոտ միավորների իմաստային առնմանում, հնչյունային նմանությունների իմաստավորման «մեխանիզմ» շարակարգային մակարդակում/**ոճական հնարք** (Конева <https://docplayer.ru/71816874-Paronimiya-paronomaziya-paronimicheskaya-attrakciya-traktovka-ponyatiy-e-a-koneva.html>):

Հարանունների կառուցվածքային մերձությունը պայմանավորում է նրանց իմաստային հարաբերակցությունը: Նույնարմատ/համարմատ բառերը, որոնք պատկանում են միևնույն խոսքի մասին, ձևավորում են փակ բնույթի հարանվանական շարքեր: Խոսքում հատուկ մերձեցման նպատակով կամ պատահական գործածման հետևանքով, որպես կանոն, համարվում են միևնույն կամ մերձ հասկացական-առարկայական պլաններին պատկանող համարմատ բառեր /բայց, իհարկե, բառակազմական բնի ձևաբանական նույն հատկանիշներն ունեցող ոչ բոլոր, այլ մեկ-երկու անդամով/: Հարանունների զուգորդման դեպքում շեշտը դրվում է նրանց իմաստային տարբերությունների վրա, որով և բացահայտվում են նրանց կապակցական առանձնահատկությունները: Հենց դա էլ հարանունությանը հաղորդում է համակարգային բնույթ բառակազմության, բառակապակցության, գաղափարագրության /իդեոգրաֆիա/ մակարդակներում (ЛЭС 1990: 368):

Տարբերակվում են հարանունների **բառային, դարձվածային, շարահյուսական տեսակները**, որոնցից մեզ հետաքրքրում են բառային և դարձվածային տեսակները, բառայինից՝ մասնավորապես **բայական**

⁹ **Парономазия**-ն հունարեն, իսկ **анноминация**-ն՝ լատիներեն անվանումն է, որն ավելի լայն հասկացություն է և ներառում է և՛ հարանվանական բանադարձումը, և՛ պարեմիսեզան/բառային ոճաբանության մեջ հարանուններ, որոնք տարբերվում են իրարից մեկ հնչյունով կամ մեկ վանկով /**парехеза**/, և՛ հոլովույթը /բառակրկնության տեսակ/**полиптон**//:

հարանունները, որոնք գործառվում են **ԽԳԻԵ**-ում: Դրանք հիմնականում կազմում են երկանդամ, եռանդամ շարքեր և հասնում են մոտավորապես մեկ հարյուրյակի: Ըստ բառակազմական հատկանիշի՝ բայական հարանունները **համարմատ** /օր.՝ ազատել-ազատագրել, դիտել-դիտարկել, խոստանալ-խոստովանել, ուղևորվել-ուղղվել, քննել-քննարկել ևն/ և **տարարմատ** /հերկել-հերքել, հրատարակել-հրապարակել, շաղախել-շաղափել, սպրդել-սփրթնել ևն/ են: **Համարմատ** հարանունները, բացի իմաստային տարբերություններից, ունեն նաև **հնչյունային** /տարբերվում են որևէ հնչյունով, օր.՝ գործառել-գործառնել, եղծել-կեղծել, հառել-հառնել, հարցափորձել-հարցուփորձել ևն/, **բառակազմական** առանձնահատկություններ. հարանվանական բայական համարմատ զույգեր են կազմվում միևնույն արմատների /օր.՝ բռնագրավել-բռնագանձել, դիմադարձել-դիմակայել, խորհրդակցել-խորհրդածել ևն/, միևնույն արմատների և տարատեսակ ածանցների զուգորդմամբ /օր.՝ ծրագրել-ծրագրավորել, նորոգել-վերանորոգել, տարբերել-տարբերակել, վերահամոզել-տարհամոզել, ուսանել-ուսուցանել ևն/: Որոշ հարանուններում **վ** բայածանցը իմաստատարբերակիչ դեր է կատարում /օր.՝ բռնել-բռնվել, վերաբերել-վերաբերվել, վրդովել-վրդովվել ևն/: Հարանվանական զույգեր են կազմվում համադրավոր և հարադրավոր բայերից/օր.՝ կոչել-կոչ անել, մեղանչել-մեղա գալ ևն/, միայն հարադրավոր բայերից /օր.՝ անակնկալ/հանկարծակի գալ-անակնկալի /հանկարծակիի գալ, խտրություն դնել-խտրականություն դնել, տեղի տալ-տեղիք տալ ևն/:

Իրենց թվաքանակով **դարձվածային հարանունները** գերազանցում են բառային հարանուններին. դրանք կառուցվածքով իրար մոտ, իմաստով հարաբերակից/առնչակից դարձվածքներ են, որոնք ձևաբանորեն իրարից տարբերվում են իմաստատարբերակիչ դեր կատարող **ը** հոդի առկայությամբ/բացակայությամբ, օր.՝ **աչքի ընկնել**-ուրիշներից առանձնանալ, տարբերվել, նկատվել, **աչքին ընկնել**-պատահաբար մեկի ուշադրությունը գրավել, հանկարծ երևալ (Մարգարյան 1990: 342): Դարձվածքներ կան, որոնք հոդառու և անհոդ ձևերից կազմում են ինչպես դարձվածային տարբերակներ՝ իմաստային առումով չտարբերվելով, այնպես էլ՝ հարանուններ, օր., **հոգի տալ**=սաստիկ փափագել՝ տենչալ/հոգին տալ /նույն նշանակությամբ/ և **հոգին տալ**=հոգին ավանդել, շունչը փչել, մեռնել, **պատիվ պահել**=մեկին հարգել, թույլ չտալ, որ վիրավորեն/պատիվը պահել /նույն նշանակությամբ/ և **պատիվը պահել**=հարզը նկատի ունենալով՝ զիջել, վերապահում անել (Մարգարյան 1990: 343):

Հարանունության համակարգային էությունը դրսևորվում է **ԽԳԻԵ**-ում՝ ծավալվելով **միևնույն ԲԻԽ**-ում /օր., բարբառել-բարբառել, խոստանալ-խոստովանել, պատճառաբանել-պատրվակել ևն/ **ասացական ԲԻԽ**/, հիմնավորվել-հիմնվել, փարորոշել-փարորոշել, ուշադրություն դարձնել-ուշադրություն հրավիրել ևն /**մտածական ԲԻԽ**/, ապաշավել-ապաշխարել, մեղանչել-մեղա գալ, վրդովել-վրդովվել, ցանկանալ-մարմաջել ևն/ **զգացական ԲԻԽ**/, տեղի տալ -տեղիք տալ, բռնագանձել-բռնագրավել, եղծել-կեղծել ևն/ **վարքարտահայտման ԲԻԽ**/, **տարբեր ԲԻԽ**-երում /օր.՝ դիտել /**զգացական ԲԻԽ**/ -դիտարկել /**մտածական ԲԻԽ**/ -խորհրդակցել /**ասացական ԲԻԽ**/ -խորհրդածել /**մտածական ԲԻԽ**/, ուսանել /**մտածական ԲԻԽ**/ ուսուցանել /**վարքարտահայտման ԲԻԽ**/, սպրդել /**վարքարտահայտման ԲԻԽ**/-սփրթնել/ **զգացական ԲԻԽ**/, շաղախել-շաղախել /**վարքարտահայտման ԲԻԽ**/-շաղխաղիկել /**ասացական ԲԻԽ**/ ևն:

Խոսքաշարային հարանունները ստեղծվում են տարած տեքստերում խոսքաշարի պահանջով. դրանք տարիմաստ բառեր են՝ զուրկ իմաստային առնչություններից, իմաստաշփոթությունից, օր.՝ կարճել-կառչել, վարել-վառել, ծաղկել-ծաղկել, պայտել-պայթել, վեհացնել-վերացնել, համբուրել-համբերել, լկվել-լակվել, զարկել-զրկել, կեռանալ-հեռանալ ևն: Բայց ոճական տեսանկյունից նրանք աչքի են ընկնում ոճական լիցքավորմամբ, որի մաստեղծ, հանգաստեղծ ունակություններով, ինչպես նաև ասացվածքների և բառախաղերի կազմությամբ, օր.՝ Ով ալարի, ո՛չ դալարի (Եզեկյան 2003: 245), Նա գիտի զարկե՛լ Ու զրկե՛լ գիտի /ՊՍ/: Բառախաղերում հարանունների գործածության առումով տարակարծություն կա, ըստ որի՝ ոճական առումով հարանվանական զույգերն օգտագործվում են ըստ իրենց արտաքին հնչապատկերի, և իմաստների խաղ տեղի չի ունենում, ինչպես բառախաղերում: Բացի դրանից, եթե բառախաղերը մեծ մասամբ երգիծական կամ ծաղրական բնույթ ունեն, ապա հարանունության մեջ ծաղր հազվադեպ է լինում, օր.՝ Արտը մեզնից՝ դու ես մաճկալ, Հարդը մեզնից՝ ցորենը դու, Հարթը մեզնից՝ կատար դու սեգ... /ՊՍ/ (Խլղաթյան 2000: 97): Սակայն նույն գրքի այլ՝ «Բառախաղ» բառահոդվածում, Խլղաթյանը նշում է, որ հարանունները, թեև սակավ, բայց, այնուհանդերձ, բառախաղերում ևս գործածվում են. «Բառախաղերում բացի նույնանուն և բազմիմաստ բառերից օգտագործվում են նաև հարանունները, շրջաբառույթները ևն» (Խլղաթյան 2000: 30), օր.՝ Գոնե լինե՛ր **ինքնասեր**, Ինքը գրե՛ր, **ինքն ասեր**/ՆՄ/, Գիտե՛մ, գիտե՛մ, Գուշակ էլ ես, **կախարդ էլ ես**. Չէ՞ որ դու ինձ ոտով-գլխով **կախարդել ես** /ՊՍ/ (Պողոսյան 1991: 74-75): Ի պաշտպանություն այս տեսակետի՝ բերենք

նաև Օ. Ս. Ախմանովայի սահմանումը, ըստ որի՝ հարանունները բառեր են, որոնք ձևությամբ կազմի հնչման նմանության կամ մասնակի համընկնման հետևանքով կարող են կա՛մ ոչ ճիշտ ձևով, կա՛մ էլ իբրև բառախաղ /կալամբուր/ գործածվել խոսքում (Ахманова 1966: 313): Ի վերջո, հնչյունական կողմը խոսքի համար ծառայում է ոչ միայն որպես սոսկ ձև, այլև իր բաղկացուցիչների տարբեր փոփոխություններով և զուգորդումներով դառնում է վերաբերմունքի, տրամադրության արտահայտման միջոց (Խլիլայան 1982: 82), այսինքն՝ երկու տեսակետն էլ ընդունելի են:

Համանունների և հարանունների ոճական առանձնահատկությունները ի հայտ են գալիս խոսքաշարում նաև համատեղ գործածության շնորհիվ. եթե բանաստեղծական տողերի հանգավորումը համանուններով բավականաչափ դժվար է, ապա հարանունների գործածության համար սահմանափակումներ չկան /հնչյունակազմի ոչ նույնական լինելը ազատում է նրանց կաշկանդվածությունից և միօրինակությունից (Էլոյան 1989: 104):

Այսպիսով, համանունների և հարանունների /լայն իմաստով՝ խոսքաշարում միաժամանակ գործածելու յուրահատկությունը ոճական արժեք ունի և հնարավորություն է ընձեռում շարժման, ռիթմի, հնչեղության, արտահայտչականության, պատկերավորության, դիպուկության, աշխուժության, բառախաղերի ստեղծման համար, իսկ լեզվական առումով /նեղ ըմբռնմամբ/ հարանունների ուսուցումը մեթոդական, գործաբանական արժեք ունի, առավելապես նպաստում է նման լեզվաձևերի ճիշտ ընկալմանն ու տեղին գործածությանը և նպատակաուղղված է լեզվագործածության դժվարությունների հաղթահարմանն ու խոսքի մշակույթի կատարելագործմանը: Բացի դրանից, լինելով բանաստեղծական երկի հնչյունային կառուցվածքի դրսևորումներից մեկը, հարանունությունը հետաքրքրություն է ներկայացնում նաև գործնական տեսանկյունից՝ որպես թարգմանական ոլորտի հիմնահարց (Առուստամյան 2005: 3):

Ամփոփենք: Բայական հարանունները կա՛մ միևնույն բառաբնից, կա՛մ տարբեր բառերից դիպվածաբար կամ ոճական առումով միտումնավոր կազմված բառազույգեր/բառաշարքեր են, որոնք իրենց կազմում ունեն տարբեր ձևույթներով արտահայտված/արմատ՝ **պահել-պահպանել**, **աժանց՝ գերադասել-գերակայել**// **են/ ընդհանուր** հնչյունախումբ, որոնք լեզվական հարանուններում կազմում են կայուն բաղադրամաս, իսկ խոսքաշարայինում՝ անկայուն կամ փոփոխական: Ձևային ու իմաստային տեսանկյուններից հարանունները ի հայտ են բերում լեզվական և խոսքաշարային հարուստ առանձնահատկություններ

և հարաբերվում են մյուս ձևախմբատային խմբերին՝ համանիշներին, հականիշներին, համանուններին և՛ ձևային, և՛ իմաստային և՛ շարքակազմ բաղադրիչների քանակային առումներով: Հարանունները **ձևային առումով համանիշներից** /ձևով տարբեր/, **հականիշներից** /ձևով տարբեր/ և **համանուններից** /ձևով նույնը/ տարբերվում են նրանով, որ **ձևով համեմատաբար մոտ են, բայց ոչ նույնը, իմաստային առումով** տարբերվում են **համանիշներից** /որոնք իմաստով մերձ են, միևնույն երևույթի իմաստային, ոճական տարբերությունների արտահայտություններն են/, **հականիշներից** /իմաստով հակադիր/, **համանուններից** /իմաստով տարբեր/ նրանով, որ իմաստային տարբերությունները դիպվածային կամ լեզվական տարբեր գործոններով /բառակազմական, իմաստափոխական, ժողովրդական ստուգաբանության ևն/ պայմանավորված փոխազդեցության հետևանք են: Հարանունները **ձևային առումով որոշ ընդհանրություններ** ունեն համանունների հետ, **իմաստային առումով**՝ համանիշների և մասամբ՝ հականիշների հետ. ուղղակի՝ համանիշների իմաստային մերձությունը առավելագույն է, հարանուններինը՝ նվազագույն. հարանունների դեպքում շեշտը դրվում է հիմնականում իմաստային տարբերությունների վրա: Երկուսին էլ հատուկ է ոճական-գործառական տարբերակումը, բայց համանիշները տարբերվում են միայն ոճական նրբերանգներով, երբեմն որոշակի խոսքաշարերում կարող են փոխարինել միմյանց կամ էլ մի քանի համանիշի գործածումը նույն խոսքաշարում կարող է լրացնել, ճշգրտել լեզվաերևույթը /առարկա, հասկացություն/: Մինչդեռ հարանունների միաժամանակյա գործածումը ոչ միայն ճշգրտում է իմաստը, այլև բացահայտում է նշանակությունների տարբերությունը: Հարանունների շարքը կազմող բաղադրիչները քանակային առումով տարբերվում են համանիշներից /բազմանդամ/, մոտ են հականիշներին /երկանդամ/, բայց տարբերվում են նրանով, որ կարող են լինել նաև եռանդամ, որով էլ մոտ են համանուններին:

Լեզվի ամբողջ բառապաշարը կազմում է բաց համակարգ, և այդ համակարգի մեջ բառաիմաստային խմբերը հանդես են գալիս որպես մեկ կամ մի քանի հատկանիշով հարաբերակցվող փոքր ենթահամակարգեր, որոնց տարբերություններն ու հակադրությունները զուգակցվում են նմանություններով: Այսպիսով, «համակարգը» օգնում է մեզ ավելի լավ պատկերացնելու այն բարդ, ամբողջական մեխանիզմը, ինչպիսին լեզուն է, որի բաղկացուցիչ մասերը, տարբեր մակարդակները և նրանց տարրերը գտնվում են փոխադարձ կապի, փոխպայմանավորվածության և փոխազդեցության մեջ (Շալունց 1977: 34):

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Աղայան Էդ. Բ., Ընդհանուր և հայկական բառագիտություն, Ե., 1984:
2. Առաքելյան Վ. Դ. և այլք, Ժամանակակից հայոց լեզու, Հնչյունաբանություն և բառագիտություն, հ. 1, Եր., 1979:
3. Առուստամյան Կ. Ս., Հարանունները 20-րդ դ. հայ քնարերգության մեջ, ք. գ. թ. հայցման ատենախոսության սեղմագիր, Եր., 2005:
4. Բաղիկյան Խ. Գ., Ուսումնական դարձվածաբանական բառարան, Ե., 2002:
5. Բաղիկյան Խ. Գ., Ճիշտ խոսենք հայերեն, Եր., 2012:
6. Գևորգյան Ե. Հ., Ժամանակակից հայոց լեզվի համանունների բառարան, Եր., 1978:
7. Դոխոյան Ռ. Յ., Ասացական բայերի բառաիմաստային խումբը արդի հայերենում, Եր., 2014:
8. Եզեկյան Լ. Կ., Ոճագիտություն, Եր., 2003:
9. Էլոյան Ս. Ա., Ժամանակակից հայերենի բառային ոճաբանություն, Եր., 1989:
10. Խլղաթյան Ֆ. Հ., Հնչյունական ոճաբանություն, Լեզվի և ոճի հարցեր, հ. VI, Եր., 1982:
11. Խլղաթյան Ֆ. Հ., Ոճաբանական բառարան, Եր., 2000:
12. Խլղաթյան Ֆ. Հ., Ժամանակակից հայոց լեզու, Մաս Ա, Եր., 2009:
13. Մարգարյան Ա. Ս., Ժամանակակից հայոց լեզու, Եր., 1990:
14. Շալունց Ռ. Ն., Համանուն բառերը ժամանակակից հայերենում (թեկնածուական ատենախոսություն), ԳԱԱ լեզվի ինստիտուտ, Եր., 1972:
15. Շալունց Ռ. Ն., Համանուն բառերը ժամանակակից հայերենում, Լեզվի և ոճի հարցեր, հ. 4, Եր., 1977:
16. Շալունց Ռ. Ն., Արդի հայերենի համանունների դպրոցական բառարան, Եր., 1980:
17. Պողոսյան Պ. Մ., Խոսքի մշակույթի և ոճագիտության հիմունքներ, Գիրք երկրորդ, Ե., 1991:
18. Սուքիասյան Ա. Մ., Ժամանակակից հայոց լեզու (Հնչյունաբանություն, բառագիտություն, բառակազմություն), Եր., 1999:
19. Ахманова О. С., Словарь лингвистических терминов, Советская энциклопедия, М., 1966.
20. Бельчиков Ю. А., Панюшева М. С., Словарь паронимов современного русского языка, М., Русский язык, 2002.

21. Лексико-семантические группы русских глаголов, Учеб. слов.-справ. / Под общ. ред. Т. В. Матвеевой, Свердловск, 1988.
22. Лингвистический энциклопедический словарь /ЛЭС /, М., 1990.
23. Шмелев Д. Н., Современный русский язык, Лексика, М., 1977.
24. Паронимия, паронимазия, паронимическая аттракция: Трактовка понятий, Е.А. Конева, <https://docplayer.ru/71816874-Paronimiya-paronomaziya-paronimicheskaya-attrakciya-traktovka-ponyatiy-e-a-koneva.html>.

REFERRNCES

1. Aghayan E'd. B., Y'ndhanowr & haykakan bar'agitowt'yown, E., 1984:
2. Ar'aqelyan V. D. & aylq, Jhamanakakic hayoc lezow, Hnchy ownabanowt'yown & bar'agitowt'yown, h. 1, E., 1979:
3. Ar'owstamyán K. S., Haranownnery' 20-rd d. hay qnarergowt'yan mej, b. g. t'. haycman atenaxosowt'yan seghmagir, E., 2005:
4. Badikyan X. G., Owsowmnakan dard'vac'abanakan bar'aran, E., 2002:
5. Badikyan X. G., Twisht xosenq hayeren, E., 2012:
6. Gevorgyan E. H., Jhamanakakic hayoc lezvi hamanoownneri bar'aran, E., 1978:
7. Doxoyan R'. Y., Asacakan bayeri bar'aimastayin xowmby' ardi hayerenowm, E., 2014:
8. Ezekyan L. K., Otowagitowt'yown, E., 2003:
9. E'loyan S. A., Jhamanakakic hayereni bar'ayin otowabanowt'yown, E., 1989:
10. Xlghat'yan F. H., Hnchyownakan otowabanowt'yown, Lezvi & otwi harcer, h. VI, E., 1982:
11. Xlghat'yan F. H., Otowabanakan bar'aran, E., 2000:
12. Xlghat'yan, F. H., Jhamanakakic hayoc lezow, Mas A, E., 2009:
13. Margaryan A. S., Jhamanakakic hayoc lezow, E., 1990:
14. Shalownc R'. N., Hamanoown bar'ery' jhamanakakic hayerenowm /t'eknac'owakan atenaxosowt'yown/, GAA lezvi institowt, E., 1972:
15. Shalownc R'. N., Hamanoown bar'ery' jhamanakakic hayerenowm, Lezvi & otwi harcer, h. 4, E., 1977:
16. Shalownc R'. N, Ardi hayereni hamanoownneri dprocakan bar'aran, E., 1980:
17. Poghosyan P. M., Xosqi mshakowyt'i & otowagitowt'yan himownqner, Girq erkrord, E., 1991:
18. Sowqiasyan A. M., Jhamanakakic hayoc lezow (Hnchyownabanowt'yown, bar'agitowt'yown, bar'akazmowt'yown), E., 1999:

19. Ahmanova O. S., Slovar' lingvističeskikh terminov, Sovetskaja jenciklopedija, M., 1966.
20. Bel'chikov Ju. A., Panjusheva M. S., Slovar' paronimov sovremennogo russkogo jazyka, M., Russkij jazyk, 2002.
21. Leksiko-semantičeskie gruppy russkih glagolov, Učeb. slov.-sprav. / Pod obshh. red. T. V. Matveevoj, Sverdlovsk, 1988.
22. Lingvisičeskij jenciklopedičeskij slovar'/LJeS /, M., 1990.
23. Shmelev D. N., Sovremennyj russkij jazyk, Leksika, M., 1977.
24. Paronimija, paronomazija, paronimičeskaja attrakcija: Traktovka ponjatij, E.A. Koneva,
<https://docplayer.ru/71816874-Paronimiya-paronomaziyparonimičeskayaaattrakciyatraktovkaponyatiyeakoneva.html>

РУЗАННА ДОХОЯН - ПРОЯВЛЕНИЯ ОМОНИМИИ И ПАРОНИМИИ В СЕМАНТИЧЕСКОМ ПОДПОЛЕ РЕЧЕВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СОВРЕМЕННОГО АРМЯНСКОГО ЯЗЫКА

Ключевые слова: семантическое подполе речевой деятельности, лексико-семантические группы глаголов говорения, мышления, чувства, поведения, лексические, фразеологические, грамматические омонимы, паронимия, лексические, фразеологические паронимы

Цель статьи - изучить омонимию и паронимию, как виды формосемантических взаимоотношений, в контексте семантического подполя речевой деятельности. Сначала представляется история изучения омонимии, описываются лексические, фразеологические, грамматические /морфологические /глагольные// виды омонимов, функционирующие в вышеупомянутом подполе. Затем представляется история изучения паронимии. Описываются широкое/контекстное/ и узкое/языковое/ понимание паронимии, лексические, фразеологические паронимы, функционирующие в вышеупомянутом подполе. И также говорится о стилистических особенностях омонимов и паронимов.

RUZANNA DOKHOYAN - THE MANIFESTATION OF HOMONYMY AND PARONYMY IN THE SEMANTIC SUBFIELD OF SPEECH ACTIVITY IN MODERN ARMENIAN

Keywords: semantic subfield of speech activity, lexico-semantic groups of verbs of "saying", "thinking", "feeling", "behaviour"; lexical, phrasal, grammatical homonyms, paronymy, lexical, phrasal paronyms

The aim of the article is to research homonymy and paronymy as types of morphosemantic interrelations in the context of semantic subfield of speech

activity. First the study of history of homonymy is introduced and the lexical, phrasal and grammatical /morphological /verbal// types of homonyms functioning in the semantic subfield of speech activity are described. Then the study of history of paronymy is introduced, the notions of wide /contextual/ and narrow/lingual/ paronymy are described and the lexical and phrasal paronyms functioning in the above-mentioned subfield. We also speak about the stylistic particularities of homonymy and paronymy.

Ներկայացվել է՝ 22.02.2021
Գրախոսվել է՝ 22.02.2021

CONDITIONALS AT THE CROSSROADS OF CONVERGENT AND
DIVERGENT THINKING

MARINA KHARATYAN
LUSIK VARDANYAN

Keywords: *critical thinking, three dimensional approach, accuracy-focused and fluency-focused approach, explicit and implicit grammar, dynamic, deontic and epistemic modality, conditionals, interconnectivity, synergy*

The present research is an attempt to emphasize the current necessity in EFL teaching to reevaluate and reconsider the content of grammar on the discourse level through the core elements of critical and creative thinking. We do not seek to give a resourceful explanation to the concept and theory of critical and creative thinking; our foremost concern is to show how the knowledge of these two types of thinking can be linked to and identified in Grammar instruction.

Driven by the pursuit of the 21st century learning goals and requirements and the urgent necessity of developing students' higher order thinking skills, we seek to explore the impact of these two types of thinking on the quality of students' academic performance in grammar classes through identifying the reciprocal link between grammar and critical-creative thinking. We also seek to evaluate students' grammatical competence through determining the extent to which they acquire and master the core elements of grammar through the core elements of critical and creative thinking. We are free of the bias to regard Grammar as a sentence-level phenomenon as this kind of view is incompatible with the notion of competency-based instruction. Through introducing an integrated approach, we propose teaching Grammar in a variety of contexts with the intent of exposing not only morphological and syntactical peculiarities of a certain grammatical phenomenon but also its sociopragmatic aspects.

What we should call in mind from the outset is that creative thinking is divergent and critical thinking is convergent. Divergent (creative thinking) focuses on a multitude of choices and solutions since it opens up the mind guiding it through different directions and possibilities; convergent (critical

thinking) involves exact information and data, analysis and one possible solution to the problem.

In our estimation, creative thinking is to some extent analogous to proactive thinking because for both types of thinking the most important ingredients are unsuppressed flexibility, mental elasticity, sheer originality and multifaceted reasoning ability. Due to these qualities, creative and proactive thinkers do not limit themselves to one-size-fits-all approach to problem-solving tasks, nor do they follow well-trodden paths in research activities. They prefer to get the answers to the most challenging and intricate questions by seeing them from new angles and do not fear to come up with ideas that might seem unusual or weird to others. Herein lies the power of being a creative and proactive thinker.

According to Stephen Brookfield (Brookfield 1987) the core elements of critical thinking are as follows: identifying and challenging assumptions, recognizing the importance of context, imagining and exploring alternatives, and engaging in reflective skepticism.

<<https://docslide.net/download/link/developing-critical-thinkers-stephen-brookfield-distinguished-university-professor>>

According to Philip B. Bralich “Grammar is itself the result of critical thinking and a presentation of critical thinking in a rather native form (https://www.academia.edu/11732218/Critical_Thinking_and_Grammar).

We define critical thinking as a trigger of, or as a synergetic pathway to the thought and action for formulating one’s own judgments and assumptions, analyzing others’ judgments and opinions in order to understand, accept and discriminate certain concepts and ideas.

According to Martin Luenendonk “The term ‘divergent thinking’ refers to that strategy of solving problems characterized by the proposal of a multiplicity of possible solutions in an attempt to determine the one that works. It usually happens in a free-flowing, spontaneous manner, where multiple creative ideas are engendered and evaluated. A manifold number of potential solutions are studied in a brief span of time, and unconventional connections may be drawn. Once the stage of divergent thinking is complete, information and ideas are structured and organized using convergent thinking. Brainstorming and free writing are two processes that involve divergent thinking” (<https://www.cleverism.com/idea-generation-divergent-vs-convergent-thinking>).

It is an irrefutable fact that any scientific domain, any discipline possesses a number of aspects that seem particularly difficult for teachers to explain efficiently enough to arouse students’ interest or to keep them

motivated and inspired. In this respect, grammar, having an essential role in language teaching and generally acknowledged as a controversial topic in terms of its teaching methods, frequently poses challenges for teachers who are neither ready nor willing to embrace them especially when they are tough or unprecedented. Thus, students, too, encounter a number of hurdles and obstacles that result in the incomprehension and confusion of the concept, which is further compounded by disenchantment and the simultaneous shortage of the learner attention, integration, and participation. Non-native learners of English often experience problems with the regularities, irregularities, and exceptions of the English Grammar as they seem perplexing and interfering on the one hand (as they do not go hand in hand with the regularities of the mother tongue) and weary and dull, on the other hand. Therefore, it is important that we look for ways and approaches that could make grammar classes more intelligible, digestible, and engaging. In order to achieve this goal we should, first of all, try to give answers to a number of questions that include, but are not limited to, "What grammar should we teach?", "How should we teach grammar?", "What is the key to a good grammar explanation?" Consequently, before teaching grammar we should consider the nature of the grammar required, its role and importance in language teaching, and the methods and approaches that will enable language learners to use linguistic forms accurately, meaningfully, and appropriately. Grammar is sometimes described as the "rules" of a language, which is not more or less true. Nor is it right to consider grammar as a discrete set of static structures. If we do strive to enhance our students' grammatical accuracy and proficiency, the mere transmission of grammatical knowledge is definitely not enough to satisfy students' learning needs and expectations.

In the present research, we pursue the following hypothesis: incorporating and increasing the core elements of convergent and divergent thinking in grammar classes may lead to the organization of a more productive, meaningful and thought-provoking classes. And periodically students should be provided with a realistic opportunity, real-life situations and smooth transition from the sentence level to the discourse level to explore and get the understanding of the grammatical concepts and grammatical categories by themselves through analyzing, synthesizing, problem solving, identifying links and similarities, comparing and contrasting. Thus, the subject matter of this article is to highlight the importance of using convergent and divergent thinking techniques to enhance students' learning, to explore and share some insights and ideas on integration of key critical thinking elements in teaching Conditionals within English language teaching context. The article will also

illustrate a number of authentic situations and texts aiming at contrasting and comparing sentence-level description with discourse level description involving some forms, meanings and structures of modal verbs used in Conditional sentences.

Performing in compliance with the present research hypothesis we put forward the following research questions:

1. Why is it essential to develop critical thinking in Grammar classes, and how can we introduce the elements of critical and creative thinking while teaching Grammar in ELT?
2. How can we relate and intertwine the core skills of Grammar to the core skills of convergent and divergent thinking to fulfill the ultimate goal of teaching Grammar?
3. Why doesn't necessarily the explaining of a rule lead to a full understanding of the language point? Which grammar method should be applied in grammar classes?
4. Why is it necessary to reevaluate the content of English grammar at the discourse level.
5. Could there be any techniques that can lead to designing a more effective and student-oriented classes while teaching Conditional sentences in Grammar classes.

In correspondence with a number of studies conducted in this area and on the basis of our experience and research, we assume that one of the reasons of getting grammar gradually into the Cinderella area of linguistics is that grammar rules are seldom contextualized; they do not provide many instances that come from real-life situations; in one word, they do not account for many cases or examples that learners come across in real life. Native speakers are the ones who create and are responsible for the language, and consequently, grammar rules mainly reflect and follow native speakers' language and communication habits.

Many students learn grammar rules and exceptions as they are presented in grammar textbooks but fail to apply them when it comes to language reproduction in authentic communication. As a corollary, rather than reflecting natural language use, students direct their focus towards constructing grammatically accurate utterances without much concern about their meaningfulness and appropriateness in discourse. To this end, before assigning grammar exercises or grammatical models, we think it is important to consider the purpose and the context in which the particular exercise will be carried out. Producing grammatically accurate sentences is not enough to use utterances appropriate in a given context. Different learners perceive the

objective reality differently and it is their subjective cognition that colours that reality, which is later regulated and expressed by cultural and social norms. The latter plays a pivotal role in shaping situationally appropriate grammar when it comes to teaching conditionals with their various syntactic forms, numerous literal and figurative meanings, and even more diverse and puzzling interpretations. In order to get possible answers to a great variety of questions concerning different semantic representations and pragmatic interpretations of the basic conditional patterns (Zero Conditional, Conditional 1, Conditional 2, Conditional 3, and Mixed Conditionals), we need to make use of some tools or strategies in order to have a better picture of these misleadingly simple constructions. Since modality is closely related to tense, mood and aspect features, in this paper we will use it as an effective tool to explore the reciprocal relationship between conditionals and modality, thereby revealing various subtle differences of conditional and modal meanings that “if+will/would” patterns may inherently express or acquire in discourse. “Will” and “would” are rather versatile in terms of their semantic and functional properties and seem highly troublesome to Armenian learners especially when used in if-clauses inasmuch as future in conditional clauses is mainly expressed by present (Zero Conditional; Conditional 1) and past tenses (Conditional 2) which are void of modal colouring. To better understand the futurity-modality interface in “if+will/would” clauses we need to study the interpersonal functions of “will” and “would” from both the speaker’s and the hearer’s perspective which will serve a good base to identify their epistemic, deontic and dynamic meanings and the circumstances under which these meanings may overlap and give rise to various interpretations. Since futurity and modality expressed by “will” and “would” in conditional clauses seem inextricably intertwined and difficult to differentiate, the analysis of the attitudinal functions of epistemic, deontic and dynamic modality (developed by Palmer) in if-clauses will enable us to draw a demarcation line between objective and subjective reality and to more easily distinguish the future and modal readings of these patterns.

As far as nomenclature of conditional sentences is concerned, the subordinate clause is called the antecedent, also called the protasis (*p*) and the main clause is called the consequent or the apodosis (*q*). The conditional (if-then) construction has the “If *p*, then *q*” formula, the symbolic representation of which is $p \Rightarrow q$ in philosophical logic (Rescher 2007: 2).

According to T.V. Leeuwen “Modality is the social semiotic approach to the question of truth. It relates both to issues of representation and to the questions of social interaction (Leeuwen 2006: 160). Modality is a semantic

phenomenon since it is concerned with meaning first of all, and meaning can be realised via a variety of parameters.

Consequently, on the one hand modality relates to the attitude of the speaker/writer to the issue from the point of view of reality-unreality, probability-improbability, obligatory-desirable, politeness-criticism regulator, fact- hypothesis, real-desired or imaginary, and on the other hand “what is regarded as true in one social context is not necessarily true in others. Linguists therefore do not ask “ How true is this?” but “How true it is represented?”(Leeuwen 2006: 160).

So, we, linguists, are not concerned with universal truth, but to what degree the truth is seen and and represented by the speakers/writers and perceived and agreed upon by the listeners/ readers How we see the issue is the result of our personal experience, perception, and interpretation which may not coincide with the listener/reader/s’ perspective. Modality exists on the level of interpersonal meanings and reflects how the speaker /writer is sure about the event: whether it is factual, likely, necessary, inevitable, possible, desirable, or fictitious. However, one must be careful to distinguish between “the speaker’s actual beliefs and his or her portrayal of these beliefs and attitudes” (Sweetser 1996: 318). According to Fillmore’s epistemic stance theory (1990: 137), the coded meaning of the verb forms in a conditional necessarily reveals the speaker’s stance towards the proposition in the protasis. Fillmore defines epistemic stance as “the epistemic relationship which the speaker has to the world represented by the conditional sentence: the speaker might regard it as the actual world, might regard it as distinct from the actual world, or might not know whether the alternative world represented in the conditional sentence is the actual world or not”(Fillmore 1990: 140-142). As regards hypotheticality, it is a common feature of some types of conditionals, notably of those considered outside of any discourse context; thus, hypotheticality is not part of the semantic content encoded in the form of a conditional marker like ‘if’ (Schwenter 1999: 45).

Thus, in this very research, combining the crossroads of convergent and divergent thinking, we will try to especially focus on the interpersonal dimension of the modality in conditional clauses which will enable us to regard this or that issue not as a matter of “true” or “wrong”, but to what degree something is true or wrong.

According to the Dictionary of Grammatical Terms in Linguistics, “Epistemic modality is the area of mood concerned with knowledge and belief, including at least the expression of possibility, probability and certainty as perceived by the speaker. Deontic modality is the area of mood concerned with

permission, obligation and prohibition. Dynamic modality is the area of mood concerned with physical or mental ability.”(Trask 2003: 76). According to Facchinetti (2003: 300-302), “Epistemic modality deals with opinions, with reference to the speaker’s degree of knowledge of what is said. Deontic modality deals with facts controlled by the willingness/intentionality of the speaker; it is the modality of obligation, imposition, and permission. Dynamic modality deals with the subject’s physical or mental powers, and with situations which are determined by circumstances external to the subject.” Deontic and Epistemic modals are also called intrinsic and extrinsic. Intrinsic modality refers to actions and events that humans (or other agents) directly control: meanings relating to permission, obligation, or volition (or intention); extrinsic modality refers to the logical status of events or states, usually relating to assessments of likelihood: possibility, necessity, or prediction (Biber et al. 1999: 485).

Hence, of the three functional components of the semantic system of the language (ideational, interpersonal, textual) it is the interpersonal component that would allow us to categorize epistemic and non-epistemic interpretations of ‘will’ and ‘would’ in different situational contexts since “the interpersonal component is concerned with the social, expressive and conative functions of language, with expressing the speaker’s ‘angle’: his attitudes and judgments, his encoding of the role relationships in the situation, and his motive in saying anything at all” (Halliday & Hasan 1976: 26-27). According to Butt et al. (2003: 5) “the interpersonal metafunction uses language to encode interaction, to show how defensible we find our propositions, to encode ideas about obligation and inclination and to express our attitudes.”

As regards the interpersonal functions of the modal auxiliaries “will” and “would” in P-clauses, they can express a number of non-epistemic meanings that include, but are not limited to, obstinate insistence; an inherent quality or capacity of a thing; willingness, intention and refusal; a polite request or invitation (Declerck & Reed 2001: 205-207). Dancygier (2006: 120-122) distinguishes two types of ‘if +will’ constructions: the first type expressing volition, as in “If you will look after our luggage, I’ll go and get a taxi”, and the second type expressing insistence, as in “If you will watch TV in the dark, what can you expect?” Comrie (2009: 77-79) claims that non-volitional uses of ‘will’ in if-clauses may vary depending on the nature of sequentiality and causal relations between the clauses. He notes that sentences in which ‘will’ appears in ‘contextually-given P-clauses’ are not sequential, as in “If he won’t arrive before nine, there is no point in ordering for him”. The future protasis of conditional constructions may give rise to a ‘bicausal’ interpretation as in “If it will amuse you, I’ll tell you a joke” due to the inverse causal relations between

the P-clause and Q-clause (prospective amusement causes telling a joke; the joke causes amusement). According to Michael Swan (1997: 259-260), “If +will can be used in polite requests. In this case, will is not a future auxiliary; it means are willing to. Would can be used to make a request even more polite. Stressed will can also be used after if when it expresses the idea of insistence. If + will may also mean if it is true that.” Dancygier and Sweetser in their book “Mental Spaces in Grammar” (2009: 89) write “Future ‘will’ is acceptable in epistemic or speech-act conditional protases, because the protasis in both is not related to the apodosis on the level of content (so reference times are not coordinated in the usual way), and secondarily also because most of these conditionals are not construed as involving predictions by the speaker”. Fillmore (1990: 137) has noted that the use of ‘non-future will’ may go beyond a meaning of volitionality to cover cases expressing the speaker’s ‘positive interest’, as in “If this rain will just hold off, I can get the lawn mowed”.

If we analyse the examples given below, we notice that the “if + will/would” patterns are predominantly dealing with polite behaviour which is characteristic of dynamic modality. However, if we consider the context, the relations between the interlocutors, and the speaker’s intent, we realize that the utterances in the if-clauses give rise to not only a dynamic or a deontic interpretation, but sometimes two or even three readings (dynamic, deontic, epistemic) at a time depending on whose perspective we analyse the utterances from: the speaker’s or the hearer’s. Another no less important distinguishing factor is whether the speech acts in those examples are expressed explicitly or implicitly, the latter demanding a critical approach to the decoding process on the whole.

(1) “Well, **if you’ll excuse me**, I’ll go.” (Th. Dreiser, 50)

As is seen, the P-clause is a hedge regarded as an etiquette regulating politeness and, therefore, does not implicate dynamic, deontic or epistemic meanings. We consider it hedging as in this context “will” is outside the structural and semantic levels, and is within the communicative domain of the utterance. If we consider the P-clause a formulaic phrase serving as a starting point for the utterance of the Q-clause, the P-clause does not express a deontic or dynamic meaning. But if we consider this hedge as a polite request asking for permission, it definitely implicates a deontic meaning.

(2) *You are the essence of everything beautiful to me. It is in your power to strew flowers in my path **if you will**.* (Th. Dreiser, 135)

We can’t but agree with one of Declerck’s interpretations of the verbal gesture “if you will”, which is old-fashioned in the sense of “if you like”, but still survives in current English, in approximately the sense of “if you will accept

my expressing it in these terms” or “if you prefer to express it in these terms” (Declerck & Reed 2001:208). Here, the speaker is tentatively negotiating with the hearer trying to redress the face threatening act with positive politeness, which attends the positive face, the need to be accepted and liked by the hearer, treated as a member of the group. (Yule 2002:152). In this example, deontic and dynamic meanings of the P-clause are conceived at the same time: deontic modality (permission to be granted by the speaker) and dynamic modality (the hearer’s willingness to grant the speaker that permission). This utterance can be totally regarded as a piece of diplomatic persuasion using the praise as a starting point.

(3) *Mrs. Gerhardt listened with a strong hope for a betterment if their miserable life creeping into her heart. If Bass would only do this. **If he would go and get work, and come to her rescue, as a strong bright young son might**, what a thing it would be! They were in the rapids of a life which was moving toward a dreadful calamity. If only something would happen.* (Th. Dreiser, 93)

(4) *Lester came to himself sufficiently after a time to add:*

“Well. Just what did he tell you?” you would get nothing at all.

*“He said that if you married me, you would only get ten thousand a year. That if you didn’t and still lived with me. **If you would leave me, or I would leave you**, you would get all of a million and a half. Don’t you think you had better leave me now?”* (Th. Dreiser, 290)

The “if + would” clauses in examples (3) and (4) stand in close opposition due to their marked semantic and attitudinal connotations acquired in the context. “If he would go and get work, and come to her rescue, as a strong bright young son might” (example 3) undoubtedly implies an epistemic meaning and can be looked upon as the speaker’s (Mrs Gerhardt) great wish and desire towards the realization of something unreachable covered by the “veil of uncertainty”. Here the slightly expressed willingness is not associated with either a polite request or invitation unlike that of the P-clause (example 4), which is accompanied by the act of encouragement and incentive ensuring the possible fulfillment of the desired event. According to the speaker’s conviction, the deal offered would be beneficial for both entities equally. Thus, we may deduce that both the examples have epistemic reading overlapping with deontic reading in example 3 and with deontic and dynamic readings in example 4.

(5) *“All well and good,” said Robert, “but who’s going to convince him? I’m sure I don’t want the job.”*

"I hope to," said old Archibald, "eventually; but you'd better go up and try, anyhow. It can't do any harm. He might come to his senses."

*"I don't believe it," replied Robert. "He is a strong man. You see how much good talk does down here. Still, I'll go **if it will relieve your feelings any**. Mother wants it."*

"Yes, yes," said his father distractedly, "better go." (Th. Dreiser, 197)

The P-clause in this example stands out from all the others analyzed in this paper in that it is not concerned with the semantic content of the Q-clause. Rather, it indirectly casts doubt on the pragmatic presupposition of the Q-utterance. In essence, this P-clause expresses dynamic meaning through the speaker's unwillingness to accept the truthfulness of the proposition under consideration. However, the P-clause may also tentatively express epistemic meaning if considered from the speaker's firm and inflexible standpoint: Robert's unwillingness to go and his misgivings about the successful outcome of the operation emphasizes his obstinate reluctance to negotiate.

(6) Bass waited a little while before making up his mind but finally announced his purpose.

"I believe I'll go up to Cleveland," he said to his mother one evening as she was getting supper.

"Why?" she asked, looking up uncertainly. She was rather afraid that Bass would desert her.

"I think I can get work there," he returned. "We oughtn't to stay in this darned old town."

"Don't swear," she returned reprovingly.

*"Oh, I know," he said, "but it's enough to make any one swear. We've never had anything but rotten luck here. I'm going to go, and maybe if I get anything we can all move. We'd better off **if we'd get some place where people don't know us**. We can't be anything here."* (Th. Dreiser, 93)

In this passage the P-clause *"if we'd get some place where people don't know us"* directly and indirectly expresses three modal meanings at a time. According to its epistemic reading, Bass hopefully expresses his wish to find better living conditions for the family (this wish might or might not be realized though); in the meantime, he respects his mother's expectations and feelings and politely gets her involved in something she would hardly be able to do. Without direct imposition, Bass tactfully replaces "I" with "we" to showcase his wish to negotiate and to consider his mother's willingness to become part of the drastic change they expect to make in their lives. This seemingly small pronoun change has a great pragmatic value and is a means to implicitly express both deontic and dynamic modality inasmuch as they are both based on Bass's

mother's attitude which stems either from Bass's (the speaker) indirect imposition or permission to act (external force related to deontic reading) or from her own willingness (the hearer) to cooperate with her own son (internal force related to dynamic reading). As is seen from this analysis, these three different interpretations of the same P-clause may be possible when the situational context is thoroughly analyzed from different perspectives and if the author's (Th. Dreiser) idiosyncrasy is conceived as an added semantic value. The author's preference of "would" to "will" can be seen as a modality-intensifying device to increase the level of uncertainty and doubt in case of epistemic modality (this is the first meaning the P-clause expresses explicitly) and to highlight the degree of tentativeness and politeness when deontic and dynamic meanings are concerned (these implicitly expressed modal meanings are discovered through critical and judgemental thinking only).

The author's individual style is also important to consider while trying to explain the difference(s) between the two "if only" patterns in sentences (7) and (8) given below.

(7) *There's only one answer to your problem, and it isn't such a bad one, if you'll only believe me.* (Th. Dreiser, 143)

(8) *If only something would happen.* (Th. Dreiser, 93)

Two questions are bound to arise here:

- Are the constructions "If only...." and "If.....only....." the same or different as far as their meanings are concerned?
- Is the position of the focusing adverb "only" in "if only" constructions merely attributed to the author's idiosyncrasy and does not bring about big semantic changes, if any?

The above cited exercises and examples illustrated the need and priority of teaching grammar at the discourse level with the key elements of convergent-divergent thinking.

Thus, we come to the conclusion that adhering to the educational and instructional needs and requirements of the 21st century, grammar teaching should meet the following standards:

- ✓ It should be multidisciplinary: on the one hand it should integrate all the aspects of the competency based teaching: linguistic and extra-linguistic layers of the language (intradisciplinary); on the other hand, it should synthesize language with convergent -divergent thinking (interdisciplinary).
- ✓ It should go beyond the sentence level and organizational level, prioritizing the links between grammatical (morphology + syntax) and rhetorical and sociopragmatic aspects of the language to develop greater awareness and sensitivity to the ways in which the language can be used.

- ✓ It should be multifunctional directed not only to developing learners' knowledge, skills, and abilities, but also to enhancing their personal and professional fulfillment and growth.

REFERENCES

1. Biber, Douglas, Stig Johansson, Geoffrey Leech, Susan Conrad, and Edward Finegan, Longman Grammar of Spoken and Written English. London: Longman 1999.
2. Butt D., Fahey R., et al., Using Functional Grammar, An Explorer's Guide, National Centre for English Language Teaching and Research, Macquarie University, 2003.
3. Comrie, B., On Conditionals. In Elizabeth C. Traugott, Alice ter Meulen, Judy S. Reilly and Charles A. Ferguson (eds.), Cambridge: Cambridge University Press, 2009.
4. Declerck, R., Reed S., Conditionals, A Comprehensive Empirical Analysis, Mouton de Gruyter, 2001.
5. Dancygier B., Conditionals and Prediction, Time, knowledge and causation in conditional constructions, Cambridge University Press, 2006.
6. Dancygier, B., and E. Sweetser, Mental Spaces in Grammar: Conditional Constructions. Cambridge University Press, 2009.
7. Dreiser Theodore, Jennie Gerhardt, Progress Publishers, Moscow, 1972.
8. Facchinetti, R., Modality in Contemporary English. In R. Facchinetti, M. Krug, F. Palmer (eds.), Topics in English Linguistics 44 (edited by B. Kortmann, E. Traugott), Mouton de Gruyter, 2003.
9. Fillmore, Charles J., Epistemic stance and grammatical form in English conditional sentences. CLS 26. 1990.
10. Halliday, M.A.K., and Hasan, R., Cohesion in English. English Language Series, Longman Group Ltd 1976.
11. Leeuwen, T.V., Introducing Social Semiotics. Routledge. Taylor and France Group, 2006.
12. Palmer, F.R. Mood and Modality, Cambridge University Press, 1986
13. Rescher, N., Conditionals. A Bradford Book. The MIT Press. Cambridge, Massachusetts / London, England., 2007.
14. Schwenter, S. A., Pragmatics of conditional marking: implicature, scalarity, and exclusivity. Garland Publishing, Inc., New York & London. 1999.
15. Swan, M., Practical English Usage, Oxford University Press. 1997.
16. Sweetser, Eve E., Mental spaces and the grammar of conditional constructions. Spaces, worlds, and grammar, edited by Gilles Fauconnier and Eve Sweetser. Chicago: University of Chicago Press. 1996.

17. Trask, R. L., A Dictionary of Grammatical Terms in Linguistics, Routledge. 2003.
18. Yule, G., Explaining English Grammar, Oxford University Press. 1998.

INTERNET RESOURCES

19. Bralich, B Critical Thinking and Grammar at https://www.academia.edu/11732218/Critical_Thinking_and_Grammar
20. Brookfield, S Developing Critical Thinkers at <https://docslide.net/download/link/developing-critical-thinkers-stephen-brookfield-distinguished-university-professor> (Accessed March 2019)
21. Ellis, R., Current Issues in the Teaching of Grammar: An SLA Perspective at <https://docslide.net/documents/current-issues-in-the-teaching-of-grammar-an-sla-perspective-rod-ellis.html> (2016, (Accessed January 2019).
22. Luenendonk, M. Idea generation: Divergent vs Convergent Thinking (<https://www.cleverism.com/idea-generation-divergent-vs-convergent-thinking>).
23. Philip B. Critical Thinking and Grammar at <https://www.academia.edu/11732218/> .

ՄԱՐԻՆԵ ԽԱՌԱՏՅԱՆ, ԼՈՒՍԻԿ ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ - ՊԱՅՄԱՆԻ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆ ԱՐՏԱՀԱՅՏՈՂ ԿԱՌՈՒՅՑՆԵՐԸ ԿՈՆՎԵՐԳԵՆՏ ԵՎ ԴԻՎԵՐԳԵՆՏ ՄՏԱԾՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԽԱՉՄԵՐՈՒԿՈՒՄ

Հիմնաբառեր՝ քննադատական մտածողություն, եռաստիճան մոտեցում, խոսքի ճշգրտությանն ուղղված մոտեցում, խոսքի սահունությանն ուղղված մոտեցում, էքսպլիցիտ և էմպլիցիտ քերականություն, դինամիկ, դետոնթիկ և էպիստեմիկ եղանակավորություն, պայմանի հարաբերություն արահայտող կառույցներ, փոխկապակցում, համագործակցություն

Սույն հոդվածում փորձ է արվում ցույց տալ, թե ինչպես կարելի է ներդնել քննական (կոնվերգենտ) և ստեղծագործական (դիվերգենտ) մտածողության հիմնական տարրերը բարձրագույն լեզվական հաստատություններում անգլերենի քերականության դասավանդման պրոցեսում: Մենք ավելի քան հանդիմանում ենք, որ քերականությունը ոչ միայն արդյունավետ միջոց է զարգացնելու և ամրապնդելու քննադատական և ստեղծագործական մտածողության տեսակները, այլ նաև վերջիններիս կրողն է:

Առաջնորդվելով 21-րդ դարի կրթական սկզբունքներով և պահանջներով, ինչպես նաև սովորողների մոտ ավելի բարձր մակարդակի

քննական մտածողության հմտություններ զարգացնելու անհրաժեշտությամբ՝ հողվածում ուսումնասիրվում են քերականության և քննական ու ստեղծագործական մտածողությունների փոխկապակցությունը և վերջիններիս ազդեցությունը սովորողների ակադեմիական առաջադիմության վրա քերականության դասընթացներին:

Հողվածում ուսումնասիրվում, զուգադրվում և համեմատվում են “will” և “would” եղանակավորող բայերով պայմանի պարագա երկրորդական նախադասությունները նախադասության և խոսույթի մակարդակում: Չ.Դիքենսի ստեղծագործություններից վերցված նախադասությունների վերլուծության արդյունքում մեզ հաջողվել է դասակարգել “will” և “would” բայերով պայմանի պարագա երկրորդական նախադասությունները՝ ըստ եղանակավորության երեք տիպերի (դինամիկ, դեոնթիկ և էպիստեմիկ): Մենք եկել ենք այն եզրակացության, որ նույն ասույթը՝ պայմանավորված կոնկրետ խոսքային իրադրությամբ, կարող է արտահայտել ոչ միայն մեկ, այլ նաև երկու և որոշ դեպքերում նույնիսկ երեք եղանակավորող իմաստ միաժամանակ:

МАРИНА ХАРАТЯН, ЛУСИК ВАРДАНЯН - УСЛОВНЫЕ ПРЕДЛОЖЕНИЯ НА ПЕРЕКРЕСТКЕ КОНВЕРГЕНТНОГО И ДИВЕРГЕНТНОГО МЫШЛЕНИЯ

***Ключевые слова:** критическое мышление, трехмерный подход, подход ориентированный на точность и беглость воспроизведения, эксплицитная и имплицитная грамматика, динамическая, деонтическая и имплицитная модальность, условные предложения, взаимосвязь, синергия*

В данной статье делается попытка интеграции ключевых элементов критического (конвергентного) и творческого (дивергентного) мышления в процессе обучения грамматике английского языка в высшей языковой школе. Мы более чем убеждены, что грамматика – это не только эффективный способ развития и укрепления двух видов мышления, но и что сама грамматика является моделью критического и творческого мышления.

Руководствуясь образовательными принципами и требованиями 21-го века и необходимостью развития у студентов навыков мышления более высокого уровня, мы исследуем влияние этих двух типов мышления на качество академической успеваемости студентов на уроках грамматики, а также взаимную связь между грамматикой и критическим и творческим типами мышления.

В статье анализируются, сопоставляются и сравниваются некоторые значения и структуры модальных глаголов “will” и “would” в условном

наклонении на уровне предложения и на уровне дискурса. В результате анализа ряда условных предложений, взятых из произведений Ч. Диккенса, мы смогли классифицировать условные придаточные предложения с “will” и “would” по трём типам модальности (динамическая, деонтическая и имплицитная). Мы пришли к выводу, что одно и то же высказывание может иметь одно, а иногда два или даже три модальных значения, которые ситуационно обусловлены и оформлены.

Ներկայացվել է՝ 10.03.2021
Գրախոսվել է՝ 10.03.2021

ՀԱՄԵՄԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՈՃԱԿԱՆ ԱՐԺԵՔԸ ՄՈՒՐԱՑԱՆԻ
«ԳԵՎՈՐԳ ՄԱՐԶՊԵՏՈՒՆԻ» ՊԱՏՄԱՎԵՊՈՒՄ

ՄԵՐԻ ՀԱՄԲԱՐՅԱՆ

Հիմնաբառեր՝ արտահայտչամիջոցներ, համեմատություններ, հասարակական համեմատություններ, ժխտական համեմատություններ, փոխաբերական իմաստ, պատկերավորություն, արտահայտչականություն

Պատկերավորությունը գեղարվեստական խոսքի հիմնական հատկանիշներից է, որը խոսքը դարձնում է կենդանի, արտահայտիչ, զգացմունքային: Գրողը խոսում է պատկերներով, օգտվում լեզվաոճական միջոցներից՝ համեմատություն, փոխաբերություն, մակդիր, աստիճանավորում, չափազանցություն և այլն, որոնք նպաստում են խոսքի արտահայտչականությանը և պատկերավորությանը: Ցանկացած գեղարվեստական ստեղծագործության մեջ մեծ է պատկերավորման միջոցների դերը, և դա պատահական չէ, քանի որ գրականությունը պատկերավոր մտածողություն է: Այս առումով հետաքրքիր համեմատություն է արել Բեյինսկին՝ գրելով. «Փիլիսոփան խոսում է սիլլոգիզմներով, պոետը՝ կերպարներով և պատկերներով... Քաղաքատնտեսագետը, զինվելով վիճակագրական թվերով, ապացուցում է՝ ներգործելով իր ընթերցողների մտքի վրա... Պոետը, զինվելով իրականության կենդանի և վառ պատկերացմամբ, ճշմարիտ պատկերով ցույց է տալիս՝ ներգործելով իր ընթերցողների երևակայության վրա... Մեկը ապացուցում է, մյուսը ցույց է տալիս, և երկուսն էլ համոզում են, միայն թե մեկը՝ տրամաբանական փաստարկներով, մյուսը՝ պատկերներով» (Բեյինսկի 1956: 468):

Պատկերավորման միջոցներից է համեմատությունը, որի չափավոր, տեղին և դիպուկ գործածությունը խոսքը դարձնում է գունեղ, տպավորիչ: «Համեմատությունը երկու առարկաների կամ երևույթների համադրումն է՝ նրանցից մեկը մյուսի նմանությամբ կամ տարբերությամբ բնորոշելու համար» (Խլղաթյան 2000: 89):

Համեմատություններն արտահայտվում են շաղկապներով և շաղկապական բառերով՝ *ասես, ասես թե, կարծես, կարծես թե, ոնց որ, ինչպես* և այլն, կապերով՝ *պես, նման, իբրև, զերդ, հանգույն* և այլն: Լինելով պատկերավոր մտածողության յուրահատուկ ձևեր՝ համեմատությունները զգացական լիցք են հաղորդում խոսքին:

Համեմատության մեջ հիմնականում ընդգծվում է համեմատվող առարկաների ընդհանուր հատկանիշը, որի հիման վրա կատարվում է նրանց համեմատումը: Երբեմն էլ համեմատությունը կապված է հեղինակի վերաբերմունքի, նրա հոգեվիճակի հետ: Կարևոր նշանակություն ունի հեղինակի վերաբերմունքը համեմատվող առարկայի, երևույթի կամ անձնավորության նկատմամբ (տե՛ս Եզեկյան 1975: 158):

Ինչպես պատկերավորման մյուս միջոցները, այնպես էլ համեմատությունները Մուրացանի «Գևորգ Մարզպետունի» պատմավեպում առանձնահատուկ տեղ ունեն: Մուրացանը համեմատությունները գործածում է բազմաթիվ նրբերանգներով, ոճական զանազան կիրառություններով: Մուրացանյան համեմատությունների գլխավոր հատկանիշն այն է, որ դրանց մեծ մասում համեմատության երկրորդ եզրը կոնկրետ առարկա է, որի շնորհիվ համեմատվող եզրն ավելի որոշակի է դառնում, թանձրացական նշանակությունը շոշափելի և տեսանելի է դարձնում առարկան: Ահա այդպիսի օրինակներ. «Գեշի հոտ են առել թշվառականները և հավաքվել են, **ինչպես անգղներ» (Մուրացան, Գևորգ Մարզպետունի, էջ 143)¹:**

«Գարդմանա զորքերը ցրվել էին **անհովիվ ոչխարների պես...**» (էջ 111): «Ով որ կամենում է զորավոր տեսնել յուր ազգը և հաղթող՝ հայրենիքը, նա ամենից առաջ ընտանիքները պիտի խնամե, **ինչպես մի հոգատար պարտիզպան...**» (էջ 434):

Շատ են այն համեմատությունները, որոնց մի եզրում մարդն է, իսկ մյուսում՝ բնությունը՝ բոլոր դրսևորումներով: Այս երևույթը գեղարվեստական գրականության մեջ հաճախադեպ է: «Գեղարվեստական գրականության մեջ հաճախ է պատահում, երբ անհատի բնավորության առանձին գծեր, հոգեկան խայտանքները կամ մարմնական առանձին եզրերը ավելի պատկերավոր նկարագրելու համար զուգահեռ է անցկացվում դրանց և բնական համապատասխան երևույթների միջև» (Պապոյան 1970: 241):

Այսպես՝ Սահականույշ թագուհու արտաքին և ներքին հատկանիշները Մուրացանը ներկայացրել է՝ հպարտ բնավորությունը համեմատելով բարձրաբուն կաղնու հետ, նուրբ գեղեցկությունը՝ քնքուշ ծաղկի հետ: «Ես հպարտ էի այդ ժամանակ, **ինչպես լեռան կրծքին բուսած բարձրաբուն կաղնին**» (էջ 29): «...Նրան յուր հոր տանը պահել, մեծացրել էին այնպես փափուկ, **ինչպես արքայական բուրաստանի գողտրիկ շուշան...**» (էջ 31): «Դու դեռ նորատի աղջիկ էիր և ապրում էիր

¹ Այսուհետև կնշվի համապատասխան էջը:

հորդ ապարանքում ուրախ ու անհոգ, **ինչպես զարնան առավոտի նորաստեղծ մի թիթեռնիկ...**» (էջ 28): Այս համեմատությունները, բացի պատկերավոր լինելուց, օժտում են հերոսին դրական հատկանիշներով: Վեպին հուզական լիցք են հաղորդում թագուհու տխուր հոգեվիճակը բնութագրող համեմատությունները՝ ընթերցողին փոխանցելով հերոսի տրամադրությունը: Ահա այդ նախադասությունները. «Աշխարհի վրա նայում եմ, **կարծես դագաղի միջից...** Մի՞թե ես ապրում եմ» (էջ 215): «Ավա՛ղ,ինձ թվում էր՝ այլևս սեր չկա ոչ մի տեղ, նա ցամաքել, չորացել է ամենի սրտում, **ինչպես հովտի այն ծառերը**, որոնց զարնում է խորշակ» (էջ 215):

Արտահայտչականությունը գերիշխում է հատկապես այն համեմատություններում, որոնց հիմքում ընկած է արտաքին ֆիզիկական հատկանիշների նմանությունը, «...քանի որ դրանք ընթերցողի մեջ առաջացնում են տեսողական մտապատկերներ» (**Մադանյան 2012:99**), ինչպես այս նախադասություններում. «Մենք բարձրացանք, **ինչպես այծյամ...**» (էջ 66): «Հինավուրց մայրիներն ու կաղամախիները, սրաբերան տապարների հարվածներին չդիմանալով, ահագին ճարճատմամբ խոնարհում, ընկնում էին, **ինչպես մեռնող հսկաներ**» (էջ 144): «**Ինչպես սովալլուկ գազաններ** ներս խուժեցին դրանք մեր երկիրը՝ դիմացները արգելք չգտնելով» (էջ 566): «Բայց երբ թագավորը հրամայեց նահանջել, նրա մարմնով տհաճության դող անցավ, հզոր բազուկը կարկամեց, և արյունոտ սուրը կախվեցավ նրա ձեռքում **ինչպես մի անզոր գործիք**» (էջ 158): Թեև նմանօրինակ նախադասությունները քիչ չեն, բայց ավելի գերիշխող են ներքին հատկանիշների նմանության վրա հիմնված համեմատությունները:

Մուրացանի համեմատությունները պատահական չեն ստեղծվել: Դրանք հմուտ գեղագետի մտածողության հետևանք են: Աշոտ թագավորի հոգեվիճակը ներկայացնող նախադասության մեջ ծանր մտքերը հեղինակը համադրել է սևաթույր ամպերի հետ՝ ավելի խորհրդավոր, ազդեցիկ դարձնելով պատկերը: Այսպես՝ «...Կամենում էր կարծես վանել տխուր մտածմունքները, որոնք **սևաթույր ամպերի նման**, գալիս ժողովվում էին այդտեղ՝ յուր սիրտը հուզելու» (էջ 252): Առավել հուզական է պատկերը թագուհու հոգեվիճակը բնութագրող նախադասություններում: Մուրացանի համեմատությունները գեղագիտական արժեք չէին ունենա, եթե դրանք առարկաների և երևույթների սոսկ համադրում լինեին: Այստեղ միահյուսվել են արտահայտչականությունն ու հուզականությունը՝ ընթերցողին ընդգրկելով պատումի մեջ: Ահա այդ նախադասությունները. «Մի գաղտնի հուզմունք անցավ նրա սրտից **ինչպես մի կայծակ**, և նրա հոգին

խոռվվեցավ **նման ծովափնյա ջրին**, որի մեջ հանկարծ գլորվում է լեռան կողմերից պոկված մի քարաժայռ» (էջ 24): «**Նա նմանվում էր մի խեղդվող մարդու**, որ ալիքների հետ երկար կռվելուց ու ոգորելուց հոգնած, հանձնում է իրան վերջապես հոսանքի կամքին...» (էջ 204): Հուզմունքը, կայծակի հետ համեմատվելով, ավելի է ընդգծել թագուհու հոգու խոռվիքը:

Հատկապես տպավորիչ են այն համեմատությունները, որոնք ավելի են ընդգծում բնության երևույթների ուժը: Աշոտ Երկաթի և նրա զորքի քաջությունը, առնակությունը, ուժը Մուրացանը պատկերել է՝ նրանց համեմատելով բնության հուժկու երևույթների հետ: Այսպես՝ «...Հառաջապահ հեծյալների գունդը, սպիտակ դրոշը ծածանելով, **թռչում էին հողմի պես...** Նրանց հետևում էր արքան, շրջապատված յուր գեղահասակ թիկնապահներով, որոնց փայլուն զրահները շողշողում էին և **կարծես իրանց շուրջը կայծակներ թոթափում**» (էջ 66): «**Ինչպես հանկարծահաս մի փոթորիկ** թափվեցան նրանք արաբացիների վրա»: (էջ 389): Հեղինակի ընդգծված դրական վերաբերմունքը նկատելի է այս համեմատության մեջ՝ «Հայոց զորքի սրընթաց հարձակումը **բնության երևույթներիի նման ահարկու է**: Թշնամու բանակի հարձակման ժամանակ հեղինակի վերաբերմունքը կտրուկ փոխվում է. համեմատությունն ունի վառ արտահայտված բացասական դրսևորում, ինչպես այս օրինակում. «...**Ինչպես սովալլուկ գազաններ**, ներս խուժեցին դրանք մեր երկիրը. գյուղերն ու ավաններն քանդեցին, քաղաքներն ավերեցին, եկեղեցիները հրձիգ արին...» (էջ 56): Սովալլուկ գազանների հետ համեմատությունն ավելի է ընդգծել թշնամու հանդեպ հակակրանքը:

Գեղարվեստական մեծ արժեք ունեն այն համեմատությունները, որոնց եզրերը, թվում է, իրար հետ առնչվել չեն կարող: «Հաջող համեմատության կարևորագույն հատկանիշներից մեկը, անսպասելիության, նորույթի, հնարամտության տարրն է: Այդ իսկ պատճառով յուրաքանչյուր հեղինակ չափազանց անհատական է համեմատությունների ընտրության և գործածության իմաստով» (Ефимов 1961:491):

Ահա այդպիսի համեմատություն կարելի է տեսնել Գառնու ամրոցը նկարագրող նախադասության մեջ. «Հարավարևելյան այս բարձրության վրա՝ ամրոցի գրեթե ծայրին, **իբրև զույգ օղաչու հսկաներ**, կանգնած էին առաջին՝ արքունական դղյակը՝ յուր մռայլ շինություններով ու ատամնավոր աշտարակներով և երկրորդ՝ Տրդատա հոյակապ հովանոցի քսանչորս հոնիական բարձրարուն սյուներով...» (էջ 4): Դղյակը օղաչու հսկաների հետ համեմատելով՝ Մուրացանը փորձել է դղյակի

ամրությունը, անառիկությունը, դոյակ մտնելու անհնարիությունը ներկայացնել: Ուշագրավ է այն հանգամանքը, որ **օղաչու** բառը հեղինակը գործածել է որպես հեղինակային նորաբանություն՝ օղում սավառնող հատկանշային նշանակությամբ: Մուրացանի ոչ մի համեմատություն ինքնանպատակ չէ: Դրանք բխում են նյութի բովանդակությունից և իրավիճակից: «Համեմատությունը այն դեպքում է հաջողված, երբ կենսականորեն կապված է բովանդակության հետ, երբ չի մթազնում խոսքի իմաստը, այլ հստակեցնում է այն, դարձնում ավելի պարզ» (Введенская 2005: 120):

Դրա վառ ապացույցն է այս նախադասության համեմատությունը. «Նրան հանդիպեց թագուհին, որ **պահապան հրեշտակի նման** հսկում էր արքայի քունը» (էջ 328): Թագուհու անսահման հոգատարությունը արքայի նկատմամբ, ջերմ վերաբերմունքը հեղինակը գնահատել է ըստ արժանվույն:

Խոսելով պատմավեպում գործածված համեմատությունների մասին՝ չենք կարող անտեսել կրկնվող համեմատությունները: «Պատկերավորման համակարգի վրա հատկապես բացասաբար է ազդում, երբ հեղինակը որևէ լավ կամ վատ համեմատություն կրկնում է կամ գործածում է մի քանի անգամ տարբեր առարկաների ու երևույթների վերաբերմամբ: Դրանից ոչ միայն թուլանում է նրանց ներգործուն ուժը, այլև առաջանում է միօրինակություն» (Խլղաթյան 1988: 238):

Պետք է նշել, որ Մուրացանը մեծ վարպետությամբ կարողացել է խոսուն, հուզական պատկերներ ստեղծել անգամ կրկնվող համեմատությունների միջոցով: Տարբեր իրավիճակներում նույն կամ տարբեր հերոսներին առարկայի հետ համադրումը երկի գեղագիտական փայլը չի նվազեցնում, եթե դա համապատասխանում է իրադրությանը, և ակնհայտ է համեմատվող առարկաների ընդհանուր հատկանիշը: Վեպում առյուծի հետ են համեմատվում թե՛ Աշոտ Երկաթը, թե՛ Սահակ Սևադան և թե՛ Յիկ Ամրամը: Մուրացանը Սահակ Սևադայի, Աշոտ թագավորի զորությունը, ուժը, թշնամիների ահ ու սարսափ լինելը ներկայացրել է՝ նրանց նմանեցնելով հզոր առյուծի: Մուրացանի պատկերավոր բնութագրմամբ՝ քաջությունն ու բազկի զորությունը մարդուն նմանեցնում են անապատի հզոր առյուծի, իսկ ցավը, հոգեկան ծանր վիճակները, պարտությունը, մեռությունը՝ վիրավոր առյուծի: Ահա այդ նախադասությունները. «Սահակ Սևադան հսկում էր այդտեղ, **ինչպես մի հզոր առյուծ**. Նրա համբավը ահաբեկում էր թշնամիներին և խրախուսում լքվածների սիրտը» (էջ 79): «Դու զորավոր էիր, **ինչպես անապատի առյուծը**... Որի մոնջունը դող էր հանում գազանների սիրտը...» (էջ 258): «...Մի վայրկյան միայն տեսա ես զարհուրելի

պատկերը, մոնչացի, **ինչպես անապատի առյուծը**, որ գոռում է հսկայի հարվածն առնելուց...» (էջ 359): «...**ինչպես մի վիրավոր առյուծ՝** արշավում էր երկրի այս կամ այն կողմը...» (էջ 57): Ինչպես տեսնում ենք, այս կրկնությունները բոլորովին չեն նսեմացնում երկի գեղագիտական արժեքը, այլ ընդհակառակը, միայն վկայում են Մուրացանի հեղինակի հուզական և արտահայտչական զգացողություններ փոխանցելու վարպետության մասին:

Վեպում պատկերավոր համեմատությունները հաջորդում են մեկը մյուսին: Զորավոր ազգի գոյության հիմքը հմուտ գեղագետը համարում է ընտանիքը, իսկ ընտանիքը համեմատում է այգու հետ, որի ծաղկելը կախված է հոգատար պարտիզպանից: Ահա այդ օրինակը. «Ով որ կամենում է զորավոր տեսնել յուր ազգը և հաղթող հայրենիքը, նա ամենից առաջ ընտանիքները պիտի խնամե, **ինչպես մի հոգատար պարտիզպան...**» (էջ 434):

Համեմատությունները լինում են հաստատական և ժխտական: Համեմատությունը ժխտական է այն դեպքում, «...եթե ժխտվում է համեմատության եզրերի ընդհանրությունը, համեմատելիի մեջ ժխտվում է համեմատյալի հատկանիշը» (Ավետիսյան 2015:140):

Ժխտական համեմատությունների օրինակներ վեպում քիչ կան: Ահա դրանցից մեկը. «Իշխանը, լեռան լանջերը բարձրանալով, դարձյալ սկսավ Գոռի վրա մտածել, բայց այս անգամ **ոչ իբրև թուլասիրտ հայր**, այլ **իբրև հայրենասեր զինվոր**» (էջ 270): Ժխտական համեմատությունն այս նախադասության մեջ ավելի է ընդգծել համեմատյալի հատկանիշը: Տպավորիչ են նաև այն նախադասությունները, որոնցում համեմատությունները տարվում են երկու առարկաների հետ: Այս դեպքում առարկայի նկարագրությունը ավելի ընդարձակ և ամբողջական է, «**ինչպես լեռնային մի հեղեղ, ինչպես գարնանազայր մի փոթորիկ**, այսպես անցավ նա մեր դաշտերից» (էջ 34):

Վեպում հանդիպում են առավելական համեմատությունների հրաշալի օրինակներ: «Առավելական ենք կոչում այն համեմատությունը, որի մեջ համեմատվող առարկան իր հատկանիշներով ավելի բարձր է ներկայացվում համեմատյալից (մերժողական դեպքում՝ ավելի ցածր)»: (Պողոսյան Պ., Խոսքի մշակույթի և ոճագիտության հիմունքներ, հատոր II, Ե., 1991, էջ 14): Այսպես՝ Աշոտ-Երկաթի անզորությունը, հուսահատ վիճակը ներկայացնելիս Մուրացանը նրան համեմատում է հովտի եղեգի հետ, որը կարող է տատանվել անգամ հովի շնչից՝ օգտագործելով առավելական համեմատության դիպուկ օրինակ. «...Նա այժմ ավելի անզոր է, **քան հովտի եղեգը**, որին տատանում է նույնիսկ հովի շունչը» (էջ 257):

Կան համեմատություններ, որոնք, ժողովրդի կողմից շատ տարածված լինելով, կորցրել են հուզաարտահայտչական արժեքը, «Արտասուքը հոսեց աչքերիցս, **ինչպես աղբյուր...**» (էջ 52): «...Դիակներ, որոնք **աշնան տերևների պես** մարտկոցների բարձունքից թափվում էին աջ ու ձախ» (էջ 397): «...Նա այնպես ուրախացավ, **ինչպես մանուկ**, որ գտնում է հանկարծ յուր կորած խաղալիքները» (էջ 326):

Ամփոփելով աշխատանքը՝ նշենք, որ Մուրացանի «Գևորգ Մարզպետունի» պատմավեպը հարուստ է համեմատություններով: Գեղարվեստական վառ երևակայությամբ ստեղծված համեմատությունները պատկերավոր են, դիպուկ, ներդաշնակ են նկարագրվող իրադրությանը: Մուրացան գեղագետը մեծ վարպետությամբ է համադրել առարկաներն ու երևույթները, հոգեվիճակներն ու զգացողությունները: Կրկնվող համեմատությունները երկի գեղագիտական արժեքը չեն նվազեցնում: Պատկերավորությունն ու հուզարտահայտչականությունը ավելի շոշափելի են դառնում ճիշտ ընտրված համեմատությունների միջոցով, որոնք ընթերցողին ընդգրկում են պատումի մեջ:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Ավետիսյան Յ., Հայոց լեզու և խոսքի մշակույթ, Գիրք Բ, Եր., 2015:
2. Բելինսկի Վ., Փիլ. ընտիր երկեր, հ. 2, Եր., 1956:
3. Եզեկյան Լ., Րաֆֆու ստեղծագործությունների լեզուն և ոճը, Եր., 1975:
4. Խլղաթյան Ֆ., Դ. Դեմիրճյանի «Վարդանանք» պատմավեպի լեզուն և ոճը, Ե., 1988:
5. Խլղաթյան Ֆ., Ոճաբանական բառարան, Եր., 2000:
6. Մադանյան Մ., Պատմականություն հաղորդող լեզվական միջոցները Ստ. Զորյանի պատմավեպերում, Եր., 2012:
7. Մուրացան, Գևորգ Մարզպետունի, Եր., 1982:
8. Պապոյան Ա., Պարոյր Սևակի չափաձոյի լեզվական արվեստը, Եր., 1970:
9. Պողոսյան Պ., Խոսքի մշակույթի և ոճագիտության հիմունքներ, հատոր II, Եր., 1991:
10. Введенская Л., Павлова Л., Катаева Е., Русский язык и культура речи, М., 2005.
11. Ефимов А., Стилистика художественной речи, М., 1961.

REFERENCES

1. Avetisyan Y., Armenian Language and Rhetorics. Book B, Y., 2015.
2. Belinsky V., Selected Philosophical Works. Vol. 2. Y., 1956.

3. Efimov A., The Style of Art Speech. M., 1961.
4. Khlghatyan F., Language and Style of Demirchyan's "Vardanank" Historical Novel. Y., 1988.
5. Khlghatyan F., Stylistic Dictionary. Y., 2000.
6. Madanyan M., Linguistic Means Imparting Historicity in Historical Novels by S. Zoryan. Y., 2012.
7. Muratsan, Gevorg Marzpetuni. Y., 1982.
8. Papoyan A., Linguistic Art of P. Sevak's Poetics. Y., 1970.
9. Poghosyan P., Fundamentals of Speech Culture and Stylistics. Vol. II, Y., 1991.
10. Vvedenskaya L., Pavlova L., Kataeva E., Russian Language and Culture of Speech, M., 2005.
11. Yezekyan L., Language and Style of Raffi's Works. Y., 1975.

МЕРИ АМБАРЯН - СТИЛИСТИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ СРАВНЕНИЙ В ИСТОРИЧЕСКОМ РОМАНЕ МУРАЦАНА «ГЕВОРГ МАРЗПЕТУНИ»

Ключевые слова: *изобразительные средства, образность, сравнение, экспрессивность, метафорическое значение, утвердительное сравнение*

Статья рассматривает стилистические применения сравнений, использованных в историческом романе Мурацана «Геворг Марзпетуни». Сравнения являются своеобразными проявлениями творческого мышления писателя, придают историческому роману экспрессию, эмоциональность, красочность, выразительность. В статье представлены многообразные формы и виды сравнений, использованных в романе, их различные стилистические нюансы.

MARY HAMBARYAN - THE STYLISTIC VALUE OF SIMILE IN THE HISTORICAL NOVEL "GEVORG MARZPETUNI" BY MURATSAN

Keywords: *figurativeness, comparison, simile, expressivity, metaphorical meaning, affirmative simile*

The article refers to the stylistic functions of similes applied in Muratsan's historical novel "Gevorg Marzpetuni". Being unique forms of creative thinking, the similes make the novel sound emotional, colorful and expressive. The article dwells upon diverse nuances and types of similes and their different manifestations used in the novel.

Ներկայացվել է՝ 04.03.2021
Գրախոսվել է՝ 04.03.2021

**Պ. Բ. ՇԵԼԼԻԻ «ՉԵՆՉԻ» ՈՂԲԵՐԳՈՒԹՅՈՒՆԸ XXI-ՐԴ ԴԱՐԻ
ԸՆԹԵՐԳՈՂԻ ԱԶՔԵՐՈՎ**

ՍԻՐԱՆՈՒՇ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

**«Պերսի Շելլի, արթիստ»
Պ. Բ. Շելլի**

Հիմնաբառեր՝ ռոմանտիզմի ժամանակաշրջան, չարի և բարու պայքար, ողբերգություն, ինցեստ, բռնակալ

Հոդվածում անդրադարձ է կատարվել ռոմանտիզմի ժամանակաշրջանի ներկայացուցիչ Պ. Բ. Շելլիի գրականագիտական հայացքներին՝ կենտրոնանալով «Չենչի» ողբերգության գաղափարախոսության վրա: Ողբերգության առանցքային խնդիրները ներկայացվում են XXI-րդ դարի իրողությունների լույսի ներքո:

Վերլուծության հիման վրա հեղինակը եզրակացնում է, որ ողբերգության մեջ արծարծված թեմաներն արդիական են նաև XXI-րդ դարում՝ մասնավորապես կենտրոնանալով լույսի ու խավարի հավերժական պայքարի, ընտանեկան կոնստրուկտների քայքայման և այդ համատեքստում բռնության զրի դարձած կնոջ ծայնին անհաղորդ մնալու արատավոր երևույթի վրա:

Արագ զարգացող աշխարհում, որտեղ գրեթե բոլոր բնագավառներում փոփոխությունները կատարվում են կայծակնային արագությամբ, մարդիկ հաճախ ձգտում են քայլել ժամանակին համընթաց՝ դառնալով նոր միտումների կրողն ու ջատագովը: Այս համատեքստում բացառություն չէ նաև XXI-րդ դարի ընթերցողը, որն առավելապես հակված է ընթերցել այն, ինչ նորաճ է, քննարկվող, բեսթսելլեր է կամ արժարժում է ժամանակի ամենաարդիական, խոցելի և զգայուն թեմաներն ու խնդիրները: XXI-րդ դարի ընթերցողը գրքից կարծես պահանջում է խոսել իր հետ, ուղղություն ցույց տալ, մոտիվացնել, լուծումներ հուշել և այլն: Եվ որքան էլ նրան թվա, որ այս ամենը կարելի է գտնել միայն մեր օրերում տպագրված գրականության մեջ, միևնույնն է, փորձառու ընթերցողը գիտե, որ դասական գրականության ամեն մի գոհար իր տողերի մեջ խնամքով պահում է հենց այն, ինչն արդիական է բոլոր ժամանակներում: XXI-րդ դարի մի շարք արդիական խնդիրների յուրահատուկ մեկնաբանության հզոր շտեմարան է Պ. Բ. Շելլիի «Չենչի» ստեղծագործությունը, որում Շելլին՝ ռոմանտիզմի ժամանակաշրջանի

գրողին բնորոշ ոճով, արծարծել է այնպիսի թեմաներ, որոնք անտարբեր չեն թողնի նույնիսկ ամենապահանջկոտ ընթերցողին: Գրողը հմտորեն հյուսել է չարի ու բարու, խավարի և լույսի հավերժական պայքարի մեղեդին, համակցել այն ընտանեկան կոնստրուկտների քայքայման և այդ համատեքստում ընտանեկան բռնության զոհ դարձած կնոջ լալահառաչ ձայնին անհաղորդ մնալու արատավոր երևույթի հետ: Խնդիրներ, որոնք արդիական են նաև այսօր:

Չարի ու բարու կամ խավարի և լույսի պայքարը հավերժական է: Այս մասին խոսվում է գրեթե բոլոր ժամանակաշրջաններում գրված գործերում կամ բանավոր կերպով փոխանցված գրույցներում: Այս անհավասար պայքարին Շելլին անդրադարձել է իր «Չենչի» ողբերգության մեջ: Իրեն անվանելով աթեիստ՝ Շելլին փորձում է արտահայտել իր գայրույթն ու վրդովմունքը կրոնի և առհասարակ իշխանության հանդեպ: Իր կրոնական հայացքների պատճառով Շելլին բազմիցս բախվել է հասարակական, ինչպես նաև իշխանական կոշտ վերաբերմունքին: Ռոմանտիզմի ժամանակաշրջանում՝ XVIII-րդ դարի վերջից մինչև XIX-րդ դարի կեսերը, Արևմտյան քաղաքակրթության մեջ ընդունված էր մարդուն արժանավոր և բարեպաշտ համարել այն դեպքում, երբ նրան այդպիսին էր համարում եկեղեցին կամ հոգևորականը: Ուստի պատահական չէ, որ Շելլիի պոեզիայի մի հոծ մասը գաղափարապես հիմնված է աշխարհի մասին մանիքեության տեսության վրա: Այս տեսության հիմքում խորհրդանշականորեն ընկած է երկու բարոյական սկզբունքների՝ Լույսի և Խավարի միջև շարունակ ընթացող պայքարի միջոցով արտահայտվող դուալիստական ուսմունքը, որն, ըստ էության, հուշում է երկու հակադիր բևեռների գոյության մասին:

Հատկանշական է այն, որ Շելլիի՝ աշխարհի մասին մանիքեական պատկերացման մեջ չարի գոյության հեգնանքն իր իսկ ոչնչացման սերմերը պարունակելու մեջ է: Պ. Բ. Շելլիի հայացքների վերլուծությունը թույլ է տալիս եզրակացնել, որ նրա փիլիսոփայության մեջ առկա են և՛ նյութապաշտական, և՛ իդեալիստական տարրեր:

Լինելով աթեիստ՝ նա նաև պանթեիստ էր և աստվածացնում էր բնությունը: Շելլին համարում էր, որ բնությունը ներդաշնակ է, մինչդեռ սոցիալական հարաբերությունների մեջ մշտական աններդաշնակություն է տիրում: Շելլիի կարծիքով բռնակալությունն ու կրոնական կազմակերպությունները միշտ էլ սերտորեն փոխկապակցված են եղել: «Թագուհի Մաթ»-ում, «Իսլամի ապստամբություն»-ում և «Ռոսալինդ և Հելեն»-ում թագավորները և քահանաները ներկայացվում են որպես միավորված դաշնակիցներ, որոնք ճնշում են աշխարհին:

Չնայած դարաշրջանների տարբերությանը՝ եկեղեցու, կրոնի և իշխանության դերը մեծ է անհատի կյանքում նաև այսօր: Կրոնական այս կամ այն գաղափարախոսության կրողը լինելը կամ չլինելն անհատի կյանքում հաճախ ունենում է վճռորոշ դեր: XXI-րդ դարի ընթերցողը, առնվազն հայ ընթերցողը, գիտի, թե ինչ կտտանքների կարող է ենթարկվել հասարակության, նույնիսկ մերձավորների կողմից նրանց կրոնական կամ քաղաքական հայացքները չկիսելու համար: Սա ավելի ընդգծված է դառնում կրոնական ոչ հիմնահոս ուղղությունների և հայ երիտասարդության այս կամ այն կրոնական կազմակերպությանը հարելու պարագայում: Ի տարբերություն Շելլիի ապրած կամ ներկայացրած ժամանակաշրջանի՝ մեր օրերում բացի ֆիզիկականից, հոգեբանական ճնշումների և հետապնդումների, քաղաքական և կրոնական հայացքների շահարկման արդիական և լայնորեն կիրառվող հարթակ է նաև համացանցը, մասնավորապես՝ սոցիալական կայքերը: Այս համատեքստում է, որ ռոմանտիզմի ժամանակաշրջանի ներկայացուցչի՝ Շելլիի ստեղծագործությունը կարող է XXI-րդ դարի երիտասարդ և համարձակ ընթերցողին հոգեհարազատ լինել՝ այդ ստեղծագործություններում արծարծված թեմաների շնորհիվ: Կարելի է արձանագրել, որ փոխվել է պայքարի ձևն ու միջոցը, սակայն հասարակական հիմնական և առանցքային խնդիրները գրեթե նույնն են:

Արդիական է նաև «Չենչի» ողբերգության առանցքային թեմաներից մեկը՝ ընտանիքի կառուցվածքային հիերարխիայի ճարտարապետությունը, որը հայ իրականության մեջ գրեթե միշտ եղել է ավանդական: Հայկական ընտանիքի գլխավերևում իր իշխող, ավելի հաճախ կառավարող, ղեկավարող, իսկ երբեմն անգամ հրամայող տեսակով կանգնած է եղել տղամարդը՝ ընտանիքի հայրը: Ընտանիքի հոր ընկալումները տարբեր են՝ ամենահոգատարից մինչև դահիճ: Հոգեբանները պնդում են, որ հոր կերպարը վճռորոշ դեր է ունենում երեխաների՝ որպես անհատ ձևավորման հարցում: Դ. Համբարձումյանն իր «Նշան, լեզու, տեքստ» գրքում նշում է. «Գրողը խնամքով թաքցնում է գաղափարական հայացքները, կրոնական ու քաղաքական համոզմունքները՝ դրանք վերագրելով իր կերտած կերպարներին, կամ գրողը համարձակորեն ազդարարում է իր գաղափարական նախասիրությունների, կրոնական ու քաղաքական կողմնորոշման մասին՝ կերտելով կերպարներ, որոնք իր իսկ հայացքների կրողն են: Բայց գրողը նաև ստեղծում է կերպարներ, որոնք չունեն որևէ ընդգծված գաղափարական կողմնորոշում, կրոնական ու քաղաքական համոզմունք, ինչպես և չունի ինքը» (Համբարձումյան 2013: 23): Ուստի պատահական չէ, որ Վ. Վանգերը «Չենչի»-ի մասին իր մենագրության մեջ

անդրադարձել է Կոմս Չենչիի և Շելլիի հոր նմանությանը: Նա մասնավորապես նշել է սեփական որդիներին աջակցել չցանկանալու փաստը և նույնացրել բանաստեղծի հանդեպ իր սեփական հոր՝ Թիմըթի Շելլիի (Timothy Shelley) վերաբերմունքի հետ (Wagner 1903: 49): Տիմոթի և անգամ պատկերացնել, որ նման դաժան կերպար կերտելիս՝ Շելլին մտքում իր հոր կերպարն է ունեցել, թեև զուգահեռությունն ակնհայտ է: Կերպարի տեսակն արդեն իսկ պարզ է նույնիսկ իտալական աղբյուրում: Շելլին իսկապես խոր արհամարհանք էր տածում հոր հիմարության ու պահպանողականության հանդեպ, բայց այդ հատկանիշները չեն ներկայացվել «Չենչի»-ում: Մի կողմից «Չենչի»-ն, ընդհանուր առմամբ, կասկածի տակ է դնում քաղաքակրթության ամենանվիրական արժեքները՝ հեղինակությունը, օրենքը և աստվածային նախախնամությունը, մյուս կողմից Շելլիի պիեսը մերժում է «լինելության մեծ շղթան» (իր հիերարխիկ նախադրյալներով)՝ հայրականությունը, սրբազան սովորույթները և կոդավորված ճշմարտությունը» (Brophy 1970: 241-244): Ստեղծագործության մասին խոսելիս Պ. Բ. Շելլին նշել է, որ նախքան «Չենչի»-ն իր ստեղծագործություններում առավելապես պատկերել է գեղեցիկը և բարին, սակայն այս ստեղծագործության մեջ՝ միմիայն դառը իրականությունը: Այդ դառը իրականության ֆոնին էլ ներկայացվում է իտալական ամենահին ընտանիքներից մեկի՝ Չենչի ընտանիքի քայքայումը: Եթե XVIII-րդ, XIX-րդ դարերում ավանդական ընտանիքի քայքայումը բախտորոշ կամ անթույլատրելի կարող էր համարվել, ապա XXI-րդ դարի ընթերցողին այս խնդրի լուծումը շատ դյուրին կթվա, քանի որ ընտանիքի այս մոդելը, որտեղ հայրն ընտանիքի ղեկավարից վերաձվում է հրեշավոր դահիճի, հոգեհարազատ է նաև շատ ընթերցողների, որոնք բազմիցս բախվել են այդ իրականությանը: Կոմս Չենչիի կերպարն անտարբեր չի թողնի հատկապես այն ընթերցողներին, որոնք բախվել կամ բախվում են ընտանեկան նման մոդելի:

Ընտանեկան հիերարխիայի թյուրըմբռնման արդյունքում ընտանիքի հրեշավոր բռնակալի վերաձված տղամարդու ճիրաններից փախչել ցանկացող, հասարակական օժանդակության, աջակցության, միջազգային կառույցների հոգածության ձգտող կանանց թիվն առաջադեմ աշխարհի միտումների, XXI-րդ դարի առաջընթացի հակառակ բևեռն է: Մեր օրերում բռնության զոհ կանայք ավելի նախաձեռնող են, դրսևորում են ակտիվություն, ստեղծում են հասարակական կազմակերպություններ, դիմում պատկան մարմիններին, ստեղծում ֆեմինիստական շարժումներ և այլն: Աշխարհում կիրառվող այս փորձի ականատես կամ նաև մաս կազմող XXI-րդ դարի կին ընթերցողի մոտ Չենչիի դուստր Բեատրիչեի կերպարը հակասական

վերաբերմունք կարող է առաջացնել: Ողբերգության մեջ Բեստրիչեն ներկայացվում է որպես բարության, բնության գեղեցկության մարմնացում: Իսկ բնության գեղեցկությունը խորապես գնահատելը ումանտիզմի բնորոշ դիրքորոշումներից է: Ստյուարտ Քարընը Բեստրիչեին անվանում է «բարի հրեշտակ», «իտալական ենթագիտակցության առասպելական կերպար, մարդկային ոգու խորհրդանիշ, որն ապստամբում է այն ամենի դեմ, ինչն անարդար է և բռնի» (Curran 1970: 130): Սակայն ողբերգության 3-րդ գործողության մեջ Բեստրիչեն վերածվում է հաշվենկատ սատանայի, որի սառնասիրտ արարքները մրցակցում էին իր անգութ հոր վայրագությունների հետ: Բերթանդ Էվանսը նրան նմանեցնում է Լեդի Մակբեթին (Evans 1947: 230- 231), իսկ Ռոբերտ Վիթմանը պնդում է, որ չնայած իր պաթետիկ և անհույս վիճակին՝ Բեստրիչեն ինքն իրեն «խորտակում է» Աստծո կամքի ինքնակոչ կատարող դառնալու ճանապարհին, և հետևաբար «Կոմսին սպանելուց հետո ապրում է ինքն իրեն արդարացնելու մոլեռանդությամբ...» (Whitman 1959:249-253): Ըրլ Վասսերմանը փաստում է, որ հայրասպանության իր պատասխանատվությունը Աստծուն թողնելով՝ Բեստրիչեն ընդօրինակում է հորը՝ չընդունելով իր մեղավորությունը, և մոտենում է նրա ոճագործության խորը անդունդին (Wasserman 1971: 81-89): Ըստ Կարլոս Բեյքրի՝ «...Բեստրիչեի դեպքում ողբերգական էր... նրա արդարության սպառազինության ճեղքումը». Շելլիի հերոսուհին 1-ին գործողության մեջ ներկայացված «բարեպաշտ, պարկեշտ, բարեխիղճ, ներողամիտ...» հրեշտակից կերպարանափոխվում է 5-րդ գործողության մեջ պատկերված «ստոր ստախոսի», որը ժխտում է Կոմսի սպանության մեջ իր մասնակցությունը՝ քաջ գիտակցելով, որ նման ժխտումը հանգեցնում է իր հանցակիցների խոշտանգումներին, և որ դրանով դրսևորվում է «...մարդկային սրբության անխուսափելի ապականությունը» (Baker 1948: 147-148):

Կարելի է ենթադրել նաև, որ «Չենչի» ստեղծագործությունը հասկանալու բանալին այն է, թե որքանով ենք մենք Բեստրիչեին պատասխանատու համարում իր արարքների համար: Նա նման է կատալիզատորի, որի միջոցով Կոմսն անգիտակցաբար իրականացնում էր ինքնակործանման իր նենգ կամքը՝ մղում, որը բացահայտվեց մահվանից առաջ իր ամբողջ ունեցվածքը և բոլոր ժառանգներին՝ այդ թվում Բեստրիչեին ոչնչացնելու ցանկության միջոցով: Գլխավոր խորհրդանիշը, որը ներկայացվում է ի պաշտպանություն Բեստրիչեի, ինցեստի գործողությունն է, որն ընկած է պիեսի կառույցի հիմքում (Curran 1970):

Ինցեստը հատուկ է Շելլիի դրամային (և որի շնորհիվ նրա անունը հաճախ տարբեր գրականագիտական աղբյուրներում հանդիպում է Ջ. Բայրոնի անվան կողքին, ում ևս հատուկ էր այս թեմայի արծարծումն իր ստեղծագործությունների մեջ) ոչ թե այն պատճառով, որ «...ինչպես մյուս բոլոր սխալ երևույթները, այն ևս բավականին բանաստեղծական է, այլ այն պատճառով, որ դա կարող է լինել ծայրահեղ սիրո կամ ասելության արդյունք» (Jones 1964: 154): Առավել խորհրդանշական և գեղարվեստական է այն պահը, երբ Կոմսին պաշարած դեր մտնում է դատեր մեջ: Այդ պահից սկսած՝ չար ոգին ականա բնակություն է հաստատում Բեատրիչեի ներսում: Հատկանշական է նաև, որ պիեսում ո՛չ Բեատրիչեն, ո՛չ էլ ընտանիքի անդամներից որևէ մեկը բաց տեքստով չեն խոսում բռնաբարության մասին՝ դրանով իսկ ընդգծելով անձնական ողբերգությունն ու սարսափը: Ընտանեկան բռնության զոհ լինելն ամոթալի համարելով՝ XXI-րդ դարի որոշ կանայք ևս փորձում են թաքցնել այդ իրողությունը, սակայն դրա դեմ պայքարող ժամանակակից ակտիվ կանայք ստեղծում են ֆեմինիստական շարժումներ և իրենց հովանու տակ փորձում վերցնել բռնության զոհ կանանց և պայքարել նրանց իրավունքների համար: Իհարկե, հայ ընտանիքներում ինցեստը հազվադեպ հանդիպող երևույթ է, սակայն, եթե դիտարկենք որպես բռնության ձև, ապա Բեատրիչեի կերպարը կարող է նույնական լինել շատ ընթերցողների պատմությանը:

Վերոնշյալից պարզ է դառնում, որ Շելլիի ներկայացրած մանեքեռության տեսության համաձայն՝ Կոմս Չենչին ու Բեատրիչեն ակնհայտորեն մարմնավորում են չարն ու բարին: Իսկ չարի մարմնացում Չենչին ակնհայտորեն համոզված է, որ Աստծո ուժին և իշխանությանն է տիրապետում, քանի որ վայելում էր եկեղեցու և իշխանության բարձր հովանավորությունը՝ գործած մեղքերի դիմաց ոսկի նվիրաբերելու, այն է՝ կաշառք տալու շնորհիվ: Եկեղեցուն արվող նվիրաբերությունները, բարեգործությունները կամ եկեղեցաշինությունը, որպես մեղքերի թողության միջոց, արդիական է նաև այժմ: Չենչիի՝ մյուսներին կառավարելու, մանիպուլացնելու և վերահսկելու անհագուրդ փափագը դրսևորվում է սեփական դատեր մարմնի նկատմամբ որոշակի իրավունքներ ունենալու թյուրըմբռնման մեջ: Իր արատավոր տեսակով քանդում է սեփական ընտանիքի հիմքերը, իսկ անելանելի իրավիճակում հայտնված, բռնության զոհ Բեատրիչեն օգնություն փնտրում էր Աստծո և ոչ թե եկեղեցու մեջ: Հաշվի առնելով նրանց հայացքները՝ կարելի է նաև տարբերակել «Չենչիի Աստված» և «Բեատրիչեի Աստված» հասկացությունները: Առաջին դեպքում խոսքը գնում է Ուժի, իսկ երկրորդ դեպքում՝ Արդարության Աստծո մասին: Սա ակներև է դառնում

ողբերգության այն հատվածում, երբ Բեատիչեն, դիմելով մարդասպաններին, ասում է.

Thou wert **a weapon in the hand of God**

To a just use. Live long and thrive! And, mark,

If thou hast crimes, repent; this **deed** is none. (Shelley 1819: act 4, scene 3, line 48)

Նա խորապես համոզված է և հավատում է, որ Աստված իր արարքը սուրբ կհամարի և ներում կշնորհի իրեն, քանի որ հանցանքը, ինչպես ինքն է անվանում, «արարքը» կատարվել է որպես փրկության միակ միջոց:

Ստեղծագործության դրամատիկ հզոր ոճը Շելլիին առանձնացնում է ոչ միայն XIX-րդ դարի իր մրցակիցներից՝ Բայրոնից և Թենիսոնից, այլ նաև եղիզաբեթյան ժամանակաշրջանի դրամատուրգներից (Bates 1908: 93): Ստեղծագործությունն ունի կիսապատմական սյուժե՝ հարուստ և հզոր փոխաբերական տարրերով: Այն ընթերցողին սովորեցնում է ընդդիմանալ սոցիալական ճնշմանը և ամրապնդել սեփական վճռականությունը, հավատալ, որ անհատի ոգին՝ ռոմանտիկի ոգին, հնարավոր չէ ճնշել կոռումպացված իշխանությունների կողմից՝ որքան էլ վերջիններս հզոր թվան: Շելլին դա ներկայացնում է երկու գլխավոր հերոսներին՝ Բեատրիչեն և Կոմս Չենչիին, փոխաբերական բնութագրեր վերագրելով՝ Բեատրիչեն նույնականացնելով անհատի ոգու, իսկ Չենչիին՝ ուժի ծարավ ոգու և կրոնական ու կառավարական իշխանությունների կոռումպացված ոգու հետ: Ու թեև մարդու էվոլյուցիան, ժամանակաշրջանների միջև ահռելի տարբերությունը, գիտական ու կրթական մակարդակի անհամեմատ ավելի հզոր լինելը ենթադրելու էին, որ XXI-րդ դարի ընթերցողը, ըստ էության, գուցե խորությամբ չընկալեր կամ գոնե չպատկերացներ Շելլիի ստեղծագործության հիմքում ընկած ողբերգական անցքերի դառնությունը, ցավով պետք է փաստել, որ ընտանիքի, արդարության, ուժի և բարոյականության, ուժեղի և թույլի գաղափարները, ինչպես նաև բռնության գաղափարը, որոնք ներկայացված են XIX դարի ստեղծագործության մեջ, արդիական են նաև XXI դարի հայ հասարակության համար: Շելլիի՝ քաղաքական, պատմական և անգամ անձնական կյանքի շրջադարձային փուլերում սեփական տառապանքի և փորձի արդյունքում երկնած այս ստեղծագործությունն այսօր էլ դիպչում է XXI-րդ դարի հայ ընթերցողի հոգու նուրբ լարերին, սակայն պետք է փաստել, որ էնթրոպիկ գեղարվեստական ստեղծագործությունը թերևս անըմբռնելի կամ գուցե չափազանց խրթին լիներ հայ ընթերցողի համար, եթե վերջինիս հասանելի չլիներ ողբերգության հայերեն թարգմանվածքը,

որն իր շքեղությամբ բնավ չի զիջում բնագրին, ավելին՝ բանաստեղծական փայլ և երգեցիկություն է հաղորդում նրան՝ հնարավորություն ընձեռելով անգամ ոչ անգլախոս ընթերցողին ընկղմվել ստեղծագործության մեջ, լսել լույսի ու խավարի հավերժական պայքարի հյուսած մեղեդին, խորությամբ զգալ ընտանեկան կոնստրուկտների քայքայման ցնցումը և կարեկցել բռնության զոհ դարձած կնոջը՝ ներքուստ անհավասար պայքար մղելով նրա ճակատագիրը խեղող կերպարների հետ:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Համբարձումյան Դ. Հ., Նշան, լեզու, տեքստ, Երևան, Զանգակ-97, 2013, էջ 23:
Hambard'owmyan D.H., Nshan, lezow, teqst, Er&an, Zangak-97, 2013, e'j 23
2. Baker, C., Shelley's Major Poetry: The Fabric of a Vision, Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1948, pp. 147-148.
3. Bates, E., A Study of Shelley's Drama the Cenci, The Columbia university press, Columbia University Studies in English, New York, Series II. Vol. III, No. 1., 1908, p. 93.
4. Blood, R., "Allegory and Dramatic Representation in 'The Cenci.'" Studies in Romanticism, vol. 33, no. 3, 1994, pp. 355-389. JSTOR, www.jstor.org/stable/25601070. Accessed 25 Mar. 2021.
5. Brophy, Robert J., "'Tamar', 'The Cenci', and Incest." American Literature 42.2 (1970): 241-244. Print.
6. Curran, S., Shelley's Cenci: Scorpions Ringed with Fire, Princeton, N.J.: Princeton Univ. Press, 1970, vi-xii., p. 130.
7. Evans, B., Gothic Drama from Walpole to Shelley, Berkeley: Univ. of California Press, 1947, pp. 230-231.
8. Finn, M. E., "The Ethics and Aesthetics of Shelley's 'The Cenci.'" Studies in Romanticism, vol. 35, no. 2, 1996, pp. 177-197. JSTOR, www.jstor.org/stable/25601165. Accessed 25 Mar. 2021.
9. "Letter to Maria Gisborne, 16 Nov. 1819 (The Letters of Percy Bysshe Shelley, ed. F. L. Jones, London: Oxford Univ. Press, 1964, II, 154).
10. Pfeiffer, K. G., "Landor's Critique of 'The Cenci.'" Studies in Philology, vol. 39, no. 4, 1942, pp. 670-679. JSTOR, www.jstor.org/stable/4172594. Accessed 25 Mar. 2021.
11. Potkay, M. B., "Incest as Theology in Shelley's 'The Cenci.'" The Wordsworth Circle, vol. 35, no. 2, 2004, pp. 57-65. JSTOR, www.jstor.org/stable/24044966. Accessed 25 Mar. 2021.

12. Shelley P., The Cenci: A Tragedy In Five Acts, <http://www.readbookonline.net/title/14324/>
13. Wagner W., German doctoral dissertation: "Shelley's 'The Cenci'", 1903, p. 49.
14. Wasserman, R., Shelley: A Critical Beading, Baltimore: Johns Hopkins Univ. Press, 1971, pp. 81-89.
15. Whitman, W., "Beatrice's 'Pernicious Mistake' in The Cenci," PMLA, 74 (1959), 249-253.

СИРАНУШ ОГАНЕСЯН - ТРАГЕДИЯ "ЧЕНЧИ" П. Б. ШЕЛЛИ ГЛАЗАМИ ЧИТАТЕЛЯ XXI ВЕКА

Ключевые слова: период романтизма, борьба добра и зла, трагедия, инцест, тиран

В статье говорится о литературных взглядах представителя романтического периода П. Б. Шелли, особое внимание обращается на идеологию трагедии "Ченчи". Ключевые вопросы трагедии представлены в свете событий XXI века.

На основе анализа автор приходит к выводу, что темы, затронутые в трагедии, актуальны в XXI веке, особенно акцентируется вечная борьба света и тьмы, разрушение семейных структур и порочное явление равнодушия к голосу женщины - жертвы насилия.

SIRANUSH HOVHANNISYAN - "THE CENCI" TRAGEDY BY P. B. SHELLEY THROUGH THE EYES OF THE XXI CENTURY READER

Keywords: Romantic period, struggle between good and evil, tragedy, incest, tyrant

The article touches upon the literary views of P. B. Shelley, representative of the Romantic period, focusing on the ideology of "The Cenci" tragedy. The core issues of the tragedy are presented in the light of the reality of the XXI century.

Based on the analysis, the author concludes that the topics discussed in the tragedy are relevant in the XXI century, particularly focusing on the eternal struggle between the light and darkness, the destruction of family structures, and the vicious phenomenon of remaining indifferent towards the voice of a woman, within the context of falling victim to violence.

Ներկայացվել է՝ 10.03.2021

Գրախոսվել է՝ 10.03.2021

Երաշխավորվել է ԲՊՀ Անգլերենի հաղորդակցման և թարգմանության ամբիոնի կողմից՝ 10.03.2021

СТИЛИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ АРАБСКОГО ДИПЛОМАТИЧЕСКОГО ПОДСТИЛЯ

АРА МАТЕВОСЯН

Ключевые слова: функциональный стиль, официально-деловой стиль, подстиль, дипломатический подстиль, дипломатические документы, арабский дипломатический язык, клише, штамп

В современной лингвистике большой интерес представляет изучение стиля дипломатической коммуникации как сложного и многослойного процесса, который реализуется в отношениях между различными субъектами международного сообщества.

Целью данной статьи является выявление основных стилистических особенностей арабской дипломатической коммуникации.

С учетом цели в статье применяются такие методы, как метод наблюдения, описания, обобщения анализируемого материала.

Актуальность статьи обусловлена малым количеством работ, посвященных исследованию арабского дипломатического подстиля. В связи с этим актуальным является разработка системного подхода изучения стилистических особенностей данного подстиля.

Дипломатический стиль, как один из подстилей официально-делового функционального стиля, проявляет свои особенности при составлении дипломатических текстов, с помощью которых становится возможным достичь конкретной цели или поставленной задачи, а также передать желаемую информацию, таким образом убеждая и побуждая адресата к действию.

Следует отметить, что правильное использование функциональных стилей обуславливает успешность коммуникации, так как каждый из них представляет собой сложную систему специальных лексических единиц, языковых приёмов, формулировок и фраз. С этой точки зрения, стиль как неотъемлемая часть дискурса, проявляется в выборе, объединении и организации языковых инструментов в соответствии с задачами общения (Шабан 2019: 105).

Функциональный стиль, находящийся в тесной связи с дискурсом, определяется как функционально обусловленная система приемов

употребления и сочетания средств речевого общения. Каждый функциональный стиль в зависимости от условий, целей общения и сферы деятельности человека обладает набором фонетических, грамматических и лексических средств выражения стиливых приемов.

М.Н. Кожина определяет функциональный стиль как «социально осознанную разновидность речи, соответствующую той или иной сфере общественной деятельности и форме сознания, обладающую своеобразной стилистической окраской, создаваемой особенностями функционирования в этой области языковых средств и специфичной речевой организацией (структурой), имеющую свои нормы отбора и сочетания языковых единиц, определяющиеся задачами общения в соответствующей сфере» (Кожина 1966: 13).

В соответствии с содержанием коммуникации, ее направленности и цели можно выделить такие разновидности функциональных стилей как научный, официально-деловой, публицистический, художественный, разговорный. Каждый из этих стилей характеризуется определенной совокупностью стиливых черт, присущих определенному дискурсу. Так, например, сферу деловых отношений обслуживает официально-деловой стиль, который обеспечивает связь между различными организациями и учреждениями, юридическими и физическими лицами, государствами. Данный стиль характеризуется стабильностью, традиционностью, замкнутостью и стандартизованностью, хотя нередко подвергается изменениям под влиянием социально-исторического развития общества.

Ш. Балли отмечал, что «язык официальный резко отличается от общеупотребительного и обладает ярко выраженной официальной окраской, он владеет совокупностью речевых фактов, служащих для того, чтобы в точных и безличных формулах выражать обстоятельства, которые накладывает на человека жизнь в обществе, начиная с нотариальных актов и полицейских уложений, и кончая статьями конституции» (Балли 2001: 274).

Среди основных характеристик официально-делового стиля можно выделить исключение двусмысленности, присутствие определенной тематики, высокую регламентированность речи, официальность, строгость изложения, безличность и т.д.

В зависимости от способа коммуникации, формы, типа адресата и прочих маркеров выделяются ряд функциональных подстилей официально-делового стиля, среди которых можно выделить законодательный, административно-канцелярский, дипломатический и другие.

Для дипломатического стиля, обладающего комплексом специфических языковых средств, характерны использование специальных, терминологических слов, выражений и фраз, дипломатическая вежливость, формальность выражения, логичность, краткость, точность (Гренадерова 2020: 53).

В результате дипломатической деятельности выделяются определенные типы дипломатических текстов со своими характерными особенностями и структурой, среди которых можно выделить тексты документов дипломатической переписки, тексты переговоров, тексты для публикаций в средствах массовой информации и на официальном сайте министерства иностранных дел и тексты договоров.

Л.Г. Фарафонова среди дипломатических текстов выделяет внутриведомственные документы; документы, связанные с назначением и отзывом дипломатических представителей (верительные грамоты, ноты); документы для публикации в прессе или, так называемые, заявления внешнеполитического ведомства (заявления официальных представителей внешнеполитических ведомств, заявления для печати); документы, связанные с ратификацией, присоединением, денонсацией; документы дипломатической переписки (меморандум, памятная записка); документы, появляющиеся в результате переговоров (Фарафонова 1977: 63).

Более подробно рассмотрим стилистические особенности дипломатического стиля на примере арабского дипломатического языка.

Арабский дипломатический текст, как правило, имеет определенную композицию, которой характерна стандартизованность, предусматривающая наличие таких элементов построения как [ابتداء] «завязка», которая начинается обращением (*Посольство свидетельствует свое уважение* [أطيب تحياتها] [عرض] «изложение смысловой части», несущей информативную функцию и представляющей основную суть документа, и [ختام] «развязка» или «комплимент» как формула вежливости и уважения (*Министерство возобновляет уверения в своем весьма высоком уважении* [تغتنم الوزارة هذه] [المناسبة للإعراب عن فائق التقدير والاحترام]).

На лексико-семантическом уровне в арабских дипломатических текстах часто употребляются слова, придающие дипломатическим документам торжественность, например, *сопровождающие лица* [الأشخاص], *визит вежливости* [زيارة مجاملة], *почетный гость* [ضيف شرف] и т.д. Также используются общепринятые в международном государственном общении этикетные формулы и лексика, такие как *Господин посол* [سعادة]

[بعثة دبلوماسية], *дипломатическая миссия или представительство* [السفير], *миссия доброй воли* [بعثة النوايا الحسنة], *обмен нотами* [تبادل المذكرات], *дипломатические каналы* [قنوات دبلوماسية] и т.д.

Лексико-семантические особенности арабских дипломатических документов проявляются также в указании титулов и званий лидеров стран или высокопоставленных официальных лиц. Следует отметить, что неправильное употребление титулов и званий в арабской дипломатической среде и в арабской культуре в целом, может создать впечатление оскорбления. В каждой арабской стране лидер имеет особую форму обращения к нему. Так, например, [حضرة صاحب السمو] (эмир Кувейта, Катара), [حضرة صاحب الجلالة] (король Саудовской Аравии), [خادم الحرمين الشريفين] (король Бахрейна, Марокко, султан Омана), [فخامة الرئيس] (президент Египта, Сирии) и т.д. Особый интерес представляют также формулы обращения, употребляемые в арабских дипломатических текстах, адресованных духовным лицам, например, [فضيلة الشيخ], [سماحة المفتي] и т.д.

Составляющими арабских дипломатических текстов на лексическом уровне являются номенклатурные наименования, такие, как названия государств, учреждений, организаций, должностей государственных деятелей, например, [وزارة الشؤون الخارجية] *министерство иностранных дел*, [سفير مفوض وفوق العادة] *чрезвычайный и полномочный посол*, [منظمة الأمم المتحدة] *Организация Объединенных Наций*, [سلطنة عمان] *Султанат Оман* и т.д.

Стоит констатировать, что если в большинстве дипломатических языках существительные, обозначающие должности (посол, министр, канцлер и др.), употребляются, как правило, в форме мужского рода, то в арабском дипломатическом языке обязательно учитывается гендерная составляющая, например, [سفيرة], [مستشارة], [وزيرة].

На лексическом уровне наиболее употребительными являются единицы со значением необходимости: *должен* [يجب], *надо, нужно* [لا بد], *необходимо* [الضروري]. Вместо указательных местоимений *этот, эта* [هذه], *тот, та* [ذلك, تلك] и т.п. используются слова *данный, настоящий* [آنف الذكر], *соответствующий* [ذات الصلة], *вышеуказанный* [تالي] и др.).

Следует отметить, что арабский дипломатический язык тяготеет к синонимии. Compliments, клише лингвистических конструкций выражаются по-разному, сохраняя при этом вежливость, без нарушения дипломатического этикета и торжественности. Так, выражение «*имеет честь сообщить*» можно сформулировать такими языковыми штампами, как [تتشرف بأن تحيط طيباً بأن...], [تتشرف بإحاطتها علماً بأن...], [تتشرف بإعلامها بأن...], [تود أن تتهي إلى علمها أن], [تود إفادتها أن], [تود إحاطتها علماً بأن], [تتشرف بأن تنقل إلى علمها أن]

или *возобновить уверения в своем высоком уважении* [تعرب عن فائق التقدير [عميق], [أسمى تقديرها واحترامها], [بالغ الاحترام], [فائق اعتبارها], [عظيم امتنانها وتقديرها], [والاحترام التقدير والاعتبار].

Комплементы, помимо выражения вежливости, в арабском дипломатическом языке излагаются также в форме просьбы (*миссия будет признательна за* [ترجو البعثة التكرم ب...], [ترجو البعثة ممتنة...]), что прямо влияет на адресата, или в форме выражения надежды (*надеяться на продолжение* [تتطلع إلى مواصلة...]).

Что касается морфологических особенностей арабского дипломатического подстиля, то выделяются такие черты как употребление отглагольных форм имен существительных, то есть масдара: *соблаговоление* [التكرم، التفضل], *передача* [إحالة], *утверждение* [تأكيد], *распространение* [تعميم]; использование «мы-подхода» по отношению к глаголу, т.е. употребление глагола в первом лице множественного числа: *имеем честь* [نتشرف], *мы очень рады* [نحن سعداء جدا], *мы хотели бы* [نود أن], *желаем Вам* [نتمنى لكم] и т.д.; существование очень малого количества аббревиатур, что свойственно арабскому языку в целом.

Для арабского дипломатического подстиля также характерно использование таких стилистических приемов, как метафора, метонимия, олицетворение. Однако метафора и метонимия теряют свои привычные образные черты и становятся клише, что обусловлено стремлением дипломатического языка к ясности и чёткости в передаче информации. Например, топонимические названия, обозначающие правительство, правящие круги [ظبي أبو, Абу Даби], [الرياض, Эр-Рияд] или договор [معاهدة, Карсский договор], соглашение [اتفاقية أوسلو, Соглашение в Осло], саммит [قمة العلاء, Саммит Аль-Ула] и др. Это способствует экономии языковых средств.

Из клише-метафор можно выделить такие, как *политическая перспектива* [أفق سياسي] (досл. политический горизонт), *начало переговоров* [إطلاق مفاوضات] (досл. запуск), *разрыв отношений* [قطع العلاقات] (досл. резать) т.д. Эти метафоры повышают образность речи, поэтому дипломаты употребляют их часто.

В дипломатической коммуникации можем наблюдать такой стилистический прием, как олицетворение, например, *Пекин проголосовал* [صوتت بكين], *Пекин твердо верит* [إن بكين تعتقد اعتقاداً راسخاً]. В данном случае мы видим олицетворение неодушевленного имени «город», который «проголосовал» или «твердо верит» и является метонимическим переносом с его правительства.

В арабских дипломатических текстах встречаются фразеологические обороты и единицы, которые выражают отношение дипломата к обсуждаемой теме и привлекают внимание слушателя, например, *стоять со связанными руками* [وقف مكتوفي الأيدي], *новые горизонты в отношениях* [أفاق جديدة في العلاقات], *атмосфера доверия и уверенности* [جو من الثقة والاطمئنان].

В арабской дипломатической коммуникации частотны также эпитеты, которые, в основном, используются для подчеркивания негативной оценки говорящего к происходящим событиям. Наиболее часто встречающимися являются эпитеты «вопиющий», «зверский», «жестокий» и др., например, *жесточкая агрессия* [عدوان غاشم], *вопиющее нарушение* [عمليات إرهابية انتهاك صارخ], *варварские террористические акты* [عمليات إرهابية وحشية].

Для синтаксиса арабских дипломатических документов характерно употребление условных предложений, например: *Реальных подвижек в политическом процессе удастся добиться только тогда, когда не будет сил...* [وإذا أريد للعملية السياسية أن متضي قدما بشكل حاسم، يجب ألا تكون هناك قوى...].

На синтаксическом уровне можно выделить повествовательные конструкции, описания и рассуждения, использование в них номинативных конструкций с перечислениями и т.д.

Например: *Я предупреждал Совет Безопасности о том, что мы проигрываем войну с голодом в Йемене. В то время мы обозначили следующие пять неотложных приоритетных задач: во-первых, защита гражданских лиц; во-вторых, предоставление гуманитарного доступа; в-третьих, выделение финансовых средств; в-четвертых, необходимость поддержки экономики и, в-пятых, достижение прогресса на пути к миру.*

حذرت مجلس الأمن من أننا سنخسر معركتنا ضد المجاعة في اليمن وفي ذلك الوقت، حددنا خمس أولويات عاجلة: أولاً، حماية المدنيين؛ ثانياً، إمكانية إيصال المساعدات الإنسانية؛ وثالثاً، التمويل؛ ورابعاً، الحاجة إلى دعم الاقتصاد؛ وخامساً، إحراز تقدم نحو السلام.

Из синтаксических особенностей можно выделить высокую употребительность деепричастий несовершенного вида, особенно в текстах договоров, резолюций, коммюнике, которые образуются с помощью сочетания частицы [إذ] и настоящего времени глагола, например: *Вновь подтверждая все свои предыдущие резолюции и заявления...* [إذ يؤكد من جديد جميع قراراته وبياناته...], *Выражая глубокую признательность за работу...* [إذ يعرب عن بالغ تقديره لعمل...].

Таким образом, основываясь на приведённых выше основных характеристиках арабского дипломатического подстиля, можно сделать

вывод о том, что к стилистическим особенностям арабских дипломатических документов относятся устоявшиеся обороты речи, стандартизированные клише речевых конструкций, специальная дипломатическая терминология, особые формулы и формулировки, типичные лексические единицы, языковые штампы, синонимия и т.д. Клишированность дипломатических текстов проявляется в стандартизованности построения речи дипломатов, использовании начальных и конечных формулировок, формальности выражения, неэмоциональном характере дипломатической коммуникации. Следует также отметить, что при составлении арабских дипломатических документов должны учитываться особенности данной страны и ее культуры.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Балли Ш. Французская стилистика // 2-е изд., стереотипное. М., Эдиториал УРСС, 2001, с. 392.
2. Гренадерова О. Л. Структура и стилистика дипломатического документа в переводе (на примере личных нот поздравительной тематики с португальского языка на русский). // Филологические науки в МГИМО, 21 (1), 2020, с. 52-58.
3. Кожина М. Н. О специфике художественной и научной речи в аспекте функциональной стилистики, Пермь, 1966, с. 211.
4. Фарафонова Л. Г., Система дипломатического подстиля и её исследование на уровне текста, дисс. канд. филол. Наук, М, 1977, с. 223.
5. Шабан А. К. Письмо-просьба как жанр русскоязычного делового дискурса / А. К. Шабан Т. Н. Хомутова // Вестник Курганского гос. ун-та, № 1, 2019, с. 105-110.

REFERENCES

1. Balli Sh. Francuzskaja stilistika // 2-e izd., stereotipnoe. M.: Jeditorial URSS. 2001. S. 392.
2. Grenaderova O.L. Struktura i stilistika diplomaticheskogo dokumenta v perevode (na primere lichnyh not pozdravitel'noj tematiki s portugal'skogo jazyka na russkij). // Filologicheskie nauki v MGIMO. 2020. 21 (1). S. 52-58.
3. Kozhina M.N. O specifike hudozhestvennoj i nauchnoj rechi v aspekte funkcional'noj stilistiki. Perm': 1966. S. 211.

4. Farafonova L.G. Sistema diplomaticeskogo podstilja i ejo issledovanie na urovne teksta // Dis. ... kand. filol. nauk. M.: 1977. S. 223.
5. Shaban A. K. Pis'mo-pros'ba kak zhanr russkojazychnogo delovogo diskursa / A. K. Shaban T. N. Homutova // Vestnik Kurganskogo gos. un-ta. 2019. № 1. S. 105-110.

ԱՐԱ ՄԱԹԵՎՈՍՅԱՆ - ԱՐԱՔԵՐԵՆ ԴԻՎԱՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ԵՆԹԱՈՃԻ ՈՃԱԿԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Հիմնաբառեր: գործառական ոճ, պաշտոնական-գործնական ոճ, դիվանագիտական ենթաոճ, դիվանագիտական փաստաթղթեր, արաբերեն դիվանագիտական լեզու, կլիշե, շտամպ

Հոդվածը նվիրված է արաբերեն դիվանագիտական ենթաոճի հիմնական առանձնահատկություններին: Աշխատանքում վեր են հանվում արաբերեն դիվանագիտական փաստաթղթերի լեզվական յուրահատկությունն ու դրանց լեզվական իրացման առանձնահատկությունները:

Հոդվածում քննարկվում են գործառական ոճի որոշիչ հատկանիշները, դրա տարատեսակությունը, պաշտոնական-գործնական ոճի ենթաոճերի տարբերակման չափանիշները: Իրենց դրսևորումն են գտնում գործարար հաղորդակցության լեզվի բոլոր ենթաոճերի համար ընդհանուր այնպիսի բնութագրեր, ինչպիսիք են կայունությունը, ավանդականությունը, պարփակվածությունը և միօրինակությունը, երկիմաստության բացակայությունը, որոշակի թեման, խոսքի կանոնակարգվածությունը և այլն:

Արաբերեն դիվանագիտական ենթաոճի բառային առանձնահատկություններից է կլիշեների, անվանակարգության, մասնագիտական տերմինաբանության, հանդիսավոր բառապաշարի, լեզվական շտամպների և այլնի կիրառությունը: Ձևաբանական մակարդակում առանձնանում են բայակերտ գոյականները, «մենք» մոտեցման կիառությունը, հապավումների բացակայությունը:

Շարահյուսական մակարդակում արաբերեն դիվանագիտական ենթաոճը բնութագրվում է պայմանական նախադասություններով, պատմողական կառույցներով, նկարագրությամբ և դատողությամբ, անվանական կառույցների թվարկման կիրառությամբ: Այս ենթաոճի փաստաթղթերին հատուկ են կլիշե-փոխաբերությունները, փոխանունությունը, անձնավորումը, դարձվածքները:

ARA MATEVOSYAN - STYLISTIC FEATURES OF THE ARABIC DIPLOMATIC SUBSTYLE

Keywords: *functional style, official business style, diplomatic substyle, diplomatic text, diplomatic documents, Arabic diplomatic language, cliché, stump*

The article is devoted to the main characteristics and features of Arabic diplomatic substyle. It reveals the linguistic specificity of Arabic diplomatic documents.

The article discusses the defining features of the functional style, its varieties and the criteria for differentiating the substyles of the official business style. The characteristics common to all substyles of the language of business communication such as stability, tradition, isolation and standardization, lack of ambiguity, certain topics, speech regulation are considered.

The use of clichés, nomenclature names, professional terminology, solemn vocabulary, language stamps, etc. stands out among the lexical features of Arabic diplomatic substyle. On morphological level, there are verbal nouns, the use of "we-approach", and the absence of abbreviations.

Arab diplomatic documents are characterized by the use of cliché-metaphors, metonymy, personification, phraseological phrases, and epithets.

On syntactic level, this substyle is characterized by conditional sentences, declarative constructions, description, reasoning, and the use of nominative constructions with enumerations. Moreover, Arabic diplomatic documents also differ in their structure.

Ներկայացվել է՝ 26.02.2021

Գրախոսվել է՝ 25.02.2021

Երաշխավորվել է ԲՊՀ Ասիական լեզուների
կենտրոնի կողմից՝ 26.02.2021

**ՄԻՋՏԵՔԱՏԱՅԻՆ ՏԱՐԲԵՐԻ ՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆԸ Զ. ՖԱՈՒԼԶԻ
«ԿՈՒՆԵԿՑԻՈՆՆԵՐԸ» ՎԵՊՈՒՄ**

ԱՆԱՀԻՏ ՄԱԿԱՐՅԱՆ

Հիմնաբառեր՝ միջտեքստայնություն, միջտեքստային տարրեր, միջտեքստային վերլուծություն, հեղինակի անհատական ոճ, հեղինակի մտադրություն

Սույն հոդվածի նպատակն է դիտարկել միջտեքստայնությունը՝ որպես տեքստաստեղծման կարևորագույն միջոցներից մեկը: Ուսումնասիրելով Զ. Ֆաուլզի «Կոլեկցիոները» վեպում և Վ. Շեքսպիրի «Փոթորիկ» պիեսում առկա միջտեքստային հարաբերությունները՝ նպատակ ունենք վեր հանել Ֆաուլզի անհատական ոճի յուրահատկությունները: Երկու գրական երկերի լեզվաճանաչման, լեզվաբանաստեղծական ու միջտեքստային քննությունները թույլ են տալիս եզրակացնել, որ Զ. Ֆաուլզը, անդրադառնալով Շեքսպիրի պիեսին, իր վեպում արձարձում է «գեղեցիկի» և «տգեղի» գաղափարը՝ վարպետորեն միահյուսելով այն «ազատության» գաղափարի հետ: Անդրադարձ կատարելով Շեքսպիրի պիեսին, այնուամենայնիվ, Ֆաուլզը, զարգացնում է այն միտքը, որ ազատությամբ շնորհված մարդը, սահմանափակելով ուրիշի ազատությունը, գրկելով նրան ազատությունից, վերածվում է հրեշավոր մի անձնավորության: Հիրավի, նորաստեղծ տեքստը, իր մեջ կրելով միջտեքստային տարրեր, կարող է մեծ արժեք ներկայացնել միայն այն դեպքում, եթե վերջինս տարբերվում է անդրադարձվող տեքստից անհատական, հեղինակային մեկնաբանմամբ:

Յուրաքանչյուր ստեղծագործողի գեղարվեստական երկի արժեքը ամենից առաջ որոշվում է հեղինակի ոճի ինքնատիպությամբ, որն իր արտացոլումն է գտնում ստեղծագործության մեջ համապատասխան լեզվական միջոցների գործածմամբ: Ուշագրավ է, որ վերջին տասնամյակներում ժամանակակից լեզվաբանական ուսումնասիրությունները չեն սահմանափակվում գեղարվեստական ստեղծագործության սոսկ լեզվաճանաչման միջոցների քննությամբ, այլև լեզվաբանության մեջ լայն կիրառություն է ստացել միջտեքստային

վերլուծությունը, որը հնարավորություն է ընձեռում առավել խորքային մակարդակում ուսումնասիրել հեղինակի անհատական ոճը:

Դիտարկելով միջտեքստայնությունը որպես տեքստաստեղծման կարևորագույն միջոցներից մեկը՝ սույն հոդվածում կփորձենք ուսումնասիրել գեղարվեստական ստեղծագործություններում առկա միջտեքստային հարաբերությունները՝ նպատակ ունենալով վեր հանել հեղինակի անհատական ոճի յուրահատկությունները:

Հայտնի է, որ միջտեքստայնության գաղափարը, այսինքն՝ տեքստերի միջև որոշակի կապերի առկայության հնարավորությունը լեզվաբանների ուշադրության կենտրոնում է եղել դեռևս վաղուց, մինչ «միջտեքստայնություն» եզրի օգտագործումը: Այնուամենայնիվ, «միջտեքստայնություն» եզրն առաջին անգամ օգտագործել է ֆրանսիացի լեզվաբան Յու. Կրիստևան 1967թ. լույս տեսած «Բախտին, բառ, երկխոսություն և վեպ» հոդվածում: Յու. Կրիստևան, հիմք ընդունելով Մ. Բախտինի երկխոսության տեսությունը, իր աշխատություններում զարգացնում է միջտեքստային հարաբերությունների գաղափարը: Վերլուծելով Մ. Բախտինի «բազմաձայնության» տեսությունը՝ նա առաջ է քաշում հետևյալ դրույթն այն մասին, որ ցանկացած տեքստ երկխոսության մեջ է այլ տեքստերի հետ և իր հերթին հիմք է հանդիսանում հետագա տեքստերի ձևավորման համար: Հարկ է նկատել, որ տեքստի այսպիսի հատկանիշն է, որ լեզվաբանն անվանում է միջտեքստայնություն (Кристева 2000):

Իր հերթին, ռուս լեզվաբան Ի. Սմիրնովը միջտեքստայնությունը դիտարկում է որպես տեքստաստեղծման գործընթաց՝ միջտեքստայնությունը սահմանելով որպես «տեքստի ներուժ, ինչը թույլ է տալիս ամբողջությամբ կամ մասնակիորեն ձևավորելու տեքստի իմաստը՝ այլ ստեղծագործություններից հղումներ կատարելու միջոցով» (Смирнов 1995: 11):

Այդ մասին է վկայում նաև Ն. Գուչինսկայայի դիտարկումը, ով պնդում է, որ միջտեքստայնությունը տեքստաստեղծման միջոց է: Լեզվաբանը փաստում է, որ «նոր տեքստերը ձևավորվում են արդեն իսկ հայտնի տեքստերից վերցված որոշակի միավորների միջոցով» (Гучинская 1993: 47):

Քննության առնելով վերոնշյալ լեզվաբանների առաջ քաշած հայեցակարգերը՝ մենք նույնպես հակված ենք այն տեսակետին, որ միջտեքստայնությունը ոչ միայն տեքստի ընկալման, այլև տեքստաստեղծման կարևորագույն միջոց է:

Ինչպես հայտնի է՝ «միջտեքստայնությունը ենթադրում է որևէ տեքստում այլ տեքստերից քաղված միավորների առկայություն, որն

արտահայտված է անդրադարձի, մեջբերումների և վերհուշի միջոցով» (Арнольд 2002: 71-72): Սակայն, հենց այստեղ է, որ արժևորվում և մեծ կարևորություն է ստանում հեղինակի անհատական ոճը, քանի որ նորաստեղծ տեքստն, իր մեջ կրելով միջտեքստային տարրեր, կարող է մեծ արժեք ներկայացնել միայն այն դեպքում, եթե վերջինս տարբերվում է նախորդող տեքստից անհատական, հեղինակային մեկնաբանմամբ: Այդ մասին է վկայում Ն. Ֆատենայի դրույթը միջտեքստայնության վերաբերյալ, որը վերջինս դիտարկում է որպես «այլ հեղինակների տեքստերի հետ հակադրության, զուգորդման և քողարկման հարաբերությունների բարդ համակարգի միջոցով սեփական տեքստի ծագման (ստեղծման) և սեփական բանաստեղծական «ես»-ի կանխադրման միջոց» (Фатева 2007: 16-20):

Հարկ է նկատել, որ գեղարվեստական տեքստում միջտեքստային հարաբերությունների բացահայտման կարևոր մեթոդ է միջտեքստային վերլուծությունը: Ն. Բոլոտնովան առաջ է քաշում միջտեքստային վերլուծության հետևյալ փուլերը՝ ա) այլ հեղինակների ստեղծագործություններում հանդիպող հիմնական գաղափարների և լեզվական միջոցների վերհանումն ուսումնասիրվող տեքստում, բ) դրանց դասակարգումը, գ) անդրադարձվող և անդրադարձնող տեքստերի¹ միջև առկա փոխհարաբերությունների վերլուծություն, դ) վերհանված լեզվական միջոցների իմաստային զարգացման, փոփոխությունների քննություն ուսումնասիրվող տեքստում (Болотнова 2009: 472):

Հետևաբար, ճանաչողական-հաղորդակցական հարացույցի շրջանակներում միջտեքստային վերլուծությունը նկարագրվում է որպես տարբեր գեղարվեստական տեքստերում մտածական կառույցների առկայացման ուսումնասիրության միջոց, որը հարաբերվում է «աշխարհի հեղինակային պատկեր» հասկացողության հետ:

Միջտեքստային տարրերի քննության արդյունքում հեղինակի անհատական ոճի յուրահատկությունների վերհանման նպատակով ուսումնասիրել ենք Ջոն Ֆաուլզի «Կոլեկցիոները» վեպը, քանի որ վեպի առաջին իսկ էջերի ընթերցումը հնարավորություն է տալիս անդրադառնալու Վ. Շեքսպիրի «Փոթորիկ» պիեսի հայտնի կերպարներին: Ավելին, վեպի խորքային վերլուծության արդյունքները վկայում են, որ «Կոլեկցիոները» վեպում արժարժվող գլխավոր

¹ «Անդրադարձվող տեքստ» և «անդրադարձնող տեքստ» եզրույթները վերցված են Գ. Գիրուկյանի «Գրական անդրադարձի՝ որպես արտահայտչական հնարի մեկնողական ընդգրկումը» ատենախոսությունից, Երևան, 2005թ., էջ 115

թեմաներից մեկը՝ «ազատության» գաղափարը, առանցքային է նաև Շեքսպիրի «Փոթորիկ» պիեսում:

Հայտնի է, որ Ջ. Ֆաուլզը անգլիացի այն աշխարհահռչակ ստեղծագործողներից է, ով աչքի է ընկնում իր ինքնատիպ ոճով, աշխարհի յուրօրինակ ընկալմամբ և հարուստ լեզվաշխարհով: Ֆաուլզի գրական հսկայական ժառանգությունը մշտապես մեկնաբանման նորանոր հնարավորություններ է տալիս՝ վկայելով հեղինակի ստեղծագործությունների գեղագիտական մեծ արժեքի մասին: Ստեղծագործությունների այդ բույլից է «Կոլեկցիոները» վեպը, որը գրվել է 1963 թվականին, սակայն մինչև այսօր լեզվաբանների և գրականագետների ուշադրության կենտրոնում է: Վեպն առանձնանում է այլ երկերից իր յուրահատուկ ոճով, որտեղ թե՛ ազատության գաղափարը, թե՛ մարդկային արժեքները ներկայացված են վեպի գլխավոր հերոսների մեկնաբանմամբ տարբեր տեսանկյուններից:

Ակնհայտ է, որ Ջ. Ֆաուլզը, ներշնչված լինելով Շեքսպիրի «Փոթորիկ» պիեսից, իր վեպի գլխավոր հերոսներին անվանակոչում է *Միրանդա* և *Քալիբան*, որտեղ նշված անունները հանդես են գալիս որպես անդրադարձ անուններ: «Կոլեկցիոները» վեպում գլխավոր հերոսուհու անունը Միրանդա է, իսկ նրան առևանգողինը՝ Ֆրեդերիկ Քլեգ, ով ինքն իրեն անվանում է Ֆերդինանդ (Շեքսպիրի «Փոթորիկ» պիեսում Միրանդան և Ֆրեդերիկը սիրահարներ են): Այնուամենայնիվ, Միրանդան, լինելով կիրթ և զարգացած, նախընտրում է Քլեգին Ֆերդինանդի փոխարեն անվանել Քալիբան՝ անդրադառնալով հենց «Փոթորիկ» պիեսին: Ստորև ներկայացված օրինակները, որոնք քաղված են «Կոլեկցիոները» վեպից հնարավորություն են տալիս ընթերցողին անդրադառնալու Շեքսպիրի հայտնի կերպարներին՝

“Ferdinand,” she said. “They should have called you Caliban.” (The Collector, p. 61)

Ներկայացված օրինակում անդրադարձ անուններ են ինչպես Ֆերդինանդը, այնպես էլ Քալիբանը: Հետաքրքրականն այն է, որ Ֆաուլզի «Կոլեկցիոները» վեպում այդ անունները պատկանում են միևնույն անձնավորությանը, մինչդեռ Շեքսպիրի պիեսում դրանք բնութագրում են տարբեր կերպարների: Շեքսպիրյան այս կերպարներից յուրաքանչյուրն իր ուրույն դերակատարությունն ունի պիեսում: Ֆերդինանդը ազնվատոհմիկ մի երիտասարդ է, մինչդեռ Քալիբանը մի հրեշավոր կերպար է, ով առանձնանում է իր տգիտությամբ և տգեղությամբ: Ուշագրավն այն է, որ Ֆաուլզը միևնույն կերպարի մեջ միավորել է այս երկու կենտրոնական հերոսներին՝ ընթերցողին ազատ մեկնաբանման հնարավորություն ընձեռելով: Այնուամենայնիվ,

նախագիտելիքով զինված ընթերցողը կկարողանա բացահայտել Ֆերդինանդի և Քալիբանի միջև հակադրությունը՝ ըստ նրանց վարքագծի, ապրելակերպի և պահվածքի:

Զուգահեռներ անցկացնելով «Կոլեկցիոները» վեպում Միրանդայի, Քալիբանի կերպարների և շեքսպիրյան հերոսների միջև՝ հանգում ենք այն եզրակացությանը, որ երկու երկերում էլ հեղինակները վեր են հանում «գեղեցիկի և սգեղի» հակադրությունը՝ կառուցելով իրենց խոսքը լեզվական և պատկերավորման տարբեր միջոցներով: Ներկայացնենք հետևյալ օրինակները՝

<p>Ferdinand <u>Admired Miranda!</u> <u>Indeed the top of admiration!</u> worth What's dearest to the world! O you, <u>So perfect and so peerless, are</u> <u>created</u> Of every creature's best! Act III, Scene I (<i>The Tempest</i>, p. 78)</p>	<p><i>Well, then there was the bit in the local paper about the scholarship she'd won and how clever she was, and her name as beautiful as herself, <u>Miranda</u>. P.10 (Collector)</i> <i>The truth was she <u>couldn't do ugly things</u>. She was <u>too beautiful</u>. (<i>The Collector</i>, p.64)</i></p>
--	---

Վ. Շեքսպիրի «Փոթորիկ» պիեսից և Զ. Ֆաուլզի «Կոլեկցիոները» վեպից քաղված հատվածներից հասկանալի է, որ Միրանդան երկու երկերում էլ բնութագրվում է որպես գեղեցկության, կանացիության, նրբագեղության մարմնավորում, ինչը Շեքսպիրն առկայացրել է պիեսում «*Admired Miranda! Indeed the top of admiration!*» օղակային կրկնության միջոցով, որտեղ «*admired*» և «*admiration*» նույնարմատ բառերի կրկնությամբ հեղինակը միտված է պատկերելու Միրանդայի գեղեցկությունն ու ինքնատիպությունը: Պատահական չէ «*admire*» բառի տարբեր բառակազմական ձևերի կիրառությունը, քանի որ Միրանդա անունը ծագում է լատիներեն «*mirandus*» բառից (<http://www.behindthename.com/name/miranda>), ինչը նշանակում է «*admirable, wonderful*», այսինքն՝ հիացմունք պարգևավոր: Ուշագրավ է նաև «*so perfect and so peerless*» արտահայտության վերլուծությունը, քանի որ «*so*» բառի կրկնությունը, ինչպես նաև «*s, p, r*» բաղաձայների կուտակման արդյունքում բաղաձայնոյթ ոճական հնարի կիրառությունը հավելյալ հուզարտահայտչականություն են հաղորդում հեղինակի խոսքին՝ ընթերցողին հնարավորություն ընձեռելով ավելի պատկերավոր կերպով ընկալելու հերոսուհու էությունը:

Զուգահեռներ անցկացնելով երկու երկերի միջև՝ ակնհայտ երևում է, որ երկու դեպքում էլ հեղինակները գովերգում են հերոսուհու

գեղեցկությունը: Առանձնակի հետաքրքրության է արժանի հատկապես «Կոլեկցիոները» վեպից դուրս բերված վերոնշյալ ասույթի ընդգրկված մասը միջտեքստային ծավալման մեջ՝ “*her name as beautiful as herself, Miranda*”, որտեղ նշված արտահայտությունը չնայած բառացի ճշգրտությամբ նույնը չէ, այնուամենայնիվ, Ֆաուլզը, անդրադարձ կատարելով Շեքսպիրին, նույնպես Միրանդայի գեղեցկությունը բնութագրելիս անդրադառնում է «Միրանդա» անվան ծագումնաբանությանը:

Հաջորդիվ ներկայացված օրինակում “*The truth was she (Miranda) couldn't do ugly things. She was too beautiful*” Ֆաուլզը “*ugly*” և “*beautiful*” բառերի հակադրության միջոցով ընդգծում է Միրանդայի գեղեցկությունը, անթերի պահվածքը: Պատահական չէ հեղինակի կողմից “*too*” մակբայի կիրառությունը, քանի որ վերջինս արտահայտում է Ֆրեդերիկի պատկերացումը Միրանդայի հանդեպ, ով կարծես թե տվյալ համատեքստում դրսևորվում է որպես Ֆերդինանդ՝ մեծագույն գնահատանքի արժանացնելով Միրանդայի թե՛ գեղեցկությունը և թե՛ բնավորության գծերը:

Ի հակադրություն Միրանդայի՝ Քալիբանը երկու երկերում էլ հեղինակների կողմից բնութագրվում է որպես հրեշավոր մի կերպար, ով կարծես տգիտության, անգթության մարմնավորում լինի: Ահա թե ինչ լեզվաոճական հնարներով են հեղինակները ներկայացնում Քալիբանի կերպարը՝

<p><i>A devil, a born devil, on whose nature Nurture can never stick; on whom my pains, Humanely taken, all, all lost, quite lost; And as with age his body uglier grows, So his mind cankers. Act IV, Scene I (The Tempest p. 113)</i></p>	<p><i>He (Caliban) is ugliness. But you can't smash human ugliness. (The Collector, p.130)</i></p>
---	--

Ակնհայտ է, որ Շեքսպիրը Քալիբանի հրեշավոր, սատանայական կերպարը բնութագրելու համար օգտագործում է “*devil*” բառը, ինչի կրկնությունը ասույթի սկզբում “*A devil, a born devil*” ավելի ուժգնացնում, ավելի արտահայտիչ է դարձնում հեղինակի խոսքը՝ ընթերցողի մոտ արթնացնելով Քալիբանի մասին պատկերացումները:

Հատկանշական է նաև Քալիբանի ֆաուլզյան նկարագրությունը, ինչը հնարավորություն է տալիս ընթերցողին անդրադառնալու Շեքսպիրի

հայտնի կերպարին: Վերլուծելով լեզվաոճական հնարները, որոնք երկու հեղինակները կիրառել են Քալիբանի կերպարը նկարագրելու համար՝ նկատում ենք, որ Ֆաուլզը, անդրադարձ կատարելով Շեքսպիրին, Քալիբանի տգիտությունը, տգեղությունն ու հրեշավոր կեցվածքը պատկերում է *“ugliness”* բառի միջոցով:

Չուգահեռ անցկացնելով *“on whom my pains, Humanely taken, all, all lost, quite lost”* և *“But you can’t smash human ugliness”* ասույթների միջև միջհամատեքստային հարթության վրա՝ հանգում ենք այն եզրակացության, որ երկու դեպքում էլ հեղինակները բնութագրում են Քալիբանի տգիտությունը: Ակնառու է, որ հեղինակների միտումը առկայացված է երկու ստեղծագործություններում տարբեր լեզվաոճական հնարների միջոցով: Եթե Շեքսպիրը խոսքին հավելյալ հուզական լիցք, հուզարտահայտչականություն ավելացնելու համար կառուցում է իր խոսքը՝ կիրառելով կրկնություն ոճական հնարը *“all, all lost, quite lost”*, ապա Ֆաուլզն օգտագործում է *“you can’t smash human ugliness”* փոխաբերությունը: Հատկանշական է, որ ներկայացված օրինակները անդրադարձի միջոցով արտահայտված անվանափոխության և համեմատության դեպքեր են, երբ այլ ստեղծագործությունից վերցրած կերպարների զուգադրման միջոցով հեղինակը պատկերում է իր հերոսներին:

Ուսումնասիրությունները վկայում են, որ երկու գեղարվեստական երկերում էլ «ազատություն» հասկացույթն առկայացվում է *“power”* բառի միջոցով, որը «ազատություն» հասկացույթի տեսականիշներից մեկն է: Ուշագրավն այն է, որ Շեքսպիրը *“power”*-ը ներկայացնում է որպես գերբնական ուժ, ինչը ընձեռում է ազատություն, իրավունք տնօրինելու մարդկանց ճակատագրերը: Միևնույն ժամանակ Ֆաուլզը զարգացնում է *“power”* բառի իմաստը՝ զուգորդելով այն փողի հետ, ինչը նույնպես տալիս է ազատություն, հնարավորություն թելադրելու սեփական կամքը մյուսներին:

Ներքոնշյալ հատվածում, որը քաղված է Շեքսպիրի «Փոթորիկ» պիեսից, ներկայացված է Միրանդայի խոսքը:

Miranda

Had I been any god of power, I would

Have sunk the sea within the earth or ere

It should the good ship so have swallow’d and

The fraughting souls within her. (Act I, Scene II) (The Tempest, p. 7)

Վերլուծելով մեջբերված հատվածի առաջին իսկ ասույթը՝ *“Had I been any god of power”*՝ նկատում ենք, որ Միրանդան երազում է ձեռք բերել ազատություն, ինչն առկայացված է տվյալ համատեքստում բայի

ըղծական եղանակի կիրառությամբ, որն ավելի տպավորիչ է դառնում շրջուն շարահատության միջոցով: Հետաքրքրական է հատկապես “god of power” բառակապակցության գործածումը, ինչը ծառայում է հեղինակի միտումը բացահայտելուն, ըստ որի՝ հերոսուհին նույնպես ցանկանում է օժտված լինել գերբնական ուժով, որպեսզի ունենա ազատություն իրականացնելու իր ցանկությունները: Ակնառու է, որ Միրանդան դատապարտում է նրանց, ովքեր օգտագործում են իրենց ընձեռված ազատությունը չարիք գործելու նպատակով՝ մասնավորապես նշված համատեքստում փոթորիկ, նավաբեկություն առաջացնելու համար: Մինչդեռ հեղինակը արտահայտում է այն միտքը, որ ազատությունը կարելի է օգտագործել բարիք ծնելու, բարի գործեր իրականացնելու համար:

Առանձնակի հետաքրքրություն է ներկայացնում նաև “power” բառի ֆաուլցյան յուրովի մեկնաբանությունը, որտեղ վերջինս զուգորդվում է «ազատության» հետ:

*And I wouldn't have pretended even like that if I hadn't had all the time and money I wanted. In my opinion a lot of people who may seem happy now would do what I did or similar things if they had the money and the time. I mean, to give way to what they pretend now they shouldn't. Power corrupts, a teacher I had always said. And **Money is Power**. (The Collector, p. 24)*

Վերոնշյալ հատվածի լեզվաոճական քննությունը հնարավորություն է տալիս վեր հանել Ֆաուլզի մոտեցումը «փող» հասկացության, ինչը նա վարպետորեն տրամախաչում է «ազատություն» հասկացության հետ՝ վերջինս բառայնացնելով տվյալ համատեքստում “power” բառի միջոցով: Հատկանշական է “time and money”, ինչպես նաև “money and the time” բառակապակցությունների կրկնակի կիրառությունը նշված համատեքստում, որոնք, նույնպես կապակցված լինելով բայի ըղծական եղանակի հետ, ծառայում են հեղինակի միտումը բացահայտելուն, ըստ որի՝ փողը և ազատ ժամանակը անհատին շնորհում են ազատ ընտրության հնարավորություն: Պատահական չէ հեղինակի կողմից վերջին նախադասության կիրառությունը, քանի որ այդ ամբողջ հատվածում նկատում ենք վերընթաց աստիճանավորում, ինչը հանգուցալուծվում է “And money is power” ասույթով:

Երկու գրական երկերի թե՛ բովանդակային ուսումնասիրությունը և թե՛ լեզվաոճական ու միջտեքստային քննությունները թույլ են տալիս եզրակացնել, որ Զ. Ֆաուլզը, անդրադառնալով Շեքսպիրի պիեսին, իր վեպում արծարծում է «գեղեցիկ» և «պղծելի» գաղափարը՝ վարպետորեն միահյուսելով այն «ազատության» գաղափարի հետ: Փաստորեն,

«Կոլեկցիոները» վեպի վերլուծությունը միջտեքստային ծավալման մեջ հնարավորություն է ընձեռում ապացուցելու այն տեսակետը, որ միջտեքստային տարրերի օգտագործումը իրապես տեքստաստեղծման ուրույն միջոց է: Այնուամենայնիվ, Ֆաուլզը, զարգացնում է այն միտքը, որ ազատությամբ շնորհված մարդը, սահմանափակելով ուրիշի ազատությունը, զրկելով նրան ազատությունից, վերածվում է հրեշավոր մի անձնավորության: Հիրավի, նորաստեղծ տեքստը, իր մեջ կրելով միջտեքստային տարրեր, կարող է մեծ արժեք ներկայացնել միայն այն դեպքում, եթե վերջինս տարբերվում է անդրադարձվող տեքստից անհատական, հեղինակային մեկնաբանմամբ:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Арнольд И. В., Стилистика. Современный английский язык: Учебник для вузов. Москва, Флинта, Наука, 2002, 384 стр.
2. Болотнова Н. С., Филологический анализ текста. Учеб. пособие. 4-е изд. М., Флинта, Наука, 2009, 520 стр.
3. Гучинская Н.О., Шпильманский эпос и проблема текстопорождения. Интертекстуальные связи в художественном тексте, Санкт-Петербург, Образование, 1993, 46-57 стр.
4. Кристева, Ю., Бахтин, слово, диалог и роман. Французская семиотика: От структурализма к постструктурализму / Пер. с франц., сост., вступ. ст. Г.К. Косикова, Москва, ИГ Прогресс, 2000, 427-457 стр. [<http://www.philology.ru/literature1/kristeva-00.htm>]
5. Смирнов И. П., Порождение интертекста (элементы интертекстуального анализа с примерами из творчества Б. Л. Пастернака), Изд-во СПбГУ, 1995, 193 стр.
6. Фатеева Н. А., Интертекст в мире текстов. Контрапункт интертекстуальности. Изд. 3-е, стереотипное. М., КомКнига, 2007, 280 стр.
7. Fowles J., The Collector, London, 1963.
8. Shakespeare W., The Tempest [sparks.eserver.org/books/shakespeare-tempest.pdf]

REFERENCES

1. Arnol'd I. V., Stilistika. Sovremennyj anglijskij jazyk: U4ebnik dlja vuzov. Moskva: Flinta: Nauka, 2002, 384 str.

2. Bolotnova N. S., Filologičeskij analiz teksta. Učeb. posobie. 4-e izd. Moskva: Flinta: Nauka, 2009, 520 str.
3. Gučinskaja N.O., 66pil'manskij jepos i problema tekstoporo#denija. Intertekstual'nye svjazi v hudo#estvennom tekste. Sankt-Peterburg: Obrazovanie, 1993, 46-57 str.
4. Kristeva, Ju., Bahtin, slovo, dialog i roman. Francuzskaja semiotika: Ot strukturalizma k poststrukturalizmu / Per. s franc., sost., vstup. st. G.K. Kosikova. - Moskva: IG Progress, 2000, 427-457 str. [<http://www.philology.ru/literature1/kristeva-00.htm>]
5. Smirnov I. P., Poro#denie interteksta (jelementy intertekstual'nogo analiza s primerami iz tvorčestva B. L. Pasternaka) Sankt-Peterburg: Izdvo SPbGU, 1995, 193 str.
6. Fateeva N. A., Intertekst v mire tekstov. Kontrapunkt intertekstual'nosti. Izd. 3-e, stereotipnoe. Moskva: KomKniga, 2007, 280 str.

АНАИТ МАКАРЯН - АНАЛИЗ ИНТЕРТЕКСТУАЛЬНЫХ РЕПРЕЗЕНТАНТОВ НА МАТЕРИАЛЕ РОМАНА ДЖ. ФАУЛЗА “КОЛЛЕКЦИОНЕР”

Ключевые слова: интертекстуальность, интертекстуальные репрезентанты, интертекстуальный анализ, идиостиль, интенция автора

Данная статья посвящена изучению интертекстуальности, которая имеет важнейшую текстоформирующую функцию. Интертекстуальный анализ романа Дж. Фаулза "Коллекционер" и пьесы Шекспира "Буря" способствует выявлению особенностей идиостиля Фаулза. Лингвопоэтический, лингвостилистический и межтекстуальный анализ двух литературных произведений показывает аллюзивный характер романа "Коллекционер", в котором шекспировские понятия "красоты" и "уродства" ассоциируются с концептом "свободы", отражая индивидуальное восприятие мира Фаулза. Итак, данный анализ позволяет сделать вывод, что новообразованный текст, сформированный интертекстуальными репрезентантами, представляет ценность, если этот текст отражает мировоззрение и интенции автора.

ANAHIT MAKARYAN - STUDY OF INTERTEXTUAL MARKERS OF THE NOVEL “THE COLLECTOR” BY J. FOWLES

Keywords: intertextuality, intertextual markers, intertextual analysis, individual style, author's intention

The present paper aims at studying intertextuality as one of the basic means of structuring a text. Intertextual analysis of the novel “The Collector”

by J. Fowles and the play “The Tempest” by W.Shakespeare make it possible to disclose the peculiarities of Fowles’ individual style. Linguopoetic, linguostylistic and intertextual analysis of the two literary works reveals the allusive character of the novel “the Collector”, where the Shakespearean concepts of “beauty” and “ugliness” are associated with the concept “freedom”, highlighting Fowles’ individual perception of the world. Hence, the given study has yielded the conclusion that the allusive text containing intertextual markers can present value if only this text reflects the worldview and the intentions of the author.

Ներկայացվել է՝ 02.02.2021
Գրախոսվել է՝ 02.02.2021

**ՈՉ ԽՈՍՔԱՅԻՆ ՀԱՂՈՐԴԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ԳԵՆԴԵՐԱՅԻՆ
ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ
ՀԵՌՈՒՍՏԱԲԱՆԱՎԵՃԵՐՈՒՄ**

ԼՈՒԻԶԱ ՄԱՐԱԲՅԱՆ

Հիմնաբառեր՝ գենդեր, քաղաքական հեռուստաբանավեճ, ոչ խոսքային հաղորդակցություն, ոչ խոսքային ազդակ

Գենդերը մարդու ինքնության ամենակարևոր տարրերից մեկն է: Այն ազդում է մարդու արտաքին տեսքի, լեզվի, հետաքրքրությունների, տարբեր հարաբերությունների, աշխատանքի ընտրության վրա: «Գենդեր» եզրույթը վերաբերում է հասարակության մեջ տղամարդկանց և կանանց զբաղեցրած դիրքին, նրանցից ակնկալվող վարքի նորմերին, հոգեբանական և սոցիալական առանձնահատկություններին (Կնյազյան 2016: 5): Գենդերային տարբերությունները հստակ երևում են ոչ միայն խոսքային, այլև ոչ խոսքային հաղորդակցության մեջ: Այն երկու սեռերի մոտ մշտապես տարբեր է եղել:

Հետազոտության առարկան է կանանց և տղամարդկանց ոչ խոսքային հաղորդակցությունը քաղաքական հեռուստաբանավեճերում: Հետազոտության արդիականությունը և կարևորությունը պայմանավորված են բանավիճային տիրույթում գենդերային հաղորդակցության ոչ խոսքային միջոցների իրականացման, կանանց և տղամարդկանց կերպարների առանձնահատկությունների բացահայտման անհրաժեշտությամբ:

Սույն հոդվածում դիտարկվում է ոչ խոսքային հաղորդակցությունը՝ քաղաքական հեռուստաբանավեճի շրջանակներում, ներկայացվում են մի շարք վերլուծություններ քաղաքական բանավեճերից: Փորձ է արվել ուսումնասիրել կին և տղամարդ քաղաքական գործիչների ոչ խոսքային ազդակները և վարքագիծը, ներառյալ՝ կեցվածքը, դեմքի արտահայտությունը և ժեստերը:

Քաղաքական բանավեճերը թեկնածուներին հնարավորություն են տալիս ընտրողներին փոխանցել իրենց զգացմունքներն ու մտադրությունները՝ կառուցելով վստահության և հարգանքի մթնոլորտ: Բնականաբար, նրանք գործի են դնում ոչ միայն խոսքային միջոցներ, այլև ոչ խոսքային ազդակներ իրենց բազմաթիվ ընտրողների

համակրանքին հասնելու նպատակով: Ընդհանուր առմամբ, քաղաքական բանավեճերի ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ մարդիկ քաղաքական գործիչներին նաև գնահատում են ըստ նրանց ոչ խոսքային ազդակների՝ սկսած դեմքի արտահայտությունից մինչև արտաքին տեսքը, սանրվածքը և հագուստը:

Ա. Մեհրաբյանն առաջիններից էր, ով կարևորեց ոչ խոսքային հաղորդակցությունը և եզրակացրեց, որ ոչ խոսքային միջոցները ստացողին փոխանցում և հաղորդում են վերաբերմունքի 93 տոկոսը (Mehrabian 1968a): Մեկ այլ հեղինակ հավելեց, որ արդյունավետ հաղորդակցության 93 տոկոսը որոշվում է ոչ խոսքային ազդակներով (Heathfield 2007): Հաղորդակցության այս տեսակը կարող է հաստատվել նաև այնպիսի միջոցներով, ինչպիսիք են **դիմաշարժությունը, հպումը, հեռավորությունը, ժեստերը, կեցվածքը** և այլն: Ըստ տեսաբանների՝ ի սկզբանե ոչ խոսքային ազդակներն ուղեկցվում են հուզական արտահայտություններով, մասնավորապես՝ **դեմքի արտահայտությունները, մարմնի շարժումները և խոսքի տոնը**, բայց կարող է ներառել նաև ֆիզիկական տեսքի այլ ձևեր՝ **մաշկի և մազերի գույն, կեցվածք, դեմքի արտահայտություն, հայացք, հագնվելու ոճ կամ հպում** (Bucy 2017): Ոչ խոսքային հաղորդակցության մեկնաբանությունն ավելի ճշգրիտ է դառնում, երբ մեկնաբանողը կարող է ավելի ստույգ որոշել այն պատճառը, որն առաջացրել է ոչ խոսքային ազդակ: Եվ բոլորովին պարտադիր չէ, որ ինչ-որ մեկի արտահայտած ոչ խոսքային ազդակները հույզեր արտահայտեն: Նման ազդակները մեկնաբանելու համար չկա հաստատուն բանաձև: Որոշ քաղաքական գործիչներ կարողանում են վերահսկել իրենց ոչ խոսքային ազդակները: Հետևաբար կարող ենք փաստել, որ զարգացնելով ոչ խոսքային ազդակների իրազեկությունը՝ քաղաքական գործիչը կարող է մեկնաբանել և արդյունավետորեն բանավիճել իր հակառակորդի հետ: Ոչ խոսքային հաղորդակցությունը երկու սեռերի մոտ մշտապես տարբեր է եղել: Ըստ Ա. Կնյազյանի կատարած հետազոտության՝ ոչ խոսքային հաղորդակցության մակարդակում գենդերը կարևոր դեր է կատարում շոշափողական, շարժաբանական և դիմախոսական հաղորդակցության մեջ (Կնյազյան 2016): Նրա կարծիքով ցանկացած անհատի վարքագիծը ինչ որ մի իրավիճակում նկարագրելով՝ հնարավոր է որոշել մարդու գենդերը: Քաղաքական հեռուստաբանավեճերի մեր վերլուծության ժամանակ շեշտը հիմնականում դրվել է **դիմախոսության, ժեստերի, կեցվածքի և ժպիտի** վրա:

Քաղաքական հեռուստաբանավեճերում *կեցվածքը* կարևոր նշանակություն ունի հանդիսատեսի վրա տպավորություն թողնելու

հարցում: Այնուամենայնիվ, հարկ է նկատել, որ կին քաղաքական գործիչները ավելի լավ են վերահսկում իրենց կեցվածքը, քան տղամարդիկ: Չնայած մի շարք հետազոտողներ պնդում են, որ տղամարդու և կանանց մարմնի լեզվի տարբերությունները կանխորոշված են կենսաբանական գործոններով, սակայն մեծամասնությունը կիսում է այն կարծիքը, որ այն հիմնականում պայմանավորված է սոցիալական և մշակութային տարրերով (Vrugt&Luyerink 2000): Հասարակության կարծրատիպային համոզմունքների կառուցումը ներկայացնում է արականության և իգականության գենդերային փոխազդեցությունը (Vrugt&Luyerink 2000: 95): Եթե հաշվի առնենք սոցիալական կողմը, ապա պետք է նկատենք, որ կանայք հակված են նստել **հավաքված կեցվածքով՝ ոտքերը խաչված**, մինչդեռ տղամարդիկ նստում են **փռված դիրքով՝ ոտքերը տարածված** (Vrugt&Luyerink 2000): Մի շարք հետազոտություններ ցույց են տվել, որ եթե բանախոսները **գլուխը բարձր են պահում**, ապա արտահայտում են իրենց ինքնավստահությունը, հպարտությունն ու նաև արհամարհանքը, մինչդեռ **գլուխն իջեցնելը** նշանակում է հպատակություն, մեղավորություն և նվաստացում, ինչպես նաև տխրություն (Coulson 2004):

Քաղաքական բանավեճերում կենտրոնական կարևոր դեր է կատարում *դեմքի արտահայտությունը*: Դիմախոսությամբ դրսևորված հույզերի մեծ մասն առավել ճիշտ է ընկալվում կանանց դեպքում (Կնյագյան 2016: 26):

Աչքերի ուղղակի շփումը վստահության և անկեղծության նշան է, իսկ հայացքից խուսափելը՝ մեղավորության նշան (Knapp 2014): Աչքերի շփումը կարող է դիտարկվել ոչ միայն որպես համարձակ ու գերիշխող պահվածքի դրսևորում, այլև դիտվել որպես հարգանքի նշան (Burgoon 2010): Տղամարդիկ, խոսելիս հակված են ուղղակիորեն նայել աչքերի մեջ, մինչդեռ լուռ ժամանակ նրանց մոտ բացակայում է աչքերի շփումը: Սակայն, նույնը չենք կարող ասել կանաց պարագայում. լսելիս նրանք պահում են աչքերի շփումը՝ ցույց տալով, որ ուշադիր են լսում (Reiman 2008):

Կանայք՝ տղամարդկանց համեմատ, այդքան էլ ազդեցիկ չեն, բայց կարող են ընկալվել որպես ավելի հմուտ, երբ անմիջականություն են ցուցաբերում՝ *ժպիտի* և *գլխի շարժման* միջոցով: Կանանց թվում է, որ անմիջականության շնորհիվ նրանք կարող են ազդեցիկ լինելու տպավորություն թողնել տղամարդկանց վրա (Carli 1993): Կին քաղաքական գործիչները գնալով կորցնում են իրենց գրավչությունը, մինչդեռ տղամարդիկ կարծես, գրավչություն են ցուցաբերում բոլոր մակարդակներում (Podratz 2002): Հետազոտությունները ցույց են տալիս,

որ ֆիզիկական գրավչությունը մեծացնում է թեկնածուի ընտրական հաջողության հասնելու հնարավորությունը (Mattes 2014): Ոչ խոսքային մակարդակում *ժպիտը* ներկայացվում է որպես հզոր միջոց քաղաքական բանավեճերում: Ըստ որոշ ուսումնասիրությունների՝ այն թեկնածուները, ովքեր ժպտում են վստահության, այլասիրության և իրազեկության զգացում են ներշնչում (Mehu 2007) և ավելի համոզիչ են թվում: Կարելի է ենթադրել, որ հատկապես հեռուստաբանավեճում պարտադիր է ժպտալը, քանի որ այդ կերպ կարելի է ապահովել հնարավորինս մեծ հեռուստալսարան: Հեռուստաբանավեճում դրսևորվում են բանավիճող կողմերի՝ խոսքարվեստին տիրապետելու, ասածը հիմնավորելու, փաստարկելու, համոզելու կամ տարհամոզելու հմտությունները, և որքան լավ են բանավիճողները ներկայացնում իրենց առաջնորդական ունակությունները, այնքան ավելի մեծ արձագանք են առաջացնում հեռուստադիտողների շրջանում՝ ուղղորդելով նրանց կատարելու ճիշտ ընտրություն:

Հարկ է նկատել, որ չնայած այն հանգամանքին, որ կանայք շատ են ժպտում, միևնույն ժամանակ դեմքի արտահայտությամբ հաղորդում են վախն ու տխրությունը, մինչդեռ տղամարդկանց դեմքի արտահայտությունն ավելի ակնհայտ է գայրույթ արտահայտելիս (Wallbott 1988): Որպես դեմքի արտահայտության դրական դրսևորում են դիտվում նաև **հոնք բարձրացնելը, գլուխը բարձր պահելը և չլարվելը:**

Հետազոտելով ոչ խոսքային հաղորդակցության մակարդակում գենդերային տարբերությունները՝ քննության ենք առել ԱՄՆ քաղաքական գործիչ, Դեմոկրատական կուսակցության անդամ Քամալա Հարիսի և Հանրապետական կուսակցության անդամ Մայք Փենսի ոչ խոսքային ազդակները՝ մասնավորապես դիմախոսությունը, հույզերը, աչքերի շփումը և ժպիտը /https://www.youtube.com/watch?v=Q_CEb3dRqw/:

Հատկանշական է, որ երկու բանախոսները դրսևորում էին համեմատաբար խաղաղ վարքագիծ: Երկուսն էլ հաճախ էին ժպտում: Մեր կարծիքով Հարիսը ժպիտն օգտագործում էր չհամաձայնելու, չհավատալու, չվստահելու և քաղաքավարի առարկելու համար: Ինչպես նաև ժպիտը Հարիսին ավելի գրավչություն էր հաղորդում և վստահություն էր ներշնչում իրեն քվեարկողներին: Երբ նրան ընդհատում էին, նա առանց զայրանալու և ձայնի տոնը բարձրացնելու՝ ժպտալով շտկում էր իրավիճակը:

“Mr Vice-President, I'm speaking... If you don't mind letting me finish, then we can have a conversation” /տե՛ս աղյուսակ 1/:

Նա երբեմն բարձրացնում էր իր ձախ հոնքը կամ պտտեցնում էր աչքերը, երբ Փենսը ինչ-որ հակասական բան էր ասում:

“The American people have witnessed what is the greatest failure of any presidential administration in the history of our country”: Բոլոր այն հեռուստադիտողները, ովքեր սպասում էին, որ նա կգայրանար, նրանք տեսնում էին, թե ինչպես էր նա պահում իր հանգստությունը՝ դրսևորելով դիմախոսության մի շարք ձևեր:

Փենսը ժպիտն օգտագործում էր ինքնավստահ, համոզիչ երևալու համար: Որպես անհամաձայնության նշան՝ նա գլուխն էր շարժում, սեղմում շուրթերը կամ բարձրացնում էր հոնքերը:

“The fact that you continue to undermine public confidence in a vaccine. If a vaccine emerges during the Trump administration, I think is unconscionable. Senator, I just ask you, stop playing politics with people’s lives”. /տե՛ս աղյուսակ 1/:

Հարցադրումներից մեկի ժամանակ նա գլուխը հետ է տանում՝ ցույց տալով, որ գոհ է իր հարցադրումից:

“American people would really like to know if you and Joe Biden, if somehow you win this election going to pack the Supreme Court to get your way?”: Այսպիսով, նա կարծես իր հույզերն ու զգացողություններն էր փոխանցում հանդիսատեսին՝ արտահայտելով իր անհանգստությունը և մտահոգությունը, միևնույն ժամանակ շեշտադրելով իր գերակայությունը:

Հարիսի խոսքը, կախված թեմայից, հուզականորեն փոխվում էր: Խոսելուց նա ուղիղ նայում էր իր հակառակորդին և երբեմն ձեռքը դնում էր կզակի տակ: Փենսի հետ խոսելիս նա բուն կերպով շարժում էր ձեռքերը, երբեմն ուժգին թափահարում էր դրանք՝ արտահայտելով իր հուզմունքը:

“When I asked, well, why didn’t you tell anybody about COVID-19, he said, because the president wanted the people to remain calm”:

Հուզմունքից նա երբեմն չէր կարողանում վերահսկել ինքն իրեն: Նա տեղում նստած անընդհատ շարժվում էր, խոսելիս ձեռքերն իրար սեղմում և թվում էր՝ այդ կերպ իրեն ավելի ինքնավստահ էր զգում:

“The American people are voting right now and it should be their decision about who will serve on this most important body for a lifetime”:

Երբ նա խոսում էր, նայում էր ուղիղ տեսախցիկին և շարժում գլուխը: Դա պրոֆեսիոնալ վարքագիծ է հատկապես հեռուստաբանավեճերի ժամանակ. այն լավ տպավորություն է թողնում հեռուստադիտողի վրա: Նա մեծ թվով մարմնի շարժումներ էր կատարում, ինչպես նաև ցուցաբերում էր հմուտ աչքերի շփում /տե՛ս աղյուսակ 1/: Ամեն անգամ, տեսախցիկին նայելիս՝ նա շարժում էր երկու ձեռքերը, այնուհետև, երբ ավարտում էր խոսքը, փակում էր աչքերը, ժպտում և շրթունքները սեղմում:

“If doctors tell us to take vaccines, I’ll be the first in line, but if Trump tells us we should take it, I am not taking it”:

Հարկ է նշել, որ Հարիսը կարողանում էր աչքերի շփում հաստատել ոչ միայն հաղորդավարի, այլև հեռուստադիտողի հետ՝ գործի դնելով մեծ թվով հույզեր և ձեռքի շարժումներ, քվեարկողներին կոչելով, որ ինքը համոզիչ է և ամերիկացիները հենց իրենք պետք է որոշեն, թե ում են ուզում տեսնել նախագահի աթոռին:

“The American people deserve to make the decision about who will be the next president of the United States”:

Ինչ վերաբերվում է Փենսիլն՝ նա ամբողջովին վերահսկում էր իրավիճակը: Երբ Հարիսը ժպտալով խոսում էր Ամերիկայի պատմությունից, նա ոչ ակնհայտ քննադատելով լսում էր, այնուհետև պատասխանեց նրան՝ ուղիղ նայելով տեսախցիկին, բարձրացնելով հոնքերը, որպեսզի հանդիսատեսի ուշադրությունը գրավի, շարժելով գլուխը նա փորձում էր տալ ուղիղ և թիրախային պատասխաններ:

“They are going to pack the Supreme Court if they somehow win this election. If you cherish our Supreme Court, you need to reject the Biden-Harris ticket, come November the third re-elect president Donald Trump”.
Նա նույնպես խոսելիս ուղիղ նայում էր խոսակցին և ուղիղ հարցադրումներ անում: Նրա դեմքի արտահայտությունը արտաքուստ հարգանք էր արտահայտում Հարիսի նկատմամբ: Եվ այդ արտահայտությունը նա պահեց մինչև վերջ:

Ոչ խոսքային մակարդակում Քամալա Հարիսի և Մայք Փենսի հուզարտահայտչական միջոցների վիճակագրությունը ներկայացվում է աղյուսակում:

Աղյուսակ 1

Քամալա Հարիսի և Մայք Փենսի ոչ խոսքային միջոցների կիրառման արդյունքը.

	Քամալա Հարիս	Մայք Փենս
Ժպիտ	65%	35%
աչքի շփում	55%	45%
հոնքերի բարձրացում	45%	55%
գլխի շարժում	60%	40%
աչքի շարժում	55%	45%
շրթունքների սեղմում	55%	45%
ձեռքերի շարժում	70%	30%
մարմնի կեցվածք	55%	45%

Ամփոփելով ոչ խոսքային հաղորդակցության ուսումնասիրության արդյունքները՝ հանգում ենք այն տեսակետին, որ կանանց և տղամարդկանց ոչ խոսքային հաղորդակցությունը շատ տարբեր է: Ըստ մի շարք տեսաբանների՝ այդ տարբերությունները բխում են ոչ միայն կենսաբանական, այլև սոցիալական և մշակութային գործոններից: Ոչ խոսքային հաղորդակցությունը կանանց և տղամարդկանց մոտ օգտագործվում է գիտակցաբար և անգիտակցաբար՝ խոսքը կամ զգացմունքները ընդգծելու նպատակով, ինչպես նաև տվյալ ասպարեզում դիրք հաստատելու, առաջ գնալու կամ ինքնահաստատվելու համար: Ուսումնասիրվել է կին և տղամարդ քաղաքական գործիչների ոչ խոսքային ազդակները՝ դիմախոսությունը, ժեստերը, կեցվածքը և ժպիտը հեռուստաբանավեճի ժամանակ:

Եզրակացնում ենք, որ չնայած տղամարդ քաղաքական գործիչը ավելի հավասարակշռված է, հույզերը վերահսկող և փորձառու, այնուամենայնիվ կին քաղաքական գործիչը՝ գործի դնելով մի շարք ոչ խոսքային միջոցներ, ինչպիսիք են ժպիտը, աչքերի շփումը և ժեստերը, կարողանում է ազդել հանդիսատեսի վրա և ավելի համոզիչ երևալ:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Bucy, E. P. (2017). Nonverbal Cues. *The International Encyclopedia of Media Effects*, 1-11.
2. Burgoon, J. K., Guerrero, L. K., & Floyd, K. (2010). *Nonverbal communication*. New York, NY: Routledge.
3. Carli, L. L. (1993, August). *Perceptions of nonverbal behavior*. Paper presented at the annual meeting of the American Psychological Association, Toronto, Ontario, Canada.
4. Coulson, M. (2004). Attributing emotion to static body postures: Recognition accuracy, confusions, and viewpoint dependence. *Journal of Nonverbal Behavior*, 28(2), 117-139. doi:10.1023/B:JONB.0000023655.25550.b
5. Heathfield, S. *Listen with your eyes: Tips for understanding nonverbal communication*. 2007.
6. Knapp, M. L., Hall, J. A., & Horgan, T. G. (2014). *Nonverbal communication in human interaction* (8th ed.). Boston, MA: Wadsworth.
7. Կնյազյան Ա., Անգլիական երգիծական խոսույթի գենդերային հայեցակերպը, դոկտորական ատենախոսություն 2016:
8. Կնյազյան Ա. Լեզու և Գենդեր:Երևան, ԵՊՀ հրատ. 2018, 210 էջ:

9. Mattes, K., & Milazzo, C. (2014). Pretty faces, marginal races: Predicting election outcomes using trait assessments of British parliamentary candidates. *Electoral Studies*, 34, 177-189. doi:10.1016/j.electstud.2013.11.004
10. Mehrabian, A. (1968a). *Inference of attitudes from the posture orientation and distance of a communicator*. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 32, 296-308.
11. Mehu, M., Little, A. C., & Dunbar, R. (2007). Duchenne smiles and the perception of generosity and sociability in faces. *Journal of Evolutionary Psychology*, 5(5), 133-146. doi:10.1556/JEP.2007.1011
12. Podratz, K. E., Dipboye, R. L., & , (2002). In search of the “beauty is beastly” effect. Rice University.
13. Vrugt, A., & Luyerink, M. (2000). The contribution of bodily posture to gender stereotypic impressions. *Social Behavior and Personality: An International Journal*, 28, 91-103. <http://dx.doi.org/10.2224/sbp.2000.28.1.91>
14. Wallbott, H. G. (1988). Big girls don't frown, big boys don't cry: Gender differences of professional actors in communicating emotion via facial expression. *Journal of Nonverbal Behavior*, 12(2), 98-106. doi:10.1007/BF00986

ՀԱՄԱՅԱՆՑԱՅԻՆ ԱՂԲՅՈՒՂՆԵՐ

1. https://www.youtube.com/watch?v=Q_CEb3dRqw/:(10.12.20)
2. Reiman, T. (n.d.). Retrieved from <http://www.bodylanguageuniversity.com> (20.10.20)

REFERENCES

1. Knyazyan A. Angliakan ergitsakan khosuyti genderayin hayetsakerp@. Doktorakan atnakhosutyun 2016
2. Knyazyan A. Lezu ev Gender. Yerevan YPH hrat. 2018

ЛУИЗА МАРАБЯН - ГЕНДЕРНЫЕ ОСОБЕННОСТИ НЕВЕРБАЛЬНОЙ КОММУНИКАЦИИ В ПОЛИТИЧЕСКИХ ТЕЛЕДЕБАТАХ

Ключевые слова: гендер, политические теледебаты, невербальная коммуникация, невербальный сигнал.

В статье исследуются гендерные характеристики невербального общения во время телевизионных политических дебатов. Невербальная коммуникация играет далеко не последнюю роль в процессе

взаимодействия людей. Средства невербальной коммуникации как своеобразный язык чувств являются таким же продуктом общественного развития, как и язык слов. Среди таких средств выделяют мимику, взгляды, позы, жесты, прикосновения, поведение человека в окружающем его пространстве. Все эти виды невербальных сообщений находятся во взаимодействии, иногда дополняя друг друга, иногда противореча друг другу.

LUIZA MARABYAN - GENDER FEATURES OF NON-VERBAL COMMUNICATION IN TELEVISED POLITICAL DEBATES

Keywords: *gender, political debate, non-verbal communication, non-verbal cues*

The paper examines gender characteristics in nonverbal communication during televised political debates. Nonverbal communication plays an important role in the process of human interaction. Means of nonverbal communication as a kind of language of feelings are the same product of social development as the language of words. Among such means are facial expressions, views, postures, gestures, touches, behavior in the surrounding space. All these types of nonverbal messages interact, sometimes complementing each other, sometimes contradicting each other.

Ներկայացվել է՝ 23.02.2021
Գրախոսվել է՝ 23.02.2021

ՀԱՐԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ, ՆՈՐԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ, ՆՈՐ ԵՎ
ՆՈՐԱԳՈՒՅՆ ՓՈՒԱՌՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՀԱԳՈՒՍՏ ԱՆՎԱՆՈՂ
ԲԱՌԵՐԻ ԻՄԱՍՏԱՅԻՆ ԴԱՇՏՈՒՄ

ՌԵԲԵԿԱ ՄԱՐԳԱՐՅԱՆ

Հիմնաբառեր՝ բառապաշար, հնաբանություններ, պատմաբաներ, հագուստ, հեղինակային (անհատական) նորաբանություններ, հագուստի մշակույթ, փոխառյալ բառեր

Լեզուն նյութական, իրական աշխարհի, նրանում գործող փոխհարաբերությունների դրսևորումն է, իսկ լեզվի բովանդակային կողմը՝ նյութական աշխարհի արտացոլումը: Ժամանակակից լեզվաբանության հիմքում ընկած է լեզվի իմաստային-իմաստաբանական կողմի քննությունը: Լեզվի ներքին՝ բովանդակային կողմի վերլուծության հիման վրա 20-րդ դարի 60-70-ական թվականներին լեզվաբանության մեջ առաջ եկան այսպես կոչված լեզվաբանական դաշտերի մի շարք տեսություններ: Այս իմաստային դաշտերը բազմակողմանիորեն քննվել են ռուսական և եվրոպական գրականության մեջ, մինչդեռ հայ լեզվաբանության մեջ վերջին տասնամյակներում է, որ բառապաշարի որոշ խմբերի վերաբերյալ գրվել են հոդվածներ, մենագրություններ և պաշտպանվել են ատենախոսություններ:

Արդի հայերենն ունի բավական հարուստ բառապաշար: Այդ բառապաշարի մեջ իրենց ուրույն տեղն ունեն հագուստ անվանող արմատական բառերը, բառաբաղադրությունները, նորաբանությունները, նորակազմությունները, այն նոր ու նորագույն փոխառությունները, որոնք առայժմ չունեն իրենց համարժեքները, հնաբանությունները՝ հնաբառերը և պատմաբառերը

Լեզվաբանական գրականության մեջ ընդունված է հնաբանությունները երկու խմբի բաժանել՝ բուն հնաբանություններ և պատմաբառեր: Հնաբանությունների՝ երկու խմբերի տարբերակումը հստակ ձևակերպված է Ս. Էլոյանի կողմից. «Առաջին դեպքում հնանում են բառերը, սակայն նրանց անվանած երևույթները, հասկացությունները մնում են՝ փոխարինվելով այլ կենսունակ հոմանիշներով, իսկ երկրորդ դեպքում բառերը մնում են, բայց հնանում են նրանցով մատնանշված երևույթները, հասկացությունները» (Էլոյան 1989: 236):

Բուն հնաբանությունները բառապաշարի այն շերտին են պատկանում, որոնք ժամանակի ընթացքում տարբեր պատճառներով կորցրել են իրենց կենսականությունը, գործուն մասնակցություն չեն ցուցաբերում լեզվի հաղորդակցման գործընթացին և գործածությունից դուրս են եկել՝ անցնելով ոչ գործուն բառապաշար:

Լեզվի տարբեր փուլերում հնանում և գործածությունից դուրս են գալիս ոչ միայն քաղաքական կյանքին, մշակույթին, առևտրին ու դրամական հարաբերություններին, չափին ու կշռին, կենցաղային իրերին, այլև հագուստ-կապուստին վերաբերող բազմաթիվ բառեր:

Հագուստ-կապուստը մարդու անհրաժեշտ ուղեկիցն է. փոխվում են քաղաքական, մանավանդ տնտեսական, մշակութային գործոնները, փոխվում են նաև հասարակության պահանջները հագուստի մշակույթի ասպարեզում:

Փոխվում է հագուստի ձևը, գույնը, կտորի որակը, տեսակը, զարդանախշերը, հարդարանքի միջոցները, հագուստի և նրա բաղադրիչ մասերի շատ անվանումներ այլևս չեն համապատասխանում նորաձև, նորաճ հագուստներին, և բառակազմության ներքին օրենքներով ստեղծվում են նոր հոմանիշ անվանումներ: Հին անվանումները, կորցնելով իրենց անվանողական գործառույթը, ստանում են ոճական նշանակություն: Ասպարեզից դուրս գալով՝ դրանք հաղորդակցման գործընթացին չեն մասնակցում, այլ գործածվում են որոշակի ոճերում, հատկապես գեղարվեստական գրականության մեջ՝ խոսքային համապատասխան իրադրության պայմաններում (Աղայան: 136):

Խոսելով բուն հնաբանությունների մասին՝ Լ. Եզեկյանը գրում է. «Բուն հնաբանությունները ավելի շատ գործածվում են տվյալ երկի գեղարվեստականության բարձրացման, բովանդակության ավելի պատկերավոր, արտահայտիչ և համոզիչ դարձնելու նպատակով» (Եզեկյան: 129):

Բուն հնաբանությունների (ինչպես նաև պատմաբաների) տեսական հարցերով զբաղվել են մի շարք լեզվաբաններ, բայց մեր խնդիրն է գործնականորեն ներկայացնել այն հնաբաները, որոնք լեզվի տարբեր փուլերից հասել են մեզ, և այն բառերը, որոնք այսօր՝ աշխարհաբարի փուլում, մեր աչքի առջև դարձել են կամ դառնում են հնաբաներ:

Թեև Ս. Էլոյանը տեսականորեն հիմնավորել է հնաբանությունների՝ հնաբաների և պատմաբաների առանձնացումը, այնուամենայնիվ շատ դեպքերում գործնականորեն դժվար է որոշ հնաբաներ և պատմաբաներ տարբերակել, ուստի մենք առաջնորդվել ենք ԺՀԲԲ-ի և ԱՀԲԲ-ի՝ մեզ հետաքրքրող բառերի դիմաց տրված հնգ. և պատմ. նշումներով, ինչպես

նաև մեզ ծանոթ մի շարք բուն հայերեն և փոխառյալ բառերի գործածության նվազող հաճախականությամբ:

Ըստ արդի հայերենի բացատրական բառարանների տվյալների՝ հագուստ անվանող բուն հնաբանությունները հետևյալներն են՝ **աբա** (խիտ գործված բրդյա կտորից կարված տղամարդու վերնագգեստ), **արխալուղ** (տղամարդկանց և կանանց կարճ մինչև ծնկները հասնող հագուստ), **երախ** (քահանայական զգեստ՝ պճեղավոր շապիկ), **թղլիկ** (առանց եզրերի գլխարկ, չեպչիկ, փոթիկ), **թումբան** (բամբակյա տաք շալվար, անդրավարտիք), **լակաշ** (մաշված, պատառոտված կոշիկ), **խլա** (թիկնոց, պատմուճան), **խլապեռ** (շղարշ, նուրբ քող), **մանդիլ** (գլխաշոր, վարշամակ), **մուճակ** (տնային ոտնաման, չուստ), **չափքան** (կանացի զգեստ, որ հագնում էին շապկի վրայից), **չուխա** (մահուդե նուրբ կտորից կարված երկար վերարկու), **պախճավանդ** (սեղմիրան), **պապմուճան** (թիկնոց, վերնագգեստ), **պարեզոպ** (թեթև վերնագգեստ), **պլեդ»** (տղամարդկանց ուսերին զցելու բրդյա քառակուսի կտոր), **ռեդիկյուլ** (կանացի ձեռքի պայուսակ), **ռեդենզոպ** (տղամարդկանց երկար ու լայն վերարկու), **սփածանեղի** (գոգնոց, վրան զցելու շոր), **վզկապ** (պիոնեռական փողկապ), **ուրար** (2-րդ իմաստով՝ տղամարդկանց համար որպես գոտի կամ կանանց համար որպես գլխաշոր գործածվող կտոր), **փակեղ** (եկեղեցականի վեղար, վակաս, փիլոն իմաստներով), **փեղոյր** (տղամարդու կամ կնոջ հնամաշ գլխարկ), **օդ** (տրեխ, սանդալ, ոտնաման):

Այսօր մեր աչքի առջև հնաբառեր են դարձել **գդակ**, **ժաբո**, **լակաշ** (մաշված, պատռված կոշիկ), **խանձարուր**, **կապոպ**, **կրկնակոշիկ**, **մակինոպ** (թոշ, **պրեխ** (չարոխ), ինչպես նաև զինվորական հագուստների անվանումները՝ **գրապ**, **կոմունարկա**, **մունդիր**, **ֆրենչ**:

Պատմաբառերը լեզվի ոչ գործուն, պասիվ շերտին են պատկանում: Դրանք առաջացել են լեզվի պատմության որոշակի փուլերում (գրաբար, միջին հայերեն, աշխարհաբար՝ նախախորհրդային և խորհրդային շրջաններ) հասարակական կյանքում կատարված տեղաշարժերի հետևանքով:

Պատմաբառերն իրենց գոյությամբ զգացնել են տալիս, թե լեզվի որ շրջանից են անցել աշխարհաբար, քանի որ դրանց արտահայտած առարկաները, երևույթները, հասկացությունները բնորոշ են եղել միայն լեզվական այս կամ այն փուլին: Հագուստ անվանող պատմաբառերը մեզ են հասել հիմնականում գրաբարից, քանզի գրաբարը ամենից լավ ուսումնասիրված և հայտնի լեզուն էր, երկար ժամանակ գրաբարը եղել էր գրի ու գրականության լեզու, ուսուցվող լեզու և, վերջապես, գրաբարի բառապաշարի վերաբերյալ կային մի շարք բառարաններ:

Պատմաբաները, ի տարբերություն բուն հնաբանությունների, չունեն իրենց հոմանիշ ձևերը, դրանք մի տեսակ **տերմինային** արժեք ունեն և գործածվում են հագուստի տարբեր տեսակներ (որոնք հետագա դարերում այլևս գոյություն չունեին) **անվանելու անհրաժեշտությունից** ելնելով: Խորհրդային հասարակարգի փլուզումից հետո բազմաթիվ քաղաքական, տնտեսական, մշակութային բառեր և տերմիններ դարձան պատմաբաներ: Խորհրդային դպրոցներում աշակերտները պարտադիր կրում էին կարմիր վզկապներ, իսկ բանակում կարմիր բանակայինները՝ **կոմունարկաներ** (գլխարկներ): Այսօր թե՛ **վզկապը**, թե՛ **կոմունարկան** դարձել են պատմաբաներ, որովհետև նրանց հիմքում ընկած հասկացությունները այլևս գոյություն չունեն:

Պատմաբաների գործածության ոլորտները սահմանափակ են. դրանք գերծածվում են գեղարվեստական, պատմա-գեղարվեստական և երբեմն նաև գիտական գրականության մեջ դարաշրջանին **ոճական երանգավորում** տալու նպատակով, դարաշրջանին բնորոշ միջավայր ստեղծելու միտումով, խոսքային իրադրության պահանջով, խոսքին ավելի վերամբարձություն, վեհություն տալու ցանկությամբ:

Հագուստ անվանող պատմաբաները հետևյալներն են՝ **աշխարավանդ** (թագավորական թագի ժապավեն), **ապարոշ** (գլխի փաթաթան), **արտախորակ** (խույրի կամ թագի արտաքին փաթեօց, ապարոշ), **բազկապան** (թևճակ), **բալախոն** (հին ռուսական լայն ու երկար վերնագգեստ), **գարդմանակ** (թագավորական թագի զարդ), **դիմակալ** (սաղավարտի շարժական մաս, որ հագնում էին դեմքը պաշտպանելու համար), **զանգապան** (զինվորական պաշտպանիչ հագուստի մաս), **լանջապահ**, **լանջապան**, **լանջապանակ** (լանջը պահպանող զրահ՝լանջագրահ = կրծքագրահ), **կզակալ** (սաղավարտի այն մասը, որ անց են կացնում կզակին՝կզակի տակով),**լողիկ** (թեթև վերարկու,թիկնոց), **խաչազգեստ** (վրան խաչի պատկեր ունեցող զգեստ), **խորգածորձ** (մազե **ձորձ**, մազե հագուստ), **խույր** (ակնեղենով զարդարված գլխանոց,որ կրում էին թագավորները, բարձրաստիճան իշխանավորները և կրոնավորները), **ծիրանի** (ծիրանագույն անթև զգեստ,որ հագնում էին թագավորները),**կամբակ** (փափուկ կաշվից պատրաստված թագավորական կոշիկ), **կորդակ** (գլուխը ծածկելու հարմարանք, գլխապան), **կուրտակ** (զինվորական սաղավարտի տեսակ), **ճոշան** (կրծքի զրահ, կրծապան, լանջապանակ), **սաղավարտ** (մետաղյա գլխանոց), **սրնքակալ** (սրունքները պաշտպանող հագուստ), **վարշամակ** (թաշկինակ, գլխաշոր, սրբիչ, չարսավ, պատանք), **վտավակ** (տակի զգեստ, զգեստ, վերարկու), **տառապրկ** (զինվորական

վերնազգեստ), **փակեղ** (վարշամակ, ուրար իմաստով), **քղամիդ**, **քցափ** (կրոնավորի գլխարկ), ինչպես նաև **ամազոնկա**, **խիտրոն**, **ջաբրոն**, **սուկան**, **տոգա**, **տունիկա** ևն:

Պատմաբաներն առատորեն գործածվում են պատմավեպերում, պատմական դրամաներում, պատմական թեմաներով գրված չափածո գործերում: Այս բնագավառում նրանց գործածությունը խիստ անհրաժեշտ է:

Ներկայացնենք հայ պատմավեպերից մի շարք փաստեր, որոնցում հանդես են գալիս բազմաթիվ պատմաբաներ:

Նա հազել էր պարսկական **պապրմուճան** և երկարավուն գլխարկը գլխին, ոլորուն **մաշիկները** ոտներին՝ պարսիկ պիտի կարծվեր, եթե չլինեին նրա սենյակի դարանում դրված մագաղաթի ձեռագրերը և կազմերին խաչաքանդակ արծաթե, ոսկե ավետարանները (Դ.Դ, Վ, 34):

Վարդանը մոտեցավ, հանեց **սաղավարտը** և չոքեց մոր մահիճի մոտ (ն.տ. 77):

Նա օրերով գլխից չէր վերցնում **փաթթոցագլխարկը**, որի պատճառով գլուխը թողնում էր կարկտահարված արտի տպավորություն (Տ.Մ.: 29):

Ճերմակ, հաստ սրնքակալները նա բռնագրավել էր իսպանացիներից, ներքինի երկար **տոգան**՝ հելլեններից (ն.տ., 29):

Որդան կարմրագույն շապիկի վրայից հազել էր արքայական **ծիրանին**, գլխին դրել ոսկեճանճան, ատամնավոր վարսակալ **խույրը**, ոտքերը հագրել երկար ճերմակափայլ **սրնքազգեստներ** (ն.տ., 251):

Նա հազել էր զորապետի **տունիկան**, գլխին դրել նրա **սաղավարտը** ու, ծիծաղը հազիվ զսպելով, ողջունում էր լեգեոնականներին (ն.տ.: 502):

Իսկ ինքը՝ Համասփյուռը, ցանկանում է արդյոք հենց վաղը **ապարոշ** դնել գլխին (ն.տ., 99):

Իր փառահեղ գահի վրա բազմել էր արքայից արքա Տիգրանը, նրա ձախ կողքին Տիկնանց տիկին Համասփյուռն էր, աջ կողքին՝ արքայազն Արտավազդը, հետո՝ շքեղ **քղամիդներ** հագած չորս բղեշխներ, հազարապետ Փայլակ Մարգպետունին, արքայադուստր Նուանեն, զորապետ Մոմիկը, տակառապետ Գնունին (ն.տ., 526):

Բերված նախադասություններում պատմաբաները գործածվում են տվյալ պատմական ժամանակաշրջանին բնորոշ այլ բաների և բառակապակցությունների միջավայրում: Նրանք պատմականություն են հաղորդում, ստեղծում դարաշրջանի գեղարվեստական նկարագիրը միայն այլ բաների համատեղ գործածությամբ, ինչպես՝ դարանոց, մագաղաթյա, մահիճ, հելլեն, լեգեոնական, գահ, արքայից արքա,

տիկնանց տիկին, արքայազն Արտավազդ, բդեշխ, հազարապետ, արքայամայր, որդան կարմիր ևն:

Հայոց լեզուն դեռևս նախագրային շրջանից փոխառություններին զուգընթաց կերտել է հազարավոր նոր բառեր: Այդ գործընթացը լայն թափ է ստացել գրաբարում՝ գրերի գյուտից հետո, ինչպես նաև միջին հայերենում. գրաբարի և միջին հայերենի բառացանկը ամփոփված է «Նորբառգիրք Հայկազեան լեզուի» երկհատորյակում (1836-1837)՝ 51 հազար բառով: Հետագայում այդ բառացանկը համալրվել է 5000 նոր բառերով և հրատարակվել «Առձեռն բառարան» խորագրով: Գրաբարի և միջին հայերենի բառապաշարի զգալի մասը գրանցված և ստուգաբանված է Հր.Աճառյանի ՀԱԲ-ում: Նախորդ լեզվաբաններին դեռևս անձանոթ, անհայտ նոր բառեր են հանդիպում Ռ.Ղազարյանի և Հ.Ավետիսյանի կազմած «Միջին հայերենի բառարանում»:

Աշխարհաբարի նորաբանություններից 3000-ը գրանցվել են Ստ. Մալխայանցի «Հայերեն բացատրական բառարանում» (հհ. 1-4, Ե, 1944-1945):

Ի դեպ, աշխարհաբարի նորաբանություններին անդրադարձել է նաև Հր.Աճառյանը: ՀԱԲ-ում նա հիշատակում է մի շարք արմատներով կազմված նորաբանություններ: Հարյուրավոր նոր բառեր են արձանագրված ԺՀԲԲ-ում (հ. 1-4, Եր.: 1969-1980) և Էդ.Աղայանի ԱՀԲԲ-ում (մաս 1-2, Եր.: 1976):

Վերոհիշյալ բառարաններում գրանցված են հագուստի տարբեր տեսակները և դրանց բաղադրիչ մասերը անվանող բազմաթիվ նորաբանություններ, որոնց առաջացումը պայմանավորված է եղել հասարակական-քաղաքական, տնտեսական, առևտրական, առօրյա-կենցաղային կյանքում տեղի ունեցած փոփոխություններն անվանելու անհրաժեշտությամբ, ինչպես նաև բազմաթիվ օտար բառերի հայերեն համարժեքները ստեղծելու հրամայականով: Այդ բառերը իրենց կառուցվածքային կաղապարներով, կենսունակությամբ, բարեհնչությամբ, իմաստների տարողունակությամբ համապատասխանում են հասարակության պահանջներին, այդ պատճառով վերարտադրվել են, դարձել համագործածական բառեր, անցել համալեզվական բառերի շարքը և գրանցվել բառարաններում:

Այսօր դրանք այլևս նորաբանություններ չեն, ինչպես՝ եզրաժապավեն, կոշկաքիթ, **կոշկատակ, պսակաքող, քողազգեստ, գոտկատակ, գուլպաթել, օձիքածալ, ականջակալ, ուսաթել, կիսազգեստ, ուսածոպ, շրջազգեստ, շքատարազ, կիսաշապիկ, նավազաշապիկ, լողագոտի, կրկնակոշիկ, մարզահագուստ, մարզազգեստ, լողազգեստ, սուզահագուստ, ուսադիր, ենթաօձիք** ևն:

Էդ.Աղայանի ԱՀԲԲ-ի հրատարակումից անցել է մոտ 47 տարի: Այդ տարիների ընթացքում ստեղծվել են հազուստ անվանող նորանոր բառեր, բառակապակցություններ, որոնց մի մասը ընդգրկված է Ֆ.Խլղայանի «Նոր բառեր և իմաստներ բառարան-տեղեկատուում» (Ե.: 1982), մի մասը՝ Փ.Մեյթիխանյանի «Նոր բառերի բացատրական բառարանում» (Ե.: 1996), իսկ մի շարք բառեր էլ Ս.Էլոյանի «Արդի հայերենի նորաբանությունների բառարանում» (Ե.: 2001):

Փ.Մեյթիխանյանի բառարանում ամփոփված հազուստ անվանող նորաբանությունները հիմնականում վերաբերում են մարզական կյանքին: Այդ բառերը, բացի **մարզագգեստ, մարզահագուստ, լողագգեստ** բարդություններից, որոնք արդեն իսկ գրանցված էին Էդ.Աղայանի ԱՀԲԲ-ում, հետևյալներն են՝ **մարզակոշիկ, խաղակոշիկ, սեպակոշիկ, (վազքակոշիկ), լողագլխարկ, մարզաշապիկ, մարզահանդերձ, ինչպես նաև զսպաշապիկ:**

Ս.Էլոյանն այս ցանկին ավելացրել է հազուստի անվանումներով կազմված այլ դաշտի իմաստ արտահայտող բառաբաղադրություններ, ինչպես՝ **զգեստանկարիչ, զգեստատիպ, ժամագոտի, կապագիծ, կապաշար, պսակառատ** ևն:

Հազուստ անվանող նորակազմությունների գործածության հիմնական ոլորտը հատկապես գեղարվեստական խոսքն է և այն խոսքերը, որոնք հիմնականում սահմանափակվում են նորմայի շրջանակներում: Եթե բուն նորաբանությունների առաջացումը պայմանավորված է լեզվում զգացվող բառերի պակասը լրացնելու և նոր առարկաներն ու հասկացությունները անվանելու անհրաժեշտությամբ, ապա անհատական նորաբանությունների երևան գալը պայմանավորված է խոսքային իրադրությամբ: Անհատական նորակազմություններն իմաստ են արտահայտում խոսքային միջավայրում, խոսքից դուրս նրանց իմաստները հաճախ անհասկանալի են, որովհետև այդ բառերն իմաստավորվում են գրողի կողմից ստեղծած համատեքստում: Բացի դրանից՝ նրանց ճնշող մեծամասնությունն ունի փոխաբերական իմաստ, որը բացահայտվում է մյուս բառերի իմաստների փոխադարձ կապի միջոցով: Ունենալով ոճական արժեք՝ նրանք հակված չեն վերածվելու լեզվական իրողության, մնում են խոսքային միջավայրում և մեծ մասամբ հասարակական ճանաչման չեն արժանանում:

Այնուամենայնիվ, անհատական նորաբանությունները որոշակի խոսքաշարում մեծ դեր են խաղում համապատասխան մտքի ձևավորման գործում, և, որ ամենակարևորն է, նրանց միջոցով խոսքը դառնում է առավել պատկերավոր, թարմ, սեղմ ու ինքնատիպ:

Գեղարվեստական խոսքի գեղագիտական մակարդակը բարձրացնելու գործում մեծ դեր են խաղացել այդ ասպարեզի մեծ երախտավորներ Րաֆֆին, Հովհ. Թումանյանը, Ավ.Իսահակյանը, Վ.Տերյանը, Ե.Չարենցը, Հովհ.Շիրազը, Պ.Սևակը, Հ.Հովհաննիսյանը, Վ.Դավթյանը, Հ.Սահյանը, Ս.Կապուտիկյանը և այլք:

Ավ.Իսահակյանի երազած ազատ, ներդաշնակ հասարակությունը **լուսազգեստ** է, Վ.Տերյանը աշնան գեղարվեստական պատկերը վրձնում է **ոսկեհանդերձ** բարդությանը, Հ.Հովհաննիսյանի նկարագրած լեռները ծածկված են **աստղաքողով**, իսկ ըստ Ռ.Դավոյանի մարդու երջանկությունը արտահայտվում է **ծաղկազգեստ** նորաբանությամբ: Վ.Դավթյանի երազած գեղեցկուհին **կապտաշղարշ** է, , ճերմակազգեստ մաքուր ու անբիծ:

Հոգեկան բարձր լարվածությունն ու շիկացումները լեզվական սովորական միջոցներով արտահայտելը թուլացնում է գեղարվեստական խոսքի ուժը, ուստի Ե.Չարենցը դիմում է թարմ, ինքնատիպ նորաբանությունների, որոնք նպաստում են խոսքի արտահայտչականության ուժեղացմանը: Այսպես՝ **կարմրազգեստ** ածականը, որը ուղիղ իմաստով կարող է դրական հույզեր առաջացնել, անմիջապես իմաստային այլ որակ է ստանում Ե.Չարենցի հզոր գրչի տակ փոխաբերաբար գործածվելիս և խորհրդանշում է «**կարմրազգեստ ֆիլիստերին**»՝ մեծ պոետի մշտարթուն դահճին, որը իր թույնն է թորում հանճարի վրա:

Անհուն վիշտը կրծում է ընթերցողի հոգին, անսահման վիրավորանքը խեղդում է կոկորդը, արցունքներ են գլորվում նրա այտերի վրայով, երբ ըմբռնում է **կնատարազ** նորաբանության սևակյան իմաստը («Անլուելի զանգակատուն» պոեմից):

Այդ ե՛րբ էր հայ տղամարդը կորցրել իր դեմքն ու դիմագիծը, հագել կնոջ զգեստ: Եղեռնի սահմուկեցուցիչ պատկերները, մի ողջ ժողովրդի բնաջնջումը, տղամարդկանց սրածումը, մոր և մանկան մորթուովելը խուճապ ու շփոթ են առաջացնում, ծնկի բերում հայ տղամարդուն: Նրան սպառնում է ոչ միայն ֆիզիկական ոչնչացումը, այլև նա բարոյական կորուստներ է կրում: Ահա թե ինչու **մահախուճապ** և **կնատարազ** նա փախչում է յաթաղանից՝ ընդմիշտ թողնելով իր հայրենի բնօրրանը:

Եղեռնի քստմնելի տեսարանները գերլարվածությամբ և անհուն վշտով ներկայացնելիս Հովհ.Շիրազը ստեղծել է բազմաթիվ նորաբանություններ, բայց առավել սահմուկեցուցիչը, որով արտահայտվում է հայրենի հողի կորուստը և հնագույն ազգի երկու միլիոն զավակների կործանումը, **մահաշուրջառ** նորաբանությունն է.

Ո՞նց եք ողջ ազգիս պատանքը կարել

Անապատներով այն **մահաշուրջառ** (Հ.Դ: 1990, 111):

Հագուստ անվանող բառերի իմաստային դաշտում իրենց ուրույն տեղն ունեն նոր և նորագույն փոխառությունները, որոնք կապված են աշխարհաբարի կազմավորման, ձևավորման և հետագա կատարելագործման փուլերին: Այս փոխառությունների տարբերակման ճշգրիտ ժամանակաշրջանը որոշ դեպքերում դժվար է սահմանազատել, որովհետև չկան յուրաքանչյուր ենթաշրջանի համար համապատասխան բառարաններ և ոչ էլ մի շարք գրողների ստեղծագործությունների համաբարբառներ, որոնցով հնարավոր լինել էր որոշել տվյալ փոխառության ճշգրիտ ժամանակաշրջանը: Այնուամենայնիվ, մենք նպատակահարմար համարեցինք մինչև նոր տնտեսակարգը՝ (մինչև XX դարի 90-ական թվականները) կատարված փոխառությունները կոչել նոր, իսկ դրանից հետո կատարվածները՝ նորագույն: Եվրոպական, ռուսական փոխառությունների առկայությունը պայմանավորված է եղել Եվրոպայի և Ռուսաստանի հասարակական-քաղաքական, տնտեսական, գիտական, մշակութային կյանքին հայերի հաղորդակից լինելով:

Աշխարհաբարի բոլոր փուլերում շարունակվել և այսօր էլ շարունակվում են բազմաթիվ բառերի և տերմինների փոխառությունները, որոնք կատարվել և կատարվում են և՛ **անմիջաբար**, և **միջնորդավորված** կերպով (հատկապես ռուսերենի միջնորդությամբ):

Արևելահայերենի զարգացման և հատկապես **բառապաշարի** հարստացման գործում հսկայական դեր է խաղացել **ռուսաց լեզուն**:

Սկսած XVII-XVIII դարերից հայ-ռուսական հարաբերությունները աշխուժանում են, իսկ ռուս-պարսկական պատերազմից հետո և հատկապես Հայաստանի խորհրդայնացման շրջանում սերտանում. հայերը անմիջականորեն հաղորդակցվում են ռուսերենին և նրա միջոցով՝ համաշխարհային արժեքներին:

Հայ-ռուսական հարաբերությունների հետևանքով աշխարհաբարի տարբեր փուլերում հայերենին են անցել մի շարք հագուստների ռուսական անվանումները ,որոնց մի մասը գործածվել է ռուսերենի խոսակցական լեզվում, ինչպես՝ **բերեպ, դուբյունկա, զապինկա, կոֆտա, կուրտկա, կուպալնիկ, մայկա, շապկա, շյապա, պիլոտկա, պոդյաժկա, պրյաժկա, պլավկի, պլաշչ, սարաֆան, սապոգ, վալենկա, վադալազկա, փուֆլի, ուշանկա** ևն: Համեմատաբար նոր են ռուսական **վեպրովկա** (կարճ, բարակ բաճկոն), **դվոյկա, փրոյկա** փոխառությունները:

Նշված փոխառությունների մեծ մասը գործածական է ինչպես ռուսերենի խոսակցական լեզվում, այնպես էլ փոխառյալ լեզվում՝ հայերենում: Դրանց մեծ մասը չի անցել հայերեն գրական լեզվին:

Մի շարք հագուստի անվանումներ թեև իրենց հիմքում չունեն ռուսական արմատներ, սակայն դրանք՝ իբրև բառեր, ձևավորվել են ռուսերենի բառակազմությանը համապատասխան՝ **ka** ածանցով և անցել են հայերենին իբրև ռուսական փոխառություններ, այսպես՝ **կեպկա** (կեպի) (ֆր. kep)՝ տղամարդու հովարավոր գլխարկ, **կոմունարկա** (ֆր. commun)՝ զինվորականի սրածայր գլխարկ, որ կրում էին կարմիրբանակայիները, **տուժուրկա** (ֆր. toujours)՝ մշտապես, կնոջ կամ տղամարդու ամենօրյա կուրտկա, **ֆայկա** (ֆր. failie կտորի անունից)՝ մետաքսյա գործովի բարակ շապիկ, **ֆուֆայկա** (գործովի տաք շապիկ), **ֆուտբոլկա** (անգլ. football)՝ տրիկոտաժե մարզական շապիկ ևն:

Ռուսերենի միջնորդությամբ կատարվել են եվրոպական բազմաթիվ փոխառություններ, բայց համեմատաբար շատ են հայերենին անցած **ֆրանսիական փոխառությունները**, ինչպես՝ **բանտաժ, բլուզ, գալիֆե, ժարո, ժիլետ, լամպաս, լիվրեյ, կաշնե, կապիշոն, կապուր, կոմբինացիա (շապիկ), կոմբինեզոն, կոստյում, կորսաժ, կորսետ, մանթո, մանժետ, մունդիր, շարֆ, պալտո, պանամա, սերթուկ, փյուլ, փրիկո, ֆրակ** ևն:

Անգլիական փոխառություններ բրիջի, ժակետ, հոլիդեյ, մոկասի (անցել է ամերիկյան անգլերենից), **պիժամա** (ուրդու լեզվից անգլերենի միջոցով), **պիջակ, պլեդ, պուլովեր, ջեմպեր, սմոքինգ, ֆրենչ** ևն:

Գերմանական փոխառություններ՝ **բուշլապ, կիպել, շլեյֆ, շնուր, ցեպ, հունական** փոխառություններ՝ **պարիկ, սանդալ, սկաֆանդր:**

Լատինական փոխառություններ՝ **սոլ, ֆորմա:**

Հոլանդական փոխառություններ՝ **կարտուզ, մապրոսկա:**

Իտալական փոխառություններ՝ **պանչո, ֆիգարո:**

Վերջին ժամանակներս հայերենում աշխուժացել են ամերիկյան անգլերենով հնչվող փոխառությունները: Հայաստանում բացված անգլիական դպրոցները, անգլիական երաժշտությունը, կինոնկարները, հատկապես նորաձև հագուստների առքուվաճառքը թելադրում են հագուստ անվանող անգլիական բառերի մուտքը հայերենի բառապաշար, ինչպես՝ **գլխարկ-գլխանոցներ՝ բեսբոլ, կասկա** (սաղավարտ-գլխարկ, մետաղյա գլխարկ), **բանդանա** (գլխանոց՝ եռանկյունաձև, գլխի հետևում կապվող), **դոփինգ** (do pe'ng) (գլխանոց), վարտիքներ՝ **շորտիկ** (կարճ), **բրիջի** (միջին), **կապրի** (մինչև կոճերը), կիսաշրջազգեստներ՝ **մինի, միդի, մաքսի**, գուլպա՝ **գամաս** (մատներով կիսագուլպա), կոշիկ՝ **ուզգի** (երկարաճիտ) ևն:

Ինչպիսի՞ ճակատագիր ունեցան նոր փոխառությունները լեզվի հետագա զարգացման ընթացքում, ինչպիսի՞ն կլինեն դեռևս

չթարգմանված փոխառությունների և գրական համագործածական բառերի փոխհարաբերությունները:

Հայտնի է, որ դեռևս 1912 թվականին գրած «Հայ գրականության գալիք օրը» հոդվածում Վ.Տերյանը այն միտքն էր զարգացնում, որ 20-րդ դարի սկզբներին Եվրոպայում սկսվել էր մեծ հեղաշրջում տնտեսական ու մշակութային կյանքում, մարդկանց մտածողության ու զգացմունքի, ինչպես նաև արտաքին ձևերի՝ հագուստների մեջ: Որպեսզի հայ ժողովուրդը մտնի եվրոպական ընտանիք, նա պետք է յուրացնի եվրոպական արժեքները, մշակույթը, ընդունի նրանց լեզվական որոշ ձևեր, նոր օտար բառեր:

Այս կապակցությամբ բանաստեղծը քննադատում է Մխիթարյանների և արևմտահայերի լեզվաշինական գործունեությունը, ըստ որի՝ յուրաքանչյուր օտար բառ թարգմանվում էր հայերեն: Մի քանի օտար բառերի շարքում Վ.Տերյանը հիշատակում է **գալոշ** և **պալլոռ** բառերի հայերեն թարգմանությունները՝ **կրկնակոշիկ** և **վերարկու**: Ըստ նրա՝ օտար բառերը՝ **գալոշ** և **պալլոռ**, ավելի բարեհունչ են, ավելի դյուրըմբռնելի, քան հայերենի ձևերը, որոնք իբր թե անկենդան են, շինծու, անհասկանալի և մեր լեզուն դարձնում են դժվար յուրացվող, իսկ այն լեզուն է հաղթում, որն ավելի հեշտ է յուրացվում և ավելի պարզ է (Տերյան 1956: 523):

Վ.Տերյանի և նրա հետևորդների լեզվամշակման տեսությունը հետագայում ծայրահեղացվեց և իր բացասական ազդեցությունը թողեց լեզվի, մասնավորապես բառապաշարի զարգացման վրա: Ահա թե ինչու օտար բառերը է՛լ ավելի աշխուժացան XX դարի 20-ական թվականներից մինչև 50-ական թվականները:

Բանն այնտեղ հասավ, որ սկսեցին գործածվել անհարկի, ոչ տեղին փոխառություններ, որոնք ոչ թե նպաստեցին հայոց լեզվի զարգացմանը, այլ աղավաղեցին այն:

XX դարի 50-60-ական թվականներից՝ ազգային զարթոնքի ժամանակաշրջանում, սահմանափակվեց փոխառությունների մուտքը, ավելին՝ միտում առաջացավ օտար բառերը փոխարինել հայերեն համարժեքներով կամ դրանց զուգահեռ գործածել լեզվում արդեն իսկ առկա հայեցի ձևերը:

Հայոց լեզուն իր բառակազմական անսպառ հնարավորություններով՝ ածանցման և բառաբարդման ճանապարհով, լայն հնարավորություններ է տվել կազմելու հագուստի տարբեր տեսակների և նրանց առանձին բաղադրիչների անվանումներ, անհրաժեշտության դեպքում օտար բառերի համարժեքները վերցրել են գրաբարից կամ դիմել են արևմտահայերենի օգնությանը:

Ներկայացնենք հագուստ անվանող այն փոխառյալ բառերը, որոնք հայերենում ունեն իրենց համարժեքները. **բանտաժ-իրանակալ, բոսանոժկա-բոկոտիկ, բրյուկ-տաբատ, գալստուկ-փողկապ, էպոլետ-ուսադիր, լամպաս-ջրափոկ, լիֆ-կրծկալ, կալգոտկի-զուգագուլպա, կալոշ (գալոշ)-կրկնակոշիկ, կաշնե-վզարկու, կոմբինացիաներքնաշապիկ, կորսեթ-սեղմիրան, կորսաժ-իրանակալ, մանժետ-թեզանիք, մառյա-թանգիվ(\$), յուբկա-կիսաշրջազգեստ, նասկի-կիսագուլպա, շապկա-գլխարկ, շարֆ-վզնոց, վզկապ, շլեյֆ-քղանցքատուտ, շնուր-քուղ, պալտո-վերարկու, պետյա-մերակ (լամբակ), պիջակ-բաճկոն, պոդոյաժկա-գուլպայակալ, շավարակալ, պլավկի-լողազգեստ, պլաշ-թիկնոց, պոդվազկա-գուլպայակապ, պրյաժկա - զապոնկա - ճարմանդ, չափրաստ, պոդոյաժկա-շավարակապ, սկաֆանդր-ջրազգեստ, վալենկա - կաճյակ, վոդոլազկա - սուզազգեստ, տյուլ-շղարշ, տրուսիկ-ներքնավարտիք, ֆարտուկ-գոգնոց, ֆորմա-համա-զգեստ, ֆրակ-պոչազգեստ** ևն:

Ինչպես նկատելի է, հայերեն համարժեքները, թեև իրենց հնչյունակազմով երկար են, այնուամենայնիվ դյուրահունչ են, համապատասխանում են օտար բառերի իմաստին, ծավալով ծածկում են նրանց, հասարակության կողմից ընդունվել են և արձանագրված են բառարաններում: Ինչ խոսք, կան նաև անհաջող թարգմանություններ, ինչպես՝ պոչազգեստ (ֆրակ), նավագազգեստ (մատրոսկա) ևն:

Կան փոխառություններ էլ, որոնք, իրենց գործառույթով լինելով ազգային ձևերին հոմանիշ, նրանց մասնավոր տեսակն են անվանում՝ դրսևորելով հագուստի ձևի, որակի, երբեմն նաև կիրառական տարբերությունները: Այդ իսկ պատճառով այդ փոխառությունները ընդունվել են հասարակության կողմից, հայեցի ձևերին զուգահեռ գործածվում են: Այսպես՝ հայերենում կա **շապիկ** հնագույն փոխառությունը, բայց աշխարհաբարում կենցաղի մեջ մուտք գործեցին **մայկա, ֆայկա, ֆուֆայկա** հագուստի անվանումները: Շապիկ-ը իր իմաստի տարողունակությամբ, ծավալով չի համընկնում վերոհիշյալ փոխառությունների իմաստներին: Վերջիններս ինչ-որ չափով կատարում են շապիկ բառի գործառույթը, սակայն նրանից տարբերվում են ձևով, գործվածքի որակով և կիրառության ոլորտով: Այդ պատճառով էլ նշված օտար բառերը դեռևս թարգմանված չեն, բայց դասվել են համագործածական բառերի շարքը:

Նույն հիմունքով էլ հայոց լեզվում շարունակում են գործածվել **գլխարկ, կոշիկ** և ուրիշ շատ բառերի հոմանիշ փոխառությունները, որոնց իմաստները բառարանագիրները բացատրում են **նկարագրական**

եղանակով՝ նշելով դրանց ձևը, գործվածքը, գույնը, երբեմն նաև ազգային պատկանելությունը ևն:

Նախ ասենք, որ **գլխարկ** բառին համարժեք է ռուս. շապկան, որի տարբեր տեսակները հետևյալներն են՝ **բերեպ** (առանց հովարի փափուկ գլխարկ՝ մահուդից կամ կաշվից), **կարպուզ** (տղամարդու հովարավոր գլխարկ), **կեպի, կեպկա** (տղամարդու հովարավոր գլխարկ), **կոմունարկա** (տղամարդու զինվորական գլխարկ, որը կրում էին կարմիրբանակայինները), **շլապա** (կանանց կամ տղամարդու ծալովի գլխարկ՝ սովորաբար բարձր գագաթամասով), **պանամա** (ծղոտե լայնեզր գլխարկ), **պիլոտկա** (զինվորական, մասնավորապես օդաչուների ամառային գլխարկ), **ցիլինդր** (տղամարդու լայնեզր, գլանաձև գլխարկ), **ուշանկա** (ականջակալներով գլխարկ) ևն:

Ինչպես **գլխարկ**-ի առանձին տեսակները, որոնք չունեն իրենց հայեցի անվանումները, այնպես էլ մի շարք փոխառություններ հայերենում դեռևս չունեն իրենց համարժեքները, սակայն դարձել են հայոց լեզվի բաղադրիչը, գրանցված են բառարաններում, իսկ իմաստները բացատրված են նկարագրական եղանակով: Իհարկե, սա չի նշանակում, թե այդ բառերն անթարգմանելի են: Այսպես, **բալախոն** (հին ռուսական գյուղացիների լայն ու երկար վերնազգեստ), **բլուզկա** (տղամարդու կարճ և լայն վերնաշապիկ), **բուշլապ** (նավաստու մահուդե վերնազգեստ), **բրիջի** (կարճ տաբատ), **գրադ** (զինվորական վերարկու), **դուբլյոնկա** (կաշվից կարված վերարկու, վերնազգեստ), **ժաբո** (ժանեկազարդ ժանյակի զարդ տղամարդու շապկի օձիքին և կրծքին 18-րդ դարում, իսկ այժմ կանանց վերնաշապիկի կամ զգեստի վրա), **ժակեպ** (կանացի կարճ վերնազգեստ), **ժիլեպ** (տղամարդու կարճ հագուստ՝ առանց օձիքի և թևքերի, որը հագնում են պիջակի տակից), **լիվրեյ** (բարապանների՝ սպասյակների և կառապանների շքազգեստ) **կապիշոն** (հետ գցովի գլխարկ՝ միացած վերնազգեստին, կնգուդ), **կապուր** (կանացի տնային զգեստ), **կիպրել** (զինվորական կամ քաղաքացիական լանջերը բաց բաճկոն), **կոմբինեզոն** (օդաչուների, տանկիստների շապիկ ու վարտիքը միասին կարված), **կոսպյում** (տղամարդու պիջակ և տաբատ, կանանց ժակետ և շրջազգեստ. կոմպլեկտ), **կոֆրա** (կանացի կարճ, սովորաբար մինչև գոտկատեղը հասնող վերնազգեստ), **կուրտկա** (տղամարդու կարճ վերնազգեստ), **հոլիդեյ** (լայնացող փողքերով տաբատ), **մանթո** (կանացի լայն վերարկու, առավելաբար մորթուց), **մոկասի** (հյուսիսամերիկյան հնդկացիների կաշվի փափուկ ոտնաման), **մունդիր** (զինվորական կամ քաղաքացիական հատուկ ձևի համազգեստ), **շինել** (զինվորական տաք, երկար վերարկու), **պուլովեր** (տղամարդու անօձիք և անթև բամբակե ֆուֆայկա), **պանչո, պենուար**

(կանացի առավուտվա զգեստ), **ջեմպեր** (առանց օձիքի և առանց կոճակի հյուսված շապիկ), **սերթուկ** (տղամարդու երկար, նեղ իրանով երկլանջ եզրով վերնազգեստ), **սմոքինգ** (բառացի՝ ծխելու բաճկոն, սև բաճկոնի տեսակ հանդիսությունների համար), **փոպիկ** (կանանց կարճ կամ երկար թևքերով վերնազգեստ, գոտկատեղից բարձր), **փրիկո** (բեմական կամ սպորտային կոստյում, որ ամուր գրկում է մարմինը), **փուֆլի** (անճիտք կոշիկ), **ֆարփինգե** (կնոջ յուբկայի տակից դրվող կարկաս կազմվածքին փարթամ տեսք տալու համար), **ֆրակ** (տղամարդու սերթուկի մի տեսակ՝ առջևից կարճ ու երկլանջեզրով, իսկ հետևից երկար միջահատված տուտով. հագնում են հանդիսությունների ժամանակ, պոչազգեստ), **ֆրենչ** (զինվորական քառագրպան կարճ բաճկոն), **ֆուպրոկա** (տրիկոտաժի մարզական շապիկ), **ֆուֆայկա** (գործովի տաք շապիկ):

Անթարգմանելի են փաստորեն տարբեր ժողովուրդներին բնորոշ ազգային տարազների անունները, ինչպես՝ ամազոնկա (ամազոնուհիների), **սարի** (հինդի՝ կանանց հագուստի հատուկ տեսակ՝ 5-7 մ երկարությամբ գործվածք, որ փաթաթվում է մարմնին, իսկ ծայրը անցկացվում է ուսից այն կողմ կամ զցվում է գլխի վրա), կիմանո, յապոնկա (ճապոնացի կանանց), **պանամա** (Պանամայի Հանրապետության անունից):

Որոշ հագուստի անվանումներ կապված են լավ կամ վատ գործերով հայտնի անձանց անվան հետ, ինչպես՝ **բարձովկա** (ռուս. борец армяտից)՝ հաստ կտորից կամ կաշվից, ռետինե ներբանով կոշիկ, հիմնականում մարզական, **գալիֆե** (ֆրանսիացի հեծելազորային գեներալ Galliffette-ի անվամբ, որը հայտնի է իր դաժանությամբ փարիզյան կոմունարների նկատմամբ 1871թ.)՝ անդրավարտիք՝ մինչև ծնկները նեղ փողքերով և դեպի կողքերը լայնացող մասով, **մակինտ(թ)ոշ** (շոտլանդացի քիմիկոս Մակինտ(թ)ոշի անվամբ)՝ անջրաթափանցիկ վերարկու, **ֆիգարո** (իտ. գրական և օպերային («Ֆիգարոյի ամուսնությունը») ժանրի կերպար)՝ անթև, գոտկատեղից մի փոքր բարձրացող հագուստ, ժիլետ, **ֆրենչ** (անգլիացի ֆելդմարշալ Ֆրենչի անվամբ)՝ զինվորական քառագրպան կարճ բաճկոն:

Եթե փոխառությունը թարգմանվում է հայերեն, ապա օտար ձևի գործածությունը այլևս խրախուսելի չէ, այն դառնում է օտարաբանություն: Օտար բառերը իրենց հնչյունակազմով, տառակազմով, հատուկ վերջավորությամբ իրենց զգացնել են տալիս: Այդ են վկայում վերոհիշյալ բոլոր փոխառությունները, որոնք չունեն իրենց հոմանիշ համարժեքները հայերենում, սակայն դրանք ժամանակի ընթացքում կարող են ձուլվել ազգային ձևերին և դառնալ հայոց լեզվի բաղադրիչը:

Կյանքը զարգանում է, ստեղծվում են հագուստի նորանոր տեսակներ և, բնականաբար, դրանք անվանող բառեր, օտար լեզուներից կատարվում են բազմաթիվ փոխառություններ, իսկ հնաբառերը և պատմաբառերը հավերժ կապրեն մեր լեզվի ոչ գործուն բառապաշարում՝ կիրառություն ստանալով միայն գեղարվեստական գրականության մեջ:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Աղայան Էդ., Արդի հայերենի բացատրական բառարան, Եր. 1976:
2. Աղայան Էդ., Ընդհանուր և հայկական բառագիտություն, Եր. 1984:
3. Եզեկյան Լ., Ոճագիտություն, Եր., 2003:
4. Էլոյան Ս. Ժամանակակից հայերենի բառային ոճագիտություն, Եր., 1989:
5. Ղազարյան Ռ. Ս., Ավետիսյան Հ. Մ.. Միջին հայերենի բառարան. հ. I, Երևան, 1987, հ. II, 1992:
6. Ջահուկյան Գ., Աղայան Էդ., Առաքելյան Վ., Քոսյան Վ., Հայոց լեզու, I մաս, Ա պրակ., Եր., 1980:
7. Սուքիասյան Ա., Ժամանակակից Հայոց լեզու, Եր., 1982:

REFERENCES

1. Aghayan Ed. Ardi hayeren bacatrakan bararan, Er., 1976:
2. Aghayan Ed., Yndhanur ev haykakan baragitutyun, Er. 1984:
3. Eezekyan S., Vochagitutyun, Yr. 2003:
4. Eloyan S. Jamanakacic hajereni barajin vochagitutyun, Er. 1989:
5. Ghazaryan R., Avetisyan H. Mijin hayereni bararan, h .I , Er.1987, h. II, Yr. 1992
6. Jahukyan G., Aghayan E., Arakelyan V., Qosyan V., Hayoc lezu, I, mas, A, prak., Er. 1980
7. Sukiasyan A. Jamanakacic hajoc lezu, Er, 1982:

РЕБЕКА МАРГАРЯН - АРХАИЗМЫ, НЕОЛОГИЗМЫ И ЗАИМСТВОВАНИЯ В СМЫСЛОВОМ ПОЛЕ СЛОВ, НАЗЫВАЮЩИХ ОДЕЖДУ

Ключевые слова: словарный запас, архаизмы, исторически образованные слова, одежда, неологизмы, авторские новообразования, заимствованные слова, культура одежды

Армянский язык имеет очень богатый словарный запас. Частью этого словарного запаса являются слова, называющие одежду. В этой статье мы представляем архаизмы, заимствованные слова и неологизмы смыслового поля слов, называющих одежду.

REBEKA MARGARYAN - ARCHAISMS, NEOLOGISMS, BORROWINGS IN THE SEMANTIC FIELD OF WORDS DENOTING CLOTHES

Keywords: *lexicon, archaisms, historical words, clothes, neologisms, author's new formation, loanwords/borrowing, clothes culture*

The Armenian language has rich lexicon. The part of that lexicon is comprised of words naming clothes. In this article we present archaisms, neologisms and loanwords/borrowing in the semantic field of words denoting clothes.

Ներկայացվել է՝ 20.01.2021
Գրախոսվել է՝ 20.01.2021

**ՀԻՎԱՆԴՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԽՏՈՐՈՇՄԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ
ՁԱՅՆԱՀՆՉՅՈՒՆԱՅԻՆ ՓՈԽԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ԳՈՐԾԱԾՈՒԹՅԱՆ ՇՈՒՐՋ**

**ՍՎԵՏԼԱՆԱ ՄԱՐԳԱՐՅԱՆ
ԱԼԻՆԱ ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ**

Հիմնաբառեր՝ բժշկագիտություն, փոխաբերություն, ձայնահնչյունային փոխաբերություն, հիվանդություն, կլինիկական հետազոտություն, բախում, խում, ախտորոշում

Սույն հոդվածում անդրադառնում ենք փոխաբերության հենքով ստեղծված այդպիսի միավորների քննությանը: Մասնավորապես, քննարկվում է ձայնահնչյունային բաղադրիչներով որոշարկված փոխաբերական միավորների մի խումբ, որոնք գործածվում են առավելապես ախտորոշումների կայացման գործընթացում:

Հետազոտության արդիականությունը և կարևորությունը պայմանավորված է բժշկագիտության անգլալեզու տեքստերում փոխաբերության գործածության վերաբերման և զարգացման միտումներով: Հոդվածի հիմնական նպատակն է վեր հանել ձայնահնչյունային բաղադրիչներով որոշարկված և ախտորոշումների կայացման գործընթացում կիրառվող փոխաբերական միավորները, որոնք ընտրվել են ներքին հիվանդությունների ոլորտի՝ «Harrison's Principles of Internal Medicine» մասնագիտական գրականությունից, Stedmans Online Medical Dictionary բժշկական շտեմարանից, ինչպես նաև բժշկագիտական հոդվածանյութերից և կլինիկական դեպքերի նկարագրություններից, որոնք հրապարակված են մասնագիտական՝ «National Library of Medicine», «National Center for Biotechnology Information», «Mayo Clinic» և մի շարք այլ հեղինակավոր բժշկագիտական աղանց կայքերում:

Բժշկագիտության ոլորտում և կլինիկական գործունեության շրջանակում, ի թիվս բազմաթիվ այլ հանգամանքների, էապես կարևոր է ժամանակի գործոնը: Ժամանակը կարող է բեկումնային լինել բժշկական տեղեկատվության տրամադրման, բժշկական բազմաբնույթ ծառայությունների մատուցման և կլինիկական հետազոտությունների կատարման տեսանկյունից: Մասնավորապես, բժշկական

տեղեկատվության փաստով պայմանավորված՝ բժիշկներն ու կլինիցիստները, ըստ անհրաժեշտության, շրջանցում են երկարաշունչ մասնագիտական սահմանումները՝ փորձելով խտացնել բժշկագիտական և կլինիկական տեղեկատվությունն այնպես, որ բովանդակային լիցքը կորուստ չկրի և տնտեսի այդ տեղեկույթի ըմբռնման համար տրամադրվող ժամանակահատվածը: Սա կատարվում է հատկապես հիվանդությունների ախտորոշման գործընթացում, երբ ժամանակային գործոնը խիստ կարևոր է հիվանդության կանխարգելման և համապատասխան բուժում և բուժական միջամտություններ պլանավորելու համատեքստում: Նման դեպքերում, հունալատինահիմք կամ այլ լեզվահիմքով տերմինների և տերմինակերպ միավորների գործածությանը զուգահեռ, օգտագործում են նաև փոխաբերական միավորներ, որոնք վերարտադրում են կլինիկական նշանների, հիվանդության նախանշանների կամ առողջական որևէ խնդրի հիմնական բնութագրիչները՝ թելադրված լեզվական խտացման և ժամանակի տնտեսման հրամայականով:

Նախքան փոխաբերական միավորներին անդրադարձ կատարելը՝ հարկ է նշել, որ փոխաբերության վերաբերյալ տեսագործական քննարկումները բազմիցս ուղեկցվել են բանավեճերով՝ մերթ որակելով այն որպես բանաստեղծական խոսքարվեստի հնար, մերթ՝ ճանաչողական գործառույթներով լեզվագործիք: 19-րդ դարից ի վեր փոխաբերությունը դիտարկվում է առավելապես աշխարհընկալման «արվեստի» և գիտությանը «սերտաճած» արտահայտչամիջոցների տիրույթում (Black 1962; Gibbs 1994; Kirby 1997; Kittay 1987; Lakoff, Johnson 2003; Richards 1936): Ավելին՝ հիմնավորվում է այն գաղափարը, որ փոխաբերությունն արմատացած է մարդու մտածողության մեջ և տեսաբանը կամ հետազոտող-գիտնականը, անձանոթ իրողության նկարագրության նպատակով, թերևս չի էլ մտորում փոխաբերություն գործածելու շուրջ, քանի որ *«մեզ տրված չէ ընտրություն կատարել այս գործընթացը գործարկելու կամ չգործարկելու մեջ...: այն ամրագրված է մտքերում և գործողություններում...»* (Snodgrass, Coyne 1991: 13): Փաստացի՝ փոխաբերությունը սոսկ խոսքի ձև չէ, այլ առավելապես մտածողության ձև՝ օժտված իմացաբանական գործառույթներով (Gibbs 1994): Գիտական մի շարք հետազոտություններ, որոշակի փորձարարական տվյալների և բանաձևերի միջոցով, հիմնավորում են այն գաղափարը, որ փոխաբերությունն անհրաժեշտ բաղադրատարր է գիտության երևույթներն ընկալելու գործում, քանի որ *«փոխաբերական մտածողության շնորհիվ հնարավոր է լինում առկայացնել վերացական գիտական տեսությունը»* (Lakoff, Johnson 2003: 128):

Գործնականում՝ գիտության պատմության մեջ արձանագրված են դեպքեր, երբ տեսաբանը լեզվականացնում է իր կողմից առաջադրվող գիտական թեզը, կանխավարկածը կամ հետազոտության վերջնարդյունքը՝ փոխաբերության միջոցով: Դրանցից մեկն, օրինակ, «*ping-pong transport cycle*» փոխաբերական միավորն է, որի միջոցով գիտնականների մի խումբ դեռևս 1985 թվականին առաջ է քաշել կենսաքիմիական գործընթացի մի կանխավարկած: Դրա էությունը հետևյալում է. բջջի շուրջը գոյություն ունի պատյան՝ բջջապատ, որը ծածկում է բջջաթաղանթը: Բջջապատի միջի սպիտակուցը ետ ու առաջ է մղում այդտեղ առկա քլորիդը բջջաթաղանթի ուղղությամբ: Այս ռեակցիան ընթանում է պինգ-պոնգ մեխանիզմով՝ երևակելով պինգ-պոնգ խաղում գնդակի հետադարձ և առաջընթաց դինամիկան (Falke et al., 1985, <https://authors.library.caltech.edu/13001/1/FALjbc85a.pdf>):

Մեկ այլ օրինակ ատոմի կառուցվածքի «արեգակնային» կամ «մոլորակային» մոդելն է, որն անվանում են «*the Bohr Model*» կամ «*“planetary model” of the atom*»: Մոդելը ներկայացրել է դանիացի ֆիզիկոս Նիլս Բորը՝ 1913 թվականին: Այս դեպքում ատոմի միջուկի շուրջը շրջանաձև ուղեծրով պտտվող էլեկտրոններն, ըստ էության, նմանեցվում են արեգակնային համակարգում արևի շուրջը պտտվող մոլորակներին (Bohr Model, <https://www.britannica.com/science/Bohr-model>): Գիտության մեջ վաղուց արմատացած այս զուգորդությունը հնարավորին չափով գաղափար է տալիս ատոմի կառուցվածքի տեսության մասին:

Բժշկագիտության բնագավառում նմանօրինակ փոխաբերությունների գործածությամբ մասնագետները լեզվականացնում են ախտորոշիչ հետազոտության արդյունքները: Միևնույն ժամանակ կլինիցիստը կամ հետազոտողը ձևավորում է ժամանակի տնտեսման հենքով գործող փոխաբերական այնպիսի միավոր, որը հնարավորինս բացառում է ներկայացվող գիտական իրողության մասին հնարավոր տարրնկալումները: Այդպիսի փոխաբերություններից են ձայնահնչյունային տարրերով որոշարկված միավորները, որոնք ներկայացնում են օրգանիզմի արտահայտված խանգարումների և ախտաբանական փոփոխությունների ախտորոշում, ինչպես օրինակ՝ *seagull murmur* (ծովաորորի արձակած ձայն), *crackling of snow / walk in the snow* (ձյան ճոճոց / քայլք ձյան միջով), *gallop rhythm* (քառատրոփ ռիթմ), *heart murmur* (կրծքային աղմուկ), *pericardial murmur* (պերիկարդիալ աղմուկ), *waterwheel sound / mill-wheel murmur* (ջրանիվի ձայն), *cat's cry syndrome* («կատվի ճիչ» համախտանիշ) և այլն: Այս բոլոր դեպքերում մասնագետի կենսափորձի, կլինիկական ճկուն

մտածողության և ստեղծագործ երևակայության համագումարը և որոշակի հնչյունային նրբերանգների հետ որակական և քանակական զուգորդումներ անելու ունակությունը ձևավորում են անհրաժեշտ փոխաբերական միավորները:

Կարևոր է նաև հասկանալ, թե հետազոտական որ գործողությունների արդյունքում են ձևավորվում այս միավորները: Այսպես, ֆիզիկալ հետազոտման ժամանակ, որի դեպքում բժիշկը գործի է դնում իր զգայարանները, կամ մարդու մարմնի արտաքին զննման ժամանակ լսելի են լինում տարբեր որակի կամ քանակի ձայներ կամ հնչյուններ, որոնք կարևոր տեղեկատվություն են հաղորդում ներքին օրգանների կենսագործունեության, օրինակ՝ սրտի աշխատանքի, արյան շրջանառության, շնչառական համակարգի և այլ օրգան-համակարգերի մասին (Սիսակյան, Այվազյան 2011): Ըստ այդմ, բժշկագիտության մեջ ընդունված է հիվանդությունների ախտորոշումն իրականացնել, ի թիվս այլ մեթոդների, *բախման* (պերկուսիա) և *լսման* (աուսկուլտացիա) մեթոդներով (Սիսակյան, Այվազյան 2011):

Համաձայն Սիսակյանի և Այվազյանի՝ *բախումը* ներքին օրգանների հետազոտության եղանակ է՝ հիմնված այն ձայների գնահատման վրա, որոնք առաջանում են հետազոտվող անձի մարմնի մակերևույթին բախելու ժամանակ (Սիսակյան, Այվազյան 2011: 22): Այս մեթոդի կիրառման արդյունքում «*բժիշկը լսում, գնահատում և համեմատում է հարվածի ժամանակ առաջացող ձայները, որի շնորհիվ կարելի է եզրակացություն անել տվյալ օրգանի վիճակի <...> մասին*» (Սիսակյան, Այվազյան 2011: 23): Հեղինակները նկարագրում են նաև *լսման* մեթոդը, որը, որպես ներքին օրգանների հետազոտության եղանակ, հիմնված է դրանց կենսագործունեության հետևանքով առաջացած ձայնային երևույթները լսելու վրա, ընդ որում՝ հետազոտության լսման մեթոդի կիրառման ժամանակ ավելորդ ձայների առաջացումը կարող է որոշիչ նշանակություն ունենալ հիվանդության ախտորոշման համար (Սիսակյան, Այվազյան 2011): Այլ խոսքով՝ օրգան-համակարգերից ստացվող ձայնահնչյունային տվյալները հիվանդի ընդհանուր առողջական վիճակի հիմնական ցուցիչներից են և ախտորոշման տեսանկյունից կարևոր տեղեկատվություն են պարունակում և փոխանցում իրական ժամանակում: Օրինակ, «*seagull murmur*» կոչվող կլինիկական նախանշանը կարող է հուշել միտրալ փականի պրոլապսի մասին (ախտաբանական վիճակ, որն արտահայտվում է նախասրտի և ձախ փորոքի միջև գտնվող փականի ֆունկցիայի խանգարմամբ, ավելի կոնկրետ՝ միտրալ պրոլապսն այն երևույթն է, երբ սրտի ձախ փորոքի կծկման ժամանակ նրա փեղկերը պարաշյուտի նմանությամբ

ճկվում/արտանկում են դեպի ձախ նախասրտի խոռոչ: <https://www.mayoclinic.org/diseases-conditions/mitral-valve-prolapse/symptoms-causes/syc-20355446> Այս պրոցեսի հետևանքով առաջացող ձայնային տոնը նմանվում է ծովաորորի արձակած հնչյուններին: Շատ հաճախ կլինիկական դեպքերի նկարագրություններում (clinical case reports) օգտագործվում են «**seagull murmur**», «**seagull musical murmur**» փոխաբերական միավորները՝ ընդգծելով համեմատությունը ծովաորորի արձակած հնչյունների հետ, ինչպես օրինակ՝ «*In this case report, a characteristic **seagull murmur** occurring in the aortic position was clearly audible, which was previously primarily described at the apex from mitral valve prolapse.*», «*A high-pitched, systolic **seagull musical murmur** was heard at the right second intercostal space.*» (Zhao et al. 2015: 286): Որոշ դեպքերում կատարվում է նաև ձայնային տոնի որակական գնահատում և տարբերակում, ինչպես օրինակ՝ «*In patients with ruptured chordae tendineae, the systolic **murmur may have a cooing or “seagull” quality, whereas a flail leaflet may produce a murmur with a musical quality.***» (Kasper 2015: 1544), «***Seagull cooing murmurs, with a single frequency musical tone, mostly occur in mitral valve prolapse...***» (Zhao et al. 2015:287):

Նշենք, որ ձայնահնչյունային փոխաբերությունները հատկապես գործածական են սրտի աշխատանքը գնահատող հետազոտություններում և սրտի հետ կապված խնդիրների ախտորոշումներում: Օրինակ՝ սրտի կծկումների ֆիզիոլոգիապես բնականոն հաջորդականության խանգարումը կարող է դրսևորվել որոշակի ձայնով, որի կլինիկական նկարագրությունը տրվում է «**gallop rhythm**» միավորով: Սրտի հետազոտության ժամանակ լսելի են լինում երեք կամ չորս հնչյուններ, որոնք նմանվում են ձիու քառատրոփ ընթացքի ձայնին: Առաջին անգամ «gallop» տերմինն օգտագործել է Ժան-Բապտիստ Բույուն 1847 թվականին, որպեսզի նկարագրի արագ հաջորդականությամբ հնչող սրտի երեք հնչյունների ռիթմը (<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK342/>): Փոխաբերական այս միավորը լայնորեն օգտագործվում է բժիշկ-տեսաբանների և գիտնականների աշխատանքներում, որոնցից առանձնացրել ենք հետևյալ օրինակները՝ «*...**gallop rhythm** is frequently the only positive physical finding in patients with heart disease and its presence often has important diagnostic and therapeutic implications.*», «***Gallop rhythm** is an auscultatory phenomenon in which a **tripling or quadrupling of heart sounds resembles the canter of a horse.***», (O'Rourke 1972), «***Gallop rhythm** is widely held to be a sign of prognostic value, and this opinion has been supported by follow-up studies of patients with **gallop rhythm** in groups of mixed etiology.*», «***Gallop rhythm** is here*

defined as the presence, in a patient with heart disease, of audible vibrations in diastole, homologous either with the physiological third or auricular sounds.» (Miles 1950), «**Gallop rhythm** is a mechanical event associated with a relatively rapid rate of ventricular filling and characterized by a ventricular bulge and a low-frequency sound.» (Grayzel 1960):

Գրականության ուսումնասիրությունից պարզ է դարձել, որ սրտի ֆունկցիոնալ վիճակի գնահատման հետազոտությունների ընթացքում ախտորոշվող խնդիրները հաճախ պարունակում են *murmur*, *sound*, *resonance* բաղադրիչները, օրինակ՝ «**heart murmur**» փոխաբերական միավորով նկարագրվում է կրծքային այն աղմուկը, որը լսելի է սրտի բաբախի ժամանակ, երբ կատարվում է կրծքավանդակի տատանման ուսումնասիրություն, օրինակ՝ «A **heart murmur** is an extra or unusual sound heard during a heartbeat. **Murmurs** range from very faint to very loud. Sometimes they sound like a whooshing or swishing noise.», «People who have **innocent (harmless) heart murmurs** don't have any signs or symptoms other than the **murmur** itself. This is because **innocent heart murmurs** aren't caused by heart problems.» (PubMed Health Glossary, <<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmedhealth/PMHT0023249/>>):

Կրծքավանդակի տատանման հետազոտություն անցնող հիվանդը նաև ցածր հաճախության հնչյուններ է արտաբերում, որոնք աղմուկի են նմանվում և նկարագրվում են «**pericardial murmur**» միավորով:

Այս շարքից է նաև «**waterwheel sound**» կամ «**mill-wheel murmur**» միավորը, որը նույնականացնում է սրտապարկի ներսում հեղուկի և օդի առկայության դեպքում արձակվող ձայնը ջրանիվի առաջացրած ճողվիյունների ձայնին, ինչը նկարագրված է հետևյալ պարբերություններում՝ «**The 'water-wheel' or 'mill-wheel' murmur** is classically associated with large intracardiac air emboli and described as a "characteristic splashing auscultatory sound due to the presence of gas in the cardiac chambers.» (Rubal 2009: 300), «...the temporal and spatial resolution of current generation CT scanners permitted us to capture previously unreported CT findings consistent with the classic descriptions of the direct visualization of large venous air emboli and the presence of **water-wheel or mill-wheel murmur.**» (Rubal 2009: 302), «**Splashing sounds** are heard when there are air and fluid in the pericardium. They may be bubbling or gurgling or resemble **the sound of a water-wheel.**» (Musser 1904: 630):

Ֆիզիկալ հետազոտության ժամանակ լսելի են լինում շնչառական, կամ այլ խոսքով՝ թոքային հնչյուններ, որոնցից մեկն անվանվում է «**walk in the snow**» փոխաբերական միավորով: Թարգմանաբար այն հնչում է որպես *ձյան ճոճոճ* կամ *քայլք ձյան միջով* և նկարագրում է թոքերի

զննման ժամանակ լսվող ախտաբանական հնչյուններ, որոնք արտաբերվում են ընդամիջումներով և նմանվում են թարմ ձյան վրայով քայլելու թրխկոցի կամ ճոճոցի, «*Significant “walk in the snow” sensation and a “crackling” sound were appreciated on palpation of his lower neck and on auscultation of his precordium, respectively.*» (Gurvits 2011):

Օրգանիզմում դիտվող ձայնահնչյունային բնույթի անոմալ դրսևորումներից է նաև ձայնի ախտաբանական փոփոխությունը, ինչպես օրինակ «**cat’s cry syndrome**» կամ «**cri-du-chat syndrome**» կոչվող խանգարման դեպքում, որում «cri-du-chat» միավորը ֆրանսերենից թարգմանվում է “cry of the cat” անգլերենում (<https://rarediseases.org/rare-diseases/cri-du-chat-syndrome/>): Այն մարդու օրգանիզմի քրոմոսոմային հավաքակազմում քրոմոսոմների քանակական կամ կառուցվածքային փոփոխություններով պայմանավորված խանգարում է, որի հետևանքով կլինիկական մի շարք նշանների (շլուփյուն, մտավոր և ֆիզիկական հետամնացություն) դրսևորմանը զուգահեռ հիվանդի ձայնը նմանվում է կատվին հատուկ միալար, սուր նվոցի, ինչը նկարագրված է հետևյալ օրինակներում. «*The typical **cat cry** present at birth in all patients was associated with subsequent language delay and difficulty in language acquisition.*» (Espirito Santo et al. 2016), «**Cri-du-chat (CDC ...)** is a chromosomal syndrome that results from partial deletions on the short arm of chromosome 5. The clinical features of **CDC** normally include high-pitched cat-like cry, mental retardation, The **cat-like cry** is the most prominent clinical characteristic in newborn children and is usually considered as diagnostic for the **CDC syndrome**. Using a strategy of 'phenotype dissection', the critical region for **cat-like cry** was mapped to the chromosomal segment...» (Wu et al. 2005), «**Cat cry syndrome** is an autosomal disease accompanying abnormal deletion of chromosome 5... . Scoliosis has been reported as a skeletal complication in **cat cry syndrome**.», «*We report on 11 cases (5 boys and 6 girls) of **cat cry syndrome**.*», «*Muscular hypertonia may play a key role in the progression of scoliosis in **cat cry syndrome**.*» (Takebayashi et al. 2006):

Որպես ամփոփում՝ նշենք, որ ներկայացված փոխաբերությունների կազմավորումը պայմանավորված է այնպիսի արտալեզվական գործոններով և իրողություններով, ինչպիսիք են՝ օրգանիզմի՝ ախտաբանորեն փոփոխված գոտիները ֆիզիկալ մեթոդներով հետազոտելու ընթացքում բժշկի զգայալսողական ընկալումները, հետազոտության արդյունքում ստացված ձայնային տվյալները ճգրիտ կերպով մտապահելը և դրանք օբյեկտիվ իրականության մեջ առկա ձայնանունների կամ հնչյունների հետ համադրելը: Այս պարագայում

զուգորդությունների արդյունքում բժիշկը փոխաբերության միջոցով «նյութականացնում» է սեփական վերացարկումները՝ մտահանգելով որևէ կոնկրետ ախտորոշում, ընդ որում՝ այդ փոխաբերական միավորը ստեղծվում է նպատակադիր մտածական գործունեության արդյունքում՝ թելադրված հիվանդության ախտորոշման և մարդու օրգանիզմում ախտաբանական փոփոխությունների մեկնաբանությանն ուղղված ժամանակի տնտեսումն ապահովելու գործոնով:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Միսակյան Հ.Ս., Այվազյան Ա.Ա. խմբ., Ներքին հիվանդությունների պրոպեդևտիկա: Ուսումնական ձեռնարկ, Երևանի Մ. Հերացու անվան պետական բժշկական համալս. հրատ., Եր., 2011, 300 էջ:
2. Black M. Models and Metaphors: Studies in Language and Philosophy, Ithaca: Cornell University Press, 1962, 278 p.
3. Espirito Santo L.D., Moreira L.M., Riegel M., Cri-Du-Chat Syndrome: Clinical Profile and Chromosomal Microarray Analysis in Six Patients. // *Biomed Res Int.* 2016;2016:5467083. <doi:10.1155/2016/5467083>
4. Falke J.J., Kanes K.J., Chan S.I., The kinetic equation for the chloride transport cycle of band 3. A ³⁵Cl and ³⁷Cl NMR study. // *J Biol Chem.* 1985;260(17):9545-9551.
5. Gibbs R.W. The poetics of mind: Figurative thought, language, and understanding. Cambridge: Cambridge University Press, 1994, 122 p.
6. Grayzel J., Gallop rhythm of the heart: I. Atrial gallop, ventricular gallop and systolic sounds. // *The American Journal of Medicine*, Volume 28, Issue 4, 1960;578-592. [https://doi.org/10.1016/0002-9343\(60\)90152-2](https://doi.org/10.1016/0002-9343(60)90152-2).
7. Gurvits GE. Education and imaging. Gastrointestinal: "Walk in the snow": Boerhaave syndrome. // *J Gastroenterol Hepatol.* 2011; 26(1):207. doi:10.1111/j.1440-1746.2010.06553.x
8. Kasper D.L., Fauci A.S., Hauser S.L., Longo D.L., Jameson J.L., Loscalzo J. Harrison's Principles of Internal Medicine, 19th edition. New York: McGraw Hill Education, 2015, 2770 p.
9. Kirby J.T. *Aristotle on Metaphor* // *Classics Articles and Papers*. Paper 2, 1997, Available online at: http://scholarlyrepository.miami.edu/classics_articles/2
10. Kittay E.F. *Metaphor: Its Cognitive Force and Linguistic Structure*. Oxford: Oxford University Press, 1987, 368 p.
11. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors we live by*. London: The University of Chicago Press, 2003, 193 p. Available online at:

- <http://shu.bg/tadmin/upload/storage/161.pdf>
12. Miles B.E., The clinical significance of gallop rhythm in hypertension. // *Br Heart J*. 1951;13(3):327-333. <doi:10.1136/hrt.13.3.327>
 13. Musser J.H., *A practical treatise on medical diagnosis for students and physicians*. Philadelphia: Lea Bros. & Co. 1904.
 14. O'Rourke R.A., Gallop rhythm. // *Calif Med*. 1972;116(5), 85-86.
 15. Richards I.A., *The Philosophy of Rhetoric*. Oxford: Oxford University Press, 1936, 138 p.
 16. Rubal B.J., Leon A., Meyers B.L., Bell C.M.. The 'mill-wheel' murmur and computed tomography of intracardiac air emboli. // *J Am Assoc Lab Anim Sci*. 2009;48(3):300-302.
 17. Snodgrass A., Coyne R. *Models, metaphors and the hermeneutics of designing* // Working Paper, Faculty of Architecture, University of Sydney, 1991, pp. 7-13.
 18. Takebayashi T., Obata H., Minaki Y., et al. Scoliosis in cat cry syndrome. // *J Orthop Sci*. 2006;11(3): 259-263. doi:10.1007/s00776-006-1019-8
 19. Wu Q., Niebuhr E., Yang H., Hansen L., Determination of the 'critical region' for cat-like cry of Cri-du-chat syndrome and analysis of candidate genes by quantitative PCR. // *Eur J Hum Genet*. 2005;13(4):475-485. doi:10.1038/sj.ejhg.5201345
 20. Zhao J., Cheng Z., Quan X., Zhao Z. *Rare Seagull Cooing Murmur from Acute Aortic Dissection* // *The West Indian Medical Journal*. 64(3), 2015, pp. 286-287. <doi:10.7727/wimj.2014.244.>

ԲԱՌԱՐԱՆՆԵՐ

21. Stedmans Online Medical Dictionary, <http://stedmansonline.com/>

ՀԱՄԱՅԱՆՑԱՅԻՆ ԱՂԲՅՈՒՐՆԵՐ

22. MayoClinic, <https://www.mayoclinic.org/diseases-conditions/mitral-valve-prolapse/symptoms-causes/syc-20355446>, Last retrieved 2020 January 22
23. PubMed Health Glossary, <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmedhealth/PMHT0023249/>, Last retrieved 2020 September 05
24. National Center for Biotechnology Information, <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK342/>, Last retrieved 2020 December 18

REFERENCES

1. H.S. Sisakyan, A.A. Ayvazyan. Khmb.– Nerkin hivandutyunneri propedevtika. Usumnakan dzernark./Yerevan: Yerevani M. Heratsu anvan petakan bzhshkakan hamalsarani hratarak., 2011, 300 ej.

СВЕТЛАНА МАРКАРЯН, АЛИНА ПЕТРОСЯН - ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЗВУКОВЫХ МЕТАФОР В ДИАГНОСТИКЕ ЗАБОЛЕВАНИЙ

Ключевые слова: медицина, метафора, звуковая метафора, заболевание, клиническое обследование, перкуссия, аускультация, диагностика.

В данной статье предпринята попытка рассмотреть специфику функционирования звуковой метафоры в контексте диагностики заболеваний. Перкуссия и аускультация являются важнейшими методами физикального обследования пациента с целью установления диагноза. Эти методы позволяют клиницистам и диагностам определять звуки различного качества в обследуемых органах пациента. Проводя параллели между этими звуками и явлениями окружающего мира, специалисты часто обозначают эти звуки с помощью метафорических наименований. В этом плане метафора функционирует как когнитивно-экономичный инструмент называния разных патологических процессов.

SVETLANA MARGARYAN, ALINA PETROSYAN - ON THE USAGE OF SOUND METAPHORS IN DISEASE DIAGNOSTICS

Keywords: medicine, metaphor, sound metaphor, disease, clinical examination, percussion, auscultation, diagnosis.

The present paper studies a number of sound metaphors which are used in the diagnostic process. When a physical assessment is performed, percussion and auscultation are two techniques/methods of clinical examination used. Both percussion and auscultation involve actions which identify internal sounds of the body, coupled with the extra or abnormal sounds of varying tonal quality. Drawing parallels between these abnormal sounds and real-world phenomena, specialists denominate these sounds via metaphoric constructs. In this case metaphors act as time-efficient tools in the diagnostic process and distinctive markers of the identified pathology.

Ներկայացվել է՝ 31.01.2021

Գրախոսվել է՝ 08.02.2021

**«ԶՈՒՐ» ԲԱՂԱԴՐԻՉՈՎ ԴԱՐՁՎԱԾՔՆԵՐԻ ԻՄԱՍՏԱՅԻՆ
ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԳԵՐՄԱՆԵՐԵՆՈՒՄ ԵՎ
ՀԱՅԵՐԵՆՈՒՄ**

ՍԻՐԱՆՈՒՇ ՊԱՊՈՅԱՆ

Հիմնաբառեր՝ լեզվամշակույթ, դարձվածային միավոր, իմաստային դաշտ, հարանշանակային իմաստ

Անցյալ դարի 80-ական թվականներից սկսած աճել է լեզվաբանների հետաքրքրությունը դարձվածային միավորների և նրանց թարգմանական խնդիրների նկատմամբ: Կատարվել և կատարվում են բազմաթիվ զուգադրական աշխատանքներ, որոնք ևս մեկ անգամ հավաստում են այն փաստը, որ չնայած տարբեր լեզուներում դարձվածային միավորների շատ կամ քիչ նմանություններին, օտար լեզու սովորողները, որպես կանոն, դժվարությամբ են հասկանում դարձվածքները: Հատկապես այսօրվա գլոբալացման պայմաններում, բաց սահմաններով և մշակութային մեծ բազմազանություն ունեցող Եվրոպայում մարդիկ մեծ պահանջ ունեն՝ ճանաչելու և հասկանալու այլ մշակույթները և դրանց կրողներին: Զուգադրական ուսումնասիրությունները կարող են մեծապես նպաստել մշակութային երկխոսության զարգացմանը և թյուրմբեռնումների հաղթահարմանը: Անհրաժեշտ է նշել, որ գերմաներենի դարձվածային միավորները համեմատվել են բազմաթիվ թե՛ եվրոպական, թե՛ ոչ եվրոպական լեզուների դարձվածային միավորների հետ: Ավելի սակավ հանդիպում են եռալեզու համեմատություններ, ինչպես օրինակ՝ գերմաներենի, չեխերենի և սլովակերենի համեմատությունն է: Գերմաներենի և հայերենի դարձվածային միավորների նյութի հիման կատարված զուգադրական աշխատանքները ևս համեմատաբար սակավաթիվ են և կարիք կա նման հետազոտության: Սույն հոդվածը նվիրված է մասնավորապես «Wasser/ջուր» բաղադրիչով դարձվածքների զուգադրական ուսումնասիրությանը:

Քանի որ դարձվածքները մի տեսակ միջանկյալ դիրք են զբաղեցնում բառույթային և ստորոգական մակարդակների միջև, դրանց ուսումնասիրությունը լեզվական տեսանկյունից մեծ հետաքրքրություն է

ներկայացնում: Մյուս կողմից էլ դրանք հետաքրքիր են ոչ միայն որպես լեզվական միավորներ, այլև որպես գիտակցության միավորներ, քանզի դրանց ձևավորման համար ոչ այնքան լեզուն, որքան տվյալ մշակույթն է «պատասխանատու»: Ըստ հայ ականավոր փիլիսոփա-լեզվաբան Գ. Բրուտյանի՝ «Դարձվածաբանական միավորի մեջ դրված է աշխարհը լեզվի և ազգային մշակույթի պրիզմայի միջով ընկալելու յուրահատկությունը (Բրուտյան, 1968: 50): Դարձվածքները դիտարկվում են որպես կայուն, վերափոխմանակալից, պատրաստի վերարտադրելի կապակցություններ և ըստ Հ. Բուրգերի՝ «դրանք ինչպես բառերը պահպանվում են մեր հիշողության մեջ որպես մտային միավորներ և կիրառվում են որպես մեկ ամբողջություն» (Բուրգեր 1998: 17):

Նախ անդրադառնանք զուգադրվող լեզուներում «ջուր» հասկացության ծագումնաբանությանը: Ըստ Բլուգեի Ծագումնաբանական բառարանի՝ Wasser (ջուր) բառը բնիկ գերմանական արմատ է, որը միջին գերմաներենում ունեցել է wasser ձևը, հին գերմաներենում եղել է wazzar, գոթերենում՝ wato, անգլերենում՝ water, ռուսերենում՝ woda. Այս բառի ծագումնաբանությունը տանում է դեպի հնդեվրոպական uedor, uodor, այսինքն՝ Wasser:

Աճառյանի Հայերենի Ծագումնաբանական բառարանը «ջուր»-ը ներկայացնում է որպես բնիկ հայ բառ, որն առաջացել է yuro- ձևից: Այս արմատը հնում երկու ձև ուներ՝ wor և ur, և նախաձայնի ձայնադարձով դարձել է՝ yur և your (http://www.nayiri.com/imaged DictionaryBrowser.jsp?dictionaryId=7&dt=HY_HY&pageNumber=2163):

«Ջուր»-ը աշխարհը ստեղծող չորս բաղադրիչներից մեկն է: Լինելով ջրային մակերես այն կարող է «հակադրվել» ցամաքին: «Ջուր»-ը նախապայման է ցանկացած կենդանի օրգանիզմի գոյության համար, միաժամանակ այն բնորոշվում է որպես վտանգավոր, որովհետև ջրում կարելի է խեղդվել: Նշված հատկանիշների շնորհիվ է, որ տարբեր ժողովուրդների դիցաբանություններում և մասնավորապես դարձվածային միավորներում «ջուր»-ը շատ հաճախ է հանդիպում: Կյանքի համար անհրաժեշտ այս նյութն ունի տարբեր որակական, ֆիզիկական և գործառական հատկանիշներ, որոնք էլ արտահայտություն են գտել բազմաթիվ դարձվածքներում:

Տվյալ ուսումնասիրության համար գերմաներենի դարձվածքները դուրս են բերվել K. Duden-ի „Redewendungen. Wörterbuch der deutschen Idiomatik“ և դարձվածքների էլեկտրոնային բառարաններից, իսկ հայերենի դարձվածքները՝ Պ. Բեդիրյանի «Հայերեն դարձվածքների մեծ բացատրական բառարան»-ից և Ա. Ղանալանյանի «Առածանի» խորագիրը կրող հատորից: Նշված աղբյուրներից դուրս են գրվել 208

դարձվածք գերմաներենից և 235 դարձվածք հայերենից: Այդ դարձվածքները վերլուծության և իմաստային դասակարգման են ենթարկվել երկու զուգահրժվող լեզուներում:

Գերմաներենի „Wasser“ բաղադրիչով դարձվածքները դասակարգել ենք հետևյալ իմաստային խմբերում.

1. **բնավորության գիծ՝** *ein stilles Wasser sein* նշանակում է՝ իր արտահայտություններում և իր տեսակետներում զուսպ լինել
2. **հոգեկան վիճակ՝** *Blut und Wasser schwitzen-* մեծ վախի և հուզվածության մեջ լինել
3. **Ֆինանսական իրավիճակ՝** *das Wasser steht jmdm bis zum Hals* նշանակում է՝ պարտքերում թաղված լինել, ֆինանսական խնդիրներ ունենալ
4. **անունակություն՝** *j-m nicht das Wasser reichen können-* իր հնարավորություններով կամ իր աշխատանքով մեկին հասնել չկարողանալ, նրան զիջել
5. **ժամանակ՝** *bis dahin fließt noch viel Wasser den Berg/ den Rhein/ die Elbe hinunter* նշանակում է՝ դեռ շատ ջրեր կհոսեն, դեռ շատ բան կկատարվի
6. **ախորժակ՝** *jemandem läuft das Wasser im Munde zusammen (der Speichel)* նշանակում է՝ կերակուրի ախորժեղի տեսքից ախորժակը գրգռվել (թքարտադրություն)
7. **ջրի դրական ընկալում՝** *Wasser auf j-s Mühle sein* նշանակում է՝ մեկին սատարել
8. **ջրի բացասական ընկալում՝** *j-m Wasser in den Wein gießen* նշանակում է՝ մեկի ոգևորության վրա ջուր լցնել
9. **բարեկեցություն/ չքավորություն՝** *in tiefem Wasser schwimmen* նշանակում է՝ բարեկեցիկ կյանք ունենալ, դրան հակառակ՝ *in seichtem Wasser schwimmen* նշանակում է՝ աղքատության մեջ ապրել
10. **հակադրություն՝** *wie Wasser und Feuer sein* նշանակում է՝ անհամատեղելի հակադրություն ներկայացնել
11. **օծանելիք՝** *Kolnischwasser* նշանակում է՝ «լավ բուրոդ, հոտավետ ջուր»
12. **անբարո արարք՝** *sie geht ins Wasser bis über die Ohren-* ասվում է անբարո կանանց մասին
13. **տեղումներ՝** *die Sonne zieht Wasser* նշանակում է՝ անձրևելու է
14. **անհաջողություն/ ձախողում՝** *der Plan wurde zu Wasser* նշանակում է՝ գործը ձախողվել է
15. **զգուշություն՝** *man muss nicht zu tief ins Wasser gehen-* այս ասացվածքում խորհուրդ է տրվում զգուշ լինել ձեռնարկումներում

16. **վտանգ/ նախազգուշացում վտանգից** ` *das Wasser läuft ihm in die Schuhe*- նշանակում է՝ շփոթության, վտանգի մեջ գտնվել, Wasser hat keine/ keinen Balken (und Zacken zum anhalten) նշանակում է՝ ջուրը վտանգավոր է, քանի որ նրանում կարելի է խեղդվել
17. **զիջողականություն** ` *ein wenig Wasser kann ein grosses Feuer löschen*- այս ասացվածքում խոսք է գնում զիջելու մասին
18. **հիասթափություն** ` *wie mit kaltem Wasser übergossen*- ասացվածքը խորհրդանշում է մի բանից հիասթափված լինելը
19. **համառություն** ` *das Wasser, welches tropfenweise fällt, höhlt den Stein aus*- այս ասացվածքում խոսքը գնում է համառության մասին
20. **մի բան սերտելը/ վարժելը** ` *j-n schleifen, bis ihm das Wasser im Arsch kocht* նշանակում է՝ լավ սերտել, վարժել
21. **իր մահկանացուն կնքել** ` *ins Wasser gehen* դարձվածքն արտահայտում է իր կյանքին վերջ տալ/ խեղդվել իմաստը
22. **ջուրը որպես դեղորայք** ` *reines Wasser ist die beste Augensalbe (մաքուր ջուրը աչքի ամենալավ քուրքն է), wer Wasser trinkt am Morgen, braucht für Arzneien nicht zu sorgen (ով առավոտները ջուր է խմում, կարիք չունի դեղորայքի), das Wasser ist die beste Arznei (ջուրը լավագույն դեղորայքն է)*- բոլոր երեք դարձվածքներն էլ վկայում են ջրի բուժիչ ուժի մասին
23. **ապարդյուն աշխատանք** ` *Wasser ins Meer/ in den Rhein/ in die Elbe schütten* նշանակում է՝ ավելորդ աշխատանք կատարել
24. **անօգուտ խորհուրդ** ` *Wasser auf den Rücken einer Ente gießen* նշանակում է՝ մեկին անօգուտ խորհուրդ տալ
25. **փորձվածություն** ` *der ist mit allen Wassern gewaschen, mit allen Salben geschmiert und mit allen Hunden gehetzt* նշանակում է՝ փորձառու լինել
26. **անհուսալիություն** ` *du kannst das Wasser ausschütten*- ասվում է, երբ այլևս հույս չկա
27. **վստահություն** ` *trag du Wasser zu und lass Gott kochen* նշանակում է՝ Աստված գործը չի փչացնի, վստահի՛ր նրան
28. **զայրույթ** ` *er ist im heissen Wasser (mit den Leuten)* նշանակում է՝ մեկի վրա զայրացած լինել
29. **թշնամանք** ` *er möchte ihn in einem Löffel Wasser ersäufen* նշանակում է՝ թշնամական և վրիժառու կեցվածք ունենալ մեկի նկատմամբ
30. **անվճռականություն** ` *er schweift zwischen Wasser und Wind* նշանակում է՝ ոչ մի կողմին չպատկանել, անվճռական լինել
31. **օգնություն** ` *jemanden über Wasser halten* նշանակում է՝ մեկին օգնել

32. **օրգանիզմից արտազատվող հեղուկներ՝** *Wasser lassen/ sich das Wasser abschlagen* նշանակում է՝ միզել/*Wasser lief ihm von der Stirn* նշանակում է՝ քրտնել/*der Schmerz trieb ihr das Wasser in die Augen* նշանակում է՝ աչքերը արցունքներով լցվել
33. **խորհուրդ՝** *besser Wasser trinken in Ehren, als Wein in Schande* (ավելի լավ է պատվով ջուր խմել, քան՝ անպատիվ կերպով գինի), *bei Wasser und Brot wird man nicht tot* (հաց ու ջրով քաղցած չեն լինի/ մնա):
- Հայերենում «ջուր» բաղադրիչով դարձվածքներում առավելապես հանդիպում են հետևյալ իմաստները.
1. **բնավորության գիծ՝** *դարմանի/ հարդի/ բասմի տկի ջուր-* ծածկամիտ, խորամանկ, տակից գործող մարդ
 2. **արտաքին տեսք՝** *ջուր խմի՝ կոկորդից կշողա* նշանակում է՝ շատ գեղեցիկ է
 3. **չփոփոխվող իրավիճակ՝** *նույն ջուրը, նույն ջրաղացն ա* նշանակում է՝ ամեն ինչ նույնն է մնացել, ոչինչ չի փոխվել
 4. **նմանություն՝** *մեկ ջուր, մեկ տախտակ* նշանակում է՝ իրարու կնամանին/ *երկու կաթիլ ջրի պես/ նման* նշանակում է՝ վերին աստիճանի նման
 5. **ջրի դրական ընկալում՝** *բան մը ջուրի պես խմել* նշանակում է՝ հեշտությանը առանց աչքը թարթելու կատարել/*մեկի ջրի ճամբեն բաց լինել՝* մեկին լավ բախտ սպասել
 6. **ջրի բացասական ընկալում՝** *ջուր անել (խսկց.)* նշանակում է՝ վատնել, մսխել
 7. **մկրտություն՝** *ջուրը քաշվել* նշանակում է՝ մկրտվել
 8. **ժամանակ՝** *շապ ջրեր կպղտորվեն, կպարզեն/ շապ ջրեր կհոսեն* նշանակում է՝ շատ բաներ տեղի կունենան/ կփոխվեն
 9. **երկրնտրանք՝** *երկու ջրի արանքում* նշանակում է՝ երկրնտրանքի մեջ լինել
 10. **ախորժակ՝** *մեկուն բերնին ջուրերը վազցնել* նշանակում է՝ մեկի ախորժակը գրգռել (թքարտադրություն)
 11. **համերաշխություն՝** *մեկի ջուրը գտնել* նշանակում է՝ մեկի հետ լեզու գտնել
 12. **մտերմություն՝** *ջուրը արանքներեն չի անցնի* նշանակում է՝ շատ մոտ կպած են
 13. **շտապողականություն՝** *ջուրը չհասած բոբկանալ* նշանակում է՝ շտապել
 14. **դժվարություն/ հեշտություն՝** *ջուրը պատնիսի վեր հանել/ ջուրը վեր տանիլ/ ջուրը պատից վեր հանել-* այս երեք դարձվածքն էլ արտահայտում են դեպի դժվարը գնալ իմաստը, *մի բաժակ՝ մի*

- գավաթ ջուր/ գավաթ մը ջուր խմելու պես՝ նման արտահայտում է մի բան հեշտ ու հասարակ լինելու իմաստը
15. **փորձվածություն՝** *օխորը մաղե ջուր խմած* նշանակում է՝ ամեն փորձություն տեսած
 16. **վնաս կամ օգուտ՝** *ջուրի վրա նստեցնել* նշանակում է՝ լուրջ վնասներ պատճառել/ սնանկացնել, *մեկի ջրերն ընկնել* նշանակում է՝ մեկի առիթով օգտվել
 17. **ալկոհոլային խմիչք՝** *ամպակ ջուր* նշանակում է՝ ալկոհոլը նվազ խմիչք, *դառն ջուր/ ճերմակ ջուր՝* օղի
 18. **չքավորություն՝** *ճուրը փյուչիել խմել* նշանակում է՝ հետին ծայր չքավորության մատնվել
 19. **իր մահկանացուն կնքել՝** *ջուրն ընկնել/ ջրի փայ ընել* դարձվածքներն արտահայտում են իր կյանքին վերջ տալ իմաստը
 20. **գին/ արժեք՝** *ջրի գին/ գնով* նշանակում է՝ շատ էժան, *ջրի գին փալ* նշանակում է՝ շատ էժան առնել
 21. **արագ/ դանդաղ կատարվող գործ՝** *մի կաթիլ ջրի պես* նշանակում է՝ մի բան արագ ու աննկատ կատարել, *ջրի պես գնալ ավազի պես մնալ* ասում են դանդաղողի մասին
 22. **օրգանիզմից արտազատվող հեղուկներ (ջուր բաղադրիչով արտահայտված)՝** *ճուրը վրայեն էթալ/ ջուր կտրել* նշանակում է՝ սաստիկ քրտնել, *ջուր թափել* նշանակում է՝ միգել
 23. **օրինանքներ, մաղթանքներ, անեծքներ՝** *ջո՛ւրդ փաքցնիմ* անեծք է, *ջուրը փորիդ մեջ թող չթնդա* օրինանք է և նշանակում է՝ ցավ չտեսնես (Մուսա լեռ), *ջուրը էրթաս՝ ոսկի դառնա* նույնպես մաղթանք է և նշանակում է՝ հաջողություն գտնես:

Դարձվածքների իմաստային խմբերի դասակարգումից պարզ է դառնում, որ երկու լեզվամշակույթներին բնորոշ են հետևյալ իմաստները՝ **բնավորության գիծ, ժամանակ, չքավորություն, մահկանացուն կնքել, ախորժակ, փորձվածություն, ջուրը որպես օրգանիզմից արտազատվող հեղուկ, ինչպես նաև ջրի դրական և բացասական ընկալումները:** Դարձվածքների մեծ մասում ի հայտ են գալիս միայն կոնկրետ մեկ լեզվին բնորոշ իմաստներ (25 իմաստ գերմաներենում և 14 իմաստ հայերենում): Միայն գերմաներենում առավել հաճախ հանդիպող իմաստներն են՝ **Ֆինանսական իրավիճակ, հակադրություն, համառություն, անհաջողություն, զայրույթ, զգուշություն, դեղորայք, օգնություն:** Հայերենում առավելապես հանդիպում են **արտաքին տեսք, նմանություն, երկընտրանք, մտերմություն, համերաշխություն, դժվարություն, արագ/ դանդաղ կատարվող գործ, գին** իմաստները: Հատկանշական է, որ քննության ենթարկված դարձվածքների քանակը

հայերենում ավելի շատ է, սակայն իմաստային խմբերի քանակը գերակշռում է գերմաներենում:

«Ջուր» բաղադրիչով դարձվածքներում հաճախ հանդիպում են հականիշ իմաստներ, օրինակ, հայերենում *ջրերը պարզել* նշանակում է՝ պարզություն, հստակություն մտցնել, դրան հակառակ՝ *ջրերը պղտորվել* նշանակում է՝ խառնաշփոթություն մտցնել: Գերմաներենի *er ist unter Wasser* (դժվար իրավիճակում լինել), *er ist wieder über Wasser* (ավելի լավ վիճակում լինել, կազդուրված լինել) դարձվածքներում այդ հակադրությունն արտահայտվում է *unter* և *über* հակադիր կապերի միջոցով:

Հայերենում հանդիպում են նաև դարձվածքների բազմիմաստության դեպքեր, օրինակ, *ջուր կտրել* դարձվածքը հանդես է բերում յոթ տարբեր իմաստներ՝ *մինչև ոսկորները թրջվել, սառել, ջրահամ դառնալ, ծիծաղից թուլանալ, փշանալ, ահաբեկվել և սերտել*: Ավելի հաճախ միևնույն դարձվածքն արտահայտում է երկու իմաստ՝ *ջրին տալ* նշանակում է թե՛ վատնել, թե՛ ուրանալ, *ջուր անել* նշանակում է թե՛ վարժ սովորել, թե՛ վատնել/ մսխել (*խսկց.*):

Ուսումնասիրվող երկու լեզուներում էլ հանդիպում են նաև նույն դարձվածքի ներգործական և կրավորական ձևերը: Գերմաներենում *ins kalte Wasser werfen/ schmeißen* (ստիպված լինել իրեն դրսևորել նոր, անձանոթ առաջադրանքի կատարման ժամանակ) ներգործական է, *ins kalte Wasser geworfen werden* կրավորական է: Հայերենում *ջուրը մաղել* ներգործական է և նշանակում է՝ բնաջնջել, *ջուրը մաղվել* կրավորական է:

Ժողովրդական բանահյուսության մեջ, հատկապես դարձվածքներում, հաճախ հանդիպում է *ջուր* - գինի հակադրությունը, օրինակ, *besser ein Glas Wasser beim Freunde als Wein beim Feinde* (ավելի լավ է մի բաժակ ջուր խմել ընկերոջ մոտ, քան թե մի բաժակ գինի՝ թշնամու մոտ), *besser Wasser trinken in Ehren, als Wein in Schande* (ավելի լավ է պատվով ջուր խմել, քան՝ անպատիվ կերպով՝ գինի):

Երկու լեզուներում էլ «Wasser/ջուր» բաղադրիչը հանդես է գալիս որոշակի բառերի շրջապատում: Գերմաներենում „Wasser“ բաղադրիչը հաճախ օգտագործվում է *Tropfen* (կաթիլ), *Trunk* (կում, ումպ), *Flasche* (շիշ) բառերի հետ՝ *ein Tropfen Wasser verdirbt eine Flasche Wein nicht* (մի կաթիլ ջուրը մի շիշ գինին չի փչացնի), *ein Trunk Wasser ist so angenehm als ein Fass mit Wein* (մի ումպ ջուրը ավելի հաճելի է, քան՝ մի տակառ գինին):

„Wasser“ բաղադրիչը հաճախ հանդես է գալիս նաև *Brot* բաղադրիչի հետ՝ *es ist Wasser und Brot genug, des Menschen Leben zu erhalten* (ջուրը և հացը բավական են մարդու կյանքը պահպանելու համար), *mit Wasser und Brot kommt man durch alle Not* (հաց ու ջրով

ամեն դժվարություն կհաղթահարվի): Հայերենում *hag ni zrih ytsu* նշանակում է՝ չափազանց/ կենսականորեն կարևոր:

„Wasser“ բաղադրիչը գերմաներենի դարձվածքներում հաճախ միանում է նաև *Brand* (*խարույկ, կրակ*) և *löschen* (*մարել, հանգցնել*) բառերին՝ *entferntes Wasser löscht keinen nahen Brand* (հեռվում գտնվող ջուրը կրակը չի մարի), *Wasser bei der Hand löscht den Brand* (ձեռքի տակ եղած ջուրը կրակը կմարի): *Wie Wasser und Feuer* դարձվածքում արտահայտված է անհամատեղելի իրողությունների հակադրություն իմաստը:

Գերմաներենում „Wasser“ բաղադրիչով դարձվածքներում հաճախ արտահայտվում է ջրի համընդհանրական ունեցվածք լինելու գաղափարը, ինչպես օրինակ, *Wasser und Weide ist des Königs/ jedes fließende Wasser ist des Reichs Strasse* դարձվածքներում: Անհրաժեշտ է նշել, որ այս իմաստը հայերենում չի հանդիպում:

Հայերենի որոշ դարձվածքներում հանդիպում է նաև պաթետիկ հարց ջուր բաղադրիչով՝ *ո՞ր ջուրն ընկնեմ*՝ նշանակում է ի՞նչ անեմ, ճար չունեմ:

Հետաքրքիր իմաստներ են ի հայտ գալիս նաև հոսող ջուր և չհոսող (ճահճացած) ջուր հակադրության դեպքում: Որպես կանոն հոսող ջուրը միշտ մաքրության, առողջության ու կենսունակության հետ է նույնացվում (*fliessendes Wasser hält sich rein* (հոսող ջուրը մաքուր է լինում), իսկ ճահճացած ջուրը հոսում է և հիվանդությունների աղբյուր է հանդիսանում (*Wasser, das im Teiche stehen bleibt, fängt an zu faulen* (ջուրը, որ ջրափոսում մնում է, սկսում է հոտել):

„Wasser“ բաղադրիչը գերմաներենի դարձվածքներում հաճախ կապվում է հետևյալ բայերի հետ՝ *sehen* (*տեսնել*), *begießen* (*ջրել*), *trauen* (*վստահել*), *schmecken* (*համտեսել*), *bieten* (*առաջարկել*), *rinnen* (*հոսել*), *laufen* (*վազել*), *fallen* (*ընկնել*), *sich versorgen* (*հոգալ*), *verderben* (*փչանալ*), *stinken* (*վատ հոտ արձակել*), *schwitzen* (*քրտնել*), *schwimmen* (*լողալ*), *fischen* (*ծուկ որսալ*), *lassen* (*թողնել*), *abgraben* (*փորել*), *fragen* (*հարցնել*), *zerstören* (*ավերել*), *halten* (*բռնել*), *reißen* (*պոկել, պատռել*), *verderben* (*փչանալ*), *fließen* (*հոսել*), *löschen* (*մարել*) և այլն:

Հայերենում հաճախակի կիրառությամբ աչքի են ընկնում հետևյալ բայերը՝ *բերել, լցնել, փալ, սուզվել, ազատել, ընկնել, գողանալ, եռացնել, խմել, հոսել, գտնել, գցել, փանել, մաղել, պահել, պարզել, պղպորվել, երթալ, վեր ածել* և այլն:

Ամփոփելով կարելի է ասել, որ երկու լեզվամշակույթներում էլ «Wasser/ջուր» բաղադրիչով դարձվածքները մեծ թիվ են կազմում, որը պայմանավորված է ջուր նյութի կենսական կարևորությամբ մարդկանց

կյանքում: Հաճախ հանդիպում են միևնույն դարձվածքի մի քանի տարբերակներ և կարիք է լինում որոշել, թե դրանցից որն է ամենագործածականը: Հայերենում դրանք արևելահայերեն և արևմտահայերեն ձևերն են, ինչպես նաև բարբառային տարբերակները: Գերմաներենում ևս հանդիպում են դարձվածքների բարբառային կամ տարածքային ձևեր: «Wasser/ջուր» բաղադրիչով դարձվածքների իմաստային դաշտի վերլուծությունից պարզ է դառնում, որ «ջուր»-ը երկու լեզուներում խորհրդանշում է թե՛ դրական, թե՛ բացասական հատկանիշներ: Ակնհայտ է, որ առավել հաճախ հանդիպող իմաստները երկու լեզուներում առկա են, սակայն դարձվածքների գերակշռող մեծամասնությունը հանդես է բերում միայն տվյալ լեզվին բնորոշ իմաստներ: Երկու լեզուների համընդհանուր իմաստները կապված են հիմնականում ջրի ֆիզիկական, որակական, գործառական հատկանիշների, մարդու արտաքին տեսքի և բնավորության գծերի, ջրի կենսաբարության և վտանգավորության հետ: Տարբերություններից հետաքրքրական է ջրի համընդհանրական ունեցվածք լինելու գաղափարը գերմաներենում, իսկ հայերենում ջուր բաղադրիչի առկայությունը՝ անեծքներում, օրհնանքներում, որպես արհամարանք կամ պաթետիկ հարց հնչող արտահայտություններում: Տարբերությունները կոչված են մեկ անգամ ևս հավաստելու, որ դարձվածքները պարզապես լեզվական միավորներ չեն, դրանք ունեն խիստ ընդգծված մշակութային հիմք: Այդ մշակութային բաղադրիչ պարունակող իմաստները միշտ չի, որ ակնհայտ (էքսպլիցիտ) են, դրանք ավելի հաճախ ներակա (իմպլիցիտ) են:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Աճառյան Հ., Հայերենի արմատական բառարան, Երևանի պետ. համալսարան, 1926-1935թթ., էջ 134:
2. Բեդիրյան Պ., Հայերեն դարձվածքների ընդարձակ բացատրական բառարան, Եր., ԵՊՀ հրատ. 2011, էջ 418-419:
3. Ղանալանյան Ա., Առաձանի, ՀՍՍՀ Գիտությունների Ակադեմիա, Երևան, 1960, էջ 48:
4. Burger, H.: Phraseologie. Eine Einführung am Beispiel des Deutschen. Erich Schmidt Verlag. 1998, s. 17.
5. Duden, Deutsches Universal Wörterbuch-Mannheim-Leipzig-Wien- Zürich- 1996, s. 680.

6. Duden. Redewendungen. Wörterbuch der deutschen Idiomatik 3., überarbeitete und aktualisierte Auflage. B.II / Dudenverlag, Mannheim, Zurich., 2008, s. 541.
7. Kluge, Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache, de Gruyter, Erweiterte 23. Auflage, s. 876.
8. Брутян Г., Гипотеза Сепира-Уорфа: лекция, прочитанная в Лондонском университете в 1967 году, Луйс, Ереван, 1968, стр. 70.

ՀԱՄԱՑԱՆՑԱՅԻՆ ԱՂԲՅՈՒՐՆԵՐ

1. http://www.nayiri.com/imagedDictionaryBrowser.jsp?dictionaryId=7&dt=H_Y_HY&pageNumber=2163
2. http://woerterbuchnetz.de/cgibin/WBNetz/wbgui_py?sigle=Wander&mode=Vernetzung&lemid=WH00659#XWH00659

REFERENCES

1. Atwar'yan H., Hayereni armatakan bar'aran, Er&ani pet. hamalsaran, 1926-1935t't', e'j 134
2. Bediryan P., Hayeren dard'vac'qneri y'ndard'ak bacatrakan bar'aran, Er&an EPH hrat. 2011, e'j 418-419
3. Ghanalanyan A., Ar'ac'ani, HSSH Gitowt'yowneri Akademia, Er&an, 1960, e'j 48
4. Brutjan G., Gipoteza Sepira-Uorfa : lekcija, prochitannaja v Londonskom universitete v 1967 godu, Lujs, Erevan, 1968, str. 70

ՏԻՐԱՆՍԻՍՊՈՐՏԱԿԱՆ ՍԵՄԱՆՏԻԿԱԿԱՆ ՖՐԱԶԵՕԼՈԳԻԶՄՆԵՐԻ ՎԵՐԱԿԱՆԱԿՈՒՄԸ ԵՎ ԳՐԱԿԱՆԱԿՈՒՄԸ ԵՐԵՎԱՆԻ ԳՐԱԴԱՐԱՆԻ ԳՐԱԿԱՆԱԿՈՒՄԸ

Ключевые слова: лингвокультура, концепт, семантическое поле, фразеологизм, коннотативное значение

Настоящая статья посвящается изучению фразеологизмов с компонентом “вода” в немецком и армянском языках. Сравнение показывает, что компонент “вода” во фразеологизмах обоих языков выявляет многие коннотативные значения, как имплицитно, так и эксплицитно. В обоих языках значения фразеологизмов в основном не совпадают, и это обусловлено разным менталитетом и языковым мышлением, разным восприятием мира этими народами.

**SIRANUSH PAPOYAN - SEMANTIC FEATURES OF LINGUOCULTURAL
CONCEPT “WATER” IN GERMAN AND ARMENIAN**

Keywords: concept, linguo-culture, semantic field, phrase, connotative meaning

This article is devoted to the study of the features of the linguistic and cultural concept “water” in the German and Armenian languages. The examples have been chosen from idiomatic dictionaries and electronic sites. The usage of the concept in the idioms is related to the lingual thinking, psychological and cultural peculiarities of the native speakers, and the study allows to complete the very important linguo-cultural reflection of **the** concept “**water**” in the idiomatic level of the two languages.

Ներկայացվել է՝ 02.03.2021
Գրախոսվել է՝ 04. 03. 2021

**ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИССЛЕДОВАНИЯ АКСИОЛОГИЧЕСКОЙ
ПРОБЛЕМАТИКИ****ЛУСИНЕ САРКИСЯН**

***Ключевые слова:** ценность, аксиология, аксиологическая проблематика, философия*

В данной статье рассматриваются вопросы становления и развития аксиологии, сущность ценностного фактора в природно-социальном развитии. Следует отметить, что в настоящее время в связи с глобальным духовно-ценностным кризисом, который испытывает человечество на рубеже эпох, аксиологические исследования становятся особенно актуальными.

Целью данной статьи является изучение понятия «ценность» и анализ проблематики аксиологии от древних времен до наших дней на основе теоретических материалов различных философов и социологов.

Для достижения цели нами поставлены следующие задачи:

- определить понятие ценности и рассмотреть проблему ценностей;
- проанализировать историю становления аксиологии и выявить современные особенности ее развития;
- исследовать теоретические вопросы аксиологической проблематики на протяжении ее развития.

Проблематика ценностей имеет глубокую историко-философскую традицию и на протяжении существования человеческого общества привлекала мыслителей различных эпох. Представления об этом феномене менялись с древнейших времён до наших дней, постепенно усложнялись и совершенствовались, принося собственные оттенки в изучение ценностной проблематики. Как специфическая область философского знания, аксиология берет свое начало в середине XIX века у Р. Лотце, в дальнейшем у представителей Баденской школы неокантианства, а в конце столетия в творчестве Ф. Ницше.

Каждая историческая эпоха характеризуется специфическим набором и иерархией ценностей, система которых выступает в качестве наиболее высокого уровня социальной регуляции. Ценностные системы формируются и трансформируются в историческом развитии общества, в

особенности, в глубинных процессах, происходящих в обществе под воздействием экономических и политических преобразований.

Центральный момент всякого рассуждения о ценностях – это определение самого понятия ценности. Понятие «ценность» употребляется в языке весьма многозначно: как стоимость предмета, как его значимость для субъекта, как некоторое свойство предмета наряду с другими его свойствами и как сам предмет, имеющий определенную значимость для человека. Определение ценности в таком понимании предполагает решение вопросов о соотношении ценностей и предметов, о природе ценностей, их источнике, способе существования (Подлесный и Шубин 2019: 17).

Ценности – это предметы и явления, с которыми имеет дело человек в своей практике в аспекте их значимости. Понятие ценности употребляется для обозначения некоторых высших принципов жизни, поведения, норм и идеалов, к которым стремится общество. Это означает, что ценности объединяют в себе и материальную и духовную составляющие, и это первое, что следует учитывать при определении понятия ценности

(<https://iphlib.ru/library/collection/newphilenc/document/HASH01018e6b4d1aefc3392301>).

Доктор филологических наук, профессор Егиазарян Г.В. в своей монографии «Аксиологическая парадигма произведений английских и американских писателей» рассматривает и изучает понятие ценности. Рассмотрим некоторые из определений, которые автор дает данному понятию.

- Ценность – это философское понятие, которое представляет углубленные слои бытия и внутреннего мира человека.
- Ценность – это выражение чувств, то, что ценное для человека, людей и всего общества.
- Ценность – это факт универсального значения, определенного специфического и исторического значения, показатель социальной и культурной значимости, который указывает на определенные явления, объекты и социальные отношения, которые ценятся в контексте добра и зла, истины и лжи, красоты и уродства, справедливости и несправедливости. (Егиазарян 2020: 7-8)

Античное мировосприятие оценивало ценность как прекрасное, благое и истинное во всем многообразии его форм. Сократ впервые обосновал идею о том, что прекрасное, благое исключительно требует особой оценки. Начиная с Протагора, Сократа и Платона в европейскую

философию проникает идея антропологической оценки всего сущего, как соизмеримого с человеческим императивом. В классической греческой философии, в частности у Платона, происходит разграничение реального и идеального бытия, где ценность, как высшее воплощение идей блага, истины, красоты является объективной реальностью. В диалоге «Филеб» Платон создает первую классификацию ценностей, составляющих «высшее благо» – «что драгоценное у людей и у богов» (Баева 2004: 10). По сути, ценностные категории у Платона выступают воплощениями нравственного и эстетического идеала, которые проявляются в материальном мире копии, далекие от совершенства.

Аристотель, давая классификацию благ, оперирует понятием «ценность» и связанным с ним «ценимое», «ценное»: «из благ одни относятся к ценимым, другие – к хвалимым вещам, третьи – к возможностям. Ценимым я называю благо божественное, самое лучшее, например, душу, ум, то, что изначально, первопринцип и тому подобное. При чем ценимое – это почитаемое, и именно такого рода вещи у всех в чести» (Баева 2004: 12). Таким образом, ценности в философии Аристотеля получают онтологическое основание.

Проблема ценностей была одной из центральных в учении стоиков. Диоген Лаэртский писал, что «ценность есть, во-первых, свойственное всякому благу содействие согласованной жизни, во-вторых, некоторое посредничество или польза, содействующая жизни, согласной с природой, в-третьих, меновая цена товара... Предпочтительное – это то, что имеет ценность, например, такие душевные свойства как дарование, искусство, совершенствование и тому подобное, или такие телесные свойства как жизнь, здоровье, сила, благосостояние, безущербность, богатство, слава, знатность и прочее» (Баева 2004: 13). Ценность в стоицизме тесно связана с объективностью и общезначимостью.

Ценность как феномен культуры является предметом исследования особой науки – аксиологии. В философских учениях древности и средневековья происходит формирование этико-эстетических основ ценностного мировоззрения, которое неизбежно связано с выявлением и утверждением духовных ориентиров личной и собственной жизни. Аксиология здесь еще не является самостоятельной дисциплиной, само понятие «ценность» анализируется не логически и теоретически, а скорее «эмпирически», описательно на уровне феномена. И если изучение теоретических проблем аксиологии начинается только с XIX века, то исследование содержательного, практического наполнения ценности происходит уже в древней философии. Следует понять, что аксиология

как особый раздел философского знания связана с понятием бытия, которое расщепляется на два элемента: реальность и ценность. В этом случае, задача аксиологии заключается в том, чтобы показать возможности практического разума в общей структуре бытия (Баева 2004: 7).

Аксиология за философскими словарями (греч. *axia* - ценность, *logos* – слово, учение) определяется как философское исследование природы ценностей (Фролова 1987: 11), как философская дисциплина, которая занимается исследованием ценностей смылосозидательных основ человеческого бытия, которые задают направленность и мотивацию человеческой жизни, деятельности и конкретным действиям и поступкам (Грицанов 2001: 26).

С философской точки зрения аксиологической проблематика основана на трех теориях:

1. Объективно-идеалистическая теория, где ценность есть потусторонняя сущность вне времени и пространства.

2. Субъективно-идеалистическая теория, где ценность - явление сознания, проявление психологического настроения субъективного отношения человека к рассматриваемому предмету.

3. Натурареалистическая теория, где ценность рассматривается как выражение естественных потребностей человека или законов природы в целом. (<https://studfile.net/preview/3547343/page:2/>)

Возникновение и развитие аксиологической проблематики обнаруживаются в древнекитайских философских учениях. В книге «Шу цзин» («Книга истории» или «Книга документов»), составленной и обработанной Конфуцием, отмечаются пять способностей человека: внешний облик, речь, зрение, слух, мышление, пять проявлений счастья: долголетие, богатство, здоровье тела, спокойствие духа, «любовь к целомудрию», «спокойная кончина» и пять несчастий: «сокращенная бедствиями жизнь», болезнь, горе, нищета, уродство тела, слабость ума (Древнекитайская философия 1972: 111).

Основой развития аксиологической или ценностной проблематики стали философские изучения Сократа о формулировке подлинности смысла слова с точки зрения аксиологии. Он зафиксировал важнейшую черту морального поведения человека: разницу между тем, чем человек является на самом деле и тем, что он думает о себе, т.е. между реальными мотивами и сознательным мотивированием, между действительными ценностными установками личности и вербально сформулированными целями, оценками своего поведения. Для морального сознания вытекает,

что человек может быть лучше, и поэтому путь к счастью состоит в самосознании, познании того лучшего, что есть в каждом.

Античная философия уже обнаруживает тенденцию к осмыслению ценностных отношений и отчасти задает логику последующего развития аксиологии от синкретического, ценностно-нерасчлененного миропредставления к осознанию этических, эстетических, познавательных, утилитарно-практических и других ориентаций.

Средние века оказались для аксиологии в собственном смысле «темными веками». Схоластическая мысль подробно и казуистически исследовала теологическую проблематику, онтологию блага, иерархическую субординацию благ, различение благ условных и блага безусловного, но внутренний мир личности и конституирующих его ценностей был для нее еще закрыт.

В современных условиях аксиология рассматривается как теория ценностей и характеризуется существенным перемещением внимания на общечеловеческие ценности, которые определяются в сознании людей современными реалиями бытия. Следовательно, центральным понятием в аксиологии является понятие ценности, которое характеризует социокультурное значение явлений действительности, включенных в ценностные отношения (Философский словарь 1987).

В центре внимания современной аксиологии находятся постоянства мировой динамики, изменения научного дискурса, меняющиеся ценности в меняющемся мире, процесс возникновения, бытия, утраты, исчезновения и возможного возрождения ценностей в социокультурном пространстве, в сознании отдельного человека, народов, человечества в целом.

Аксиология сегодня - наука междисциплинарная, и способна задавать философско-аксиологические основания другим научным дисциплинам. Она активно вступает в диалогические отношения со множеством других научных дисциплин. Особенно показательным сейчас взаимодействие аксиологии и лингвистики, на основе которого стало возможным появление и развитие такой междисциплинарной научной области как лингвоаксиология (Ярошенко 2004: 32). Ведь процесс понимания, усвоения, наследования и передачи ценностных смыслов в истории человеческой культуры осуществляется в языке, посредством языка выражается ценностное отношение человека к миру.

Аксиология в широком смысле - философская наука о ценностях. Изначально она состояла как дисциплина, определившая само понятие «ценность», важнейшей из категорий духовного мира, и обозначившая приоритет духовных ценностей для человека как существа, созидającego

мир культуры и творчески реализующего себя в нём как личность. Прежде аксиология основывалась преимущественно на применении статического подхода, она утвердила свою позицию, занимаясь прояснением природы ценностей, их выявлением, систематизацией и анализом их разновидностей, утверждением «вечных» ценностей и ценностных абсолютов (Ткачова 2006: 21).

В заключение можно сказать, что каждой исторической эпохе присущ определённый спектр проблематики ценностных ориентиров, который в процессе развития общества подвергается трансформациям под влиянием разного рода факторов. И тем не менее существуют непоколебимые ценности, которые входят в аксиологическую парадигму современности.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Баева Л.В., Ценности изменяющегося мира: экзистенциальная аксиология истории, Изд-во АГУ, 2004, 277 с.
2. Грицанов А.А. Всемирная энциклопедия: Философия М., АСТ, Мн.: Харвест, Современный литератор, 2001, 590 с.
3. Древнекитайская философия, Собрание текстов, Т. 1, М., Мысль, 1972, 363 с.
4. Подлесный М.Н., Шубин В.И. Аксиология. Избранные этюды: монография. Днепр: ЛИРА, 2019, 204 с.
5. Ткачова Н.О. Аксиологічний підхід до організації педагогічного процесу в загальноосвітньому навчальному закладі: [монографія] // Ткачова Н.О. - Луганськ: ЛНПУ імені Т.Г. Шевченка; Х.: Видавництво "Каравелла", 2006, 300 с.
6. Фролова И.Т. Философский словарь, М., Политиздат, 1987, 590 с.
7. Եղիազարյան Գ.Վ., Անգլիացի և ամերիկացի գրողների արժեքանախան հարացույցը: Մենագրություն. Եր., Հեղ. Հրատ., 2020, 356 էջ:

ССЫЛКИ

8. <https://iphlib.ru/library/collection/newphilenc/document/HASH01018ece6b4d1aefc3392301>
9. <https://studfile.net/preview/3547343/page:2/>

REFERENCES

1. Baeva L.V., Cennosti izmenjashegosja mira: ekzistencial'naja aksiologija istorii, monografija, izd.-vo AGU, 2004, 277 s.
2. Gricanov A.A., Vsemirnaja enkciklopedija: Filosofija M.: AST, Mn.: Kharvest, Sovremennyj literator, 2001, 590 s.

3. Drevnekitajskaja filosofijs, Sobranie tekstov, V 2-kh t., t. 1. - M.: Mysl', 1972, 363 s.
4. Podlesnyj M.N., Schubin V.I., Aksiologija, Izbrannye etjudy: monografija, Dnepr: LIRA, 2019, 204 s.
5. Tkachova N.O., Aksiologichnyj pidkhid do organizacii pedagogichnogo processu v zag. - u navchal'nomu zakladi: [monografija] // Tkachova N.O., Lugans'k: LNPU imeni T.G. Shevchenka; Kh.: Vidavnictvo "Karavella", 2006, 300 s.
6. Frolova I.T., Filosofskij slovar', M.: Politizdat, 1987, 590 s.
7. Yeghiazaryan G.V., Angliaci ev amerikaci kin groghneri erkeri arjheqabanakan haracujcy, menagrutyun, Erevan 2020, 356 edj

ԼՈՒՍԻՆԵ ՍԱՐԳՍՅԱՆ - ԱՐԺԵՐԱՆԱԿԱՆ ԽՆԴՐԱԲԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅԱՆ ՏԵՍԱԿԱՆ ՀԻՄՔԸ

Հիմնաբաներ՝ արժեք, արժեքանություն, արժեքանական խնդրաբանություն, փիլիսոփայություն

Հոդվածում ներկայացվում են արժեքանության ծագման և զարգացման խնդիրները: Ժամանակակից աշխարհում, կապված հոգևոր արժեքների գլոբալ ճգնաժամի հետ, որը մարդկությունն ապրում է դարերի սահմանգծում, արժեքանական հետազոտությունները դառնում են առավել արդիական:

Այս հոդվածի նպատակն է ուսումնասիրել “արժեք” հասկացությունը և ներկայացնել արժեքանության վերլուծությունը հին ժամանակներից մինչև մեր օրերը՝ հիմնվելով տարբեր փիլիսոփաների և սոցիոլոգների տեսական ուսումնասիրությունների վրա:

LUSINE SARKISIAN - THEORETICAL BACKGROUND OF AXIOLOGICAL PROBLEMATICS

Keywords: *value, axiology, axiological problematics, philosophy*

The article deals with the problem of the formation and development of axiology, the essence of the 'value' in natural-social development. It should be noted that at present, in connection with the global spiritual and value crisis that humanity is experiencing at the turn of the epochs, axiological studies are becoming relevant.

The purpose of this article is to study the concept “value” and analyze the problems of axiology from ancient times to the present day on the basis of theoretical materials of various philosophers and sociologists.

Ներկայացվել է՝ 24.02.2021

Գրախոսվել է՝ 24.02.2021

Երաշխավորվել է ԲՊՀ Անգլերենի ամբիոնի կողմից՝ 24.02.2021

**ԿՐԱՎՈՐԱԿԱՆ ՍԵՌԻ ՄԵՂՄԱՍՈՒԹԱՅԻՆ ԿԻՐԱՌՈՒՄԸ
ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԽՈՍՈՒՅԹՈՒՄ**

ՍՅՈՒՋԱՆՆԱ ԱՏԵՓԱՆՅԱՆ

Հիմնաբառեր՝ կրավորական սեր, մեղմասության գործառույթ, քաղաքական խոսույթ, տեղեկության աղավաղման լեզվական գործիք

Ժամանակակից անգլալեզու քաղաքական խոսույթը լի է մեղմասութենով: Տվյալ ուսումնասիրության մեջ մենք կփորձենք վերլուծել ամերիկյան քաղաքական գործիչների կողմից կրավորական կառույցների օգտագործման դերը քաղաքական խոսույթում՝ կենտրոնանալով կրավորական կառույցների մեղմասության կիրառման առանձնահատկությունների վրա:

Մեղմասույթը առավելապես հանդես է գալիս բառային մակարդակում՝ փոխաբերության, փոխանության, թերագնահատման, չափազանցության և այլ ոճական հնարների միջոցով: Այնուամենայնիվ, մեղմասութի կիրառությունը չի սահմանափակվում բառային մակարդակով. հաճախ կարելի է նկատել մեղմասութի բնորոշ գործառույթների իրականացումը բառակապակցության կամ անգամ՝ նախադասության միջոցով: Պատահական չէ, որ նախադասության քերականական կառույցի ոճական ուսումնասիրությունը կարող է վերհանել մեղմասության որոշակի ռազմավարության կիրառում:

Ուսումնասիրության շրջանակներում մենք կփորձենք դիտարկել և վերլուծել անգլախոս քաղաքական գործիչների կողմից կրավորական սերի մեղմասության կիրառման օրինակներ՝ հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ կրավորական սերի կիրառումը չափազանց տարածված է անգլերեն լեզվում:

Յուրաքանչյուր բառ, նախադասություն, որ մենք ընտրում ենք օգտագործել, յուրաքանչյուր խոսույթ, որի հետ մենք մեզ նույնացնում ենք, սահմանում է մեր էությունը, ձևավորում մեր գիտակցությունն ու իրականությունը: Բառերի ընտրությունը արտացոլում է տվյալ անձի որոշակի մտածելակերպը, համոզմունքները, հավատամքը, գաղափարախոսությունը, նրա հարումը այս կամ այն տեսակետին, հասարակական, քաղաքական կամ էթնիկ խմբին:

Հասկացությունները մեղմասույթի միջոցով բնորոշելիս մենք ասես դիտարկում ենք դրանք օբյեկտի խցիկի միջոցով: Արդյունքում, ինչպես պատկերն է արտացոլվում գլխիվայր, այնպես՝ հասկացությունը աղավաղվում ու ներկայանում է որպես բոլորովին այլ բան:

Գաղտնիք չէ, որ քաղաքականության մեջ լեզուն կարևորագույն և չափազանց հզոր գործիք է: Որոշակի լսարանին դիմելու նպատակով համապատասխան լեզվական հնարքների և միջոցների ընտրությունը կարող է ապահովել ոչ միայն քաղաքական գործչի, այլև՝ նրա ներկայացրած քաղաքական կուսակցության դրական պատկերը՝ իմիջը: Չպետք է մոռանալ, որ քաղաքական լեզուն «նպատակաուղղված լեզու է»․ քաղաքական գործիչները լեզվական միջոցների կիրառման միջոցով հասնում են փոխհամաձայնության, ապահովում են աջակցություն, ազդում են մարդկանց կարծիքի վրա, ինչպես նաև՝ գրավում են պոտենցիալ ընտրողների:

Իրականում, քաղաքական գործիչները երբեք պատահական խոսքային ձևակերպումներ չեն կիրառում, անգամ եթե դա առաջին հայացքից այդպես թվա: Համապատասխան թվացող արտահայտությունը, ակնարկը ևս որոշակի թաքնված նպատակ է հաճախ հետապնդում՝ հնչելով անկեղծ ու առօրեական և այդպիսով որոշ մտերմության տպավորություն առաջացնելով ունկնդրողների շրջանում: Քաղաքական գործիչների ելույթների ու ակնարկների բառապաշարն ու լեզվական կառույցները կոնկրետ նպատակ են հետապնդում և գիտակցված, զգուշավոր ընտրության արդյունք են:

Ժամանակակից քաղաքական գործիչները հաճախ են դիմում քաղաքական պատշաճության կիրառմանը՝ միաժամանակ թե՛ հանրության խնդիրների հանդեպ նրբանկատ մոտեցում ցուցաբերելու, թե՛ հանրության աջակցությունը ապահովելու և քաղաքական հակառակորդին քննադատելու նպատակով:

Քաղաքական գործիչները հաճախ խուսափում են այն բառերից կամ արտահայտություններից, որոնք կարող են տհաճ զուգորդումներ առաջացնել և բացասական տպավորություն գործել իրենց լսարանի վրա: Հենց այս դեպքում է, որ նրանք դիմում են մեղմասույթ կոչվող լեզվական հնարքին, որի միջոցով հնարավոր է դառնում «մաքրել» անհարմար, տհաճ հասկացությունը անտեղի և վիրավորական երանգներից՝ այսպիսով ապահովելով որոշակի անհարմար թեմաների անդրադառնալու անվտանգ եղանակ՝ առանց քաղաքական պատշաճության և հասարակական նորմերը խախտելու:

Հաշվի առնելով այն, որ քաղաքական լեզուն և, առհասարակ, քաղաքական խոսույթը առավելապես հանրային լսարանին են ուղղված,

խուսափողական բառապաշարն ու մեղմասության լեզվական ռազմավարությունը երբեմն կարող են արտացոլել քաղաքական գործիչների՝ հանրության խնդիրների հանդեպ նրբանկատությունը:

Մեղմասությոն իր բնույթով բավական բազմանշանակ և բազմաշերտ լեզվական միջոց է, որը կարող է իրականացնել բազմաթիվ գործառույթներ: Մենք հակիրճ անդրադառնալով մեղմասության հիմնական գործառույթներին՝ կկենտրոնանանք այն գործառույթների վրա, որոնք կապված են մեղմասության միջոցով տեղեկատվության մտադրված խեղաթյուրման ու լսարանի ապակողմնորոշման դեպքերի հետ: Մասնավորապես մեր ուշադրության կենտրոնում է կրավորական սեռի մեղմասության կիրառումը, որը քաղաքական խոսույթում հաճախ հակասական թեմաներից խուսափելու կամ դրանց անդրադառնալը անհետևանք ու անխոչընդոտ դարձնելու նպատակ է հետապնդում:

Նախ և առաջ անդրառադնալով «մեղմասությո» ռճական հնարի բնույթին՝ նշենք այդ երևույթը խորապես ուսումնասիրած մի քանի հեղինակների սահմանումները: Այն դեպքերում, երբ մեղմասությոն դիտավորյալ կիրառվում է մարդկանցից իրական փաստերը քողարկելու կամ մտադրված կերպով ապակողմնորոշելու և խաբելու նպատակով, մեղմասությոն վերածվում է հաղորդակցության վնասակար միջոցի, որը Վ. Լուցի բնորոշմամբ՝ երկիմաստ խոսքի (doublespeak) դրսևորում է (Lutz: 1987, 1999), իսկ Ա. Քեյսի և Ք. Բրիջի բնորոշմամբ վերոհիշյալ դեպքերը ապակողմնորոշող մեղմասության դրսևորումներ են (Allan, BurrIDGE 1991: 13): Այս տեսակի մեղմասությունները քաղաքական խոսույթում իրականացնում են երկու սկզբունքորեն տարբեր գործառույթներ, մասնավորապես՝ մեղմացնել սեփական պատվի հանդեպ սպառնալիքը (միջանձնային գործառույթ) և ներկայացնել իրականության՝ սեփական շահերից բխող պատկեր (գաղափարական գործառույթ), որոնք Ս. Լյուխտենբերգը համապատասխանաբար սահմանում է որպես՝ շղարշող գործառույթ և քողարկող գործառույթ (Luchtenberg 1985):

Բրիտանացի գրող Ջորջ Օրվելը իր «Քաղաքականությունը և անգլերեն լեզուն» աշխատության մեջ կոչ է անում՝ «երբեք մի օգտագործեք կրավորական սեռ այն դեպքում, երբ հնարավոր է օգտագործել ներգործական սեռ» (Orwell 1946: 8): Եվ սա պատահական չէ: Քաղաքականության մեջ ընդգրկված մարդիկ հաճախ խոսում են թափանցիկության մասին՝ մոռանալով, որ թափանցիկությունը ոչ այնինչ է, քան՝ պարզություն: Յուրաքանչյուր անգամ, երբ մենք պարզ ենք արտահայտում մեր միտքը, մենք նաև ապահովում ենք դրա թափանցիկությունը: Միևնույն ժամանակ, երբ քաղաքական գործչի

խոսքը կորցնում է իր թափանցիկությունը, նա կորցնում է ժողովրդի վստահությունը:

Ամերիկացի նշանավոր գրող Սթիվեն Քինգը գրավոր խոսքին նվիրված իր՝ «On Writing: A Memoir of the Craft» ստեղծագործության մեջ իր հերթին նշում է, որ կրավորական սեռի կիրառումը անվճռական և թույլ մարդկանց ընտրությունն է, ովքեր, դիմելով կրավորական սեռին, գերադասում են իրենց մտքերն արտահայտել ամենից անվտանգ ձևով (King 2002):

Հարց է առաջանում. այդ դեպքում՝ ինչու՞ է կրավորական սեռը «այդքան մեծ համբավ վայելում» քաղաքական խոսույթում: Հենց այդ հարցին է, որ մենք կփորձենք պատասխանել տվյալ հակիրճ ուսումնասիրության շրջանակներում:

Չնայած կրավորական սեռի կիրառումը քաղաքական խոսույթում կարող է վեհ նպատակների ծառայել, այն կարող է նաև նենգ դրդապատճառների հետևանք լինել: Տվյալ ուսումնասիրություն մեջ մեզ ավելի հետաքրքրում են կրավորական սեռի ապակողմնորոշող, տեղեկությունը քողարկող առանձնահատկությունները, որոնք իրենց հերթին բնորոշ են մեղմասույթ ոճական հնարին: Գաղտնիք չէ, որ կրավորական սեռի կիրառումը քաղաքական խոսույթում հաճախ ծառայում է իբրև ընդունված լեզվական գործիք տեղեկության աղավաղման և քողարկման հարցում: Հետևաբար, մենք դիտարկելու ենք կրավորական սեռի նման կիրառումը որպես մեղմասութային, ընդ որում՝ մեղմասութի ոչ բառային, այլ՝ շարահյուսական մակարդակում իրացվող որոշակի գործառույթների իրականացման միջոց:

Կրավորական սեռի մեղմասութային կիրառումը որոշ մասնագետներ կոչում են «խորամանկ կրավորական» (sneaky passive), «անցյալը արդարացնող կրավորական» (past exonerative), կամ՝ «ներողություն չարտահայտող ներողություն» (non-apology apology) (Tavris, Aronson 2007): Չնայած կրավորական սեռի մեղմասութային կիրառումն իր բնույթով նախ և առաջ լեզվական երևույթ է, դրա՝ քաղաքական խոսույթում օգտագործման դրդապատճառներն ու հետևանքները կարող են այնքան բազմանշանակ լինել, որ դրանց խորը վերլուծությունը կարող է ընդգրկել հոգեբանության, սոցիոլոգիայի, քաղաքագիտության և այլ ոլորտներ: Ամերիկացի հոգեբաններ Քերոլ Թավրիսն ու Էլիոտ Արոնսոնը 2013 թ-ին «սխալներ արվել են» հասկացության ուսումնասիրությանը անգամ համատեղ աշխատություն են նվիրել՝ «Սխալներ արվել են, (բայց ոչ իմ կողմից). ինչու ենք մենք արդարացնում անմիտ համոզմունքները, վատ որոշումները և վնասակար գործողությունները» վերնագրով (Mistakes Were Made (but Not by Me): Why We Justify Foolish Beliefs, Bad

Decisions and Hurtful Acts) (Tavris, Aronson 2007): Ոսումնասիրության հեղինակները պնդում են, որ մենք ինքներս մեր գիտակցության հետ խաղեր ենք խաղում՝ մեղադրանքներից խուսափելու նպատակով: Նրանք առանձնացնում են գիտակցության հետևյալ խաղերը՝ իմացական աններդաշնակություն (cognitive dissonance), որը ժխտման յուրօրինակ մեթոդ է, իմացական կողմնակալություն (cognitive biases). մտավոր խաղեր, որ մենք մեզ վրա ենք իրականացնում, հաստատման կողմնակալություն (confirmation bias) , որի դեպքում մենք, ըստ մեր հարմարության, խմբագրում ու ու հեռացնում ենք այն փաստերը, որոնք հակասում են մեր նախապաշարումներին, և վերջապես՝ «Իմ խնդիրը չէ» համախտանիշ (Somebody Else's Problem Syndrome), որն ապահովում է մեր անտարբերությունը մեզ հետ ուղղակիորեն չառնչվող խնդիրների հանդեպ (Tavris, Aronson 2007):

Բավական հետաքրքրական է այն փաստը, որ կրավորական սեռը քաղաքական խոսքում ակտիվ գործածության մեջ է եղել դեռ վաղուց: Քաղաքականության մեջ դրա կիրառման ամենահայտնի օրինակներից է Միացյալ Նահանգների Անկախության Հռչակագրում Թոմաս Ջեֆերսոնի՝ հետագայում աֆորիզմ դարձած բառակապակցությունը, այն է՝ «բոլոր մարդիկ ստեղծված են հավասար»: Միացյալ Նահանգների հիմնադիրները կարող էին այս բառակապակցությունը նաև հետևյալ կերպ ձևակերպել՝ «Աստված բոլոր մարդկանց հավասար է ստեղծել»: Այնուամենայնիվ, նրանք գերադասել են չօգտագործել վերոհիշյալ ձևակերպումը: Դիմելով այդ քայլին՝ նրանք խուսափել են փաստաթղթում «Աստված» բառի կիրառումից, միևնույն ժամանակ՝ խուսափելով քաղաքական հռչակագիրը կրոնականի վերածելուց: Արդյունքում, նրանց հաջողվել է պահպանել հռչակագրի աշխարհիկ ձևակերպումը:

Ինչևէ, եթե Անկախության Հռչակագրի հեղինակները, կիրառելով կրավորական սեռ, ձգտում էին պահպանել կրոնական տեսանկյունից փաստաթղթի չեզոքությունը, ապա՝ ժամանակակից քաղաքական գործիչները հաճախ զգալիորեն պակաս բարոյական շարժառիթներ են հետապնդում:

Այս լեզվական «գործիքը» իրականում որոշակի գործողությունների համար պատասխանատվությունից խուսափելու կատարյալ միջոց է: Միաժամանակ, այն խոսողին հնարավորություն է տալիս կիրառել անորոշ ձևակերպումներ առանց մանրամասնությունների, որը մեղմաստությամբ բնորոշ գործառույթներից մեկն է. արդյունքում՝ հնարավոր է դառնում ազդել կոնկրետ լսարանի գիտակցության վրա և նույնիսկ՝ աղավաղել իրականության նրանց պատկերացումը: Երբ հաղորդակցության աղբյուր հանդիսացողը օգտագործում է կրավորական

սեռ, նա հնարավորություն է ստանում ասել, որ ինչ-որ բան տեղի է ունեցել՝ առանց տրամադրելու տեղեկություն, թե ով է դա արել և ինչպես: Այն դեպքում, երբ կրավորական սեռի կիրառումը դիտավորյալ բնույթ է կրում, այն բացահատ մեղմասութային գործելաոճ է՝ հաշվի առնելով մեղմասութիւն բնորոշ՝ իրականությունը քողարկելու կամ անորոշ տեղեկություն տրամադրելու գործառնությունները:

Ժամանակակից անգլալեզու քաղաքական խոսույթը բավական հարուստ է կրավորական սեռի նման կիրառումներով: Կրավորական սեռի կիրառման ամենահայտնի օրինակներից է թերևս «սխալներ արվել են» հայտնի արտահայտությունը, որը հաճախ է օգտագործվում ամերիկյան քաղաքական գործիչների կողմից: Հարկ է նշել, որ այն առաջին անգամ օգտագործել է Ամերիկայի նախագահ Ռոնալդ Ռեյգանը «Իրան- Կոնտրա» կամ «Իրանգեյթ» կոչված գործողության առնչությամբ: («Իրանգեյթ»՝ ԱՄՆ-ում տեղի ունեցած մեծ քաղաքական սկանդալ, որը առաջացել էր 1987 թ-ին այն բանից հետո, երբ ամերիկյան վարչակազմի անդամները կազմակերպել էին զենքի գաղտնի ներկրում Իրան՝ դրանով իսկ խախտելով այդ երկրի հանդեպ գործող ամերիկյան զենքի մատակարարման արգելքը: Հետաքննության արդյունքում հետագայում պարզ դարձավ, որ զենքի վաճառքից ստացված գումարները ուղղվում էին Նիկարագուայի Կոնտրաս կոչվող ապստամբների ֆինանսավորման վրա, չնայած նրան, որ կոնգրեսը արգելք էր սահմանել նրանց ֆինանսավորման վրա): <https://www.britannica.com/event/Iran-Contra-Affair> “We did not achieve what we wished, and serious mistakes were made in trying to do so”. (R. Reagen) <https://www.cbsnews.com> «Մենք չհասանք մեր նպատակին, և լուրջ սխալներ են արվել այդ ընթացքում»:

Անկասկած նշված սխալները կատարվել էին առաջին հերթին նախագահի կողմից, սակայն վերոհիշյալ ձևակերպումը հնարավորություն է տվել Ռեյգանին այդ սխալները ներկայացնել որպես իր հետ կապ չունեցող իրողություններ՝ դրանով իսկ խուսափելով պատասխանատվությունից:

Կատարված սխալների մասին նման վերացական կերպով խոսելը՝ առանց մասնավորեցնելու կատարողի ինքնությունը, բավական ընդունված գործելաոճ է ԱՄՆ նախագահների համար: Իրականում վերջին տասնամյակների ընթացքում ԱՄՆ-ի գրեթե բոլոր ղեկավարները կիրառել են նման լեզվական ձևակերպում՝ բնորոշելու իրենց աշխատակազմի կատարած թերացումները: Նախագահ Ջորջ Բուշը 2007 թ-ին անդրադառնալով Իրաքի հանդեպ նոր ռազմավարության անհրաժեշտությանը տվել է հետևյալ ձևակերպումը՝

“Where mistakes have been made, the responsibility rests with me.” (J. Bush)
<https://www.cbsnews.com>
«Այն հարցերում, որոնցում սխալներ են արվել, պատասխանատվությունը ընկնում է ինձ վրա»:

Հետաքրքրական է, որ վերոհիշյալ պնդմամբ Բուշը չի նշում, որ ինքն է սխալներ գործողը և անգամ, որ սխալները միանշանակ կատարվել են:

Չշեշտելով գործողությունը կատարողին՝ Ջ. Բուշը փաստորեն կիրառում է մեղմասության ռճական հնար՝ անուղղակի և անորոշ ձևակերպում արտահայտելով:

ԱՄՆ-ի նախագահ Բիլ Բլինթոնն իր հերթին գերծ չի մնացել «սխալներ են արվել» սիրված արտահայտությունից: 1999 թ-ին Բելգրադում Չինաստանի դեսպանատան սխալմամբ ոմբակոծման կապակցությամբ Բլինթոնը հետևյալ արտահայտությունով է հանդես եկել՝

“A series of very bad mistakes have been made, and a tragic accident occurred”. (B. Clinton) <https://www.cbsnews.com>

«Մի շարք շատ վատ սխալներ են արվել, և դժբախտ պատահար է տեղի ունեցել»:

Ակնհայտ է, որ վերոհիշյալ արտահայտությունը ԱՄՆ-ի նախագահները պատահական չեն կիրառել: Կրավորական սեռի ընտրությունը այս դեպքում կարող է բազմաթիվ դրդապատճառներ ունենալ, որոնցից ամենաակներևը՝ պատասխանատվությունից խուսափելու կամ պատասխանատվությունը իրենից շեղելու փորձն է:

ԱՄՆ-ի երբեմնի նախագահական թեկնածուներից Հիլարի Բլինթոնի՝ կրավորական կառույցի կիրառման ամենահայտնի օրինակներից է 2016 թ-ի թվիթերյան իր էջում նրա տեղադրած հետևյալ արտահայտությունը՝

“Another unarmed Black man was shot in a police incident.” (H. Clinton)
<https://www.washingtonpost.com>

«Եվս մեկ սևամորթ անզեն մարդ է հրազենային կրակից սպանվել ոստիկանական միջադեպում»:

Հարկ է նշել, որ Հիլարի Բլինթոնի այս ակնարկն արվել է Օկլահոմա նահանգում անզեն սևամորթի սպանության կապակցությամբ: Բլինթոնը, գերադասելով կիրառել կրավորական կառույց և չնշելով, որ ոստիկանությունն է կրակել և սպանել անզեն մարդուն, փաստորեն աննկատ ձևով քողարկում է գործողության կատարողին: Կարելի է պնդել, որ այս դեպքում Բլինթոնը կիրառում է նաև «պաշտպանողական»

նազմավարություն (defensive strategy)՝ ոչ բացահայտ կերպով պաշտպանելով ուստիկանությանը:

Ն. Ֆեյրքլոփի ուսումնասիրությունները մատնանշում են խոսույթային կառույցների գաղափարական ազդեցությունը (Fairclough:1989, 2003): Ընդհանրապես գործողության կատարողի ինքնության քողարկումը իրականացվում է տարբեր միջոցներով, այդ թվում՝ կրավորական սեռի օգնությամբ: Կրավորական սեռը խոսողին կամ գրողին հնարավորություն է ընձեռում գործողության կատարողին ընդհանրապես հեռացնել խոսույթից (Simpson 1993):

Կրավորական կառույցներում գործողության կատարողը, փաստորեն, վերածվում է հանգամանքի, որը հեշտությամբ կարելի է բաց թողնել անհրաժեշտության դեպքում: Այն դեպքերում, երբ կրավորական սեռը մտադրված է կիրառվում՝ գործողության կատարողի բաց թողմամբ, գործողության հեղինակը դիտավորյալ կերպով քողարկվում է՝ ներակա (implicit) է դարձվում: Ստրև դիտարկենք ԱՄՆ-ի նախագահ Բարաք Օբամայի կողմից կրավորական սեռի օգտագործման որոշ օրինակներ՝ *“On the same day our civilians were killed in Benghazi, a Turkish police officer was murdered in Istanbul ...; more than 10 Yemenis were killed in...”*. (B. Obama) <http://www.academypublication.com>

«Նույն օրը մեր քաղաքացիներն են սպանվել Բենգազիում, թուրք ոստիկան է սպանվել Ստամբուլում..., ավելի քան 10 Յեմենի քաղաքացի է սպանվել ...»:

Օբամայի կողմից կրավորական կառույցների մեղմասութային այս կիրառումը կարող է մեկնաբանվել այն հանգամանքով, որ գործողությունների ազդեցությունն ու հետևանքը այս կամ այն պատճառով շատ ավելի կարևոր են, քան՝ գործողության կատարողը: Ինչպես նշում է Վան Դիյքը նման կառույցներում ուշադրության կենտրոնը մտադրված շեղվում է գործողության կատարողից (Dijk 2000): Միևնույն ժամանակ այս լեզվական հնարի կիրառումը ենթադրում է գաղափարական որոշակի քողարկված կողմնակալություն: Ստացվում է, որ գործողության համար պատասխանատու անձիք հեռացվում են կիզակետից և գործընթացի մակերևութային պատկերումից. հետևաբար, ուղղակի կատարողները թաքցվում են այն լսարանից կամ հանրությունից, որին այդ պնդումներն ուղղված են (Renkema 2009): Ստորև ներկայացված են Օբամայի կիրառած կրավորական կառույցների երեք այլ օրինակ.

a. Over the next few years, big decisions will be made in Washington....

b. Terrorist plots must be disrupted. Europe's crisis must be contained...(B. Obama) <http://www.academypublication.com/>

ա. Հեղափոխ մի քանի տարիների ընթացքում մեծ որոշումներ կընդունվեն Վաշինգտոնում...

բ. Ահաբեկիչների ծրագրերը պետք է խափանվեն: Եվրոպայի ճգնաժամը պետք է զսպվի...

ԱՄՆ-ի նախկին նախագահ Դոնալդ Թրամփի կողմից կրավորական սեռի նպատակաուղղված կիրառումը ևս բազմաթիվ մեկնաբանությունների առիթ է դարձել: Թրամփը տարբեր առիթներով բազմաթիվ անգամ կիրառել է «to rig» (տվյալ համատեքստում՝ կեղծել) բայը կրավորական կառույցներում: Մասնավորապես, 2020 թ.-ի նախագահական ընտրություններում իր պարտությունից հետո, Ջորջիա նահանգում ելույթի ժամանակ դիմելով իր աջակիցներին՝ Թրամփը հանդես է եկել հետևյալ պնդմամբ՝

"There's no way we lost Georgia. There's no way. That was a rigged election." (D. Trump) <https://www.nbcnews.com>

«Հնարավոր չէ, որ մենք պարտված լինենք Ջորջիայում: Դա անհնար է: Ընտրությունները կեղծվել են»:

Այս օրինակում մենք դիտարկում ենք «to rig» կեղծել բայի Participle 2 ձևի որոշչային կիրառմամբ: Արդյունքը ամեն դեպքում նույնն է գործողության կատարողի ինքնությունը չի շոշափվում:

Վերը նշված օրինակը միայն մեկն է այն բազմաթիվ դեպքերից, երբ Թրամփը կիրառել է «rigged» (կեղծված) բայը: Դեռ 2020թ-ի օգոստոսի 17-ին Վիսկոնսին նահանգում իր նախընտրական արշավի ելույթի ժամանակ Թրամփը արել է հետևյալ կանխատեսումը՝

"The only way we're going to lose this election is if the election is rigged." (D. Trump) <https://abcnews.go.com>

«Միակ հնարավոր տարբերակը, որ մենք պարտություն կրենք այս ընտրություններում, այն կլինի, որ ընտրությունները կեղծվեն»:

Կարելի է պնդել, որ վերը նշված դեպքում կրավորական սեռի օգտագործումը Թրամփի կողմից պարզապես հանրության մեջ ընտրական համակարգի հանդեպ անվստահություն առաջացնելու միջոց չէր և ոչ էլ, առավել ևս՝ պատահականություն: Թրամփը շատ անգամներ ընդհանրացված մեղադրանքներ է հնչեցրել իր քաղաքական հակառակորդների հանդեպ: Սակայն, ամենայն հավանականությամբ, անկարող լինելով հստակ ձևակերպել իր պնդումը թե՛ ուլքեր և ինչպես կարող էին կեղծել ընտրությունները՝ նա դիմել է գործողության կատարողին շրջանցող կրավորական արտահայտությունների: Հավանաբար, այստեղ առկա է նաև մեղմաստությամբ այն գործառույթը, որը ելնում է սեփական պատիվը պահելու, դեմքը փրկելու դրդապատճառներից: Օգտագործելով կրավորական սեռ՝ Թրամփը,

փաստորեն, ուղղակիորեն որևէ մեկի չի մեղադրում. հետևաբար, նա խուսափում էր պոտենցիալ պատասխանատվությունից, որ կարող է առաջ գալ, եթե մեղադրվող անձը փորձեր պահանջել վարկաբեկման համար հիմքեր և դատական ատյաններ դիմեր:

Նախագահական արշավում իր մասնակցության մասին պաշտոնապես հայտարարելուց մեկ օր անց ներկայիս ԱՄՆ-ի նախագահ Ջո Բայդենը ստիպված էր առերեսվել իր անցյալի հակասական պահերից մեկին, այն է՝ թե ինչպես է նա հանգուցալուծել Անիտա Հիլի դատական գործը: Երեսուն տարի առաջ Հիլը վկայություն էր տվել՝ Գերագույն Դատարանի թեկնածու Քլերենս Թոմասին մեղադրելով աշխատավայրում իր հանդեպ սեռական ոտնձգության մեջ: Այդ ժամանակ Բայդենն էր նախագահում ԱՄՆ-ի սենատի արդարադատության հանձնաժողովում: Բայդենի հանձնաժողովը շտապ կերպով փակում է գործը՝ չթույլատրելով այլ կանանց վկայություններ: Քլերենս Թոմասն արդյունքում արդարացվեց: Բայդենը նախագահի իր թեկնածությունը հայտարարելուց հետո առաջին իսկ հարցազրույցում անդրադառնալով վերոհիշյալ դեպքին՝ ասել է հետևյալը.

“I am sorry she was treated the way she was treated, I wish we could have figured out a better way to get this thing done.” (J. Biden)
<https://www.washingtonpost.com>

«Ես ափսոսում եմ, որ նրա հետք այդպես են վարվել. կցանկանայի, որ մենք այդ հարցը լուծելու ավելի լավ տարբերակ գտնեինք»:

Բայդենի կողմից կրավորական սեռով այս ներողության արտահայտումը բնականաբար քննադատության ալիք բարձրացրեց: Նրա քննադատները պնդում էին, որ փոխարենը Բայդենը ասեր՝ «ես ներողություն եմ խնդրում իմ արարքի համար», նա գերադասեց կրավորական կառույցի միջոցով ասես արդարանալ՝ պատասխանատվությունն իրենից շեղելով:

Ամփոփելով մեր հակիրճ ուսումնասիրությունը կարելի է եզրակացնել, որ կրավորական սեռը քաղաքական խոսույթում լայնորեն կիրառվում է որպես մեղմասութային միջոց հետևյալ նպատակներով՝

- պահպանել սեփական անձի պատիվը, դրական «իմիջը» (face-saving strategy)
- դյուրին դարձնել անդրադարձը հակասական թեմաներին
- քողարկել գործողության անմիջական կատարողի ինքնությունը և այդ կերպ հեռացնել և սահմանազատել կատարողին գործողությունից
- նվազեցնել կատարված գործողությունների կամ ընդունված որոշումների հանդեպ պատասխանատվությունը կամ խուսափել ուղղակի

պատասխանատվությունից, ինչպես նաև՝ խուսափել հնարավոր դատական պատասխանատվությունից

- շրջանցելով իրադարձության մանրամասները՝ մեղմ ձևով ներկայացնել գործողությունը կատարողին

- ոչ բացահայտ կերպով արդարացնել գործողությունը կատարողին

Հաշվի առնելով տեղեկության տարածման ժամանակակից արագությունն ու հասանելիությունը՝ ապակողմնորոշող և իրականությունը խեղաթյուրող ոճական հնարների ներուժն էլ ավելի հզոր է դառնում, քանզի այն ունակ է ազդել ոչ միայն կոնկրետ երկրի, այլև՝ գլոբալ հանրության գիտակցության վրա և ձևավորել ցանկալի, սակայն իրականությունից վերացարկված ընկալում:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Lutz, William (1987). “Doublespeak at large”. English Today 12, 21–24.
2. Lutz, William (1999). Doublespeak Defined: Cut through the Bull*** and Get the Point! New York: Harper Collins.
3. Allan, Keith and Kate Burridge (1991). Euphemism and Dysphemism. Language Used as Shield and Weapon. Oxford and New York: Oxford University Press.
4. Luchtenberg, Sigrid (1985). Euphemismen im Heutigen Deutsch. Frankfurt-am-Main: Peter Lang.
5. Orwell, George (1946). Politics and the English Language, <http://www.public-library.uk/ebooks/72/30.pdf>
6. King, Steven (2002). On Writing: A Memoir of the Craft, Pocket Books
7. Carol Tavris, Elliot Aronson (2007). Mistakes, Were Made (but Not by Me): Why We Justify Foolish Beliefs, Bad Decisions and Hurtful Acts, Houghton Mifflin Harcourt
8. <https://www.britannica.com/event/Iran-Contra-Affair>
9. <https://www.cbsnews.com/news/mistakes-were-made-a-short-history>
10. <https://www.washingtonpost.com/blogs/post-partisan/wp/2016/09/28/the-system-is-rigged-how-politicians-use-the-passive-voice-as-a-rhetorical-cheat>
11. Fairclough, N. (1989). Language and power. London: Longman.
12. Fairclough, N. (2003). Analyzing discourse: Textual analysis for social research. London & New York: Routledge. Fairclough, N. (2006). Language and Globalization. London and New York: Routledge.
13. Simpson, P. (1993). Language, ideology and point of view. London & New York: Routledge.

14. <http://www.academypublication.com/issues/past/tpIs/vol04/06/11.pdf>
15. Van Dijk, T. A. (2000). Ideology and discourse: A multidisciplinary introduction. Barcelona: Pompeu Fabra University.
16. Renkema, J. (2009). Discourse, of course. An overview of Research in discourse studies. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins Publishing.
17. <https://www.nbcnews.com/video/trump-continues-false-claim-of-rigged-election-at-georgia-campaign-rally-98798149643>
18. <https://abcnews.go.com/Politics/trump-longstanding-history-calling-elections-rigged-doesnt-results/story?id=74126926>
19. <https://www.washingtonpost.com/politics/2019/05/01/some-women-joe-bidens-delayed-apology-anita-hill-is-just-start>

СЮЗАННА СТЕПАНЯН - ЭВФЕМИСТИЧЕСКОЕ УПОТРЕБЛЕНИЕ ПАССИВНОГО ЗАЛОГА В ПОЛИТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ

Ключевые слова: пассивный залог, эвфемистическая функция, политический дискурс, лингвистические средства искажения информации

Современный политический дискурс изобилует политкорректными лингвистическими терминами, употребление которых часто “осуществляется” с помощью пассивного залога. В данной статье исследуются эвфемистические функции пассивного залога, употребляемого в политическом дискурсе. Эвфемистическое употребление пассивного залога присуще американскому политическому дискурсу. Следовательно, большинство примеров, проанализированных в статье, были извлечены из американских новостных статей, содержащих цитаты американских политиков. В статье были исследованы основные эвфемистические функции пассивного залога, с помощью которых, например, можно вводить в заблуждение, исказить информацию, создавать и продвигать желаемый общественный имидж.

SYUZANNA STEPANYAN - EUPHEMISTIC USE OF PASSIVE VOICE IN POLITICAL DISCOURSE

Keywords: passive voice, euphemistic function, political discourse, information distorting linguistic tool

Modern political discourse is abundant in politically correct language which is often actualized through the subtle use of passive voice. The given article analyses the euphemistic functions the passive voice performs in political discourse. The euphemistic use of passive voice is relatively common

in the discourse of American politicians. Hence, most of the examples analysed in the study were extracted from American news articles involving quotes by American politicians. Basic euphemistic functions of passive voice such as the misleading and obfuscating, information distorting, self-promoting and desirable public image shaping functions were outlined in the article.

Ներկայացվել է՝ 24.02.2021

Գրախոսվել է՝ 24.02.2021

Երաշխավորվել է ԲՊՀ Անգլերենի ամբիոնի կողմից՝ 24.02.2021

**ԱՆՋԵԼԱ ՔԱՐԹԵՐԻ «ԳԻՇԵՐՆԵՐԸ ԿՐԿԵՍՈՒՄ» ՎԵՊԻ
ՄԵԹՈԴԱԲԱՆԱԿԱՆ ԵՎ ԳԱՂԱՓԱՐԱԿԱՆ
ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ**

ԱՆԻ ԱՍԼԱՆՅԱՆ

Հիմնաբառեր՝ մոզական ռեալիզմ, 20-րդ դարի անգլիական գրականություն, ֆեմինիստական գրականություն, Անջելա Քարթեր, «Գիշերները կրկեսում» վեպ

Հոդվածում ուսումնասիրվում է Անջելա Քարթերի «Գիշերները կրկեսում» վեպը՝ «մոզական ռեալիզմի» մեթոդաբանության համատեքստում: Վերլուծված և ներկայացված են վեպի գեղարվեստական առանձնահատկությունները և գաղափարական ուղղվածությունը:

Անջելա Քարթերը անգլիական գրական կյանք է մտել անցյալ դարի վաթսուներկու թվականներին: Նրա առաջին պատմվածքը լույս է տեսել 1965 թվականին և միանգամից գրավել է գրաքննադատների ուշադրությունը: Այսօր նա յոթ վեպերի, բազմաթիվ պատմվածքների և էսսեների հեղինակ է և համարվում է 20-րդ դարի երկրորդ կեսի անգլիական գրականության բեղմնավոր և ինքնատիպ գրողներից մեկը: Օժտված լինելով վառ երևակայությամբ և գեղարվեստական պատկերներ ստեղծելու յուրահատուկ ձիրքով՝ նա իր պատումները կառուցում է պատմական, առասպելաբանական, ինչպես նաև գրական հարուստ ժառանգության հենքի վրա:

Իր ստեղծագործություններում նա կարողացել է համադրել իրականության արտացոլման երկու, թվում է, անհամատեղելի բնագավառները՝ արվեստը և գաղափարախոսությունը: Ինչ վերբերում է նրա ֆեմինիստական հայացքներին, ապա պետք է նկատել, որ կանանց իրավունքների հիմնախնդրին նա անդրադարձել է բավականին լայն և խոր ընդգրկմամբ՝ իր ստեղծագործություններում դիտարկելով այդ խնդիրը մարդկային բազմակողմանի և բազմաբնույթ հարաբերությունների համատեքստում: Այդտեղ նույնպես Քարթեր-արվեստագետը, հատելով իրականի և անիրականի, գիտակցականի և անգիտակցականի սահմանը, փորձում է բացահայտել մարդկային հոգեբանության խորքային շերտերը՝ միևնույն ժամանակ ներազդելով ընթերցողի մտածողության վրա:

Այս հոդվածի նպատակն է Անջելա Քարթերի հայտնի ստեղծագործություններից մեկի՝ «Գիշերները կրկեսում» վեպի ուսումնասիրության միջոցով բացահայտել և վերլուծել վեպի հենց այդ երկու միմյանց շաղկապված կողմերը. առաջինը վերաբերում է մեթոդաբանական, գեղարվեստական առանձնահատկություններին, երկրորդը՝ վեպի հայեցակարգային, գաղափարախոսական ուղղվածությանը: Քարթերն ինքը հարցազրույցներից մեկում խոստովանում է, որ «Գիշերները կրկեսում» վեպը գրելիս իր գլխավոր նպատակը եղել է ընթերցողներին հաճույք պատճառելը և ուսանելը (Haffenden 1985: 76-96): Հաճույք պատճառելը արվեստի իրավասությունն է, իսկ «ուսանել» ասելով Քարթերն ի նկատի ունի մարդկանց որոշակի գաղափարներ և մտքեր հաղորդելը:

Գրականագետ Ջոան Ակոկելան «Անջելա Քարթերի ֆեմինիստական առասպելաբանությունը» հոդվածում, անդրադառնալով Քարթերի կենսագրությանը և կյանքի դրվագներին, նշում է, որ դրանք ճիշտ դասավորելու դեպքում կարելի է տեսնել այն ճանապարհը, որը Քարթերին մոտեցրել է ֆեմինիզմի փիլիսոփայությանը. «Նա դառնում է վառ, բայց ոչ ծայրահեղ ֆեմինիստ: Նրա բողոքը արդարության և հավասարության համար չէր, այլ ամեն տեսակի հարկադրանքի դեմ էր: Նրա համար պարզապես ատելի էր հարկադրանքի յուրաքանչյուր դրսևորում, ինչպես նաև ատելի էր կանանց թուլակամությունը, որը նրանց դարձնում էր տառապող էակներ: Նա ուզում էր, որպեսզի կանայք կարողանան ձեռք բերել այն ամենը, ինչին ձգտում են՝ իշխանություն, ազատություն, սեր: Քարթերը չէր տեսնում սեռերի միջև այնպիսի տարբերություն, որը կարող էր խանգարել նրանց այդ ամենին հասնելու» (Acocela 2017):

Նույն հոդվածում կարդում ենք, Քարթերի՝ իր ընկերներից մեկին՝ Քերոլ Ռոֆֆին գրած նամակից մի հատված, որտեղ երևում է Քարթերի ֆեմինիստական կարծրատիպերից ազատ մտածողությունը: Նա գրում է. «Մի քանի օր առաջ ինձ մեկը հարցրեց, թե ովքեր են իմ սիրելի կին գրողները, կարծում եմ նկատի ունենալով այն գրողներին, որոնք հատկապես լավ են ներկայացնում կանանց հոգեբանությունը: Ես ասացի Էմիլի Բրոնտե և անմիջապես անիծեցի ինձ, որովհետև, իմ համոզմամբ, բոլոր ժամանակների կանացի լավագույն կերպարներ կերտած գրողը Դոստոևսկին է» (Acocela 2017):

Չուգահեռ անցկանցնելով Անջելա Քարթերի կյանքի և ստեղծագործության միջև՝ տեսնում ենք, որ գրականությունը, կարծես, նրա կյանքի հայելային արտացոլումը լինի: Քարթերի ստեղծագործական կյանքի և կանանց կերպարների վերաբերյալ գրականագետ Գայանե

Եղիազարյանն իր «Անգլիացի և ամերիկացի կին գրողների երկերի արժեքաբանական հարացույցը» գրքում գրել է. «Անջելա Քարթերի ստեղծագործությունը կարելի է բաժանել երեք հիմնական փուլի՝ ըստ գլխավոր հերոսուհիների տեսակի: Վաղ փուլը 60-ականներն են, երբ նրա հերոսուհիները ներկայանում են որպես զոհեր: 1970-ականները կարելի է համարել անցումային շրջան գրողի ստեղծագործության մեջ, երբ նրա հերոսուհիները սկսում են իրենց ինքնության և կանացիության փնտրտուքները: Իսկ 80-կանների սկզբից նրա հերոսուհիներն ձեռք են բերում առաջնորդի և դիկտատորի հատկանիշներ» (Եղիազարյան 2020: 161):

Հենց այդպիսի առաջնորդ կնոջ կերպար է մարմնավորել Քարթերը «Գիշերները կրկեսում» վեպում, որը լույս է տեսել 1984-ին՝ նույն թվականին արժանանալով «Ջեյմս Թեյթ Բլեք Մեմորիալ» /James Tait Black Memorial Prize/ մրցանակին (Flood 2012): Վեպը Քարթերին ապահովեց ամուր դիրք անգլիական գրականության մոզական ռեալիստների շարքում՝ համարվելով այդ ուղղության բոլոր սկզբունքներն ամփոփող ստեղծագործություն:

Ընդհանրապես, Քարթերի վեպերը հնարավոր չէ հասկանալ և վերլուծել պատմական և սոցիալ-մշակութային համատեքստից դուրս: Նրա ստեղծագործությունը կրում է ինչպես անցյալի գրականության որոշակի ազդեցությունը, այդպես էլ քսաներորդ դարի երկրորդ կեսի գրական և փիլիսոփայական ուղղությունների կնիքը: Եվ դա վառ է արտահայտված «Գիշերները կրկեսում» վեպում, որտեղ առկա է մոդեռնիզմի՝ մասնավորապես սյուրռեալիզմի ազդեցությունը, երբ Քարթերը փորձում է ներթափանցել իր հերոսների ենթագիտակցական աշխարհի խորքերը: Ինչպես նաև, նրան հոգեհարազատ են ետարդիականության /փոստմոդեռնիզմի/ արվեստին բնորոշ քառասյին իրավիճակները, անկումային տրամադրությունները և տոնահանդեսային, կառնավալային միջավայրը: Վերոնշյալ բոլոր դեպքերում վերանում են հաստատված կանոնակարգերը և ջնջվում երևակայության թռիչքին խանգարող պատնեշներն ու սահմանները: Եվ այդ ամենն արտահայտելու համար Քարթերը հմտորեն օգտագործել է «մոզական ռեալիզմ» գեղարվեստական մեթոդի հնարավորությունները:

Անշուշտ, մեթոդաբանական, գեղարվեստական տեսանկյունից «Գիշերները կրկեսում» վեպը մոզական ռեալիզմի վառ դրսևորում է, սակայն հարկ է նշել, որ այն համապատասխանում է հոգեբանական վեպի չափանիշներին նույնպես, ինչպես նաև ունի պատմական վեպին բնորոշ տարրեր: Խոսքը վերբերում է վեպում ժամանակի և տարածության որոշակիությանը: Ժամանակաշրջանի ընտրությունը՝ 19-

րդ դարի վերջը, պատահական չէ. դա Եվրոպայում ֆեմինիստական շարժման սկզբնավորման տարիներն են, ինչպես նաև այն եղել է բոլոր բնագավառներում մեծ փոփոխությունների և նոր հարաբերությունների հաստատման դարաշրջան: Պատահական չէ նաև վայրերի՝ Լոնդոն, Սանկտ Պետերբուրգ, Սիբիր ընտրությունը:

«Մոզական ռեալիզմը» ինքնուրույն գրական ուղղություն համարվեց, երբ 20-րդ դարի երկրորդ կեսին գրականագիտության մեջ հստակեցվեցին նրա առանձնահատկությունները: Նախևառաջ՝ «մոզական ռեալիզմում» նույնանում են իրականությունը և երազը, շոշափելին և անիրականը, սառը դատողությունը և պատրանքները: Գրական այդ մեթոդը ընթերցողին ներշնչում է հավատ առ այլընտրանքային իրականության գոյությունը: Չնայած իր որոշ նմանությանը գիտական ֆանտաստիկային և սյուրռեալիզմին, մոզական ռեալիզմի առանձնահատկություններից մեկն այն է, որ հեղինակները օգտվում են այնպիսի հնարներից, որոնց շնորհիվ մոզականը դադարում է այլևս լինել անիրական: Մոզականության հանդեպ անվերապահ հավատ ներշնչելը «մոզական ռեալիզմի» կարևոր հատկանիշներից է:

Հենց այդպես «Գիշերները կրկեսում» վեպում Քարթերը մոզական և միևնույն ժամանակ հոգեբանական կերպարների միջոցով խաբկանքը մատուցում է որպես ճշմարտություն, իսկ իրականությունը որպես հեքիաթ:

Վեպը սկսվում է տեսարանով, երբ գլխավոր հերոսը՝ Սոֆի Ֆեվերսը, թռչնի թևերով խոշորամարմին կինը, իր հանդերձարանում հարցազրույց է տալիս Նյու Յորքից Լոնդոն ժամանած քսանհինգամյա լրագրող Ջեք Ուոլսերին: Նա եկել էր սենսացիոն հոդված գրելու նպատակով, հոդված, որը բացահայտելու էր իր համոզմամբ աշխարհի մեծագույն խաբեություններից մեկը: Վեպի երկու հիմնական կերպարների՝ Ֆեվերսի և Ուոլսերի համեմատության և հակադրության միջոցով Քարթերը ցույց է տալիս մոզականի և իրականի միջև գոյություն ունեցող տարբերությունը, դրանց հատման կետերը, միմյանց միաձուլվելու և միևնույն ժամանակ միմյանց հակասելու հավանականությունը: Այստեղ պետք է նշել, որ անհամատեղելի երևույթների միավորման հնարավորությունը վեպի գլխավոր գաղափարներից մեկն է, որն աստիճանաբար զարգանալով իր բարձրակետին է հասնում վեպի ավարտին: «Գիշերները կրկեսում» վեպի սյուժեի զարգացման ամբողջ ընթացքում Քարթերին հաջողվել է անիրական պատմությունը վերածել համոզիչ իրականության: Թեև բանական միտքը Ջեք Ուոլսերին երբեք չէր լքում, բայց նույնիսկ այն ժամանակ, երբ նա փորձում էր վերլուծել Ֆեվերսի ասածները դարձյալ

շարունակում էր հավատալ այդ անհրապական պատմություններին: Հատուկ քնքնշանքով է Ֆեվերսը հիշում այն տունը, որտեղ նա հայտվել էր՝ դառնալով միանգամից վեց մայրերի դուստր: Այստեղ թեթևաբարո վեց կանայք են, որոնք հոգատարությամբ և սիրով շրջապատել էին փոքրիկ Ֆեվերսին և որոնցից մեկի՝ Լիզիի հետ Ֆեվերսը ապրելու էր իր հետագա կյանքը: Ֆեվերսի և Լիզիի հարաբերությունները անշահախնդիր սիրո և նվիրումի բացառիկ օրինակ են: Լիզին այն կինն է, որ ընդունել էր Ֆեվերսին այնպիսին, ինչպիսին նա կար և օգնել նրան պահպանել իր արտասովոր ինքնությունը, որքան էլ դա արտառոց լիներ շրջապատի համար: Ֆեվերսը Ջեք Ուոլսերին պատմում է իր կյանքը բոլոր մանրամասներով, անգամ վստահելով նրան իր իբր միակ գաղտնիքը՝ որն է իր թևերի փետուրները ներկելու փաստը: Հոգեբանական այդպիսի հնարով և այլ խորամանկություններով Ֆեվերսը մոլորեցնում է Ջեքին և այդպիսով ձեռք բերում նրա, ինչպես նաև ընթերցողի, վստահությունը: Քանի որ, երբ միակ գաղտնիքը իր թևերի փետուրները ներկելն է, այլևս չես կասկածում այդ թևերի գոյությանը: Իսկ թռչունի թևեր ունենալու փաստը և թռչելու ունակությունը, որոնց շնորհիվ Ֆեվերսը դարձել էր հայտնի կրկեսային մարմնամարզուհի՝ անշուշտ այլաբանական իմաստ ունի: Թռիչքը ազատության, իսկ գունավոր փետուրներով թևերը՝ ինքնատիպության, անհատականության խորհրդանիշ են: Ուշագրավ է վեպում այն պահը, երբ Լիզին առաջին անգամ տեսնում է Ֆեվերսի թևիկները: Նա ցնծության մեջ կանչում է ընկերուհուն՝ Մա Նելսոնին, գոչելով, որ իրենց թռչնակը պատրաստվում է թռչել. «Բարի կինը վազեց վերև աստիճանները երկուական թռչելով, իսկ երբ տեսավ թե ինչի է վերածվել իրենց ճուտիկը, ուրախությունից ծիծաղեց և ասաց,- պատկերացնում եք, փաստորեն, մենք հրեշտակ ենք պահել: Իմ անմեղ փոքրիկ, գուցե, հենց դու ես այս դարի այն երեխան, որ հենց հիմա իր թևերով սպասում է Նոր դարաշրջանին, որտեղ ոչ մի կին չդթայված չի լինի գետնին» (Carter 2006: 25): Քարթերն այստեղ անդրադառնալով կնոջ հոգևոր անազատության հիմնախնդրին՝ նկարագրում է նաև այն դժվար ճանապարհը, որը թեև՝ ցավոտ և քարքարոտ, բայց նրա համոզմամբ հաղթահարելի է:

Ուշագրավ է վեպում անունների ընտրությունը: Գլխավոր հերոսուհու՝ Ֆեվերսի անունն իր մեջ որոշ առեղծված է պարփակում: Հերոսուհու ընկերուհին, կամ մայրը, ինչպես ինքը համարում էր Լիզիին, անվան ընտրությունը բացատրում է «փետուրներ» «feathers» բառի նմանությամբ, սակայն Քարթերը իր հերոսուհու անունը գրում է Fevers, որն ավելի նման է անգլերեն «fevers» բառի գրությանը, որն էլ նշանակում է տենդ: Հնարավոր է, Քարթերն այդ երկու բառերի իմաստային

զուգորդումով ստեղծել է իր հերոսուհու «Ֆեվերս» անունը, որն արտահայտում է մի կողմից թեթևություն, առանց հստակ նախազգծված ճանապարհի անհոգ թռիչք, իսկ մյուս կողմից՝ տենդ, անվերջ լարվածություն և բազմաթիվ խոչընդոտների հաղթահարումներ:

Վեպի իրադարձությունները զարգանում են կրկեսի բազմերանգ կյանքի շուրջ և ուղղորդվում են Ֆեվերսի իրական և անիրական, մոգական և պարզ մարդկային ապրումներով լի կյանքի պատմությունով: Վեպի առաջին գլխում Ֆեվերսի կերպարը պարուրված է առեղծվածային և միաժամանակ իրական հատկանիշներով, և ընթերցողը տեսնում է ինքնավստահ մի կնոջ, որն իր հեքիաթային և անհավանական կյանքի պատմությամբ ապրում է կրկեսի վառ լույսերի հրավառության ներքո: Մյուս կողմից ներկայացված է հողածին, պրագմատիկ և կասկածամիտ ամերիկացի լրագրողի կերպարը, որի կյանքի իմաստը նախազգծված ծրագրերի իրագործումն է՝ ըստ հստակ ժամանակացույցի:

Վեպի առաջին գլուխը բարդ է ոչ միայն բովանդակությամբ, այլև իր կառուցվածքով: Այն անկանոն է, և դա կարելի համարել գեղարվեստական հնար, որով Ֆեվերսի կերպարն ավելի առեղծվածային է դառնում: Հաճախ հեղինակի խոսքը նրա հերոսուհին՝ Ֆեվերսը, «խլում է» իրենից և հանդես է գալիս որպես հեղինակ: Քարթերը նաև այդ եղանակով բացահայտում է Ֆեվերսի բնույթը. իշխելու և գործողության ընթացքը կառավարելու նրա ձգտումը, ինչպես նաև շրջապատին մոլորեցնելու, հիմարացնելու նրա կարողությունները:

Երկրորդ գլխում ամեն ինչ փոխվում է, երբ մոգականը՝ ի դեմս Ֆեվերսի, սկսում է կապվել իրական կյանքին, իսկ պրագմատիզմը՝ որը մարմնավորված է Ջեք Ուոլսերի կերպարում, հակառակը՝ կտրվում է առօրեականից և հայտնվում է մոգական, բայց և իրական Ֆեվերսի հեքիաթային աշխարհում:

Վեպի երրորդ գլուխը, որը կոչվում է «Սիբիր», ուշագրավ է հերոսների ժամանակի զգացողության բացակայությամբ: Այդտեղ «ժամանակ»-ը ներկայացված է որպես տիեզերական և մարդկային ուղեղին անհասու մի երևույթ: Վեպը լի է տարբեր խորհրդանշաններով, որոնցից մեկը ժամացույցն է: Ռուսաստանի՝ որպես գործողության վայրի, ընտրությունը նույնպես պատահական լինել էր կարող: Ընդհանրապես, Քարթերի ուղերձները տարբեր նպատակաուղղվածություն ունեն և արտահայտում են նրա ոչ միայն խոհա-փիլիսոփայական, այլև հասարակական և քաղաքական հայացքները: Քարթերը ժամանակի խորհրդանշական իմաստին անդրադարձել է նաև վեպի առաջին՝ «Լոնդոն» գլխում: Երբ Ֆեվերսի հանդերձասրահում Ուոլսերը Ֆեվերսի հետ զրուցելիս նկատում է ժամացույցը, որի սլաքները կանգնած են:

Սակայն ոչ միայն սլաքները այլև ժամանակն էր սենյակում, ասես, կանգ առած: Եվ միայն Բիգ Բենի ժամացույցի ձայնն էր, որ պարբերաբար նրանց հիշեցնում էր ժամանակի գոյության մասին:

Երրորդ գլխում ընթերցողը ստանում է նախորդ երկու գլուխներում բարձրացված հարցերի պատասխանները: Քարթերը ցույց է տալիս, թե ինչ է տեղի ունենում իրականի և անիրականի մի կողմից կործանարար, մյուս կողմից ստեղծարար միավորումից:

Հատկանշական է, որ Քարթերը հրաշքներով լի կրկեսը բերում է կյանք և միաձուլում է երևակայական աշխարհն ու անուրջները իրական կյանքի բնականոն դիմին, այդպիսով, հեքիաթային և մոգական շղարշ իջեցնելով մնացած ամեն ինչի վրա: Ընթերցողը կտրվում է իրականությունից և հերոսուհու ուժեղ և միևնույն ժամանակ կանացի և փխրուն թևերի օգնությամբ թռչում է դեպի քարթերյան «կրկեսի» աշխարհ, որտեղ ամեն ինչ հնարավոր է և ամեն մտացածին բան՝ իրական: «Կրկեսը» որպես երևույթ և հասկացություն իր խորհրդանշական բովանդակությամբ շատ մոտ է «կառնավալ», «տոնահանդես», «դիմակահանդես» հասկացություններին: Եվ պատահական չէ, որ Քարթերը հենց կրկեսն է ընտրել որպես իր գաղափարների արտահայտման վայր և մարդկային թաքնված տենչանքների դրսևորման ամենահարմար միջավայր: Կյանքի իմաստի և ունայնության, մարդկային հարաբերությունների անկայունության, կնոջ և տղամարդու բարդ փախհարաբերությունների, ինչպես նաև ազատության, սիրո, իրականի և անիրականի, գիտակցականի և անգիտակցականի մասին իր մտորումներն ու գաղափարները Քարթերն արտահայտում է կրկեսի հերոսների և աշխարհի հետ նրանց փոխհարաբերությունների միջոցով: Այս աշխարհայացքն անշուշտ, ունի իր սկզբնաղբյուրը, որը գալիս է միջնադարյան ժողովրդական տոների փիլիսոփայությունից և որն ավելի ընթռնելի է դառնում, երբ այն դիտարկում ենք նշանավոր գրականագետ և փիլիսոփա Միխայիլ Բախտինի «կառնավալի» տեսության համատեքստում: Ֆրանսուա Ռաբլեի ստեղծագործությանը նվիրված իր ուսումնասիրության մեջ Բախտինը գրում է.- «Կառնավալը ժողովրդի երկրորդ կյանքն է, որի սկզբնաղբյուրը ծիծաղն է: Դա նրա տոնական կյանքն է»: Ինչպես տեսնում ենք Քարթերի կրկեսային կյանքը նույն այն սկզբունքների վրա է կառուցված, ինչը նկարագրում է Բախտինն իր ուսումնասիրության մեջ: Նա գրում է.- «Կառնավալը չեն հորինում, նրանում բոլորը ապրում են, որովհետև, ըստ էության, այն համաժողովրդական է: Քանի դեռ այն կա, ոչ մեկի համար չի կարող դրանից դուրս մեկ այլ կյանք գոյություն ունենալ» (Бахтин 1990: 12):

Բախտինը նշում է, որ կառնավալի ժամանակ կարող ես ապրել միայն նրա օրենքներով, այսինքն միայն կառնավալային ազատության օրենքներով: Սա, իհարկե, ամբողջովին համապատասխանում է Քարթերի աշխարհայեցողությանը և հիմնավորում է կրկեսի, որպես վեպի գործողության վայրի ընտրությունը: «Բախտինյան կառնավալ»-ում արտահայտված իրականության փոփոխականության, մարդկային հարաբերությունների և հասարակության դասակարգերի անկայունության, երևակայական և իրական աշխարհների մեկը մյուսով փոփոխության, ազատության որպես անհատականության դրսևորման միակ հնարավորության և, վերջապես, ծիծաղի՝ որպես հաղորդակցության եղանակի, գաղափարները գրեթե ամբողջությամբ արտահայտված են «Գիշերները կրկեսում» վեպի գաղափարաբանության մեջ:

Գրաքննադատ Մարինա Ուորների կարծիքով Քարթերը 20-րդ դարի ամենավառ երևակայություն ունեցող գրողների շարքում է: Նա գրում է.- «Ի շնորհիվ իր խիզախ, վայրի երևակայությամբ ստեղծված գլխապտույտ սյուժեների, վատ և լավ աղջիկների հավաքածուի, հրեշների, սրիկաների և բոլոր մնացած արարածների, նա կարողանում է ստիպել մեզ կարդալ գիրքը ընթերցանության ողջ ընթացքում շունչներս պահած» (Warner 1992: 25):

Քարթերի «Գիշերները կրկեսում» վեպը արժեքավոր է մոգական ռեալիզմի մեթոդաբանական հնարավորությունների կիրառման տեսանկյունից: Քարթերին հաջողվել է մոգականը դարձնել այնքան ռեալիստական, որ ավարտին մոտ ընթերցողը կասկածում է նույնիսկ սեփական բանականությանը, բայց ոչ այն հեքիաթին, որն իրեն մատուցել են:

Հելեն Սթոդարտը «Գիշերները կրկեսում» վեպի վերլուծության մեջ նկատել է. «Քարթերը հակառեալիստ է. չնայած նրա ստեղծագործությունը քաղաքական և սոցիալական ուղղվածություն ունի, հեղինակը հանդերձավորում է իր խնդիրները անուղղակիորեն՝ դիմելով այլաբանությանը, երևակայականին և առասպելին՝ ամրապնդելով այն համոզմունքը, որ օբյեկտիվ իրականություն գոյություն չունի» (Stoddart 2007: 13):

Վեպի ավարտին, երբ ընթերցողն արդեն իրապես հավատում է հերոսուհու պատմությանը, Ուոլսերը Ֆեվերսին հարցնում է, թե արդյոք այդ ամենը ճշմարիտ է և Ֆեվերսը պատասխանում է, որ ոչ, և որ նա հիմարեցրել է նրան: Եվ այնուհետև սկսում է բարձր ծիծաղել: Նրա ծիծաղը տարածվում է սենյակում, տանը, ապա դուրս է գալիս և մտնում շրջակա բոլոր տները, դուրս է գալիս քաղաքից և փոթորկի նման

պատվելով երկրից երկիր անցնում: Ֆեվերսի ծիծաղն ուղղված է Ուոլսերին, ընթերցողին և մարդկությանը: «Ֆեվերսի ծիծաղի պարուրածն տորնադոն սկսեց պատվել և ցնցել ամբողջ Երկիր մոլորակը, մինչև ամեն ապրող և շնչող արարած, ամենուրեք սկսեց ծիծաղել: Կամ, մի գուցե, այդպես թվում էր միայն մոլորեցված ամուսնուն, որն ինքն էլ սկսել էր ծիծաղել, թեև վստահ չէր, որ հենց ինքը չէր ծիծաղի առարկան»: Պետք է համաձայնել Սթոդարթի այն դիտարկմանը, որ «Քարթերի ստեղծագործությունը քաղաքական և սոցիալական ուղղվածություն ունի» և, որ նա «հանդերձավորում է իր խնդիրները անուղղակիորեն՝ դիմելով այլաբանությանը»: Այսօր, վեպի հրատարակումից տասնամյակներ անց այդ այլաբանորեն արտահայտված ուղերձն էլ ավելի արդիական հնչեղություն ունի: Ֆեվերսի ծիծաղը, որի առիթն այն է, որ նրան հաջողվել է հիմարացնել Ուոլսերին, երբ տարածվում է ողջ Երկիր մոլորակի վրա, ձեռք է բերում այլաբանական և ընդհանրական իմաստ: Այդ ծիծաղի առարկան, այլևս միայն Ուոլսերը չէ:

Քարթերին բնորոշ է, որ հարցերի պատասխանների ընտրությունը, ի վերջո, նա թողնում է ընթերցողին: Նկարագրությունները՝ մերթ պատրանքային, մերթ ռեալիստական, վեպի մինչև վերջին պահը ընթերցողին մոգական իրականության հանդեպ հավատ են ներշնչում և միայն վերջում ապտակի պես սթափեցնում են նրան: «Պատկերացրու միայն, ես քեզ հիմարեցրել եմ: Դա նշանակում է, որ ոչնչի պետք չէ հավատալ» ասում է Ֆեվերսը Ուոլսերին (Carter 2006: 350): Նրա ծիծաղը բարձրանալով Երկրից էլ վեր, վերափոխվում է վերերկրային ծիծաղի՝ օդում կախված թողնելով նաև ճշմարտության հարաբերական լինելու գաղափարը: Վեպի անսպասելի ավարտը օրինաչափ է մոգական ռեալիզմի փիլիսոփայության տեսանկյունից: Դա ավարտ է, որը կարող է լինել նաև սկիզբ միմյանց արդեն հարազատ դարձած երկու հակադիր երևույթների՝ Ֆեվերսի և Ուոլսերի համար: Բայց կարող է լինել և հակառակը:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Եղիազարյան Գ., Անգլիացի և ամերիկացի կին գրողների երկերի արժեքաբանական հարացույցը, Եր., 2020:
2. Бахтин, М.М. Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья и Ренессанса. М., Художественная литература, 1990.
3. Alison Flood (6 December 2012). "Angela Carter named best ever winner of James Tait Black award". *The Guardian*. Retrieved 6 December 2012.
4. Carter A. *Nights at the Circus*, Vintage Classics U.K Random House. 2006.

5. Haffenden J. Novelists in Interview / J. Haffenden. London and New York, Methuen, 1985.
6. Stoddart H. Angela Carter's Nights at the Circus. A Routledge study guide. London and N.Y.: 2007.
7. The New Yorker, Angela Carter's Feminist Mythology by Joan Acocela, Books. March 13, 2017.
Issue <https://www.newyorker.com/magazine/2017/03/13/angela-carters-feminist-mythology>
8. Warner, Marina. Angela Carter / Marina Warner // The Independent. - 1992.-February 18.

REFERENCES

1. Gayane Eghiazaryan, Angliaci & amerikaci kin groghneri erkeri arjheqabanakan haracowycy', 2020
2. Bahtin, M.M. Tvorchestvo Fransua Rable i narodnaja kul'tura srednevekov'ja i Renessansa. M.: Hudozhestvennaja literatura, 1990.

АНИ АСЛАНЯН - МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ И ИДЕОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ РОМАНА АНДЖЕЛЫ КАРТЕР “НОЧИ В ЦИРКЕ”

Ключевые слова: Анджела Картер, английская литература 20-го века, магический реализм, роман “Ночи в цирке”, феминистская литература

В статье изучены идеологические и методологические особенности романа английской писательницы второй половины 20-го века Анджелы Картер “Ночи в цирке”. В романе выявлены элементы магического реализма как художественного метода. Рассмотрены символы и символические образы романа, с помощью которых раскрыто главное послание Анджелы Картер читателям.

ANI ASLANYAN - THE METHODOLOGICAL AND IDEOLOGICAL FEATURES OF THE NOVEL “NIGHTS AT THE CIRCUS” BY ANGELA CARTER

Keywords: Magical realism, 20th century English literature, Angela Carter, the novel “Nights at the circus”, feminist literature

The article introduces the novel “Nights at the circus” by the late 20th century English novelist, short story writer Angela Carter. The article analyses the narrative style, metamorphoses and the issues of feminism in the novel, by emphasizing traditional elements of Magical Realism. It attempts to show the methodological and ideological features of the novel.

Ներկայացվել է՝ 24.02.2021

Գրախոսվել է՝ 24.02.2021

Երաշխավորվել է ԲՊՀ Անգլերենի ամբիոնի կողմից՝ 24.02.2021

**ԱՆՁՆԱՅԻՆԻ ԵՎ ՎԵՐԱՆՁՆԱՅԻՆԻ ԵՐԿՎՈՒԹՅՈՒՆԸ
ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԷԹՆՈԿՐՈԳԲԱՆԱԿԱՆ ԱՎԱՆԴՈՒՅԹՆԵՐՈՒՄ**

ՄՈՎԱՍԵՍ ԴԵՄԻՐՃՅԱՆ

Հիմնաբառեր՝ անհատ, անձնային, վերանձնային, սոցիալ-մշակութային մոդել, աշխարհայացք, գաղափարախոսություն, կրթություն, ապաստանատեղի

«Մշակույթը երբեք չի եղել և չի լինելու վերացական մարդկային, այն միշտ կոնկրետ մարդկային է, այսինքն՝ ազգային, անհատական-ժողովրդական»:

(Бердяев 1990: 94)

Հայտնի է, որ ժամանակակից սոցիալական գիտություններում ընդունված հասարակությունների բաժանումը ավանդական և քաղաքացիական (քաղաքական) տեսակների հիմնված է ոչ թե ժամանակային գործոնի, այլ այն հանգամանքի վրա, որ դրանցից առաջինում կյանքի կազմակերպման և բոլոր մակարդակի հարաբերություններում գլխավոր դերը պատկանում է **ավանդույթին**, իսկ երկրորդում՝ **իրավունքին**: Կարելի է դրանց համապատասխանող սոցիալ-մշակութային մոդելները բնութագրել իբրև **ազգային-ավանդական** և **քաղաքացիական**, քանի որ հասարակությունը ոչ թե պարզապես մարդկանց և սոցիալական ինստիտուտների խումբն է, այլ դրանց միջև հարաբերությունների ամբողջությունը: Կախված նրանից, թե ինչն է ընկած այդ հարաբերությունների հիմքում՝ ավանդույթը, թե իրավունքը, կարելի է բնութագրել հասարակությունները և դրանցում տարածված կյանքի կազմակերպման սոցիոմշակութային մոդելները: Վերջիններիս ձևավորման վրա ամենամեծ ազդեցությունն ունեն պատմական և սոցիալական պայմանները, որոնք էլ, ի վերջո, ստեղծում են տվյալ հասարակությունում տարածված սոցիոմշակութային մոդելի յուրահատուկ դիմագիծը:

Հայաստանում պետականության երկարատև բացակայությունը փոխհատուցվել է մշակութային գործոններով (ավանդույթներ, վարքի բարոյական նորմեր և այլն): Դրանք որոշիչ դեր են խաղացել հարաբերությունների բոլոր մակարդակներում՝ սկսած միջանձնային շփումներից և հանրային կյանքի կազմակերպումից,

վերջացրած ժողովրդի ֆիզիկական և հոգեբանական պաշտպանվածության ապահովմամբ: Դրանով է, թերևս, պայմանավորված հայի գիտակցությունում մշակույթի՝ որպես **էթնոպաշտպանիչ** համակարգի մասին պատկերացումը: Եվ պատահական չէ, որ Հայաստանում և Սփյուռքում հենց մշակույթի վերարտադրությունն է դիտվել և դիտվում որպես հայկական էթնոսի և ինքնության շարունակականության ապահովման գրավական:

Հայկական էթնոհոգեբանության մեջ մշակույթի նման ուռճացված¹ ընկալումը պայմանավորված է նաև «հայոց պատմության մեջ տեղահանման և ոչնչացման հաստատուն վտանգով» (Ռեզոս 1999: 338), որն առավել ցայտուն դրսևորվեց 20-րդ դարում: Այդ մշտական վտանգի յուրահատուկ դրսևորումներից մեկը վերաբերում է մշակութաբան Ս. Լուրյեի կողմից նկարագրված երևույթին. «Աշխարհի հայկական պատկերում չափազանց կարևոր է դաշնակցի կերպարը: Անդրկովկաս Ռուսական կայսրության մուտքով լրացվեց հայերի գիտակցության այդ հարացույցը, որը, լայն իմաստով, կանխորոշեց գործելու, ակտիվ լինելու հնարավորությունը» (Մյրբե 1999: 110): Որոշ իմաստով այս մտքի ճշմարտացիությունը հաստատվեց անկախացումից հետո, երբ հայ հասարակության զանգվածային գիտակցությունում դժվար էր արմատավորվում այն միտքը, որ Ռուսաստանն այլևս օտար պետություն է: (ըստ՝ Մյրբե 1994)

Պետականության բացակայության բացասական հետևանքներից մեկը «պետական մտածողության և կառավարման փորձի բացակայությունն է ինչպես անհատական, այնպես էլ ազգային մակարդակներում» (Մելիկ-Շախնազարյան 1999: 32): Քաղաքական և քաղաքացիական գիտակցության ձևավորման պայմանների բացակայությունը նպաստեց, որպեսզի հայ հասարակությունում առաջնային դառնան ոչ թե անհատների միջև իրավական փոխհարաբերությունները, այլ կլանային շփումներն ու կապերը: Դա բացահայտեց հայկական էթնոհոգեբանության մեջ սոցիալական կյանքի բոլոր մակարդակներում՝ անհատականից մինչև պետական, կլանային շահերի գերակայության հանգամանքը: «Դարեր շարունակ ազգային պետականության կեցույթային գործոնից զուրկ հայն ապավինել է իր

¹«Ուռճացված» ասելով՝ հողվածում մատնանշվում է կյանքի կազմակերպման քաղաքական-քաղաքացիական մոդելի նկատմամբ ազգային-ավանդական մշակույթին գերակա նշանակությունը, ինչի հետևանքով ավանդական մշակույթը, պատկերավոր ասած, զբաղեցնում է հասարակական կյանքում նաև քաղաքացիական՝ իրավաքաղաքական հարաբերությունների տեղը:

առօրեական-կեցութային հարաբերություններին՝ ընտանիքին, բարեկամներին, ընկերներում ու հարևաններին: Այդպես ձևավորվել է հայկական ես-ի ամենատիպական դրսևորումը՝ ես-ի կլանային տարատեսակը, որն այսօր էլ շարունակում է ամենազորեղ արգելակը համարվել հայկական համագգային ես-ի կազմավորման և առավել ևս ազգային մտածելակերպը պետականին հանգեցնելու հրամայականներում»: (Շաքարյան 2002: 70)

Հայտնի է, որ քաղաքական հարաբերությունների ձևավորման համար առավել նպաստավոր են քաղաքային կյանքի պայմանները, որոնք արմատապես փոխեցին մինչ այդ գոյություն ունեցող հանրային կապերի բնույթը: Քաղաքային տարածությունը ստեղծում է սոցիալական հարաբերությունների նոր ձև, որում սոցիալական կյանքի «ատոմը» ոչ թե ընտանիքն է կամ տոհմը, այլ իրավաքաղաքական նորմերի ամբողջությամբ օժտված անհատը: Իրավունքը, որպես մարդկանց միջև շփումները կարգավորող գլխավոր գործոն, ստեղծում է այսպիսի սոցիալական միջավայր, որը սկզբունքորեն տարբերվում է ավանդույթով պայմանավորված հարաբերությունների արդյունք հանդիսացող միջավայրից: Այս երկու միջավայրերի վերարտադրությունն ապահովում է տվյալ հասարակության հանրային կյանքի կազմակերպման սոցիոմշակութային մոդելի յուրակերպությունը կամ, ավելի ճիշտ, այն բազմամշակութային իրավիճակը, որում ապրում են ժամանակակից քաղաքակիրթ հասարակությունները:

Մշակութային մոդելի վերարտադրությունը սերտ կապված է մարդու **սոցիալականացման** հետ: Կախված նրանից, թե որ միջավայրում է տեղի ունենում մարդու սոցիալականացումը՝ ավանդական-մշակութային, թե իրավաքաղաքական-քաղաքացիական,² ձևավորվում է տվյալ հասարակությունում կյանքի կազմակերպման գերակայող մշակութային մոդելը՝ ավանդական, կամ քաղաքացիական, և դրան համապատասխան մարդու տիպը:

Սոցիալականացման հետ կապված մյուս առանձնահատկությունն այն է, որ հայ ժողովրդի պարագայում պետականության երկարատև բացակայությունն արտահայտվել է նաև նրանում, որ վարքի համընդհանուր և պարտադիր **իրավական** նորմերի փոխարեն մարդկանց

²Բանն այն է, որ ավանդական մշակույթը, ինչպես ցանկացած մշակույթ, սոցիալական է: Այս իմաստով սխալ կլինի մշակույթների բաժանումն ավանդականի և սոցիալականի, այդ պատճառով հարաբերությունների այն համակարգը, որի հիմքում ընկած է ոչ թե ավանդույթը, այլ իրավունքը, հողվածում անվանվում է իրավաքաղաքական-քաղաքացիական:

կյանքը և հարաբերությունները կառուցվել են **ավանույթի, բարոյականության**, լայն իմաստով՝ **մշակութային** նորմերի հիման վրա: Դրանք ժամանակի ընթացքում ձևավորել են սոցիոմշակութային միջավայր, որում էլ իրականացել է մարդկանց սոցիալականացումը: Հետևաբար, մշակութային սոցիալականացումը հանդես է գալիս որպես «սոցիալական նորմերի, մշակութային արժեքների և վարքի մոդելների յուրացում, որը թույլ է տալիս անհատին գործունեություն իրականացնել տվյալ հասարակությունում» (Kovalova 2004: 139): Ակնհայտ է, որ սոցիալականացման ընթացքում մարդուն փոխանցվող նորմերը վերաբերում են առավելապես նրա **վարքին** և ավանդական-մշակութային մոդելի դեպքում տրվում են առավելապես **դաստիարակության**, իսկ քաղաքացիական մոդելի պարագայում՝ **կրթության** միջոցով: Դա է արձանագրված նաև Է.Դյուրկհեյմի այն պնդման մեջ, որ «սոցիալականացումը սոցիալական միջավայրի ճնշումն է, որը փորձում է մարդուն ձևավորել իր կերպարով և որպես ներկայացուցիչ և միջնորդ հանդես է բերում ծնողներին և ուսուցիչներին» (Дюркгейм 1995: 154):

Այսպիսով, կարելի է արձանագրել, որ երբ սոցիալականացման միջավայրն առավելապես ավանդական-մշակութային է, հասարակությունում գերակշռում է դրան համապատասխան մարդու տիպը, իսկ երբ գործ ունենք հասարակական-քաղաքական միջավայրի հետ, տարածված է դառնում քաղաքական-քաղաքացիական մարդու մոդելը: Ուստի կարելի է եզրակացնել, որ հայ հասարակությունում տարածված կյանքի կազմակերպման ավանդական սոցիոմշակութային մոդելը, համապատասխան միջավայրով հանդերձ, ստեղծում է պայմաններ սոցիալականացման հետևանքով ոչ թե քաղաքական-քաղաքացիական, այլ **մշակութային** մարդու վերարտադրության համար:

Հայ հասարակությունում ազգայինի ուռճացված ընկալումների և դրսևորումների հետ առնչվող երկրորդ օրինաչափությունը վերաբերում է մարդու հոգեկան համակարգում անձնայինի («ես»-ի) և վերանձնայինի (հասարակականի, ազգայինի, լայն իմաստով՝ «մենք»-ի) հարաբերությանը: Մարդկայինի այս երկու մակարդակները մշտապես առկա են անհատականում, սակայն հարաբերության յուրահատուկ ձև են ստանում՝ կախված տվյալ մշակույթի զարգացման պատմական առանձնահատկություններից: Այդպես, հայի էթնոհոգեբանության մեջ շեշտված արտահայտություն ունի անձնայինը, ինչը պայմանավորված է պետականության բացակայության ընթացքում վերանձնային՝ մասնագիտական և հասարակական գործունեություն իրականացնելու պայմանների սակավությամբ: Դա, իր հերթին, «ստիպել» է հային սահմանափակվել առօրեականությամբ, իսկ վերջինս, ինչպես հայտնի է,

հենց անձնայինի կեցութային հիմքն է (ըստ՝ **Շաքարյան** 2002: 73): Որքանով հայի ամենօրյա պրակտիկայում առօրյան արմատավորվում էր, այնքան անձնայինն ավելի մեծ տեղ էր զբաղեցնում նրա «մտքում և հոգում»: Այսօր կարող ենք փաստել, որ մեր պարագայում անձնայինն է դարձել նաև վերանձնայինի չափման յուրահատուկ միջոց, երբ մասնագիտական և հասարակական գործունեությունն արժևորվում է՝ կապված մարդու անձնային (առօրյա) կյանքում ունեցած ազդեցությունից: Մինչդեռ որքանով մարդ անհատականի և սոցիալականի միասնություն է, այնքանով նրանում անձնայինը և վերանձնայինն ունեն սեփական դետերմինացիաները: Եթե անձնայինի կեցութային հիմքը առօրյան է, ապա վերանձնայինի դետերմինանտներն ընկած են հոգևոր ոլորտում՝ գիտություն, գաղափարախոսություն, կրոն և այլն:

Հնարավոր չէ պատկերացնել անհատի ամբողջականությունը միայն անձնայինով կամ միայն վերանձնայինով, թեպետ այդպիսի փորձեր պատմության ընթացքում արվել են: Օրինակ, կոմունիզմը և ֆաշիզմը գաղափարական համակարգեր են, որոնք փորձում են ստեղծել սոցիալական կյանքի վերանձնային-կոլեկտիվ ձևեր՝ առանց անհատական հիմքի, որովհետև անհատը տվյալ դեպքում դիտարկվում է միայն որպես վերանձնային արժեքների կրող: «Փիլիսոփայական-մարդաբանական տեսակետից տոտալիտարիզմ ենթադրող բոլոր կարգի գաղափարական համակարգերին, լինի դա դավանաբանական, սոցիալ-քաղաքական, ռասայական թե ազգային էթնիկական, միավորում է մեկ սկզբունք՝ մարդակործան զոհասեղանին հանձնել անձնայինը հանուն նույնքան խեղված և, ի վերջո, դժբախտ կացության մեջ հայտնված վերանձնայինի» (Շաքարյան 2002: 74): Արձանագրենք, որ նշված օրինաչափությունը, թեև վերաբերում է ամբողջատիրական հավակնություններ ունեցող գաղափարական համակարգերին, կարող է նաև ավելի առօրեական դրսևորումներ ունենալ, օրինակ, դաստիարակության մեջ: Եթե դաստիարակության ընթացքում գերակշռում են ոչ թե երեխայի ես-ի ձևավորման, այլ դեռևս այդ չձևավորված ես-ը վերանձնային տարբեր՝ ազգային, պետական, կրոնական կամ այլ համակարգերում «տեղավորելու», «հարմարեցնելու» միտումները, ապա կարելի է ասել, որ գործ ունենք անձնայինը վերանձնայինին «հանձնելու», արհեստականորեն ստորադասելու գործընթացի հետ:

Քանի որ մարդ ոչ միայն և ոչ այնքան ինտելեկտուալ-տրամաբանական, որքան սոցիալ-բարոյական էակ է, ապա նրա հոգեկանի բնականոն զարգացումը ենթադրում է, որ նրանում վերանձնայինը ձևավորվում է որպես անձնայինի **պահանջ, զարգացման հեռանկար**: Բոլոր այն դեպքերում, երբ վերանձնայինը բնականոն

կերպով չի բխում անձնայինից և իր գոյությամբ չի հանդիսանում անձնայինի զարգացման արդյունք, այն, փաստորեն, արհեստականորեն «ներմուծվում» է դրսից՝ դաստիարակության, կրթության կամ սոցիալականացման այլ ձևերի միջոցով:

Կարելի է պատկերացնել, թե որքան ողբերգական և կործանարար կարող է լինել ես-ից (անհատականությունից, սեփական դիմագծից, ոճից) զուրկ մարդը հենց այդ վերանձնային երևույթների՝ ազգի, պետության կամկրոնական համայնքի համար, եթե հաշվի առնենք, որ այդ դեպքում գործ ունենք հիմնականում չհասկացված ազգասիրության և հայրենասիրության կամ թյուրմբռնված կրոնականի հետ: Ազգայինի կամ կրոնականի մոլորության մակարդակում ընկալումն այս դեպքում գրեթե անխուսափելի է, քանի որ այդ վերանձնային երևույթների իմացությունը հիմնված է, փաստորեն, ոչ թե անձնական մոտիվացիայի կամ հետաքրքրության, այլ, այսպես ասած, արտաքին սոցիալ-մշակութային պարտադրանքի վրա: Կարելի է նկատել դրա տարբեր դրսևորումներ հայ հասարակությունում տարածված դաստիարակչական ավանդույթներում և կրթական համակարգում: Վերջիններս, ինչպես հայ իրականության մեջ գրեթե ամեն ինչ, կրում են հայերի էթնոհոգեբանության գլխավոր առանձնահատկություններից մեկի՝ ազգային-էթնիկականի **ուռճացված (չափազանցված)** ընկալման, ազդեցությունը:

Հայ հասարակության մեջ տարածված դաստիարակչական համակարգը խարսխված է հիմնականում ավանդական մոտեցումների վրա, որոնք, ինչպես հայտնի է, շարունակվում են պատմության մեջ **իներցիայի** ուժով: Հարկ է նկատի ունենալ, որ եթե դաստիարակչական համակարգը բնութագրվում է որպես ավանդական, դա չի նշանակում, որ այն հին է կամ ժամանակավրեպ: Խոսքն այն մասին է, որ այդ համակարգը հիմնված է ոչ թե երեխաների իրավունքների կամ մանկավարժության տեսությունների վերլուծությունների, այլսերնդե սերունդ փոխանցվող մեթոդների և սկզբունքների վրա: Վերջիններս կարող են լինել ռացիոնալ և իռացիոնալ, անհատակենտրոն կամ գիտելիքահետ, բայց բոլոր դեպքերում ժամանակակից են այն իմաստով, որ շարունակվում են լայնորեն կիրառվել:

Եթե հաշվի առնենք, որ մարդն առաջին հերթին սոցիալ-բարոյական էակ է, ապա խիստ բնական և տրամաբանական պետք է համարել այն, որ սոցիալականացման բոլոր փուլերում նրա մոտ սերմանվում է մարդկանց մեծ խմբերի մասլինելու գիտակցությունը: Դա հենց այն վերանձնայինն է, որի շրջանակներում մարդ առաջնորդվում է ոչ թե անհատական, այլ կոլեկտիվ (համայնքային, ազգային և այլ) շահերով և նպատակներով: Որքան դա բնական է «հասարակական

կենդանի» համարվող մարդու համար, նույնքան բնական է, որ վերանծնայինը գոյանում է անծնայինի հիման վրա: Սակայն դժվար չէ նկատել, որ **բոլոր այն դեպքերում, երբ վերանծնայինը՝ «մենք»-ը, տրվում է մարդուն դաստիարակության ընթացքում, այն դեռևս չունի անհրաժեշտ ձևավորված հիմք անծնային՝ «ես»-ի մակարդակում:** Ասվածը նշանակում է, որ վերանծնայինն այս դեպքում ընդունվում է որպես **անփոփոխ տրվածություն** և ընկալվում **դոգմատիկ** մակարդակում՝ համապատասխան բացասական հետևանքներով ինչպես անհատի, այնպես էլ այդ վերանծնայինի համար: Խնդիր այն է, որ դաստիարակության ընթացքում առաջնային նշանակություն ունի ոչ թե վերանծնայինի, այլ անծնայինի՝ «ես»-ի, ձևավորումը այն պատճառով, որ միայն նախապես ձևավորվելու ընթացքում է «ես»-ը զբաղեցնում իր բնականոն տեղը մարդու հոգեկան համակարգում և այդպիսով հասնում նաև իր սահմաններին, որոնցից այնկողմ «գեր-ես»-ն է՝ վերանծնայինը: Հակառակ դեպքում, երբ դեռևս չձևավորված անծնայինի պայմաններում երեխային տրվում են **վերանծնային գոյության իմաստներ**, դրանք ուղղակիորեն խոչընդոտում, զսպում են անծնայինի ազատ և բնականոն զարգացումը: Ասվածը հիմնավորելու համար բավարար է, թերևս, վկայակոչել այն, որ անձը բնութագրող անպիսի հատկանիշներ, ինչպիսիք են ազատությունը, կամքը, բանականությունը, հուզականությունը, պատասխանատվությունը և այլն, վերանծնային մակարդակում ունենում են միանգամայն այլ դրսևորումներ: Չնայած նշված երևույթներն անհատականության ձևավորման հիմքերից են, բայց վերանծնային մակարդակում կարող են կատարել ուղիղ հակառակ «առաքելություն»՝ մարդուն դարձնելով կոլեկտիվ գիտակցության, բանականության և կամքի լոկ կրող: Դժվար չէ նկատել, որ այս դեպքում մարդը նպատակից վերածվում է միջոցի: Հետևաբար, հակամանկավարժական և հակահումանիստական է դեռևս չձևավորված անծնայինի պայմաններում երեխային տալ, առավել ևս՝ պարտադրել վերանծնային գոյության իմաստներ, ինչպիսիք պարունակում են, օրինակ, կրոնական կամ ազգային գաղափարախոսությունները:

Նույն խնդիրը հանդիպում է նաև կրթության ոլորտում, մասնավորապես հանրակրթության պարագայում, որտեղ կրկին գործ ունենք երեխաների դեռևս չձևավորված, բայց արդեն առարկաներում և ուսուցիչների կողմից «քարոզվող» վերանծնայինի թիրախում հայտնված անծնայինի հետ: Ե՛վ առարկաների ընտրությունն ու բովանդակությունը, և՛ դասավանդման մեթոդիկան, և՛ նույնիսկ ուսուցիչների վերաբերմունքը ժողովրդի պատմության, պետության,

կրոնի և հասարակության նկատմամբ երեխաների մոտ կարող են ձևավորվել վերանձնայինի թյուր և կարծրատիպային ընկալումներ, մինչդեռ վերանձնայինի կարևոր առաքելություններից մեկն է, պատկերավոր ասած, բնականոն կերպով ձևավորվելով անձնայինի հիման վրա, բացահայտել մարդու սոցիալական էությունը: Անձնայինի և վերանձնայինի նման «հանդիպումը» սահմանին կարող է ստանալ երկխոսության ձև, ինչի շնորհիվ կբացառվի անձնայինի կամ վերանձնայինի մենախոսությունը և դրանով՝ մարդու միակողմանիությունը:

Այն, որ սոցիալականացմանը զուգահեռ անձնային հատկանիշների ձևավորման հիման վրա բնականոն կերպով ստեղծվող վերանձնային, խմբային պատկերացումները վերաբերում են աշխարհին և մարդու կյանքին, նշանակում է, որ գործ ունենք **աշխարհայացքի** հետ (ըստ՝ Շաքարյան 2002): Ի տարբերություն **գաղափարախոսության**, որը միշտ տեղային նշանակություն ունի և որում մարդբախվում է իմպերատիվ բնույթի նարատիվների (պատումների) հետ, աշխարհայացքը ենթադրում է վերանձնայինի կողմից անձնայինի յուրահատուկ հաղթահարում, բայց ոչ թե բացասում, այլ ավելի շուտ՝ ստեղծագործական վերաիմաստավորում: «Ձուտ մարդկային, սուբյեկտային տեսակետից նման նպատակը ենթադրում է վերանձնայինի հաղթանակը անձնայինի նկատմամբ, վերանձնականը ոչ միայն անհատականի մակարդակում, այլև վերկուսակցական, վերքաղաքական, վերոեգիոնալ՝ թե՛ վերդասակարգային, վերազգային, թե՛ վերմշակութային իմաստներով վերանձնական, որը միտում ունի հանգելու համամարդկային կեցության արժեքներին, որտեղ ամենամեծ արժեքն ինքը՝ ամբողջական մարդն է և ոչ թե նրա միակողմանի սոցիալականացված, քաղաքականացված, նատուրալիզացված կամ ազգայնացված խրտվիլակը» (Շաքարյան 2005: 107):

Անձնայինի և վերանձնայինի հարաբերությունը յուրահատուկ դրսևորում է ստանում՝ կախված տվյալ հասարակության մեջ տարածված կյանքի կազմակերպման սոցիալ-մշակութային մոդելից: Մասնավորապես, հայ մշակույթի պատմական ընթացքի վրա մեծ ազդեցություն է ունեցել պետության երկարատև բացակայությունը, ինչի պատճառով չի ստեղծվել ազգային մշակույթի բնականոն գործառնության համար անհրաժեշտ սոցիալական միջավայրը: Դրա հետևանքով մշակույթն, այսպես ասած, արտամղվել է դեպի կենցաղ և սահմանափակվել ընտանեկան և համայնքային շրջանակներով, ինչն էլ պայմանավորել է հայկական էթնոհոգեբանության մեջ կենցաղային-առօրեական հարաբերությունների գերակա նշանակությունը: Մասամբ

դրանով է բացատրվում նաև հայի էթնոհոգեբանության մեջ եսականության ընդգծված դրսևորումը:

Բայց այդ, անձնայինի տարերքը առօրեականն է՝ «առաջնային կենսաբանական պահանջների ու հոգսերի հետ կապվող աշխարհը, սոցիալականի ու ստեղծագործականի համար ամենաաղքատիկ կեցության հիմքը» (Շաքարյան 2005: 130): Միանգամայն բնական է, որ անձնայինի ծայրահեղացված պայմաններում գործառնող մշակութային համակարգում պետք է ձևավորվեին նաև վերանձնայինի նույնքան ծայրահեղացված, հետևաբար նաև՝ թյուր ըմբռնումներ: Եվ որքանավելի մեծ տեղ են զբաղեցնում կենցաղային և առօրեական հարաբերություններն ու երևույթները կյանքի կազմակերպման այդ սոցիալ-մշակութային մոդելում, որոնք ամենաաղքատն են վերանձնայինի ձևավորման ներուժի առումով, այնքան ավելի խիստ է **սահմանափակվում** վերանձնայինը այդ հասարակությունում տարածված գաղափարախոսություններով՝ ազգային-էթնիկական, սոցիալ-քաղաքական, կրոնական և այլն:

Այսպիսով, կարելի է եզրակացնել, որ անհատի մտածելակերպի և գործունեության մեջ հստակ տարբերակվում են երկու մակարդակներ՝ անձնայինը և վերանձնայինը: Առաջինի ձևավորման և պահպանման առավել նպաստավոր պայմաններ կան առօրեական-կենցաղային մակարդակում, և որքան խորն է վերջինս արմատավորված տվյալ հասարակության կյանքի կազմակերպման մշակութային մոդելում, այնքան ավելի շատ է ազդում հասարակական կյանքի այլ ոլորտների և հարաբերությունների վրա՝ տնտեսության, քաղաքականության, դաստիարակության, կրթության և այլն:

Վերանձնայինն անհատի հոգեկան համակարգում ձևավորվում է անձնայինի հիման վրա որպես վերջինիս զարգացման **պահանջ**: Սակայն, երբ վերանձնայինը բնականոն կերպով չի բխում անձնայինից և չի հանդիսանում անձնայինի զարգացման արդյունք, այն, փաստորեն, արհեստականորեն «ներմուծվում» է դրսից, օրինակ, դաստիարակության, կրթության կամ գաղափարախոսության միջոցով: Այս դեպքում անհատի հոգեկան համակարգում անձնայինը, այսպես ասած, ճնշվում, սահմանափակվում է վերանձնայինով (ազգային, կրոնական, բարոյական կամ այլ գաղափարներով), ինչը հեռանկարում կարող է հանգեցնել ապաստանախախտման: Ֆ. Նիցշեի «Աստված մեռավ» արտահայտությունն այս համատեքստում կարող է մեկնաբանվել իբրև այնպիսի մի վերանձնայինի «չեղարկում», որը սահմանափակում է անձնայինը և որիցազատվելու դեպքում կարելի է խոսել անհատի անձնային բնականոն զարգացման մասին:

МОВСЕС ДЕМИРЧЯН - ДИЛЕММА ЛИЧНОСТНОГО И НАДЛИЧНОСТНОГО В ТРАДИЦИЯХ АРМЯНСКОЙ ЭТНОПСИХОЛОГИИ

Ключевые слова: *индивид, личностное, надличностное, социально-культурная модель, мировоззрение, идеология, образование, деперсонализация*

В статье исследуются два уровня мышления и деятельности человека - личностный и надличностный. Утверждается, что для поддержания первого наиболее благоприятным является **повседневное бытие**, и чем более оно укоренено в социально-культурной модели жизни данного общества, тем сильнее влияет на другие виды отношений и сферы общественной жизни - экономику, политику, воспитание, образование и т.д. Надличностное же формируется в психике человека на основе личностного как **необходимое требование** последнего для дальнейшего развития. Но когда надличностное не исходит естественным образом из личностного и не является результатом его развития, то оно (надличностное) искусственно внедряется извне посредством воспитания, образования или идеологии. В этом случае в ментальной системе индивида личностное, образно говоря, угнетается, ограничивается надличностным (национальными, религиозными, моральными или другими идеями и представлениями), что в конечном итоге может привести к деиндивидуализации человека.

Данная тенденция своеобразно выражается в этнопсихологии армян, которая сформировалась во многом в инокультурном окружении и, как следствие, стала «заложником» наиболее узких сфер бытия - быта и повседневности. Последние являются наиболее благоприятными для личностного уровня мышления и деятельности человека, чем можно объяснить **индивидуализм** и не выходящий за рамки повседневных - семейных, кровных, дружеских - отношений **коллективизм**, присущие этнопсихологии армян. Для дальнейшего - надличностного развития человека требуется качественный переход в мышлении от идеологии к мировоззрению, от догматизма к критическому рационализму, что почти невозможно в рамках доминирующей **повседневно-бытовой** социально-культурной модели организации жизни. Это означает, что доминирующие повседневно-бытовые отношения переносятся во многие сферы общественной жизни - политику, экономику, образование и т.д., а вакуум в надличностной сфере психики человека в процессе воспитания, образования и социализации заполняется некими историческими, национальными, религиозными и другими нарративами, которые содержательно мало связаны с повседневно-бытовой сферой жизни и в сумме **угнетают, ограничивают** личностное развитие человека.

MOVSES DEMIRTSHYAN - THE DILEMMA OF THE PERSONAL AND THE TRANSPERSONAL IN THE TRADITIONS OF ARMENIAN ETHNOPSYCHOLOGY

Keywords: *individual, personal, transpersonal, socio-cultural model, worldview, ideology, education, depersonalization*

The article examines two levels of thinking and human activity - personal and transpersonal. It is argued, that for personal activity "everyday life" is the most favorable, and the more it is rooted in the socio-cultural model of life of a given society, the more it affects other types of relations and spheres of social life - economy, politics, upbringing, education, etc. The transpersonal is formed in the human psyche on the basis of the personal as a **necessary requirement** for further development. But when the transpersonal does not come naturally from the personal and is not the result of its development, then it (transpersonal) is artificially implanted from the outside through upbringing, education or ideology. In this case, in the mental system of the individual, the personal, figuratively speaking, is **oppressed, limited** by the transpersonal (national, religious, moral or other ideas and phenomena), which ultimately can lead to **deindividualization** of a person.

This tendency is peculiarly expressed in the ethnopsychology of the Armenians, which was formed in many respects in a foreign cultural environment and, as a result, became a "hostage" of the narrowest sphere of human being - everyday life. It is the most favorable for the personal level of thinking and human activity, which can explain individualism and the collectivism in the ethnopsychology of the Armenians, which does not go beyond the framework of everyday - family, friendship - relations. For further transpersonal development of a person a qualitative transition in thinking from ideology to worldview, from dogmatism to critical rationalism is required, which is almost impossible within the framework of the dominant everyday social and cultural model of life organization. This means that the dominant everyday relations are transferred to many spheres of social life - politics, economics, education, etc., and the vacuum in the transpersonal sphere of the human psyche in the process of upbringing, education and socialization is filled with some historical, national, religious and other narratives, that have little meaningful connection with the everyday life and, in total, depress, limit the personal development of a person.

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Շաքարյան Հր. Գ., Փիլիսոփայությունը ստեղծագործության գաղտնիքների որոնումներում. Եր., Երևանի պետական համալսարանի հրատ., 2002, 232 էջ:

2. Շաքարյան Հր., Փիլիսոփայական-մեթոդաբանական հիմնահարցերը ժամանակակից հայ կրթամշակութային համակարգում, Աշխարհայացքայինը ժամանակակից հայ կրթամշակութային համակարգում. Եր., ԵՊՀ, 2002, էջ 9-18:
3. Շաքարյան Հր., Փիլիսոփայություն, Եր., Երևանի համալ. հրատ., 2005, 211 էջ:
4. Бердяев Н.А., Судьба России. М., Сов. писатель, 1990. 346 с.
5. Дюркгейм Э., Социология: ее предмет, метод, предназначение. М., Канон, 1995, 352 с.
6. Ковалева А. И., Социализация // Знание. Понимание. Умение. М., 2004. № 1. с. 139-143.
7. Лезов С., Попытка понимания. М.-СПб., Университетская книга. 1999, 575 с.
8. Лурье С.В., Национализм, этничность, культура: категории науки и историческая практика. // Общественные науки и современность. 1999 №4, с. 101-111.
9. Лурье С. Русские и армяне в Закавказье: динамика контактной ситуации. (Этнопсихологический подход), СПб., Фил. Ин-та соц. РА, 1994, 22с.

REFERENCES

1. Hr. G. Shaqaryan, P'ilisop'ayowt'yowny' steghc'agorc'owt'yan gaghtniqneri oronowmnerowm. Er., Er&ani hamal. hrat., 2002, 232 e'j
2. Hr.G. Shaqaryan, P'ilisop'ayakan-met'odabanakan himhaharcery' jhamana kacic hay krt'amshakowt'ayin hamakargowm // Ashxarhayacqayiny' jhamanakacic hay krt'amshakowt'ayin hamakargowm. Er., EPH, 2002, e'j 9-18
3. Hr. G. Shaqaryan, P'ilisop'ayowt'yown, Er., Er&ani hamal. hrat., 2005, 211e'j
4. Berdjaev N.A. Sud'ba Rossii. М., Sov. pisatel', 1990. 346 с.
5. Djurkgejm, Je. Sociologija. Ee predmet, metod, prednaznachenie. М., Kanon, 1995, 352 s.
6. Kovaleva, A. I. Socializacija // Znanie. Ponimanie. Umenie. М., 2004. № 1. s. 139-143.
7. Lezov S. Popytka ponimanija. М.-SPb., Universitetskaja kniga. 1999, 575 s.
8. Lur'e S.V. Nacionalizm, jetnichnost', kul'tura: kategorii nauki i istoricheskaja praktika. // Obshhestvennye nauki i sovremennost'. 1999 №4, s. 101-111.
9. Lur'e S. Russkie i armjane v Zakavkaz'e: dinamika kontaktnoj situacii. (Jetnopsihologicheskij podhod). SPb., Fil. In-ta soc. RAN. 1994, 22 s.

Ներկայացվել է՝ 10.03.2021
Գրախոսվել է՝ 10.03.2021

ՏԵՂԵԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ՀԵՂԻՆԱԿՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ
СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ
INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

ԱՆԻ ԱՍԼԱՆՅԱՆ - հայցորդ, համաշխարհային գրականության և մշակույթի ամբիոն, ԲՊՀ

АНИ АСЛАНЯН - соискатель, каф. мировой литературы и культуры, ГУ им. В. Брюсова

ANI ASLANYAN - Ph.D. student, Chair of World Literature and Culture, BSU

ՍՈՒՍԱՆՆԱ ԲԱԼԱՅԱՆ - ավագ դասախոս, հայագիտության ամբիոն, ԲՊՀ

СУСАННА БАЛАЯН - старший преподаватель, каф. арменоведения, ГУ им. В. Брюсова

SUSANNA BALAYAN - senior lecturer, Chair of Armenian Studies, BSU

ԱՐԱՍ ԲԱՐԼԵԶԻԶՅԱՆ - բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր, ռոմանական լեզուների ամբիոն, ԲՊՀ

АРАМ БАРЛЕЗИЗЯН - доктор филологических наук, профессор, каф. Романских языков, ГУ им. В. Брюсова

ARAM BARLEZIZYAN - Doctor of Sciences (Philology), Professor, Chair of Romance Languages, BSU

ԶՈՐԻ ԲԱՐՍԵԴՅԱՆ - մանկավարժական գիտությունների թեկնածու, ասիստենտ, Հայաստանի ազգային պոլիտեխնիկական համալսարան

ЗОРИ БАРСЕГЯН - кандидат педагогических наук, ассистент, Национальный политехнический университет Армении

ZORI BARSEGHYAN - Ph.D. in Pedagogy, Assistant, National Polytechnic University of Armenia

ՍՈՒՍԱՆՆԱ ԳԱԲՐԻԵԼՅԱՆ - ք.գ.թ., ասիստենտ, դասախոս, հայոց լեզվի ամբիոն, ԵՊՀ

СУСАННА ГАБРИЕЛЯН - кандидат филологических наук, ассистент, каф. армянского языка, ЕГУ

SUSANNA GABRIELIAN - Ph.D., Chair of Armenian, YSU

ԼԻԼԻԹ ԳԵՎՈՐԳՅԱՆ - ք.գ.թ., դոցենտ, հայագիտության ամբիոն, ԲՊՀ

ЛИЛИТ ГЕВОРГЯН - к.ф.н., доцент, каф. арменоведения, ГУ им. В. Брюсова

LILIT GEVORGYAN - PhD, Associate Professor, Chair of Armenian Studies, BSU

ՆԱՐԻՆԵ ԳԻՇՅԱՆ - դասախոս, անգլերենի հաղորդակցման և թարգմանության ամբիոն, ԲՊՀ

НАРИНЕ ГИШЯН - преподаватель, каф. коммуникации и перевода английского языка, ГУ им. В. Брюсова

NARINE GISHYAN - lecturer, Chair of English Communication and Translation, BSU

ԹԱՄԱՐԱ ԴԱՆԻԵԼՅԱՆ - ասպիրանտ, Օտար լեզուների ամբիոն, Արցախի պետական համալսարան

ТАМАРА ДАНИЕЛЯН - аспирант, каф. иностранных языков, Арцахский государственный университет

TAMARA DANIELYAN - Ph.D student, Chair of Foreign Languages, ASU

ՄՈՎՍԵՍ ԴԵՄԻՐՇՅԱՆ - փիլիսոփայական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ, Փիլիսոփայության պատմության, տեսության և տրամաբանության ամբիոն, ԵՊՀ

МОВСЕС ДЕМИРЧЯН - кандидат философских наук, доцент, каф. Истории, теории философии и логики, ЕГУ

MOYSES DEMIRTSHYAN - Ph.D, Associate Professor, Chair of History, Theory of Philosophy and Logic, YSU

ՐՈՒՀԱՆՆԱ ԴՈՒՆՅԱՆ - բանասիրական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ, հայագիտության ամբիոն, ԲՊՀ

РУЗАННА ДОХОЯН - кандидат филологических наук, доцент, каф. арменоведения, ГУ им. В. Брюсова

RUZANNA DOKHOYAN - Ph.D., Associate Professor, Chair of Armenian Studies, BSU

ՄԱՐԻՆԵ ԽԱՌԱՏՅԱՆ - մանկավարժական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ, անգլերենի ամբիոն, ԲՊՀ

МАРИНА ХАРАТЯН - кандидат педагогических наук, доцент, каф. английского языка, ГУ им. В. Брюсова

MARINA KHARATYAN - Ph.D., Associate Professor, Chair of English, BSU

ՄԵՐԻ ՀԱՄԲԱՐՅԱՆ - հայագիտության ամբիոնի ավագ դասախոս, ԲՊՀ

МЕРИ АМБАРЯН - старший преподаватель, кафедра арменоведения, ГУ им. В. Брюсова

MARY HAMBARYAN - senior lecturer, Chair of Armenian Studies, BSU

ՍԻՐԱՆՈՒՇ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ - դասախոս, անգլերենի հաղորդակցման և թարգմանության ամբիոն, ԲՊՀ

СИРАНУШ ОГАНЕСЯН - преподаватель, каф. коммуникации и перевода английского языка, ГУ им. В. Брюсова

SIRANUSH HOVHANNISYAN - lecturer, Chair of English Communication and Translation, BSU

ԱՐԱ ՄԱԹԵՎՈՍՅԱՆ - ասպիրանտ, Արաբագիտության ամբիոն, Արևելագիտության ֆակուլտետ, Երևանի պետական համալսարան

АРА МАТЕВОСЯН - аспирант, каф. арабистики, факультет востоковедения, Ереванский государственный университет

ARA MATEVOSYAN - Ph.D. student, Department of Arabic Studies, Faculty of Oriental Studies, Yerevan State University

ԱՆԱՀԻՏ ՄԱՎԱՐՅԱՆ - ք.գ.թ., դասախոս, անգլերենի հաղորդակցման և թարգմանության ամբիոն, ԲՊՀ

АНАИТ МАКАРЯН - кандидат филологических наук, каф. коммуникации и перевода английского языка, ГУ им. В. Брюсова

ANANIT MAKARYAN - Ph.D., Chair of English Communication and Translation, BSU

ԼՈՒԻԶԱ ՄԱՐԱՐՅԱՆ - դասախոս, կիրառական լեզվաբանության ամբիոն, ԵՀ

ЛУИЗА МАРАВЯН - преподаватель, кафедра прикладной лингвистики, ЕУ

LUIZA MARABYAN - lecturer, Chair of Applied Linguistics, EU

ՌԵԲԵԿԱ ՄԱՐԳԱՐՅԱՆ - բանասիրական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ, հայոց լեզվի ամբիոն, ԵՊՀ

РЕБЕКА МАРГАРЯН - кандидат филологических наук, доцент, каф. армянского языка, ЕГУ

REBEKA MARGARYAN - Ph., D., Associate Professor, Chair of Armenian, YSU

ՍՎԵՏԼԱՆԱ ՄԱՐԳԱՐՅԱՆ - բանասիրական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ, անգլերենի ամբիոն, ԲՊՀ

СВЕТЛАНА МАРКАРЯН - кандидат филологических наук, доцент, каф. английского языка, ГУ им. В. Брюсова

SVETLANA MARGARYAN - Ph.D., Associate Professor, Chair of English, BSU

ՍԻՐԱՆՈՒՇ ՊԱՊՈՅԱՆ - բանասիրական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ, գերմաներենի ամբիոն, ԲՊՀ
СИРАНУШ ПАПОЯН - кандидат филологических наук, доцент, каф. немецкого языка, ГУ им. В. Брюсова
SIRANUSH PAPOYAN - Ph.D., Associate Professor, Chair of German language, BSU

ԼՈՒՍԻՆԵ ՍԱՐԳՍՅԱՆ - ասպիրանտ, Օտար լեզուների ամբիոն, Արցախի պետական համալսարան
ЛУСИНЕ САРКИСЯН - аспирант, каф. иностранных языков, Арцахский государственный университет
LUSINE SARKISYAN - Ph.D. student, Chair of Foreign Languages, ASU

ԱԼԻՆԱ ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ - բանասիրական գիտությունների թեկնածու, դասախոս, Օտար լեզուների ամբիոն, ԵՊԲՀ
АЛИНА ПЕТРОСЯН - кандидат филологических наук, преподаватель, каф. иностранных языков, ЕГМУ
ALINA PETROSYAN - Ph.D., lecturer, Department of Foreign Languages, YSMU

ՍՅՈՒԶԱՆՆԱ ՍՏԵՓԱՆՅԱՆ - դասախոս, անգլերենի ամբիոն, ԲՊՀ
СЮЗАННА СТЕПАНИЯН - преподаватель, каф. английского языка, ГУ им. В. Брюсова
SYUZANNA STEPANYAN - lecturer, Chair of English, BSU

ԼՈՒՍԻԿ ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ - ք.գ.թ., դոցենտ, Օտար լեզուների ամբիոն, Վանաձորի պետական համալսարան
ЛУСИК ВАРДАНИЯН - к.ф.н., доцент, каф. иностранных языков, Ванadzорский государственный университет
LUSIK VARDANYAN - Ph.D. in Philology, Associate Professor, Chair of Foreign Languages, Vanadzor State University

Համակարգչային ծնավորումը՝

Հասմիկ Փիլավջյանի,
Աննա Ավետիսյանի

Տպաքանակը՝ 100

«Լինգվա» հրատարակչություն
«Վ. Բրյուսովի անվան պետական համալսարան» հիմնադրամ
Հասցե՝ 0002, Երևան, Թումանյան փող. 42
Հեռ.՝ (+374) 60 830 111
Էլ. հասցե՝ info@brusov.am
<http://www.brusov.am>

«Վ. Բրյուսովի անվան պետական համալսարան» հիմնադրամի «Բանբեր» գիտական պարբերականի 1(56) համարը երաշխավորվել է տպագրության ԲՊՀ-ի գիտական խորհրդի 2021 թվականի հունիսի 3-ի № 11 նիստի որոշմամբ: